

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

ICV: 72.45

ISSN 2410-0897 (Print)
ISSN 3041-1289 (Online)

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-10-193

ВІСНИК

ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА
Наукове видання

BULLETIN

OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY
Scientific publication

СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ
SERIES: PEDAGOGICAL SCIENCES

Випуск 3 (56), 2024
Issue 3 (56), 2024

Збірник наукових праць, заснований у листопаді 2002 року
(виходить три рази на рік)
Collection of scientific papers, founded in November 2002
(published three times a year)

Глухів – 2024

Ідентифікатор медіа в реєстрі суб'єктів у сфері медіареєстрів R30-01986

**ВІСНИК
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

Наукове видання

Збірник наукових праць

СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Збірник наукових праць, заснований у листопаді 2002 року
(виходить три рази на рік)

**BULLETIN
OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**

Scientific publication

Collection of research papers

SERIES: PEDAGOGICAL SCIENCES

Collection of scientific papers, founded in November 2002
(published three times a year)

Збірник належить до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б», у яких можуть публікуватися результати досліджень здобувачів наукових ступенів доктора філософії і доктора наук за педагогічними спеціальностями 011, 012, 013, 014, 015 на підставі наказу Міністерства освіти і науки України від 26.11.2020 № 1471.

The journal is included in the «List of scholarly professional editions of Ukraine» of category «B» in which the results of the theses for obtaining the scientific degrees of Ph.D and Doctor of Sciences in Pedagogy may be published results of specialties 011, 012, 013, 014, 015 can be published on the basis of the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine of November 26, 2020 No 1471.

Індексується в наукометричних базах:

Index Copernicus, PUBLONS, CrossRef, Open Researcher and Contributor ID (ORCID), WorldCat, InfoBaseIndex, «Polska Bibliografia Naukowa» (PBN), Google Scholar, Академічній базі даних ResearchBib, Науковій періодиці України.

Випуск 3 (56), 2024

Issue 3 (56), 2024

Рекомендовано до друку та поширення через інтернет на основі рішення вченої ради Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (протокол № 7 від 24 грудня 2024 року).

Recommended for publication by the Academic Council of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (proceedings № 7 from December 24, 2024).

Сайт видання: <https://journals.gnpu.edu.ua>

Адреса редакції: ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА, вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська область, 41400

E-mail: visnukgnpu@gnpu.edu.ua.

тел/факс (05444) 2-34-74

Editorial office address: OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY, Kyivska Str., 24, Hlukhiv, Sumy Region, 41400

E-mail: visnukgnpu@gnpu.edu.ua.

tel. / fax (05444) 2-34-74

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:	EDITORIAL BOARD:
ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР: ЛУЦЕНКО ГРИГОРІЙ ВАСИЛЬОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	EDITOR-IN-CHIEF: HRYHORII LUTSENKO, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА: ЗАГОРОДНЯ ЛЮДМИЛА ПЕТРІВНА, доктор педагогічних наук, професор <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF LIUDMYLA ZAHORODNIA, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
Відповідальний секретар: ХОЛЯВКО ІРИНА ВІКТОРІВНА, кандидат філологічних наук, доцент <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	Executive Secretary: IRYNA KHOLIIVKO, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:	MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD:
БАЗИЛЬ ЛЮДМИЛА ОЛЕКСАНДРІВНА, доктор педагогічних наук, доцент <i>(Інститут професійної освіти Національної академії педагогічних наук України, Україна)</i>	LIUDMYLA BAZYL, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor <i>(Institute of vocational education and training of the National academy of educational sciences of Ukraine, Ukraine)</i>
БУТЕНКО ГАЛІНА ОЛЕКСАНДРІВНА, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	HALYNA BUTENKO, Candidate of Science of Physical Education and Sport, Associate Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
ГОЛЮК ОКСАНА АНАТОЛІВНА, кандидат педагогічних наук, доцент <i>(Маріупольський державний університет, Україна)</i>	OKSANA HOLIUK, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor <i>(Mariupol State University, Ukraine)</i>
КОВАЛЬЧУК АНДРІЙ АНДРІЙОВИЧ, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент <i>(Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна)</i>	ANDRII KOVALCHUK, Candidate of Science of Physical Education and Sport, Associate Professor <i>(Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskiy State Pedagogical University, Ukraine)</i>
КУГАЙ НАТАЛІЯ ВАСИЛІВНА, доктор педагогічних наук, доцент <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	NATALIA KUHAJ, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
КУЗЬМІНСЬКИЙ АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	ANATOLI KUZMINSKYI, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
КУРОК ВІРА ПАНАСІВНА, доктор педагогічних наук, професор <i>(Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, Україна)</i>	VIRA KUROK, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor <i>(Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Ukraine)</i>
ЛОДАТКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ, доктор педагогічних наук, професор <i>(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна)</i>	YEVHEN LODATKO, Doctor of Pedagogical Science, Professor <i>(Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine)</i>
ЛУЦЕНКО ГАЛІНА ВАСИЛІВНА, доктор педагогічних наук, доцент <i>(Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, Україна)</i>	HALYNA LUTSENKO, Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor <i>Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine)</i>
ЯЛАНСЬКА СВИТЛАНА ПАВЛІВНА, доктор психологічних наук, кандидат педагогічних наук, професор <i>(Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Україна)</i>	SVITLANA YALANSKA, Doctor of Psychological Sciences, Candidate of Pedagogical Sciences, Professor <i>(National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine)</i>
ERAY EGMİR, Assistant Professor, Education Faculty-Department of Curriculum and Instruction <i>(Afyon Kocatepe University, Turkey / Афьон Коджетепе, Туреччина)</i>	ERAY EGMİR, Doctor of Philosophy, Assistant Professor, Education Faculty-Department of Curriculum and Instruction <i>(Afyon Kocatepe University, Turkey)</i>
UMIT YILDIZ, Assoc. Prof. Dr., Faculty of Education, <i>(Akdeniz University, Antalya, Turkey, / Університет Акденіз, Туреччина)</i>	UMIT YILDIZ, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Dr., Faculty of Education, <i>(Akdeniz University, Antalya, Turkey)</i>

ЗМІСТ

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Курок В. П., Луценко Г. В., Зінченко В. П. ЗАСТОСУВАННЯ КЕЙС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ.....	10
Кузьмінський А. І. ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	17
Листопад О. А., Мардарова І. К., Листопад Н. Л. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ І ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ.....	24
Кузнецова Г. П. СТОРІНКАМИ «ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ: НАРИСУ-ПРИСВЯТИ» (ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ, ЖАНРОУТВОРЮВАЛЬНІ КОНСТАНТИ, ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ).....	34
Данильченко І. Г. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ	42
Непомняща Г. І. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	50
Кухарчук Р. П., Нагай Д. А. ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ	56
Гуданич Н. М. ІНТЕРАКТИВНЕ ЦИФРОВЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ.....	63
Жеба Є. О., Кухарчук Р. П. ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ	72
Петрикей О. Ю. ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ	77
Криворучко В. О. СТРУКТУРА, КРИТЕРІЇ Й ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ, КОНВОЮВАННЯ, ЕКСТРАДИЦІЇ ТА ОХОРОНИ ПІДСУДНИХ	82
Муковоз М. С. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ.....	92

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

Сіранчук Н. М. ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ	98
Трифорова О. С. НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СПАДЩИНА АЛЛИ БОГУШ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ.....	106
Бірюк Л. Я., Солод І. С. РОЛЬ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	112
Собко В. О. ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННСВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ	118
Зенченко Т. Ф. ПІДГОТОВКА ДО КОНСТРУЮВАННЯ УРОКІВ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ	126
Вишник О. О. АПСАЙКЛІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ МОТОРИКИ, КООРДИНАЦІЇ, ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	134
Мозуль І. В. АНГЛОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	141
Іноземцев С. А., Бірюк Л. Я. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	151
Демченко С. О. МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	155
Загородній І. М. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ	162
Кокарева А. В. АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ.....	171

Розділ 3

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

Кузьмінський А. І., Луценко Г. В. ЗМІНИ УПРАВЛІНСЬКИХ ПІДХОДІВ КОМАНДНОГО СКЛАДУ ВІЙСЬК НАТО СПРИЧИНЕНІ РОЗШИРЕННЯМ АЛЬЯНСУ У ХХІ СТОЛІТТІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	179
Біліченко П. Г. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОГЛЯДАХ СИМОНА БУДНОГО.....	187

CONTENTS

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

Kurok V., Lutsenko H., Zinchenko V. APPLICATION OF THE CASE METHOD IN MODELLING THE FORMATION OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE'S READINESS TO PERFORM COMBAT MISSIONS	10
Kuzminskyi A. FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN CONDITIONS OF BLENDED LEARNING: DIRECTIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION	17
Lystopad O., Mardarova I., Lystopad N. PECULIARITIES OF THE USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING THE DIGITAL CULTURE OF HIGHER AND PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION STUDENTS	24
Kuznetsova H. PAGES OF «DIARY ENTRIES: A DEDICATION ESSAY» (FOUNDATIONAL PRINCIPLES, GENRE-FORMING CONSTANTS, LINGUODIDACTIC ASPECT)	34
Danylchenko I. CULTURE OF SPEECH AS A COMPONENT OF FORMATION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE	42
Nepomniashcha H. TRAINING FUTURE TEACHERS TO USE MODERN MEANS OF TEACHING MATHEMATICS TO PRIMARY SCHOOL PUPILS	50
Kukharchuk R., Nahai D. INNOVATIVE DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL PREPARATION AND ACTIVITY OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS	56
Hudanych N. INTERACTIVE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY AS A MEANS OF DEVELOPING THE COGNITIVE INITIATIVE OF STUDENTS.....	63
Zheba Ye., Kukharchuk R. FORMATION OF LEGAL COMPETENCE OF FUTURE PROFESSIONALS.....	72
Petrykei O. THE EXPERIENCE OF TRAINING FUTURE ECONOMISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN GERMANY	77
Kryvoruchko V. STRUCTURE, CRITERIA AND DIAGNOSTICS OF FUTURE OFFICERS' READINESS TO PERFORM TASKS RELATED TO PUBLIC SAFETY AND ORDER, ESCORT, EXTRADITION AND PROTECTION OF DEFENDANTS.....	82
Mukovoz M. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS FOR CAREER GUIDANCE ACTIVITIES AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS	92

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

Siranchuk N. TO THE PROBLEM OF FORMATION OF MONOLOGUE SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF MEDIA EDUCATION	98
Tryfonova O. SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL HERITAGE OF ALLA BOHUSH IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINIAN PRESCHOOL	106
Biriuk L., Solod I. THE ROLE OF HEALTH-SAFE COMPETENCE IN THE DEVELOPMENT OF YOUNG SCHOOLCHILDREN	112
Sobko V. BUILDING LANGUAGE AND SPEAKING COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS: METHODOLOGICAL ASPECTS	118
Zenchenko T. PREPARATION FOR THE CONSTRUCTION OF LESSONS OF THE LANGUAGE AND LITERATURE EDUCATIONAL FIELD: PRACTICAL ASPECT	126
Vyshnyk O. UPCYCLING AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF MOTOR SKILLS, COORDINATION, ECOLOGICAL THINKING, AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN PRIMARY EDUCATION STUDENTS.....	134
Mozul I. ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE AND THE PECULIARITIES OF ITS DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS	141
Inozemtsev S., Biriuk L. THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ECOLOGICAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL INSTITUTIONS	151
Demchenko S. MULTIMEDIA TOOLS AS A TOOL FOR FORMING CIVIC AWARENESS IN YOUNGER SCHOOL STUDENTS.....	155
Zahorodnii I. MAIN CONCEPTS ANALYSIS OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF PRESCHOOL CHILDREN'S SOCIO-CIVIC COMPETENCE FORMING BY MEANS OF FICTION.....	162
Kokarieva A. THE RELEVANCE OF THE IMPLEMENTATION OF STEM-TECHNOLOGIES IN COMPUTER SCIENCE LESSONS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS AND EXTRACURRICULAR INSTITUTIONS	171

CHAPTER 3

HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

Kuzminskyi A., Lutsenko H. CHANGES IN APPROACHES TO NATO FORCE MANAGEMENT AS A RESULT OF ALLIANCE ENLARGEMENT IN THE 21ST CENTURY: A RETROSPECTIVE ANALYSIS.....	179
Bilichenko P. MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN THE VIEWS OF SYMON BUDNY	187

Розділ 1

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ ШКОЛИ

CHAPTER 1

ACTUAL ISSUES OF THE HIGHER EDUCATION

УДК 378.147:355.34

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-10-17

ЗАСТОСУВАННЯ KEYС-МЕТОДУ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ДО ВИКОНАННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ

Курок Віра Панасівна

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри технологічної і професійної освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: virakurok@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1474-3879

Луценко Григорій Васильович

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: gr1974@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5100-8748

Зінченко Володимир Павлович

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: volod_zin@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-2101-903X

У статті запропоновано шляхи вдосконалення процесу моделювання формування готовності майбутніх офіцерів до виконання службово-бойових завдань, яке, на відміну від наявних, ураховує застосування кейс-методу: в організаційно-змістовому блоці – у методиках проведення занять; у результативно-оцінному – у методиках проведення діагностики сформованості готовності до цієї діяльності. Запропоновано класифікацію застосування кейс-методу в процесі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань: за методиками професійної підготовки, у яких застосовуються кейси (у методиці проведення заняття; у методиці проведення діагностики сформованості готовності до виконання завдань), за метою застосування в методиках професійної підготовки (кейси-випадки, допоміжні кейси, кейси-вправи, кейси-прикладні, комплексні кейси).

Ключові слова: кейс-метод; професійна підготовка; готовність; майбутні офіцери; вищий військовий навчальний заклад; Національна гвардія України; охорона громадської безпеки і порядку.

Постановка проблеми. Сучасний ринок праці вимагає суттєвих змін освітньої галузі. Керівників підприємств, організацій, установ, закладів цікавить сформований рівень готовності в майбутніх фахівців до професійної діяльності. Випускники закладів освіти мають продемонструвати роботодавцеві не стільки теоретичні знання, скільки практичні вміння й навички. Освітній процес сучасного закладу потрібно зорієнтувати на формування особистості майбутнього фахівця, його готовності до вирішення нестандартних професійних завдань, підвищення рівня соціальної та професійної мобільності. При цьому практична підготовка є невід'ємною умовою професійного становлення. У цьому контексті актуальною педагогічною проблемою є дуальна форма здобуття освіти [1, с. 239].

Відповідно до частини шостої статті 49 Закону України «Про вищу освіту» дуальна форма здобуття вищої освіти – це спосіб здобуття освіти здобувачами денної форми, що передбачає навчання на робочому місці на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації обсягом від 25 відсотків

до 60 відсотків загального обсягу освітньої програми на основі договору. Навчання на робочому місці передбачає виконання посадових обов'язків відповідно до трудового договору [2].

На жаль, не за кожною спеціальністю та освітньою програмою можна реалізувати таку підготовку як би не були зацікавлені в цьому усі стейкхолдери – здобувачі вищої освіти, роботодавці, заклади вищої освіти.

Ураховуючи те, що в Україні ведуться бойові дії, майбутні офіцери військових формувань після закінчення вищого військового навчального закладу повинні бути готовими до практичних дій. Навіть якщо йдеться про мирний час, то майбутні офіцери Національної гвардії України також мають бути готовими до виконання практичної діяльності, оскільки вони виконують завдання з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. Допущення помилок під час реалізації таких завдань можуть мати досить негативні наслідки для людей.

Незважаючи на те, що середовище вищого військового навчального закладу певною мірою відображає сферу практичної діяльності майбутніх офіцерів, все ж таки більшість курсантів до вступу в заклад мала незначний досвід такої діяльності. Але за змістом і особливістю підготовки означений заклад не має можливості запровадити дуальну форму здобуття вищої освіти, що пов'язано з порядком проходження громадянами України військової служби.

На думку авторів статті, одним зі шляхів вирішення зазначеної проблеми може стати розширення можливостей застосування кейс-методу в професійній підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема застосування кейс-методу в професійній підготовці майбутніх фахівців була в полі зору багатьох дослідників і їй присвячено чимало праць.

Так, історичний аспект виникнення і поширення кейс-методу висвітлено в публікації В. Федіва, О. Олар та Т. Бірюкової [3]. Кейс-метод уперше був застосований при реалізації юридичних дисциплін у Гарварді Х. Ленгделлем. Він запропонував студентам працювати з першоджерелами (судовими справами, рішеннями апеляційного суду тощо), а потім робити власні висновки, інтерпретацію й аналіз досягнутого [3].

Застосування кейс-методу в професійній підготовці досліджували також такі учені, як Т. Алексеєнко [4], Т. Голубенко, Д. Дакал, І. Івженко [5], В. Кротенко [6], Я. Зоська, А. Каленський [9], О. Комарова, А. Лобанова, Н. Павлова [10], С. Петрухін [7], Л. Прокопів, Т. Пятничук [11], В. Стинська, М. Чепіль [8] та інші.

Кейс-метод застосовується не лише в методиці проведення занять, а і як засіб оцінювання рівнів сформованості певних компетентностей [12] та системи управління освітнім процесом закладу вищої освіти [13]. На нашу думку, кейс-метод доцільно використовувати також як засіб оцінювання сформованості готовності майбутніх фахівців до певної діяльності або до виконання службово-бойових завдань.

Особливості впровадження кейс-методу в професійну підготовку військових фахівців досліджували такі учені, як А. Вітченко [14], М. Громова, А. Савченко [15], Г. Єфименко [16], О. Заболотна, В. Березюк [17], О. Приліпко [18], В. Саган, В. Аніщенко [19], Н. Сторожук, О. Кожедуб [20], Д. Чопа, А. Дерев'янчук, В. Дегтярьов, Ф. Семенов [21] та інші. Зокрема, використання кейс-технологій під час викладання дисциплін військово-професійного спрямування в підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України розглядається в науковій статті А. Плаксина [22].

Ураховуючи те, що у військових формуваннях України актуальності набуває вивчення та провадження досвіду практичної діяльності в освітній процес вищих військових навчальних закладів [23], то доцільно розглянути розширення можливостей застосування кейс-методу в професійній підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Метою статті є обґрунтування можливостей застосування кейс-методу в процесі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети дослідження, застосовуючи методи наукових досліджень аналіз та синтез, необхідно розглянути можливості застосування кейс-методу в професійній підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України та описати моделювання процесу формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань.

У сучасній освіті домінує компетентнісний підхід, спрямований на відмову від застарілої практики передавання та відтворення готових знань та на досягнення інтегральних показників у професійному розвитку – компетентностей.

Кейс-метод поряд з іншими інтерактивними методами спрямований на реалізацію компетентнісного підходу в професійній підготовці майбутніх офіцерів.

Він сприяє розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, розвитку аналітико-синтетичних здатностей та здатності аргументовано висловлювати свою думку.

Аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що поняття «кейс» є багатоплановим. Як зазначає Л. Рейнгольд, кейс – це: опис реальної ситуації; «шматок» реального життя; події, що реально відбулися в тій чи іншій сфері діяльності й описані авторами для того, щоб спровокувати дискусію в навчальній аудиторії; «моментальний знімок реальності», «фотографія дійсності»; не просто правдивий опис подій, а єдиний інформаційний комплекс, що дозволяє зрозуміти ситуацію [18]. Case study, або аналіз конкретних навчальних ситуацій, – метод навчання, призначений для вдосконалення навичок і отримання досвіду в наступних сферах: виявлення, відбір і вирішення проблем; робота з інформацією – осмислення значення деталей, описаних в ситуації; аналіз і синтез інформації і аргументів; робота з припущеннями і висновками; оцінювання альтернатив; ухвалення рішень; слухання і розуміння інших людей – навички групової роботи [24]. На думку Ю. Сурміна, кейс-метод розв'язує базову проблему освіти – визначає співвідношення теорії і практики на користь практики, що здійснюється не спеціально і окремо в часі, як у традиційному навчанні, а органічно влітається в освітній процес [25].

Класифікацій кейсових технологій існує багато: структуровані й неструктуровані кейси, кейси першовідкривачів тощо.

За класифікацією Ю. Сурміна розрізняють:

– навчальні кейси, які характеризуються наявністю типових навчальних ситуацій, спрямованих на відпрацювання навичок пошуку оптимальних рішень;

– практичні кейси, що передбачають моделювання реальної, проблеми, яку треба вирішити. Їх метою є інтеграція навчальних, предметних знань та вмінь у професійно-діяльнісний простір реального життя;

– науково-дослідні кейси, орієнтовані на залучення здобувача до пошукової діяльності й мають на меті розвиток креативності та дослідницької компетентності [25];

Європейський інформаційний центр кейсів (Великобританія) пропонує іншу типологію кейсів:

– кейси-випадки, дуже короткі кейси, що описують один випадок. Кейси цього типу можуть використовуватися під час заняття для демонстрації того чи іншого явища чи події. Вони не вимагають спеціальної попередньої підготовки здобувачів освіти;

– вступні ознайомлювальні кейси, спрямовані на ознайомлення з інформацією, необхідною для інших кейсів;

– кейси-вправи, зазвичай такі кейси спрямовані на оволодіння навичками виконання нескладних кількісних розрахунків;

– кейси-ситуації, спрямовані на розвиток здатності аналізувати інформацію і виявити можливі варіанти дій у ситуації;

– складні кейси з надлишковою інформацією. Здобувачі стикаються з проблемою визначення релевантних даних серед менш важливих в межах аналізу свого випадку. Завдання полягає в абстрагуванні від незначущої інформації;

– кейси-рішення. Здобувачам ставиться завдання вибору варіанту рішення в обставинах, що склалися з обґрунтуванням свого вибору;

– реальні кейси-проекти, фактично вони є поєднанням проєктної і кейс-технологій [26].

За результатами аналізу наукових праць, практичного досвіду підготовки здобувачів вищої освіти, опитування та бесід зі здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня, які навчаються у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка та є працівниками вищих військових навчальних закладів Національної гвардії України, пропонуємо *класифікацію застосування кейс-методу в процесі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань*.

За методиками професійної підготовки, в яких застосовуються кейси:

у методиці проведення заняття (ураховуючи вимоги до проведення занять у вищому військовому навчальному закладі [27], доцільно застосовувати за такими за видами: лекція, групове заняття, семінарське заняття, практичне заняття, тактичне (тактико-спеціальне, тактико-стройове) заняття або навчання, командно-штабне навчання та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, тренування, у тому числі з використанням засобів імітаційного моделювання бойових дій, лабораторне заняття, групова вправа);

в методиці проведення діагностики сформованості готовності до виконання завдань (виокремлюючи складники готовності майбутніх фахівців до виконання певних завдань та визначення критеріїв оцінювання такої готовності, доцільно обрати діяльнісний складник/критерій; показниками оцінювання цього критерію можуть бути такі, як здатність до професійних дій, набуття професійного досвіду; діагностичною методикою або її елементом може бути кейси за змістом виконання завдань).

За метою застосування в методиках професійної підготовки [18; 22]:

кейси-випадки (дуже короткі кейси, у яких описується один випадок; вони можуть застосовуватися під час лекції для демонстрації того чи іншого поняття або як тема для обговорення; аналізуючи зміст та проблему, які викладені в кейсі, майбутні фахівці застосовують знання положень нормативно-правих актів, що сприяє оволодінню новими знаннями та закріпленню вже набутих, а також уміннями та формами поведінки);

допоміжні кейси (типовий допоміжний кейс може бути використаний як основа, на базі якої обговорюються інші кейси);

кейси-вправи (дають можливість курсанту застосувати певні прийоми і широко використовувати матеріал кейсів, коли необхідний аналіз ситуації);

кейси-приклади (призначений для роз'яснення наслідків неправильної або кращої поведінки суб'єктів діяльності, результатом відпрацювання кейсів здобувачами вищої освіти повинні бути сформовані певні рекомендації з метою запобігання негативним наслідкам або досягнення максимально очікуваного результату);

комплексні кейси (ці кейси містять ситуації, де значущі аспекти приховані у великій кількості інформації; завданням здобувача вищої освіти є відокремити важливі аспекти від незначних; складність може полягати в тому, що ці аспекти можуть бути взаємопов'язані).

Окремим випадком є кейси, що пропонуються і розробляються самими курсантами, які мають досвід участі у бойових діях.

При підготовці будь-якого кейсу спочатку необхідно визначити його дидактичну мету, а потім визначити проблемну ситуацію. Крім того, якісний кейс не повинен виходити за межі програми, а формується за темою та містить відео фрагменти, таблиці, плакати тощо [21].

Під час моделювання процесу формування готовності майбутніх фахівців до діяльності, як правило, розроблення моделі здійснюється за такими блоками: методологічно-цільовим, організаційно-змістовим та результативно-оцінним. В організаційно-змістовому блоці доцільно розглядати методики проведення занять, в яких застосовується кейс-метод; а в результативно-оцінному – методики проведення діагностики сформованості готовності до діяльності із застосуванням кейс-методу.

Висновки. За результатами проведеного дослідження на підставі аналізу наукових праць, власного багаторічного практичного досвіду підготовки здобувачів вищої освіти, опитування та бесід зі здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня, які навчаються у Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка та є працівниками вищих військових навчальних закладів Національної гвардії України, запропоновано вдосконалення процесу моделювання формування готовності майбутніх офіцерів до виконання службово-бойових завдань, які, на відміну від наявних, ураховує широке застосування кейс-методу, зокрема в організаційно-змістовому блоці – у методиках проведення занять; у результативно-оцінному – в методиках проведення діагностики сформованості готовності до цієї діяльності. Також запропоновано класифікацію кейс-методу в процесі формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання службово-бойових завдань: за методиками професійної підготовки, у яких застосовуються кейси (в методиці проведення заняття; в методиці проведення діагностики сформованості готовності до виконання завдань), за метою застосування в методиках професійної підготовки (кейси-випадки, допоміжні кейси, кейси-вправи, кейси-приклади, комплексні кейси).

Список використаної літератури

1. Курок В. Гребеник А. Дуальна освіта як інноваційна форма підготовки фахівців у закладах вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 1. С. 239–248.
2. Про вищу освіту : Закон України від 1.07.2014 № 1556-VII. URL: <http://surl.li/imgymg> (дата звернення: 19.10.2024).
3. Федів В. І., Олар О. І., Бірюкова Т. В. Історичний аспект виникнення і поширення кейс-методу. *Народна освіта*. 2020. Вип. 2. С. 68–72.
4. Алексеєнко Т. Розвивальний потенціал case-study (кейс-технології) у формуванні ключових компетентностей здобувачів освіти: до методичного інструментарію сучасного підручника. *Проблеми сучасного підручника*. 2022. Вип. 29. С. 5–13.

5. Дакал Д. А., Голубенко Т. О., Івженко І. Б. Кейс-метод як інструмент розвитку професійних компетенцій фахівців соціальної роботи у вищій освіті. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2024. № 8. С. 173–184.
6. Кротенко В. І. Використання кейс-методу у професійній підготовці психологів (спеціальних, клінічних). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75 (2). С. 96–100.
7. Лобанова А. С., Зоська Я. В., Петрухін С. В., Комарова О. О. Інформаційно-комунікативні технології в освітніх кейсах: Шанси та ризики їх запровадження в період глобальних викликів. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2022. № 2. С. 136–145.
8. Стинська В., Чепіль М., Прокопів Л. Кейс-метод – інновація у методиці підготовки студентів магістратури у закладі вищої освіти. *Молодь і ринок*. 2023. № 4. С. 16–19.
9. Каленський А. А. Кейс-методи в екоорієнтованій професійній підготовці кваліфікованого робітника за професією «Кухар». *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 2. С. 23–27.
10. Павлова Н. С. Метод кейсів у фаховій підготовці майбутніх учителів інформатики. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2021. Вип. 2. С. 20–28.
11. Пятничук Т. В. Методика застосування кейс-методу в дослідженні енергоефективності будівельної галузі в професійній підготовці. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2023. Вип. 2. С. 96–102.
12. Шама І. П. Кейс-завдання як засіб оцінки сформованості професійних компетентностей майбутніх учителів. *Education and pedagogical sciences*. 2022. № 3. С. 39–54.
13. Міровська М. Процедура та результати експертного оцінювання системи управління освітнім процесом закладу вищої освіти на основі кейс-менеджменту. *Адаптивне управління: теорія і практика. Педагогіка*. 2017. Вип. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adupped_2017_3_33.
14. Вітченко А. О. Розвиток лідерських якостей майбутніх військових магістрів з використанням кейс-технології. *Наука і оборона*. 2018. № 4. С. 43–48.
15. Громова М., Савченко А. Застосування кейс-методу під час вивчення правових дисциплін у вищих військових навчальних закладах (військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2022. Вип. 1. С. 5–8.
16. Єфименко Г. А. Кейс-метод як сучасна технологія навчання курсантів вищого військового навчального закладу. *Молодий вчений*. 2020. № 2 (1). С. 109–111.
17. Заболотна О., Березюк В. Метод кейсів в підготовці майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності в пунктах пропуску через державний кордон. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2020. № 3. С. 79–91.
18. Приліпко О. Ф. Особливості застосування методу кейсів на заняттях з професійно орієнтованих дисциплін в ході підготовки майбутніх офіцерів. *Системи обробки інформації*. 2017. Вип. 3. С. 139–142.
19. Саган В. В., Аніщенко В. О. Кейс-метод як засіб формування компетентностей у майбутніх офіцерів до ведення військового (корабельного) господарства у підрозділах Державної прикордонної служби України. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові науки*. 2023. № 2. С. 173–192.
20. Сторожук Н. А., Кожедуб О. В. Досвід використання кейс-методу при формуванні професійних компетентностей військового психолога. *Психологічний журнал*. 2022. Вип. 9. С. 50–58.
21. Чопа Д. А., Дерев'янчук А. Й., Дегтярьов В. В., Семенов Ф. Д. Кейс-метод як форма інтерактивного навчання з військово-технічних дисциплін при підготовці фахівців ракетних військ і артилерії. *Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони*. 2019. № 1. С. 151–154.
22. Плаксін А. А. Використання кейс-технологій під час викладання дисциплін військово-професійного спрямування у підготовці майбутніх офіцерів Національної гвардії України. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*. 2023. № 1. С. 29–33.
23. Медвідь М. М., Медвідь Ю. І., Ктіторов М. О. Система внутрішнього забезпечення якості вищого військового навчального закладу: особливості, умови розвитку : монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. М. М. Медвідя. Київ, 2023. 107 с.
24. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case study) : навчально-методичний посібник. Львів : ЛБС УБС НБУ, 2012. 145 с.
25. Сурмін Ю. П. Кейс-метод: становлення та розвиток в Україні. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2015. № 2. С. 19–28.
26. Webinar takeaways: a student guide to getting started with cases. *Case Centre*. URL: <https://www.thecasecentre.org/caseMethod/features/webinarTakeawaysStudents#tab-generic-page2-tab>. (дата звернення: 19.10.2024).
27. Про затвердження Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладів фахової передвищої військової освіти : наказ Міністерства оборони України від 15.02.2024 № 120. URL: <http://surl.li/iihjz> (дата звернення: 19.10.2024).

APPLICATION OF THE CASE METHOD IN MODELLING THE FORMATION OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL GUARD OF UKRAINE'S READINESS TO PERFORM COMBAT MISSIONS

Kurok Vira

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine,
Head of the Department of Technological and Professional Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Lutsenko Hryhorii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Zinchenko Volodymyr

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Given the fact that military operations are ongoing in Ukraine, future officers of military formations should be ready for practical actions after graduation from a higher military education institution. Even in peacetime, future officers of the National Guard of Ukraine should be prepared for practical actions after graduation from a higher military educational institution, as they perform tasks related to the protection of public safety and order, convoys, extradition and protection of defendants. Making mistakes in the implementation of such tasks can have consequences for people.*

Purpose: *to determine the application of the case method in modelling the formation of readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform service and combat missions.*

Methods. *Analysis of practical problem, recent researches and publications; generalization of the results of the study.*

Results. *According to the results of the study, based on the analysis of scientific works, practical experience of training higher education students, surveys and interviews with students of the third (educational and scientific) level, who study at Hlukhiv Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University and are employees of higher military educational institutions of the National Guard of Ukraine, improving process modelling of building readiness of future officers to perform combat missions, which unlike the existing one, take into account the use of the case method; in organised content block – in the method of teaching; in performance and evaluation – in methodic of diagnosing the formation of readiness for activity.*

Originality. *Also, the classification of the use of the case method in modelling the formation of readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform service and combat tasks has been improved: by methods of professional training in which cases are used (in the methodology of conducting classes; in the methodology of diagnosing the formation of readiness to perform tasks), by the purpose of application in methods of professional training (case studies, auxiliary cases, case exercises, case examples, complex cases).*

Conclusion. *The purpose of the searching has been achieved.*

Keywords: *case method; professional training; readiness; future officers; higher military educational institution; National Guard of Ukraine; protection of public safety and order.*

References

1. Kurok, V., Grebenyk, A. (2020). Dualna osvita yak innovatsiina forma pidhotovky fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity [Dual education as an innovative form of training specialists in higher education institutions]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 1, 239–248. [in Ukrainian].
2. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy vid 1.07.2014 № 1556-VII. [On Higher Education: Law of Ukraine of 1.07.2014 No. 1556-VII]. URL: <http://surl.li/imgymg> (accessed 19.10.2024) [in Ukrainian].
3. Fediv, V. I., Olar, O. I., Biriukova, T. V. (2020). Istorychnyi aspekt vynyknennia i poshyrennia keis-metodu [Historical aspect of the emergence and spread of the case method]. *Narodna osvita – Public education*, 2, 68–72. [in Ukrainian].
4. Aliksieienko, T. (2022). Rozvyvalnyi potentsial case-study (keis-tekhnohii) u formuvanni kliuchovykh kompetentnosti zdobuvachiv osvity: do metodychnoho instrumentarii suchasnoho pidruchnyka [Developmental potential of case-study (case technology) in the formation of key competencies of students: to the methodological tools of a modern textbook]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka – Problems of the modern textbook*, 29, 5–13. [in Ukrainian].
5. Dakal, D. A., Holubenko, T. O., Ivzhenko, I. B. (2024). Keis-metod yak instrument rozvytku profesiinykh kompetentsii fakhivtsiv sotsialnoi roboty u vyshchii osviti [Case method as a tool for the development of professional competences of social work specialists in higher education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky– Prospects and innovations of science*, 8, 173–184. [in Ukrainian].
6. Krotenko, V. I. (2021). Vykorystannia keis-metodu u profesiinii pidhotovtsi psykhologiv (spetsialnykh, klinichnykh) [The use of the case method in the professional training of psychologists (special, clinical)]. *Pedahohika*

formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of creative personality formation in higher and secondary schools, 75 (2), 96–100. [in Ukrainian].

7. Lobanova, A. S., Zoska, Y. V., Petrukhin, S. V., Komarova, O. O. (2022). Informatsiino-komunikatyvni tekhnologii v osvityakh keisakh: shansy ta ryzyky yikh zaprovadzhennia v period hlobalnykh vyklykiv [Information and communication technologies in educational cases: chances and risks of their introduction in the period of global challenges]. *Derzhava ta rehiony – State and regions*, 2, 136–145. [in Ukrainian].

8. Stynska, V., Chepil, M., Prokopiv, L. (2023). Keis-metod – innovatsiia u metodytsi pidhotovky studentiv mahistratury u zakladi vyshchoi osvity [Case method – an innovation in the methodology of training master's students in a higher education institution]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 4, 16–19. [in Ukrainian].

9. Kalenskyi, A. A. (2023). Keis-metody v ekooriantovanii profesiinii pidhotovtsi kvalifikovanoho robitnyka za profesiieiu «Kukhar» [Case methods in eco-oriented vocational training of a skilled worker in the profession of «Cook»]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University.*, 2, 23–27. [in Ukrainian].

10. Pavlova, N. S. (2021). Metod keisiv u fakhovii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv informatyky [Case method in the professional training of future computer science teachers]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 2, 20–28. [in Ukrainian].

11. Piatnychuk, T. V. (2023). Metodyka zastosuvannya keis-metodu v doslidzhenni enerhoefektyvnosti budivelnoi haluzi v profesiinii pidhotovtsi [Methodology of applying the case method in the study of energy efficiency of the construction industry in professional training]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 2, 96–102. [in Ukrainian].

12. Shama, I. P. (2022). Keis-zavdannia yak zasib otsinky sformovanosti profesiinykh kompetentnosti maibutnykh uchyteliv [Case study as a means of assessing the formation of professional competences of future teachers]. *Education and pedagogical sciences*, 3, 39–54. [in Ukrainian].

13. Mirovska, M. (2017). Protседura ta rezultaty ekspertnoho otsiniuvannya systemy upravlinnia osvitynim protsesom zakladu vyshchoi osvity na osnovi keis-menedzhmentu [Procedure and results of expert evaluation of the educational process management system of a higher education institution based on case management]. *Adaptyvne upravlinnia – Adaptive management.*, 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adupped_2017_3_33 (accessed 19.10.2024) [in Ukrainian].

14. Vitchenko, A. O. (2018). Rozvytok liderskykh yakosti maibutnykh viiskovykh mahistriv z vykorystanniam keis-tekhnologii [Development of leadership qualities of future military masters using case technology]. *Nauka i oborona – Science and defence*, 4, 43–48. [in Ukrainian].

15. Hromova, M., Savchenko, A. (2022). Zastosuvannya keis-metodu pid chas vyvchennia pravovykh dystsyplin u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh (viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity) [Application of the case method in the study of legal disciplines in higher military educational institutions (military educational units of higher education institutions)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 1, 5–8. [in Ukrainian].

16. Yefymenko, H. A. (2020). Keis-metod yak suchasna tekhnologia navchannia kursantiv vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu [Case method as a modern technology for teaching cadets of a higher military educational institution]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2 (1), 109–111. [in Ukrainian].

17. Zabolotna, O., Bereziuk, V. (2020). Metod keisiv v pidhotovtsi maibutnykh ofitseriv-prykordonnykh do profesiinoi diialnosti v punktakh propusku cherez derzhavnyi kordon [Case method in the training of future border guard officers for professional activities at state border crossing points]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 3, 79–91. [in Ukrainian].

18. Prylipko, O. F. (2017). Osoblyvosti zastosuvannya metodu keisiv na zaniattiakh z profesiino-oriantovanykh dystsyplin v khodi pidhotovky maibutnykh ofitseriv [Features of the application of the case method in classes on professionally oriented disciplines in the training of future officers]. *Systemy obrobky informatsii – Information processing systems*, 3, 139–142. [in Ukrainian].

19. Sagan, V. V., Anishchenko, V. O. (2023). Keis-metod yak zasib formuvannya kompetentnosti u maibutnykh ofitseriv do vedennia viiskovoho (korabelnoho) hospodarstva u pidrozdilakh Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Case method as a means of forming competences of future officers to conduct military (ship) economy in the units of the State Border Guard Service of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny – Scientific Herald of Sivershchyna*, 2, 173–192. [in Ukrainian].

20. Storozhuk, N. A., Kozhedub, O. V. (2022). Dosvid vykorystannia keis-metodu pry formuvannya profesiinykh kompetentnosti viiskovoho psykholoha [Experience of using the case method in the formation of professional competences of a military psychologist]. *Psykhologichnyi zhurnal – Psychological Journal*, 9, 50–58. [in Ukrainian].

21. Chopa, D. A., Derevianchuk, A. Y., Dehtiarov, V. V., Semenov, F. D. (2019). Keis-metod yak forma interaktyvnoho navchannia z viiskovo-tekhnichnykh dystsyplin pry pidhotovtsi fakhivtsiv raketnykh viisk i artylerii [Case method as a form of interactive learning in military-technical disciplines in the training of specialists in missile forces and artillery]. *Suchasni informatsiini tekhnologii u sferi bezpeky ta oborony – Modern information technologies in the field of security and defence*, 1, 151–154. [in Ukrainian].

22. Plaksin, A. A. (2023). Vykorystannia keis-tekhnologii pid chas vykladannia dystsyplin viiskovo-profesiinoho spriamuvannya u pidhotovtsi maibutnykh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy [The use of case technologies in teaching disciplines of military and professional orientation in the training of future officers of the National Guard of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho instytutu Natsionalnoi hvardii Ukrainy – Scientific Bulletin of the Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine*, 1, 29–33. [in Ukrainian].

23. Medvid, M. M., Medvid, Yu. I., Ktitorov, M. O. (2023). Systema vnutrishnoho zabezpechennia yakosti vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu: osoblyvosti, umovy rozvytku [System of internal quality assurance of a higher military educational institution: features, conditions of development]: monograph. Kyiv. [in Ukrainian].

24. Psykholohiia i pedahohika. Provedennia indyvidualnoho zaniattia za metodom analizu konkretnykh navchalnykh sytuatsii (case study) [Psychology and pedagogy. Conducting an individual lesson using the method of analysing specific learning situations (case study)] (2012). Lviv: LIBS UBS NBU. [in Ukrainian].

25. Surmin, Yu. P. (2015). Keis-metod: stanovlennia ta rozvytok v Ukraini [Case method: formation and development in Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy – Bulletin of the National Academy for Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 19–28. [in Ukrainian].

26. Webinar takeaways: a student guide to getting started with cases. *Case Centre*. URL: <https://www.thecasecentre.org/caseMethod/features/webinarTakeawaysStudents#tab-generic-page2-tab>. [in English].

27. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro osoblyvosti orhanizatsii osvithnoho protsesu u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh Ministerstva oborony Ukrainy, viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh zakladiv vyshchoi osvity, zakladakh fakhovoi peredyshchoi viiskovoi osvity : nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 15.02.2024 № 120 [On approval of the regulation on the peculiarities of organising the educational process in Higher Military Educational Institutions of the Ministry of Defence of Ukraine, Military Educational Units of Higher Education Institutions, Institutions of Professional Higher Military Education: Order of the Ministry of Defence of Ukraine of 15.02.2024 No. 120]. URL: <http://surl.li/iihvj>. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 15.11.2024 р.

УДК 378.011.3-051:004

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-17-23

ОСОБЛИВОСТІ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Кузьмінський Анатолій Іванович

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту

Глухівський національний університет імені Олександра Довженка

e-mail: anatoliy230743@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9338-1882

У статті теоретично обґрунтовано і визначено напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання як закономірності інформатизації сфери вищої освіти. Наголошується, що впровадження змішаного навчання в практику підготовки майбутніх учителів забезпечує й посилює студентоцентризоване та практико-орієнтоване спрямування професійної освіти. На основі аналізу практичного досвіду закладів вищої освіти України визначено напрями цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах змішаного навчання на рівні цілей, змісту, форм, методів і засобів професійної підготовки майбутніх учителів у закладі вищої освіти, технологічного забезпечення, запланованих результатів.

Ключові слова: цифровізація; професійна підготовка; майбутні вчителі; змішане навчання; трансформація.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток нової соціокультурної парадигми, зумовленої високотехнологічними досягненнями і масовим використанням інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), активізує зміни в усіх галузях економіки і висуває нові вимоги до системи вищої освіти, оновлення змісту, пошуку інноваційних форм, методів і засобів професійної підготовки фахівців в умовах цифрової трансформації. Цифровізація системи професійної підготовки передбачає використання закладами вищої освіти сучасних цифрових технологій, підвищення якості й доступності освітніх послуг, формування системи постійно оновлюваних знань і навичок, посилення конкурентноспроможності фахівців на міжнародному ринку праці. У руслі європейського поступу України, як наголошує міністр освіти і науки України О. Лісовий, цифровізація освіти є пріоритетним напрямом реформування галузі на всіх рівнях, але особливого значення вона набуває щодо професійної підготовки майбутніх учителів Нової української школи як важливий чинник «розвитку регіонів..., якісного людського капіталу» в умовах складних політичних, економічних і соціальних викликів (Кисельова, 2023).

Проблема соціально-політичної нестабільності, зумовлена спочатку пандемією коронавірусної хвороби, а з 2022 року – воєнними діями на всій території України, з одного боку, прискорила розвиток цифрового розвитку освіти, а з іншого – окреслила нові завдання в динамічних зовнішніх умовах. Порушене війною право на освіту, гарантоване Конституцією України, трансформація відносин між учасниками освітнього процесу доводять необхідність переосмислення способів організації освітнього процесу, його адаптацію до використання новітніх ІКТ, пошуку й реалізації інноваційних антикризових рішень із метою своєчасного реагування на виклики сьогодення. Особливої значущості означене

твердження набуває щодо професійного розвитку сучасних учителів, покликаних виховувати активних, дієздатних, гармонійно розвинених громадян, залучати їх до здорового способу життя, формувати індивідуальні освітні траєкторії інтелектуального самовдосконалення, успішної адаптації і самореалізації в інформаційному суспільстві. Війна поглибила порушення усталених соціальних і академічних зв'язків, а нові, не завжди сприятливі умови життєдіяльності (знищення інфраструктури, постійні загрози життю і здоров'ю внаслідок ракетних атак, соціальне дистанціювання, нераціональний розпорядок дня, малорухливий спосіб життя тощо), призводять до зниження працездатності, погіршення навчальної успішності та фізичної підготовки дітей і молоді, порушення їхніх соціальних контактів, що негативно позначається на соматичному і ментальному здоров'ї, а отже, актуалізує необхідність підготовки фахівців нової формації, здатних до здоров'яформувальної і здоров'язбережувальної діяльності. Відтак, місія вищої педагогічної освіти в контексті глобальної цифровізації полягає в модернізації професійної підготовки майбутніх учителів як запоруки інтелектуального здоров'я нації та основи національної безпеки. Найбільш перспективним шляхом реалізації вищезазначених завдань є стратегія вибору інноваційних моделей організації освітнього процесу, до яких відносимо змішане навчання, провідною ознакою якого є інтеграція класичних та інноваційних технологій навчання, виховання і розвитку особистості.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й визначенні напрямів цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання як закономірність інформатизації системи вищої освіти.

Методи дослідження: аналіз і синтез наукових джерел – з метою вивчення проблеми цифровізації вищої освіти; узагальнення емпіричних даних; систематизація педагогічного досвіду з метою виявлення напрямів цифрової трансформації професійної освіти майбутніх учителів в умовах змішаного навчання

Виклад основного матеріалу. Порушена у дослідженні проблема активно обговорюється вітчизняними й зарубіжними дослідниками. Першу групу досліджень становлять роботи, спрямовані на висвітлення значення й сутності інформаційного суспільства та вплив цифровізації на освітню сферу. Так, у працях В. Кременя, В. Бикова, О. Даниско, О. Ляшенка, С. Литвинової, О. Пінчук, В. Лугового, Ю. Мальованого, О. Топузова (2023), Л. Суценко, О. Андрющенка, П. Суценко (2022) здійснено спроби визначення термінів «цифрова трансформація освіти» та «цифровізація освіти», «діджитал-освіти», окреслено їх генезу, завдання, спільний характер і відмінності, переваги й труднощі впровадження. Аналізуючи цифрову освіту, дослідники номінують її як процес організації та управління взаємодією між учасниками освітнього процесу, спрямований на досягнення результатів навчання в інформаційному відкритому середовищі з використанням цифрових технологій, інструментів і засобів створення, обробки й передачі знань і оцінки результатів.

Друга група досліджень спрямована на окремі аспекти цифровізації професійної підготовки майбутніх учителів, де узагальнюється досвід переходу на дистанційний і змішаний формати навчання в умовах пандемії і воєнного стану, створення цифрового освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів і його ресурсне забезпечення, акцентується на ролі викладача і змінах у його професійній діяльності, структурі цифрової компетентності, оцінюється вплив цифрових трансформацій на сучасну освітню практику, і представлена працями Т. Бикової, М. Іващенко, Д. Кассім, В. Ковальчука (Вукова, 2021); Ю. Бойчука, А. Козлова, Н. Науменко, М. Гриньової (2022), Л. Гриневич, Н. Морзе, М. Бойко (2020) та ін.

Третя група досліджень об'єднує положення цифровізації професійної підготовки майбутніх учителів-предметників. До прикладу у працях Н. Грабик, І. Грубар (2022), О. Качана, В. Пристинського (2019) та ін. досліджуються проблеми формування у майбутніх учителів фізичної культури цифрової компетентності та особливостей організації фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи з використанням новітніх технологій. Автори розглядають особливості професійної діяльності вчителя-предметника у цифровому форматі та звертають увагу на зміни, що відбуваються в галузі у контексті цифрової трансформації, а також відзначають важливість формування професіоналізму майбутніх учителів шкільного предмета «Фізична культура» в сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій.

Результати аналізу наукових джерел засвідчують, що фокус наукових досліджень останніх років зосереджено на пошукові шляхів підвищення якості професійної освіти вчителів, окресленні позитивного потенціалу використання моделі змішаного навчання. Зокрема, у працях О. Даниско (2019), О. Іваненко (2023), О. Хмельницької (2023) наголошується, що інтеграція пізнавальної діяльності здобувачів освіти на очних заняттях і під час дистанційної самостійної роботи з електронними ресурсами у зручний час позитивно впливає на мотивацію майбутніх учителів до навчальної і професійної діяльності, засвідчує ефективність у здобутті фахових знань, умінь і навичок, дозволяє зробити освітній процес змістовним і цікавим, а отже, забезпечує підвищення якості професійної підготовки. Незважаючи на багатоаспектність дослідження порушеної проблеми на сучасному етапі розвитку теорії і практики професійної освіти,

питання цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання вивчено недостатньо.

Важливо відзначити наявність у сучасному науковому дискурсі значної кількості різноманітних дефініцій, які використовуються для опису поточної ситуації цифрової трансформації освітньої галузі: інформатизація, цифровізація, діджиталізація, цифрова освіта, цифрове освітнє середовище, електронне навчання, змішане навчання, онлайннавчання тощо. Аналіз напрацювань учених дозволяє стверджувати, що цифровізація та інформатизація є різними категоріями. Перша спрямована на формування стратегій розвитку й удосконалення цифрового ринку соціально-економічних послуг; друга – на створення єдиного інформаційного простору (What is Digital Transformation, 2023). Проте основний принцип як цифровізації, так і інформатизації полягає в удосконаленні життєдіяльності людини, суспільства, держави на основі використання сучасних цифрових технологій, тобто технологій створення, обробки, обміну і передаванні даних.

Дослідники виокремлюють такі ознаки цифровізації як соціального явища: персональність, керованість, варіабельність, що зумовлюють зміни у всіх сферах життя і виробничих відносин. За What is Digital Transformation, 2023 персональність полягає в тому, що здійснюється конверсація всіх видів контенту з аналогового, статичного, фізичного на цифровий, мобільний і персональний. Керованість – відбувається перехід до простих і адаптивних комунікаційних технологій. Варіабельність: комунікації стають гетерогенними: перетворення з вертикальної, ієрархічної на мережеву багатоканальну структуру взаємодії. Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти передбачає використання сучасних цифрових технологій з метою підвищення якості й доступності освітніх послуг, посилення конкурентноспроможності випускників українських ЗВО на міжнародній арені (Бабаєв, Стадник, & Момот, 2019, с. 5).

Отже, модернізація сучасних ЗВО відбувається на етапі становлення інноваційної моделі під назвою «цифровий університет», що передбачає не лише впровадження нових технологій, а й стратегічні трансформації на рівні налагодження нових процесів, матеріально-технічного забезпечення, добір кадрового складу тощо. Зокрема, як зазначає Т. Гесс зі співавторами, цифрова трансформація «зумовлює зміни цільових настанов, організаційних моделей, упровадження нових цифрових технологій, розвиток стратегій надання освітніх послуг» (Hess et al., 2016, с. 123).

Зарубіжні науковці Е. Абад-Сегура зі співавторами визначили поняття «цифрова трансформація» в контексті вищої освіти як *«використання цифрових технологій для забезпечення вдосконалення освіти, покращення досвіду здобувача й викладача, створення нових моделей навчання на засадах стратегічного партнерства і підтримки»* (Abad-Segura et al., 2020). Таким чином, цифрова трансформація розглядається як процес переходу до нових способів організації освітнього процесу та надання освітніх послуг швидше, дешевше і з новою якістю на основі використання цифрових, хмарних і мобільних технологій.

Науковець Р. Каворд (Cawood, 2018) визначив рушійні сили, що зумовлюють цифрові трансформації в університетах майбутнього: зростання конкуренції, демократизація й доступність освітнього контенту, глобальна мобільність, неперервне навчання, розроблення й реалізація міжгалузевих освітніх програм. Своєю чергою, дослідниця К. Чапко-Вейд (Charco-Wade, 2020) дійшла висновку, що ініціаторами цифрової трансформації є насамперед здобувачі освіти, котрі в умовах глобальної інформатизації мають високі цифрові очікування. Таким чином, щоб залишатися конкурентоздатними, сучасні ЗВО критично потребують використання новітніх технологій та інструментів організації освітнього процесу і професійної підготовки фахівців.

Викладання практично всіх шкільних предметів у закладах загальної середньої освіти також безпосередньо зв'язане з використанням технологій. Як засвідчує аналіз наукових джерел, шкільні уроки з окремих предметів і позаурочна освітньо-виховна діяльність передбачають активне використання цифрових засобів, які сприймаються учасниками освітнього процесу як позитивні інновації (Качан, Пристинський, 2019). Відтак, професійна підготовка майбутніх учителів потребує адаптації до викликів цифрового суспільства і прискореної модернізації освітньої системи. Зауважимо, що професійна діяльність сучасного вчителя характеризується багатопрофільністю, що вимагає формування у майбутнього фахівця на етапі здобуття освіти суб'єктності: високого ступеня автономії, здатності до навчання впродовж життя, неперервного професійного розвитку.

Для досягнення нових, відповідних викликам часу, професійних характеристик майбутнього вчителя у просторі ЗВО слід відзначити важливість реалізації змішаного навчання, частка якого як інноваційної форми організації освітнього процесу постійно зростає в умовах безпекової ситуації в Україні і в руслі цифровізації. Перевагою змішаного навчання у вищій школі є можливість організації різних типів освітньої взаємодії. Так, взаємодія на рівні «студент – студент» забезпечує підтримку спільного навчання з однолітками; взаємодія «студент – викладач» забезпечує управління процесом здобуття знань, умінь і

навичок, мотивування здобувачів, здійснення моніторингу, контролю успішності та оперативного зворотного зв'язку; взаємодія «студент – навчальний контент» визначає стратегії інтелектуальної взаємодії та інтеріоризації студентом сукупності знань, необхідних для подальшої професійної діяльності; взаємодія між студентом та інтерфейсом передбачає здатність здобувача освіти оперувати з технологіями і пристроями, які використовуються для надання навчальних матеріалів. Важливими умовами обміну знаннями в інформаційному освітньому середовищі є застосування активних методів (дослідницьких, проблемних, проєктних) групового навчання і дотримання оптимального балансу між очним і онлайн складниками освітньої взаємодії, що є сутнісною характеристикою змішаного навчання.

Водночас, незважаючи на позитивні аспекти, професійна підготовка майбутніх учителів-предметників в умовах змішаного навчання є складним педагогічним процесом. Так, формування техніки виконання різних вправ, оволодіння тактикою певного виду спорту, вдосконалення фізичних якостей, розширення арсеналу рухових дій і методики їх навчання вимагає додаткового вправлення та контролю з боку викладача фізичної культури, які неможливо забезпечити в умовах дистанційного або онлайн навчання. З огляду на вищезазначене, впровадження змішаного навчання у практику підготовки майбутніх учителів не лише забезпечує практико-орієнтований зміст професійної освіти, а й посилює його шляхом розширення освітнього середовища за рахунок цифрових технологій. Зокрема, вивчення сайтів, освітньо-професійних програм ЗВО, за якими здійснюється професійна підготовка здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, засвідчує вдосконалення закладами освіти як надавачами освітніх послуг організованого інформаційного освітнього середовища: розгортання систем дистанційного навчання (наприклад, Moodle, Microsoft Teams), різноманітних за дидактичним спрямуванням комп'ютерних навчальних програм, онлайн-ресурсів (електронні посібники, мультимедійні лекції, відеопідкасти, навчальне відео, онлайн-тести та ігрові вправи, 3D моделі, відкриті онлайн-курси, вебінари з провідними фахівцями зі свого предмета в освітній сфері), цифрове обладнання лабораторій, адміністративних і додаткових послуг.

Результати аналізу силабусів освітніх компонентів також засвідчують, що змішане навчання як новітня педагогічна модель успішно використовується у викладанні дисциплін гуманітарного («Історія України», «Іноземна мова» тощо), природничо-наукового («Фізіологія людини», «Біохімія») циклів і під час опанування змісту фаховозначущих для майбутніх учителів спеціалізованих дисциплін, спрямованих на вдосконалення компетентностей здобувачів вищої освіти.

Аналіз і узагальнення наукових досліджень і практичного досвіду провідних ЗВО України дозволяє визначити особливості цифрової трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання на рівні цілей, змісту, форм, методів і засобів, технологічного забезпечення, результативності.

Цифровізація зумовлює оновлення *цілей* професійної підготовки майбутніх учителів, а саме: формування у здобувачів освіти цифрової компетентності як здатності використовувати сучасні цифрові пристрої, програми, платформи, ресурси для ефективної професійної діяльності (планування та організація освітнього процесу у закладах загальної середньої освіти, позаурочної і позашкільної діяльності, набуття досвіду застосування цифрових технологій в освітньому процесі зі свого предмета, формування позитивної мотивації до неперервного професійного саморозвитку в умовах динамічних змін цифрового інформаційно-освітнього простору).

Фіксуємо також зміни на рівні *змісту* освіти: оновлення освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів-предметників за рахунок упровадження окремих обов'язкових і вибіркового освітніх компонентів, що стосуються цифровізації та цифрових технологій з конкретного предмета; включення до робочих програм тематики, зв'язаної з використанням електронних освітніх ресурсів, хмарних технологій, засобів віртуальної та доповненої реальності у професійній діяльності вчителя.

Зазнають змін *форми, методи й засоби* професійної підготовки майбутніх учителів в умовах цифрового освітнього середовища: спостерігається зростання використання технологій навчання, що поєднують традиційні підходи з інноваційними цифровими інструментами для гармонійного сполучення очної і дистанційної взаємодії в урочній і позаурочній діяльності; залучення персональних цифрових пристроїв (смартфонів, планшетів, ноутбуків) для забезпечення швидкого доступу здобувачів освіти до електронних освітніх ресурсів; застосування хмарних технологій для розміщення й спільного використання навчальних матеріалів, віддаленого доступу до програмного і методичного забезпечення та ефективної взаємодії учасників освітнього процесу.

Цифрові трансформації професійної підготовки майбутніх учителів в умовах змішаного навчання також зумовлюють нове розуміння результативності формування особистості вчителя-професіонала. *Результатом* такої підготовки має стати: підвищення рівня цифрової грамотності майбутніх учителів, здатності компетентно використовувати ІКТ у професійній діяльності, самоосвіті та саморозвитку;

готовність випускників до впровадження інновацій у професійній діяльності в умовах цифрової трансформації освітньої системи.

Висновки. Модернізація сучасних ЗВО відбувається в напрямі формування інноваційної моделі «цифрового університету», що передбачає не лише впровадження новітніх технологій у процес професійної підготовки, а й стратегічні трансформації організації освітнього процесу, до яких належить змішане навчання. Змішане навчання є ефективною, але водночас складною моделлю професійної підготовки майбутніх учителів, оскільки формування практичних умінь і навичок потребує застосування активних методів навчання, дотримання методично обґрунтованого балансу між очним і онлайн-складниками освітньої взаємодії, що ефективно і без зниження якості досягається цифровими засобами. Таким чином, цифровізація є чинником виникнення інноваційних форм організації освітнього процесу у вищій школі, до яких відносимо змішане навчання. Своєю чергою, активне впровадження змішаного навчання зумовлює цифрові трансформації в системі професійної підготовки майбутніх учителів-предметників на рівні цілей, змісту технологій, форм, методів і засобів, запланованих результатів.

Список використаної літератури

1. Бабаєв, В. М., Стадник, Г. В., Момот, Т. В. (2019). Цифрова трансформація у сфері вищої освіти в умовах глобалізації. *Комунальне господарство міст. Економічні науки*, 2, 2–9. Взято з <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-2-9>
2. Бойчук, Ю., Козлов, А., Науменко, Н., Гриньова, М. (2022). Порівняльний аналіз активності здобувачів вищої освіти під час навчання в асинхронному режимі з дисципліни «Фізичне виховання» в умовах карантину та військового стану. *Новий Колегіум*, 1–2 (107), 50–55. Взято з <https://doi.org/10.30837/nc.2022.1-2.50>
3. Грабик, Н. М., Грубар, І. Я. (2022). *Цифрові технології в підготовці вчителів фізичної культури*. Матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи» (м. Тернопіль, 28 квітня, 2022) (с. 87–90). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка,
4. Гриневич, Л. М., Морзе, Н. В., Бойко, М. А. (2020). Наукова освіта як основа формування інноваційної компетентності в умовах цифрової трансформації суспільства. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 77 (3), 1–26. Взято з <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3980>
5. Даниско, О. (2019). Якість змішаного навчання як чинник підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Естетика і етика педагогічної дії*, 19, 176–189. Взято з <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169811>
6. Іваненко, О. (2023). Педагогічна діагностика формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в процесі змішаного навчання. *Молодь і ринок*, 8 (216), 139–144. Взято з <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.283179>
7. Качан, О. А., & Пристинський, В. М. (2019). Інформаційно-комунікаційні та рухливо-пізнавальні технології у фізичному вихованні дітей і підлітків. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна.
8. Кисельова, К. (2023, квітень). Освіта – це не про видатки. Освіта – це інвестиції і розвиток держави. Оксен Лісовий. Взято з <https://osvitoria.media/experience/osvita-tse-ne-pro-vydatky-osvita-tse-investytsiyi-i-rozvytok-derzhavy-oksen-lisovyi/>
9. Кремень, В. Г., Биков, В. Ю., Ляшенко, О. І., Литвинова, С. Г., Луговий, В. І., Мальований, Ю. І., Пінчук, О. П., & Топузов, О. М. (2022). Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*, 4 (2), 1–49. Взято з <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223>
10. Сущенко, Л. О., Андрющенко, О. О., Сущенко, П. Р. (2022). Цифрова трансформація закладів вищої освіти в умовах діджиталізації суспільства: виклики і перспективи. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2, 146–151. Взято з <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.28>
11. Хмельницька, О. (2023). Підготовка до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури в умовах змішаного навчання. *Перспективи та інновації науки*, 12 (30), 521–532. Взято з <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5942/5975>
12. Abad-Segura, E., González-Zamar, M. D., Infante-Moro, J. C., & Ruipérez García, G. (2020). Sustainable management of digital transformation in higher education: Global research trends. *Sustainability*, 12 (5), 2107. Retrieved from: <https://doi.org/10.3390/su12052107>
13. Vukova, T. B., Ivashchenko, M. V., Kassim, D. A., & Kovalchuk, V. I. (2021). Blended learning in the context of digitalization. *CTE Workshop Proceedings*, 8, 247-260. Retrieved from <https://doi.org/10.55056/cte.236>
14. Sawood, R. (2018). *The university of the future: Can the universities of today lead learning for tomorrow?* Ernst & Young Australia. EYGM Limited 2018. 36 p. Retrieved from <https://cdn.ey.com/echannel/au/en/industries/government---public-sector/ey-university-of-the-future-2030/EY-university-of-the-future-2030.pdf>
15. Chapco-Wade, C. (2020, August). Digitization, digitalization, and digital transformation: What's the difference? *Medium*. Retrieved. Retrieved from <https://colleenchapcowadesafina.medium.com/digitization-digitalization-and-digital-transformation-whats-the-difference-eff1d002fbdf>
16. Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15 (2), 123–139.

17. Kindei, L., Nikitina, O., Baraniuk, I., Kotelianets, Yu., Kotelianets, N. (2022) The Problem of Methodological Training of Future Teachers in the Digital Environment. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (5), 146–154. Retrieved from: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n5p146>.

18. *What is Digital Transformation?* (2023). Theagileelephant.com. website. Retrieved from: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (the date of application: 22.09.2023).

FUTURE TEACHERS' PROFESSIONAL TRAINING IN CONDITIONS OF BLENDED LEARNING: DIRECTIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION

Kuzminskyi Anatolii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The modern development of high technologies and digital tools significantly changes the economy and education, requiring the renewal of professional training of specialists. The digitalization of higher education ensures the availability of knowledge, competitiveness in the international labor market, and innovative learning. Particular attention is paid to the training of teachers of the New Ukrainian School who are able to adapt the educational process to modern challenges, in particular war and social instability. The modernization of teacher education, the introduction of blended learning and the development of health-saving activities are the key to the intellectual health of the nation and national security.*

The purpose of the study is to theoretically substantiate and identify areas of digital transformation of future teachers' professional training in blended learning as a regularity of higher education system informatisation.

Methods. *Analysis and synthesis of scientific sources – in order to study the problem of digitalization of higher education; generalization of empirical data; systematization of pedagogical experience in order to identify directions of digital transformation of professional education of future teachers in the context of blended learning*

Results. *The analysis and generalization of scientific research and practical experience of the leading universities of Ukraine allows us to determine the features of the digital transformation of the professional training of future teachers in the conditions of blended learning at the level of goals, content, forms, methods and means, technological support, effectiveness.*

Originality. *The digital transformation of the professional training of future teachers in blended learning involves the integration of traditional and digital methods, the creation of flexible educational environments and the development of individual educational trajectories. This requires new approaches to teaching, the use of modern technologies and ensuring the interaction of teachers and students in a digital format to increase the effectiveness of learning.*

Conclusion. *The modernization of modern universities is taking place in the direction of forming an innovative model of the «digital university», which involves not only the introduction of the latest technologies in the process of vocational training, but also strategic transformations of the organization of the educational process, which include blended learning. Blended learning is an effective, but at the same time complex model of professional training of future teachers, since the formation of practical skills and abilities requires the use of active teaching methods, compliance with a methodologically grounded balance between the face-to-face and online components of educational interaction, which is effectively and without reducing the quality achieved by digital means. Thus, digitalization is a factor in the emergence of innovative forms of organizing the educational process in higher education, which include blended learning. In turn, the active introduction of blended learning leads to digital transformations in the system of professional training of future subject teachers at the level of goals, content of technologies, forms, methods and means, planned results*

Key words: *digitalization; professional training; future teachers; blended learning; transformation.*

References

1. Babaiev, V. M., Stadnyk, H. V., Momot, T. V. (2019). Tsyfrova transformatsiia u sferi vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii [Digital transformation in the field of higher education in globalization conditions]. *Ekonomichni nauky - Economic sciences*, 2, 2–9. Retrieved from <https://doi.org/10.33042/2522-1809-2019-2-148-2-9> [in Ukrainian].

2. Boichuk, Yu., Kozlov, A., Naumenko, N., Hrynova, M. (2022). Porivnialnyi analiz aktyvnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity pid chas navchannia v asynkhronomu rezhymi z dystsypliny «Fizyчне vykhovannia» v umovakh karantynu ta viiskovoho stanu. [Comparative analysis of higher education students engagement in asynchronous learning of the «physical education» course during quarantine and martial law]. *Novyi kolehium - New collegium*, 1–2 (107), 50–55. Retrieved from <https://doi.org/10.30837/nc.2022.1-2.50> [in Ukrainian].

3. Hrabyyk, N. M., Hrubar, I. Ya. (2022). Tsyfrovi tekhnolohii v pidhotovtsi vchyteliv fizychnoi kultury [Digital technologies in physical education teacher training]. Mater-ly IX Mizhnar. nauk.-prakt. internet-konf «*Suchasni tsyfrovi tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy*» -Materials of the IX International Scientific-Practical Online Conference «*Modern Digital Technologies and Innovative Teaching Methods: Experience, Trends and Prospects*». Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka, 87–90. [in Ukrainian].
4. Hrynevych, L. M., Morze, N. V., & Boiko M. A. (2020). Naukova osvita yak osnova formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti v umovakh tsyfrovoi transformatsii suspilstva [Scientific education as the basis for innovative competence formation in the conditions of digital transformation of the society]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia - Information technologies and learning teaching*, 77(3), 1–26. Retrieved from <https://doi.org/10.33407/itlt.v77i3.3980> [in Ukrainian].
5. Danysko, O. (2019). Yakist zmishanoho navchannia yak chynnyk pidvyshchennia efektyvnosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Blended learning quality factor of efficiency improvement of future physical culture teachers' professional training]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii - Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 19, 176–189. Retrieved from <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2019.19.169811> [in Ukrainian].
6. Ivanenko, O. (2023). Pedahohichna diahnozyka formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v protsesi zmishanoho navchannia [Pedagogical diagnostics of the formation of readiness for professional activities of future teachers of physical culture in the process of mixed learning]. *Molod i rynek - Youth and market*, 8 (216), 139–144. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2023.283179> [in Ukrainian].
7. Kachan, O. A., & Prystynskyi, V. M. (2019). Informatsiino-komunikatsiini ta rukhlyvo-piznavalni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni ditei i pidlitkiv [Information and communication technologies and mobile-cognitive technologies in physical education for children and adolescents]. Sloviansk: Vyd-vo B. I. Matorina. [in Ukrainian].
8. Kyselova, K. (2023, April). Osvita – tse ne pro vydatky. Osvita – tse investytsii i rozvytok derzhavy. Oksen Lisovyi [Education is not about expenditures. Education is an investment in the development of the state. – Oksen Lisovyi]. Retrieved from <https://osvitoria.media/experience/osvita-tse-ne-pro-vydatky-osvita-tse-investytsiyi-i-rozvytok-derzhavy-oksen-lisovyj/> [in Ukrainian].
9. Kremen, V. H., Bykov, V. Yu., Liashenko, O. I., Lytvynova, S. H., Luhovyi, V. I., Malovanyi, Yu. I., Pinchuk, O. P., & Topuzov, O. M. (2022). Naukovo-metodychne zabezpechennia tsyfrovizatsii osvity ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Scientific and methodological provision of digitalisation of education in ukraine: status, problems, prospects]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy - Bulletin of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine*, 4(2), 1–49. Retrieved from: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4223> [in Ukrainian].
10. Sushchenko, L. O., Andriushchenko, O. O., Sushchenko, P. R. (2022). Tsyfrova transformatsiia zakladiv vyshchoi osvity v umovakh didzhitalizatsii suspilstva: vyklyky i perspektyvy [Digital transformation of higher education institutions in the context of digitalization of society: challenges and prospects] *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova - Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, 2, 146–151. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.28> [in Ukrainian].
11. Khmelnytska, O. (2023). Pidhotovka do profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury v umovakh zmishanoho navchannia [Preparation for professional activity of future physical education teachers in mixed learning environment]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky - Prospects and innovations of science*, 12(30), 521–532. Retrieved from <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/5942/5975> [in Ukrainian].
12. Abad-Segura, E., González-Zamar, M. D., Infante-Moro, J. C., & Ruipérez García, G. (2020). Sustainable management of digital transformation in higher education: Global research trends. *Sustainability*, 12 (5), 2107. Retrieved from: <https://doi.org/10.3390/su12052107> [in English].
13. Bykova, T. B., Ivashchenko, M. V., Kassim, D. A., & Kovalchuk, V. I. (2021). Blended learning in the context of digitalization. *CTE Workshop Proceedings*, 8, 247–260. Retrieved from <https://doi.org/10.55056/cte.236>. [in English].
14. Cawood, R. (2018). *The university of the future. Can the universities of today lead learning for tomorrow?* Ernst & Young Australia. EYGM Limited 2018. Retrieved from <https://cdn.ey.com/echannel/au/en/industries/government---public-sector/ey-university-of-the-future-2030/EY-university-of-the-future-2030.pdf> [in Ukrainian].
15. Chapco-Wade, C. (2020, August). Digitization, digitalization, and digital transformation: What's the difference? Medium. Retrieved from <https://colleenchapcowadesafina.medium.com/digitization-digitalization-and-digital-transformation-whats-the-difference-eff1d002fbdf> [in Ukrainian].
16. Hess, T., Matt, C., Benlian, A., & Wiesböck, F. (2016). Options for formulating a digital transformation strategy. *MIS Quarterly Executive*, 15 (2), 123–139. [in English].
17. Kindei, L., Nikitina, O., Baraniuk, I., Kotelianets, Yu., Kotelianets, N. (2022) The Problem of Methodological Training of Future Teachers in the Digital Environment. *Journal of Curriculum and Teaching*, 11 (5), 146–154. Retrieved from: <https://doi.org/10.5430/jct.v11n5p146>. [in English].
18. What is Digital Transformation? (2023). Theagileelephant.com. website. Retrieved from: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation>. [in English].

Отримано редакцією 22.11.2024 р.

УДК: 378.147:37.011.3

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-24-33

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МУЛЬТИМЕДІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ І ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Листопад Олексій Анатолійович

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
e-mail: lystopad.oa@pdpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-3121-324X

Мардарова Ірина Костянтинівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
e-mail: mardarova.ik@pdpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-8899-2830

Листопад Наталя Леонідівна

кандидат педагогічних наук, викладач дошкільних дисциплін,
Комунальний заклад «Одеський педагогічний фаховий коледж»
e-mail: natasha.listopad@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3550-9985

Метою статті є аналіз особливостей застосування мультимедійних технологій у процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти. Розкрито актуальність проблеми формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти. У статті розкрито стан вивчення проблеми застосування мультимедійних технологій у закладах освіти. На основі теоретичного аналізу визначені особливості застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі та основні напрями застосування мультимедійних технологій у закладах вищої і фахової передвищої освіти. У процесі емпіричного дослідження встановлено переваги застосування мультимедійних технологій в освіті, а також визначено основні труднощі в застосуванні мультимедійних технологій в освітньому процесі закладів освіти, запропоновані рекомендації щодо їх подолання.

Ключові слова: цифрова культура, мультимедіа, мультимедійні технології, контент, інформація.

Постановка проблеми. Сьогодні розвиток суспільства характеризується високою швидкістю і динамікою відкриттів, трансформацій. Сучасний світ швидко цифровізується, і студенти потребують високого рівня цифрової грамотності та культури для успішної інтеграції в професійне життя. Володіння цифровими інструментами та технологіями стає базовою компетенцією. При цьому зміни стосуються буквально всіх сфер життєдіяльності людини і перебувають у щільному взаємозв'язку. Але так чи інакше, основною категорією всіх трансформаційних процесів суспільства є інформація. І саме інформація сьогодні – в умовах глобалізації, інформатизації – є певним показником розвитку та добробуту суспільства [1]. Зміни, що відбулися в нашій країні, і особливо переосмислення вітчизняного та зарубіжного досвіду, послугували підґрунтям для комплексного вивчення проблеми застосування мультимедійних технологій в процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства і педагогіки [22].

Заклади вищої і фахової передвищої освіти в системі інформатизації суспільства відіграють важливу роль, оскільки мають одним із провідних завдань своєї діяльності передавання знань (інформації) наступному поколінню. При цьому заклади вищої і фахової передвищої освіти орієнтовані на нові технології та йдуть в ногу з актуальними трансформаціями суспільства, зокрема й використовуючи онлайн-платформи, що стрімко набирають обертів за останні кілька років [23]. Мультимедійні технології (відео, аудіо, інтерактивні презентації, віртуальна та доповнена реальність) дають змогу зробити освітній процес більш візуально насиченим, інтерактивним і таким, що відповідає потребам сучасних студентів, які зростають в інформаційному середовищі.

Використання мультимедійних технологій допомагає не тільки передавати знання, але й розвивати критичне мислення, аналітичні навички, творчий підхід до вирішення завдань та адаптацію до нових цифрових інструментів. Мультимедійні технології сприяють активному залученню здобувачів освіти до освітнього процесу. Завдяки інтерактивним елементам студенти можуть стати активними учасниками освітнього процесу, а не пасивними слухачами. Мультимедійні технології дозволяють адаптувати освітній процес під індивідуальні потреби студентів, пропонуючи різні способи засвоєння матеріалу – через відео, текст, інтерактивні завдання тощо, що особливо важливо в умовах дистанційної та змішаної форм освіти. Здобувачі освіти, які мають високу цифрову культуру, краще підготовлені до викликів сучасного ринку

праці. Цифрові навички стають важливим фактором конкурентоспроможності.

Отже, застосування мультимедійних технологій у процесі формування цифрової культури здобувачів вищої та фахової передвищої освіти є важливим напрямом сучасної освіти, що відповідає вимогам часу і сприяє підготовці молодих фахівців до роботи в умовах цифрового суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе завдання закладів вищої і фахової передвищої освіти – формування цифрової культури студентів. Цифрова культура включає в себе всі аспекти культури, які пов'язані з використанням інформаційно-комунікаційних технологій (Г. М. Алексєєва, Ф. В. Апшай, Л. В. Васильченко, Н. О. Власенко, В. П. Волинський, І. В. Гевко, І. С. Гребеник, Н. П. Дементієвська, Ю. О. Жук, В. Ф. Заболотний, Т. І. Коваль, Б. Б. Корчевський, В. Г. Кремень, Н. В. Морзе, О. В. Петрунко, О. В. Співаковський, Г. Є. Улунова, С. М. Яцюк та ін.). Вона охоплює такі сфери, як мультимедіа, мультимедійні технології, інтернет, соціальні мережі, віртуальна реальність тощо. Вона включає в себе навички пошуку та обробки інформації в мережі, критичне мислення щодо вірогідності та коректності даних, етичне й безпечне використання інформаційно-комунікаційних технологій, а також уміння створювати власний цифровий контент [21, с. 89–93]. Цифрова культура студентів також охоплює навички роботи з офісними програмами, уміння працювати в онлайн-середовищі та користуватися різноманітними комунікаційними платформами. Вона є важливою для успішної адаптації до сучасного цифрового суспільства та розвитку професійної кар'єри [24].

Аналіз психолого-педагогічної літератури (В. Ю. Биков, О. Ю. Буров, А. М. Гуржій, М. П. Лещенко, С. Г. Литвинова, Л. А. Лупаренко, Ю. І. Мальований, О. В. Овчарук, В. В. Олійник, О. П. Пінчук, Н. В. Сороко, О. М. Спирін, М. П. Шишкіна та ін.) показав, що важливим засобом формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти є мультимедійні технології. Мультимедійні технології дозволяють створювати інтерактивні та ефективні навчальні середовища, сприяючи розвитку різноманітних компетентностей та навичок.

Необхідно зазначити, що мультимедійні засоби, такі як графіка, відео та аудіо, допомагають візуалізувати складну інформацію, це сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу. Використання інтерактивних мультимедійних засобів, таких як віртуальні лабораторії, симуляції та ігри, дозволяє здобувачам вищої і фахової передвищої освіти активно взаємодіяти з навчальним матеріалом. Це сприяє залученню та зацікавленню студентів [14, с. 118–123].

Отже, мультимедійні технології дозволяють створювати онлайн-курси та електронні ресурси, що полегшує доступ до освітнього контенту для студентів. Використання відеоконференцій, форумів та інших соціальних мультимедійних інструментів дозволяє студентам обмінюватися ідеями, спілкуватися з викладачами та одногрупниками, створюючи віртуальні спільноти [3, с. 62–66].

Крім того, слід звернути увагу на те, що мультимедійні технології можуть бути використані для розробки інтерактивних навчальних матеріалів, які дозволяють студентам навчатися власним темпом і вибирати спосіб сприймання інформації [12, с. 392–399]. Мультимедійні засоби дозволяють адаптувати освітній контент під індивідуальні потреби студентів, забезпечуючи персоналізований підхід до навчання [7]. Використання мультимедійних технологій сприяє розвитку навичок медіаграмотності, тобто здатності розуміти, критично оцінювати та створювати медійний контент [17]. Загалом, мультимедійні технології відіграють ключову роль у формуванні цифрової культури студентів, сприяючи їхньому розвитку як професіоналів та активних громадян цифрового суспільства [15, с. 1–30].

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз особливостей застосування мультимедійних технологій у процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Термін «мультимедіа» походить від латинських слів *multum* («багато») і *media* («засіб»). Тому пряме значення терміна «мультимедіа» – «багато засобів». Однак це поняття має масу значень залежно від сфери застосування: наука, техніка, мистецтво, культура, освіта, адже призначення мультимедіа змінюється залежно від того, де і для кого передбачено використовувати цей засіб, у яких цілях. Прийнято вважати, що це поняття прийшло з інформатики в інші сфери застосування: техніка, культура, освіта тощо. І відповідно до конкретної сфери застосування, мети і місця використання цього засобу змінюється і розуміння сутності цієї категорії [19].

Терміни «мультимедіа» та «мультимедійні технології» пов'язані, але вони мають різні значення. Мультимедіа – це комбінація різних видів медіа-контенту, таких як текст, графіка, звук, відео, анімація тощо, що використовується для передачі інформації або вражень. Мультимедіа об'єднує різні типи медіа для створення комплексного зв'язку. Наприклад, презентації, вебсайти, відео, ігри та інші форми інтерактивної інформації можуть використовувати мультимедійні елементи [10, с. 152–158].

Отже, мультимедіа – це концепція, яка описує різноманітний медіа-контент, тоді як мультимедійні технології – це засоби, які дозволяють створювати, редагувати, обробляти та відтворювати цей контент. Технології допомагають упроваджувати та ефективно використовувати мультимедійні елементи у різних

галузях, таких як освіта, розваги, медицина та багато інших [4; 8; 10; 12].

Таким чином, мультимедіа – це комбінація різних типів медіа, таких як текст, зображення, звук і відео, які використовуються для передачі інформації або створення вражень. Мультимедіа – це комбінація різних форматів, таких як текст, зображення, аудіо та відео, які використовуються для передачі інформації або взаємодії з користувачем. Цей термін описує використання різних медіаелементів для створення багатозначної інформації, вони сприяють більш ефективному сприйняттю інформації користувачем і дозволяють створювати зв'язок з аудиторією. Загальною метою використання мультимедіа в освіті є підвищення ефективності освітнього процесу, дозволяє стимулювати інтерес та мотивацію, покращує якість освіти [2; 5; 11; 18; 22].

Дослідники зазначають, що мультимедіа має важливе значення у сучасній освіті, оскільки воно створює багатоманітні та захопливі способи передачі інформації [5, с. 82–90]. Основні можливості мультимедіа в освіті: візуальна презентація, що дозволяє створити візуальні презентації з використанням графіки, фотографій, відео та анімації, це допомагає зрозуміти складні концепції та полегшує сприйняття інформації студентами; звукова підтримка, може бути використана для надання додаткової інформації або викликання емоцій, це може включати в себе аудіокоментарі, музику та звукові ефекти, які розширюють розуміння інформації та зміцнюють враження; інтерактивність яка дозволяє студентам бути суб'єктом освітнього процесу, інтерактивні елементи, такі як тестування, вправи та віртуальні лабораторії, сприяють поглибленню розуміння інформації та активній участі студентів; доступність дозволяє студентам самостійно вчитися в зручний для них час, відеоуроки, онлайн-курси та інші мультимедійні засоби можуть бути доступні через будь-які пристрої з підключенням до інтернету; адаптивність, це дозволяє студентам вчитися власним темпом та зосередитися на власних потребах [16; 17].

Оскільки сучасні програмні та мультимедійні продукти, що реалізують бази знань на основі гіпертексту, дають змогу не тільки здійснювати користувачеві вільний вибір логіки роботи з інформацією, а й дають йому змогу комплексно поєднувати різну текстово-графічну інформацію зі звуком, відео- та кінофрагментами, вони належать до класу гіпермедіа. Гіпермедіа – це система, яка дозволяє користувачам переходити не тільки між текстовими матеріалами, але й між різними видами медіа, такими як зображення, звук, відео та інші форми даних. Гіпермедіа сприяє навігації та взаємодії з інформацією шляхом забезпечення відносин між різними елементами контенту.

Однією з основних характеристик гіпермедіа є гіпертекст, який дозволяє створювати гіперпосилання між різними частинами інформації. Гіпертекст – це система написання та представлення інформації у вигляді тексту, яка містить в собі взаємодію з іншими текстовими елементами. Основна ідея гіпертексту полягає в тому, щоб текст міг містити гіперпосилання, які дозволяють переходити з одного місця в тексті на інше, або навіть з одного документа на інший.

Встановлено, що гіпертекстові посилання можуть бути текстовими або графічними елементами, і вони дозволяють користувачам легко переходити від одного контексту до іншого, щоб отримати більше деталей або іншу інформацію. Така система стала основою для багатьох інтернет-ресурсів і програм, що використовують гіпертекстову структуру, таких як вебсайти, електронні книги і програми для роботи з документами.

Під час дослідження з'ясовано, що гіперпосилання дозволяють користувачам переходити від одного документа або розділу до іншого за допомогою кліків миші або інших методів навігації. Гіпермедіа широко використовується в сучасних інтернет-ресурсах, електронних книгах, мультимедійних презентаціях та інших засобах інформаційної технології.

Термін «мультимедійні технології» еволюціонував від таких початкових компонентів, як відео та музика до сучасних додатків, програм, інтегрованих у мультимедійне середовище. На сьогодні мультимедійні технології в онлайн-освіті закладів освіти є ефективним способом організації освітнього процесу, подання навчального матеріалу, контролю знань. Сучасні мультимедійні технології охоплюють інтерактивні додатки, віртуальну та доповнену реальність (VR та AR), 3D моделювання, інтерактивні ігри, інтеграцію штучного інтелекту, стрімінгові платформи, інтерактивне навчання. Вони дозволяють користувачам не лише пасивно споживати контент, а й активно взаємодіяти з ним, що значно розширює можливості використання мультимедійних технологій у сферах освіти, маркетингу, мистецтва та науки. Такі технології також сприяють створенню інтерактивних та персоналізованих середовищ, де користувачі можуть керувати своїм досвідом та взаємодіяти з контентом у режимі реального часу.

При цьому, мультимедійні технології не позбавляють освітній процес активної взаємодії викладача й студента, а навпаки додають інтерактивності та динаміки в комунікацію всіх учасників освітнього процесу [14, с. 118–123]. Мультимедійні технології поєднують у собі різні канали подачі навчального матеріалу, і це дає змогу успішніше реалізовувати особистісно-індивідуальний підхід в умовах онлайн-освіти, з огляду на особливості сприйняття інформації, що навчається (відео, аудіо, графіка, текст, анімація тощо).

Зазначимо, що мультимедійні технології – це конкретні інструменти, програми або системи, які дозволяють створювати, обробляти, відтворювати та взаємодіяти з мультимедійним контентом. Мультимедійні технології включають в себе програмне забезпечення та апаратні засоби, призначені для роботи з різними типами медіа. Це можуть бути редактори відео та звуку, графічні програми, плеєри, кодеки, анімаційні інструменти та інші технічні засоби для обробки та відтворення мультимедійного контенту [1; 2; 3; 4]

Узагальнення та аналіз наукових досліджень [5; 6; 7; 8; 9 10] показав, що мультимедійна технологія – це сукупність засобів, методів та технік, що використовуються для обробки, передачі, зберігання та відтворення інформації в різних форматах, таких як текст, зображення, звук, відео, анімація тощо. Головною ідеєю мультимедійних технологій є можливість інтеграції різних видів медіа-контенту для створення багатомимірного та багатосенсорного враження для користувача.

Зрештою, ряд досліджень [12; 14; 18] демонструє, що мультимедійні технології використовуються в різних сферах, таких як розваги, освіта, медицина, бізнес і технічний прогрес. Вони дозволяють створювати інтерактивні застосунки, відеоігри, тренінгові програми, веб-сайти, відеопрезентації тощо. Основні компоненти мультимедійних технологій включають апаратне та програмне забезпечення для обробки, кодування, декодування, зберігання та передачі мультимедійного контенту. Також важливим аспектом є розроблення й використання стандартів для забезпечення сумісності та взаємодії різних пристроїв і програм.

Розглянувши різні точки зору [21; 22; 24], ми дійшли висновку, що загальна мета мультимедійних технологій полягає в створенні багатозмістових, ефективних та взаємодійних способів представлення інформації, які відповідають різноманітним потребам користувачів у сучасному цифровому світі. Це робить мультимедійні технології важливим елементом для розвитку сучасних застосунків у сфері освіти та інших галузей. Мультимедійні технології включають в себе програмне забезпечення, апаратне забезпечення та інструменти, які використовуються для створення, редагування та відтворення мультимедійного контенту.

До мультимедійних технологій можна віднести наступні цифрові продукти: презентаційні програми, такі як Microsoft PowerPoint або Google Slides, які дозволяють створювати та відтворювати мультимедійні презентації з використанням тексту, зображень, аудіо- та відеоелементів; відеозаняття (відеоуроки), відеоматеріали для організації освітнього процесу, які можуть бути створені викладачем, або використовуватися з відеохостингів, таких як TikTok, YouTube, Vimeo; електронний журнал, який замінює традиційний паперовий журнал, що використовується для ведення записів про успішність, він дозволяє отримувати доступ до інформації про академічні досягнення в електронному форматі, він містить таку інформацію, як оцінки, відвідуваність, домашні завдання, коментарі та нотатки, він доступний через спеціальну платформу або програму; інтерактивні дошки, цифрові дошки, які дозволяють викладачу і студентам організувати інтерактивну взаємодію з використанням графіки, відео, аудіо; графічні програми, для створення і редагування графіки, такі як Adobe Photoshop, CorelDRAW, GIMP тощо; аудіо- та відеоредактори, які включають програми для запису, редагування і монтажу аудіо- та відеоматеріалів, такі як Adobe Audition, Audacity, Adobe Premiere Pro, Final Cut Pro тощо; анімаційні програми, такі як Adobe Animate, Blender, Autodesk Maya тощо; технології, що дозволяють користувачам взаємодіяти з віртуальними середовищами, такі як віртуальні шоломи, контролери руху тощо.

На основі теоретичного аналізу наукової літератури [12; 14; 15] визначені особливості застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі: дозволяють об'єднувати різні типи медіа, такі як текст, графіка, аудіо та відео, для створення комплексних інтерактивних презентацій чи застосунків; можуть надавати можливості для взаємодії користувача з контентом, що дозволяє створювати більш захопливі інтерфейси та додатки; здатні створювати анімацію і використовувати 3D-графіку що розширює можливості створення реалістичних і цікавих візуальних ефектів; дозволяють в режимі реального часу передавати медіаконтент через мережу, що зручно для відеострімінгу, онлайн-гри, відеоконференцій тощо; включають в себе методи обробки сигналів і техніки компресії для зменшення обсягу даних та поліпшення ефективності передачі та зберігання медіа-контенту; забезпечують синхронізацію аудіо та відео, що є важливим для коректного відтворення медіаконтенту; здатні розпізнавати голос що дозволяє користувачам взаємодіяти з системою за допомогою голосових команд; дозволяють стандартизувати формати та покращити сумісність мультимедійних контентів між різними пристроями та програмами (існує багато стандартів, таких як MPEG (Moving Picture Experts Group) для відео та аудіо).

Мультимедійні технології сьогодні знаходять широке застосування в закладах вищої і фахової передвищої освіти для поліпшення освітнього процесу, збільшення доступності інформації та створення більш ефективного цифрового освітнього середовища.

Аналіз наукової літератури [3; 4; 5; 7] дозволяє визначити основні напрями застосування

мультимедійних технологій в закладах вищої і фахової передвищої освіти: 1) мультимедійні технології дозволяють створювати інтерактивні електронні навчальні матеріали, які включають в себе текст, графіку, анімацію, аудіо та відео, це допомагає студентам отримувати інформацію більш доступно та зрозуміло, 2) використання мультимедійних технологій для проведення віртуальних лекцій, вебінарів та онлайн-курсів, це розширює можливості дистанційного доступу до освітнього процесу студентам, які можуть перебувати в різних місцях, 3) дозволяє створювати симуляції та віртуальні лабораторії для організації освітнього процесу з навчальних дисциплін без необхідного обладнання, 4) дозволяють створювати електронні підручники та інтерактивні матеріали, що сприяє залученню студентів та покращує їх розуміння навчального матеріалу, 5) використання мультимедійних технологій у тестуванні дозволяє створювати різноманітні типи завдань, включаючи мультимедійні запитання, що допомагає в оцінці знань, умінь та навичок студентів, 6) використання платформ для спільної роботи, форумів та відеоконференцій сприяє активній спільній роботі студентів та викладачів, що підвищує ефективність навчання; мультимедійні технології дозволяють створювати цифрові бібліотеки та онлайн-ресурси, що полегшує доступ до актуальної інформації для студентів та викладачів. Застосування мультимедійних технологій у вищій і передвищій освіті розширює можливості освітнього процесу, створює більш динамічне та ефективне цифрове освітнє середовище і підтримує розвиток інтерактивних методів навчання.

Під час проведення аналізу особливостей застосування мультимедійних технологій у процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти використовувалися емпіричні методи дослідження – опитування, яке було проведене шляхом анкетування серед студентів і викладачів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Комунального закладу «Одеський педагогічний фаховий коледж» також використовувалося спостереження та узагальнення результатів з метою дослідження. Результати опитування дали змогу виявити спектр застосування мультимедійних технологій у процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти та думку студентів і викладачів у питаннях зручності роботи з цифровими порталами та медіа системами.

Було розроблено три анкети, кожна з яких складалася з 16 запитань, які були попередньо складені та завантажені в Google-Форми. Розсилку здійснювали за заздалегідь зібраним і узгодженим списком електронних адрес. В анкетуванні взяло участь 135 респондентів. Отримані результати було проаналізовано та використано для підбиття підсумків дослідження.

Перший блок запитань був пов'язаний із визначенням пріоритетності використання мультимедійних технологій в освітньому процесі. Під час дослідження було виявлено, що в освітньому процесі використовуються мультимедійні технології наступним чином: у 78,98 % випадків студенти користувалися електронними підручниками; 89,27 % освоювали навчальний матеріал за допомогою електронних навчальних посібників; 75,67% студентів використовували відеоматеріали, аудіовізуальний ряд яких мав динамічність і наочність.

За даними опитування, 77,72 % студентів – одночасно дивилися презентації, слухали викладача та конспектували, 17,25% сприймали тільки візуальний матеріал, а 5,03% – тільки слухали. Встановлено, що 84,64 % здобувачів вищої і фахової передвищої освіти встигали користуватися під час занять мобільними пристроями (гаджетами): з них 65,83 % – для пошуку відповіді на запитання викладача; 34,17% – для розваги та спілкування.

На запитання «Чи зручно Вам вивчати матеріал, використовуючи мультимедійні технології?», респонденти в 95,89 % випадків відповіли – «Так». Це пояснюється зручністю використання та широтою застосування мультимедійних технологій. Інтерфейс більшості програмно-апаратних комплексів, що використовуються в освітньому середовищі, легкий і зрозумілий в освоєнні, а широкий функціонал дії дає змогу розширити можливості роботи студентів. Кожен респондент висловив свою думку в питанні, що вимагає наведення прикладів зручних для нього мультимедійних технологій. Анкетування дало змогу виявити, що 87,56 % здобувачів вищої і фахової передвищої освіти не потребували додаткової допомоги викладача в освоєнні навчального матеріалу, представленого за допомогою мультимедійних технологій. Під час проведення аналізу результатів анкетування було виявлено, що 78,38 % здобувачів вищої і фахової передвищої освіти виступають за впровадження мультимедійних технологій в освітніх процес.

У рамках анкетування належало дати оцінку того, наскільки суттєво впливає цифровізація, на життєдіяльність людини, функціонування суспільства і держави. Досить велика частина респондентів (77,88 %) зазначили, що звернення до цифрового середовища та інформаційно-комунікативних технологій полегшує життєдіяльність конкретної людини Варто зазначити, що 87,64 % опитаних погодилися з тим, що цифровізація є істотною тенденцією суспільного розвитку, а мультимедійні технології виявляються затребуваними у виробничій і соціальній сферах, справляючи істотний вплив на життєдіяльність кожної людини.

Остання група запитань була спрямована на самооцінку власного досвіду в застосуванні мультимедійних технологій в освітньому процесі. Відповідаючи на це запитання, 32,46 % респондентів відповіли, що загалом володіють цифровою культурою, проте використання мультимедійних технологій буває складним, освоєння нових цифрових засобів викликає дискомфорт.

Досить велика частина здобувачів вищої і фахової передвищої освіти (46,46 %) зазначили, що володіють цифровою культурою, використання мультимедійних технологій не викликає суттєвих труднощів, це звичний процес, за умови, що освітній процес здійснюється на основі наданих зразків. Менше чверті опитаних (21,08 %) відповіли, що використання мультимедійних технологій значно полегшує освітній процес, самостійне опанування нових цифрових засобів підвищує інтерес до вивчення програмного матеріалу та опанування цифрової культури.

В ході емпіричного дослідження встановлено, що основними перевагами застосування мультимедійних технологій в освіті є: наочне й образне представлення інформації (87,64 %); забезпечення індивідуалізації та диференціації освітнього процесу внаслідок реалізації можливостей інтерактивного діалогу (46,46 %); стимулювання когнітивних аспектів навчання, таких як сприйняття та усвідомлення інформації (32,46 %); високий ступінь самостійності роботи у світовому інформаційному просторі, що є чинником значної активізації процесу пізнання (21,08 %).

Проведене інтерв'ювання викладачів засвідчило, що, на їхню думку, поєднання коментарів викладача з відеоінформацією або анімацією значно активізує увагу студентів до змісту навчального матеріалу, що викладається, і підвищує інтерес, навчання стає цікавим і емоційним, приносячи естетичне задоволення студентам.

На думку викладачів, важливою умовою реалізації та впровадження мультимедійних технологій в освітній процес є наявність спеціально обладнаних аудиторій з мультимедійним проектором, комп'ютером, екраном або з мультимедійною дошкою та середовища, в якому відбувається освітній процес (комп'ютерні класи, бібліотеки, медіатеки, доступ до інтернету тощо).

Бесіди з викладачами дозволили виокремити основні труднощі у застосуванні мультимедійних технологій в освітньому процесі які ми згрупували у п'ять груп.

Перша група проблем – недостатність технічної компетентності. Багато викладачів відмічали, що не мали достатньої підготовки та досвіду використання сучасних технологій. Вони боялися або відчували нестачу впевненості в себе при роботі з комп'ютерами, програмним забезпеченням, або електронними пристроями. Така ситуація може бути викликана різними причинами, такими як фінансові обмеження закладів освіти, застаріле обладнання, відсутність необхідного програмного забезпечення чи низька технологічна освіченість викладачів. Однак існують різні способи подолання цих обмежень: підвищення технологічної освіченості викладачів, організуйте тренінги та семінари з використання сучасних технологій в освіті, створіть ресурси для самостійного вивчення, наприклад, онлайн-курси чи посібники, використання безкоштовного або доступного програмного забезпечення, спільно використання обладнання та програмне забезпечення з іншими викладачами.

Друга група проблем – обмеженість доступу до необхідного обладнання. Деякі викладачі мають обмежений доступ до сучасного обладнання або програмного забезпечення, що ускладнює викладачам використання мультимедійних засобів на своїх заняттях. Така ситуація може бути викликана різними факторами, такими як фінансові обмеження, технічні обставини чи відсутність достатньої підготовки викладачів. Однак існують способи подолання цих обмежень і сприяння викладачам у використанні мультимедійних засобів на заняттях: організація тренінгів та семінарів з використання доступних мультимедійних ресурсів; створення бібліотеки ресурсів відкритих та безкоштовних мультимедійних ресурсів для викладачів тощо.

Третя група проблем – брак часу для підготовки. Викладачі відмічали, що відчувають тиск часу через велику кількість обов'язків, таких як підготовка лекцій, оцінювання робіт і ведення консультацій, це обмежувало їхні можливості вивчати та впроваджувати мультимедійні технології. Декілька порад, як допомогти викладачам подолати цей тиск: ефективне планування часу; використання електронних систем для автоматизації оцінювання робіт та інших адміністративних завдань може значно зекономити час викладачів; викладачі можуть розглядати можливість розподілу деяких завдань серед колег або студентів, особливо тих, які мають відповідні навички; замість створення всіх матеріалів з нуля, викладачі можуть використовувати готові мультимедійні ресурси, які вже доступні в інтернеті або на платформах для навчання; залучення технічних спеціалістів або підтримки до процесу впровадження нових технологій може полегшити завдання викладачів тощо.

Четверта група проблем – суперечливість відносної ефективності. Деякі викладачі сумнівалися в тому, наскільки мультимедійні технології можуть покращити якість навчання та/або вони дійсно ефективні порівняно з традиційними методами. Сумніви викладачів щодо ефективності мультимедійних технологій

можуть виникати з різних причин, і це досить нормальне явище. Деякі можливі обґрунтування та відповіді на ці сумніви включають: передавайте викладачам результати досліджень та статистику, яка демонструє позитивний вплив мультимедійних технологій на процес навчання та розуміння студентами матеріалу; підкреслюйте, що використання мультимедійних засобів може зробити навчання більш цікавим та викликаючим для студентів, особливо з покоління, яке звикло до високих технологій; поясніть, як мультимедійні технології дозволяють створювати інтерактивні заняття, що поліпшує засвоєння матеріалу студентами; відзначте можливість використання різних форматів, таких як відео, аудіо, графіка та інші, для забезпечення різноманітності підходів до навчання: поясніть, як мультимедійні ресурси можуть допомагати студентам із різними стилями навчання, сприяючи індивідуальному розвитку; вкажіть на те, що використання мультимедійних засобів може спрощувати і пояснювати складні концепції, забезпечуючи краще розуміння студентами; зазначте, що викладання з використанням мультимедійних технологій допомагає підготувати студентів до сучасного інформаційного середовища та ринку праці; наголосіть, як мультимедійні елементи можуть підвищити ретенцію (спроможність утримувати інформацію) та пам'ять студентів через використання візуальних та звукових засобів тощо.

П'ята група проблем – необхідність постійного оновлення навичок. Швидка зміна мультимедійних технологій може ставити викладачів перед викликом постійного оновлення своїх навичок і знань в цій області. Щоб допомогти викладачам подолати ці труднощі, важливо забезпечити їх навчанням і підтримку, а також розробити зручні та доступні інструменти для використання мультимедійних засобів в освітньому процесі. Це є невід'ємною частиною сучасної освіти, і викладачі можуть взяти до уваги кілька стратегій для ефективного управління цим викликом: зберігайте свої навички в актуальному стані, беручи участь у тренінгах, семінарах та онлайн-курсах, присвячених сучасним мультимедійним технологіям; об'єднуйтеся з колегами та іншими викладачами для обміну досвідом та взаємної підтримки у вивченні нових технологій; відстежуйте ресурси, надані університетом або іншими освітніми установами, і використовуйте їх для покращення своїх знань у галузі мультимедіа; залучайте студентів до процесу вивчення нових технологій, наприклад, шляхом спільної роботи над проєктами чи використанням студентських ініціатив для вдосконалення ваших навичок; розглядайте можливість співпраці з інженерами або іншими технічними експертами, які можуть надавати підтримку та консультації; підтримуйте ініціативи щодо впровадження нових технологій та підходів у власній практиці, створюючи стимули для творчості та інновацій; створіть гнучкий план розвитку ваших навичок, який дозволяє адаптуватися до швидких змін у сфері мультимедійних технологій. Постійне оновлення навичок у сфері мультимедійних технологій може бути важливою частиною професійного розвитку викладачів, забезпечуючи високий стандарт навчання та покращення якості освіти.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Результати дослідження засвідчили, що дуже важливо максимально використовувати наявні вітчизняні та зарубіжні напрацювання, передовий міжнародний досвід використання мультимедійних технологій в освіті, закріплювати власні кроки в цьому напрямі. Наразі використання мультимедійних технологій в освітньому процесі можливе в таких напрямках: створення авторських мультимедійних продуктів викладачами (або творчими колективами) з навчальних предметів, у межах свого освітнього закладу; кооперація з іншими закладами освіти й організаціями, які мають мультимедійні продукти чи відповідну апаратну базу; створення єдиного координуючого центру із запровадження та використання мультимедійних технологій в масштабах усіх закладах освіти України; розвиток зв'язків із закордонними виробниками мультимедійних технологій. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми застосування мультимедійних технологій в процесі формування цифрової культури здобувачів вищої і фахової передвищої освіти. Доцільно було б також розробити модель та методика застосування мультимедійних технологій в освітньому процесі закладів освіти різного типу.

Список використаної літератури

1. Алексєєва Г. М. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до застосування комп'ютерних технологій у професійній діяльності : монографія. Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2014. 269 с.
2. Апшай Ф. В. Розвиток ІКТ-компетентності майбутніх фахівців галузі «Культура і мистецтво». *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2021. Вип. 2. С. 105–111.
3. Василиків І. Основні проблеми та шляхи впровадження мультимедійних технологій в початковій школі. *Молодь і ринок*, 2019. № 1 (168). С. 62–66.
4. Васильченко Л. В., Шацька Н. М. Досвід реалізації дистанційного навчання в умовах пандемії. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету»*. 2021. № 10. С. 43–55.
5. Вертипорох Д. Дидактичні умови застосування мультимедійних технологій у навчальному процесі ВНЗ. *Гуманізація навчально-виховного процесу*. Випуск LIX. Слов'янськ, 2012. С. 82–90.
6. Власенко Н. О. Дистанційне навчання: Україна і світ. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2019. № 20.

С. 29–37.

7. Волинський В. П., Черноус О. В., Якушина Т. В., Красовський О. С. Дидактичні основи створення аудіовізуальних електронних засобів для середньої загальноосвітньої школи : монографія. Київ : Пед. думка, 2013. 320 с.

8. Гевко І. В. Використання сучасних інформаційних технологій – основа професійного зростання педагога. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2018. Вип. 139. С. 53–60.

9. Гребеник І. С. Формування цифрової компетентності керівників навчальних закладів. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету».* 2019. Вип. 6. С. 17–25.

10. Дементієвська Н. П. Як можна комп'ютерні технології використати для розвитку учнів та вчителів. *Актуальні проблеми психології: психологічна теорія і технологія навчання.* Київ : Міленіум, 2005. Т. 8, вип. 1. С. 152–158.

11. Жук Ю. О., Соколюк О. М. Планування навчальної діяльності з урахуванням використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання* : зб. наук. праць. Київ : Атіка, 2005. С. 96–99.

12. Заболотний В. Ф. Впровадження мультимедіа під час вивчення методики навчання фізики *Педагогічні науки.* 2006. Вип. 43. С. 392–399.

13. Коваль Т. І., Сисоєва С. О., Сущенко Л. П. Підготовка викладачів вищої школи: інформаційні технології у педагогічній діяльності : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2009. 380 с.

14. Корчевський Б. Б., Дякова В. В. Мультимедійні технології в навчанні. Створення навчальних відеофільмів. *Вісник Вінницького політехнічного інституту.* 2010. № 3. С. 118–123.

15. Кремень В. Г., Сисоєва С. О., Бех І. Д. та ін. Концепція виховання дітей та молоді в цифровому просторі. *Вісник Національної академії педагогічних наук України.* 2022. Вип. 4, № 2. С. 1–30.

16. Листопад О. А., Мардарова І. К. Модульний курс «Комп'ютерні технології в роботі з дітьми» : навчальний посібник для студентів зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 192 с.

17. Листопад О. А., Мардарова І. К. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх вихователів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації пізнавальної діяльності дошкільників : монографія Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 206 с.

18. Морзе Н. В. Основи інформаційно-телекомунікаційних технологій. Київ : Видавнича група BVH, 2006. 350 с.

19. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіасередовищі : монографія. 2-ге вид. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2011. 480 с.

20. Пискун О., Джевага Г., Носовець Н. Діджитал-етикет: правила комунікації в умовах онлайн-навчання. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка.* 2023. Т. 178. № 22. С. 37–45.

21. Пономаренко Т., Кузіна О. Підготовка майбутніх педагогів до використання медіапростору в освітньому процесі закладу дошкільної освіти *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка.* 2021. № 35. С. 89–93.

22. Співаковський О. В. Теорія і практика використання інформаційних технологій у процесі підготовки студентів математичних спеціальностей : монографія. Херсон : Айлант, 2003. 229 с.

23. Улунова Г. Є. Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток : колективна монографія / кол. авт. відп. ред. Г. Є. Улунова Суми : Видво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. 300 с.

24. Яцюк С. М. Вивчення наукових засад інформаційної підготовки фахівця. *Вісник Київського міжнародного університету.* Київ : КиМУ, 2005. Вип. 7. С. 253–265.

PECULIARITIES OF THE USE OF MULTIMEDIA TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING THE DIGITAL CULTURE OF HIGHER AND PROFESSIONAL HIGHER EDUCATION STUDENTS

Lystopad Oleksii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool Education
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,

Mardarova Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Preschool Education
State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»,

Lystopad Nataliia

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher of Preschool Disciplines,
Municipal Institution «Odessa Pedagogical Professional College»

Introduction. *The changes that have taken place in our country, and especially the rethinking of domestic and foreign experience, have served as the basis for a comprehensive study of the problem of using multimedia technologies in the process of forming the digital culture of higher and professional higher education students, taking into account current trends in the development of society and pedagogy. Higher and professional higher education institutions play an important role in the system of informatisation of society, as one of their main tasks is to transfer knowledge (information) to the next generation. At the same time, higher and professional higher education institutions are focused on new technologies and keep pace with the current transformations of society, including the use of online platforms that have been rapidly gaining momentum over the past few years.*

Purpose. The purpose of the article is to analyse the peculiarities of using multimedia technologies in the process of forming the digital culture of higher and professional higher education students.

Methods. Theoretical methods of pedagogical research were mainly used to conduct the study. The main theoretical method used was the method of analysing research literature, as it allowed the study to focus on the internal content of the processes under study. The purpose of the theoretical analysis was to determine the initial positions of the study, to substantiate the possibilities of using multimedia technologies to form the digital culture of students of higher and professional higher education. In addition, the study used empirical methods focused on the collection and practical processing of data during the consideration of events that actually occurred, in particular, the study consistently applied the methods of observation, survey (in the form of a questionnaire) and generalisation of results for the purpose of the study.

Results. The relevance of the problem of forming the digital culture of students of higher and professional higher education is revealed. It is noted that multimedia technologies are an important means of forming the digital culture of higher and professional higher education students. The views of scientists on the essence of the terms «multimedia», «hypermedia», «multimedia technologies» are summarised. It is proved that multimedia in education is used to transmit and receive information through various types of media resources, such as text, images, sound, video, etc. It is established that computer programs, interactive presentations, video classes, audio materials, virtual laboratories and other means can be used in multimedia education. The benefits of using multimedia in education include improved understanding of the material, increased student engagement, increased motivation, and the development of various skills such as critical thinking, collaboration, and technological literacy, among others. It is proved that multimedia technologies are a wide range of technological tools and systems that allow processing, presenting and transmitting information in various forms of media, such as text, images, sound, video and interacting with the user. These technologies include a variety of tools and resources that assist in the creation of interactive learning materials. Multimedia technologies include: presentation software, video and audio materials, interactive exercises and web-based applications, virtual reality (VR) and augmented reality (AR), and online resources.

Originality. The article reveals the state of study of the problem of application of multimedia technologies in educational institutions. On the basis of theoretical analysis, the article identifies peculiarities of application of multimedia technologies in the educational process and main directions of application of multimedia technologies in higher and professional higher education institutions. The empirical research has identified the advantages of using multimedia technologies in education, the main difficulties in the use of multimedia technologies in the educational process of educational institutions, and recommendations for overcoming them.

Conclusion. The results of the study showed that it is very important to make maximum use of existing domestic and foreign developments, international best practices in the use of multimedia technologies in education, and to consolidate our own steps in this direction. Currently, the use of multimedia technologies in the educational process is possible in the following areas: creation of author's multimedia products by teachers (or creative teams) in academic subjects within their educational institution; cooperation with other educational institutions and organisations that have multimedia products or relevant hardware; creation of a single coordinating centre for the introduction and use of multimedia technologies throughout all educational institutions of Ukraine; development of links with foreign producers of multimedia technologies.

Keywords: digital culture, multimedia, multimedia technologies, content, information

References

1. Aliexsieieva, H. M. (2014). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pedahohiv do zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti* [Formation of readiness of future social educators to use computer technologies in professional activity]: a monograph. Berdyansk: BDP. [in Ukrainian].
2. Apshai, F. V. (2021). Rozvytok IKT-kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv haluzi «Kultura i mystetstvo» [Development of ICT competence of future specialists in the field of «Culture and Art»]. *Visnyk Cherkaskoho natsionalnoho universytetu imeni Bohdana Khmelnytskoho – Bulletin of Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University*, 2, 105–111. [in Ukrainian].
3. Vasylykiv, I. (2019) Osnovni problemy ta shliakhy vprovadzhennia multymediinykh tekhnolohii v pochatkovii shkoli [The main problems and ways of introducing multimedia technologies in primary school]. *Molod ta rynek – Youth and market*, 1 (168), 62–66. [in Ukrainian].
4. Vasylychenko, L. V., & Shatska, N. M. (2021). Dosvid realizatsii dystantsiinoho navchannia v umovakh pandemii [The experience of implementing distance learning in the conditions of a pandemic]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvittie e-seredovyshche suchasnoho universytetu» – Electronic scientific publication «Open educational e-environment of a modern university»*, 10, 43–55. [in Ukrainian].
5. Vertyporoh, D. (2012). Didaktichni umovi zastosuvannja multymediinykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi VNZ [Didactic conditions of application of multimedia technologies in the educational process of higher educational institutions]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*. Sloviansk, 82–90. [in Ukrainian].

6. Vlasenko, N. O. (2019). Dystantsiine navchannia: Ukraina i svit [Distance learning: Ukraine and the world]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii – Aesthetics and ethics of pedagogical action*, 20, 29–37. [in Ukrainian].
7. Volynskiy, V. P., Chornous, O. V., Yakushyna, T. V., & Krasovskyi, O. S. (2013). Dydaktychni osnovy stvorennia audiovizualnykh elektronnykh zasobiv dlia serednoi zahalnoosvitnoi shkoly [Dyadactic bases for the creation of audio-visual electronic means for secondary comprehensive school]. Kyiv: Pedahohichna. Dumka. [in Ukrainian].
8. Hevko, I. V. (2018). Vykorystannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii – osnova profesiinoho zrostantia pedahoha [The use of modern information technology – the basis of professional growth of teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. T. H. Shevchenka – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko*, 151(2), 10–14. [in Ukrainian].
9. Hrebenyk, I. S. (2019). Formuvannia tsyfrovoy kompetentnosti kerivnykiv navchalnykh zakladiv [Formation of digital competence of leaders of educational institutions]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvitiie e-seredovyshe suchasnoho universytetu» – Electronic scientific publication «Open educational e-environment of a modern university»*, 6, 17–25. [in Ukrainian].
10. Dementiivska, N. P. (2005). Yak mozna kompiuterni tekhnolohii vykorystaty dlia rozvytku uchniv ta vchyteliv [How can computer technologies be used for the development of students and teachers]. *Aktualni problemy psykholohii – Actual problems of psychology*. Kyiv: Milenium, T. 8, vyp. 1, 152–158. [in Ukrainian].
11. Zhuk, Yu. O., & Sokoliuk, O. M. (2005). Planuvannia navchalnoi diialnosti z urakhuvanniam vykorystannia zasobiv informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Planning of educational activities taking into account the use of information and communication technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information technologies and teaching aids*. Kyiv: Atika, 96–99. [in Ukrainian].
12. Zabolotnyi, V. F. Vprovadzhennia multymedia pid chas vyvchennia metodyky navchannia fizyky [Introduction of multimedia while studying methods of physics teaching]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, 43, 392–399. [in Ukrainian].
13. Koval, T. I., Sysoieva, S. O., & Sushchenko, L. P. (2009). Pidhotovka vikladachiv vishhoi shkoly: informatsiini tehnolohii u pedahohichnii diialnosti [Training of higher school teachers: information technology in pedagogical activity]. Kyiv: Vidavnychij centr KNLU. [in Ukrainian].
14. Korchevskii, B.B., & Diakova V. V. (2010). Multymediini tekhnolohii v navchanni. Stvorennia navchalnykh videofilmiv [Multimedia technologies in education. Creating educational videos]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu – Bulletin of Vinnytsia Polytechnic Institute*, 3, 118–123. [in Ukrainian].
15. Kremen, V. H., Sysoieva, S. O., & Bekh, I. D. (2022). Kontseptsiiia vykhovannia ditei ta molodi v tsyfrovomu prostori [The concept of education of children and youth in the digital space]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 4(2), 1–30. [in Ukrainian].
16. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2019). *Modulnyi kurs «Kompiuterni tekhnolohii v roboti z ditmy»* [Modular course «Computer technology in working with children»]. Odessa. [in Ukrainian].
17. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2021). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia hotovnosti maibutnykh vykhovateliv do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii v orhanizatsii piznavalnoi diialnosti doshkilnykiv [Theoretical and methodological principles of forming the readiness of future educators to use information and communication technologies in the organization of cognitive activity of preschoolers]. Odessa. [in Ukrainian].
18. Morze, N. V. (2006). *Osnovy informatsiino-telekomunikatsiinykh tekhnolohii* [Fundamentals of information and telecommunications technologies]. Kyiv: Vydavnycha hrupa BHV. [in Ukrainian].
19. Petrunko, O. V. (2011). Dity i media: sotsializatsiia v ahresyvnomu mediaseredovyshechi [Children and media: socialization in an aggressive media environment]. Nizhyn: Aspect-Polygraph. [in Ukrainian].
20. Pyskun, O., Dzhevaha, H., & Nosovets, N. (2023). Didzhytal-etyket: pravyla komunikatsii v umovakh onlain-navchannia [Digital etiquette: rules of communication in online learning]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Chernihiv Collegium*, 22, 37–45. [in Ukrainian].
21. Ponomarenko, T., & Kuzina O. (2021). Pidhotovka maibutnykh pedahohiv do vykorystannia mediaprostoru v osvithomu protsesi zakladu doshkilnoi osvity [Preparation of future teachers for the use of media space in the educational process of preschool education]. *Pedahohichna osvita – Pedagogical education*, 35, 89–93. [in Ukrainian].
22. Spivakovskiy, O. V. (2003). *Teoriia i praktyka vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky studentiv matematychnykh spetsialnostei [Theory and practice of using information technologies in the process of training students of mathematical specialties]: a monograph*. Kherson: Ailant. [in Ukrainian].
23. Ulunova, H. Ye. (2016). *Profesiina kultura: sutnist, fakhovi osoblyvosti, rozvytok: kolektyvna monohrafiia [Professional culture: essence, professional features, development]*. Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. [in Ukrainian].
24. Yatsiuk, S. M. (2005). Vyvchennia naukovykh zasad informatsiinoi pidhotovky fakhivtsia [Studying the scientific foundations of specialist information training]. *Visnyk Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu – Bulletin of Kyiv International University*. Kyiv: KyMU, 7, 253–265. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.10.2024 р.

УДК 378:[821.161.2.09'06ДОВ:81]:001.8
DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-34-42

**СТОРІНКАМИ «ЩОДЕННИКОВИХ ЗАПИСІВ: НАРИСУ-ПРИСВЯТИ»
(ОСНОВОПОЛОЖНІ ПРИНЦИПИ, ЖАНРОУТВОРЮВАЛЬНІ КОНСТАНТИ,
ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Кузнецова Галина Петрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови, літератури та методики навчання
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: prorektor15@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3863-1911

У статті розкрито задум створення науково-популярного і водночас навчально-пізнавального посібника «Щоденникові записи: нарис-присвята», приуроченого 150-річчю заснування Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка та 130-літтю з дня народження О. П. Довженка – найвеличнішого українця, талановитого письменника, художника, кінорежисера-сценариста, педагога, філософа-просвітителя. Здійснено екскурс шпальтами «Щоденникових записів: нарис-присвяти», висвітлено основоположні принципи, жанроутворювальні константи та стильові характеристики, ідейні постулати, ключові категорії-концепти, що окреслюють мету, призначення, лексико-семантичне поле і зміст видання. У публікації описано структуру навчального посібника, зосереджено увагу на його лінгводидактичному потенціалі, означено сучасні підходи організації роботи з посібником, наведено зразки вправ, спрямованих на дослідження фонетичних, фоностилістичних, фоносемантичних особливостей інтертекстуальних висловів О. Довженка, на формування професійної компетентності майбутніх учителів мовно-літературної освітньої галузі.

Ключові слова: Олександр Петрович Довженко, «Щоденникові записи: нарис-присвята», жанр, стиль, освітні ідеї, принципи, концепти щоденника, лінгводидактичний потенціал.

Постановка проблеми. Творчий і життєвий шлях Олександра Довженка – багатогранний, непересічний, щемний і водночас пророчо-месійний. Усе його життя – це несхитна віра у свій народ, це погляд у майбуття, де «мірою поступу є добро, а не зло» [1, с. 67]. Україна пишається ім'ям О. П. Довженка – справжнього правдолюба, талановитого письменника, художника, кінорежисера-сценариста, філософа-просвітителя, великого патріота, який «<...> до самого згину носив у серці Україну» [2, с. 18]. Неймовірним життєвим обрисом-обрієм О. Довженка, неопіненним внеском у розвиток мистецької та культурної спадщини України гордо пишається і Глухівський національний педагогічний університет, у якому Олександр Петрович здобув учительську освіту (1911–1914 рр.), і чийм іменем виш, власне, і названий у 2008 році. Усі, хто навчався і працював, навчається і працює, хто мріє згодом стати родиною закладу – велично і всежиттєво іменують та іменуватимуть себе «Довженківцями».

У часи непередбачуваних викликів, нечувано гнітючої невизначеності, але з вірою в перемогу як історичну неминучість і мирне майбуття, наукова школа закладу освіти продовжує студіювати багатогранну творчість О. П. Довженка, «<...> концептуально переусвідомлює, розширює задум природи та втілює думку-мрію українського генія про те, що він справді «був задуманий на більше» [1, с. 18], на красу, на «чисте золото правди» (за О. Довженком) у думках, словах, вчинках, стосунках, у творчості. Погодьмося, актуальним і нині є твердження М. Рильського про Довженкову правду, яка «<...> полягає в тому, що творчу спадщину Довженка треба брати у всій її чудовій сукупності. І при цьому слід пам'ятати, що весь вік ця людина шукала і ніколи не заспокоювалась на знайденому, що був Довженко органічним новатором, відкривачем нових обривів у мистецтві і в житті. А мистецтво й життя були для нього нероздільними» [3, с. 6]. Означену нероздільність О. П. Довженка варто переосмислювати, осягати науково, знову шукаючи відповідь на питання: «Що робити? <...> Війна охоплює весь світ <...>. В отсей роковий для історії землі момент ученим не прийшло на допомогу серце» [4, с. 430].

Аналіз досліджень і публікацій. Спроби правдиво і глибоко дослідити, уславити і продовжити життя О. Довженка, реалізувати його філософські інтенції простежуємо в безмірній кількості публікацій різного ґатунку (дисертації, монографії, навчальні посібники, нариси, статті тощо). Відрадно, що таких наукових розвідок – глибоких за змістом – із кожним роком усе збільшується, і особливо – зі здобуттям Україною величного статусу незалежності. Суспільство набуло всеохопної і неспинної спроможності вільно мислити, формувати національну самосвідомість, відтворювати й творити свою історію – «свята святих народу, недоторкану для злодійських рук» [1, с. 48], де панує добро, радість, щастя. О. Довженко все своє свідоме життя мріяв про українських людей, які «<...> родяться для щастя і радості, і борються і діють во ім'я щастя. І розцвітає людина в щасті, а не в журбі, у світлі, а не в темряві й незнайстві, у сім'ї, а не в розлуці, і ніколи не в неволі» [4, с. 425]. Означена філософія життя є ключовою в наукових розвідках різної тематики таких дослідників, як О. Бабишкін, О. Безручко, Л. Горболіс, В. Доній, М. Жулинський,

О. Лілік, В. Марочко, Л. Мацько, Н. Медвідь, А. Новиков, Н. Павлюк, Н. Сидяченко, Н. Сологуб, С. Тримбач, Н. Троша, Н. Хараман, Ю. Шаповал, Н. Яремчук та ін.

Утілювати в життя світлі сентенції, мрії О. Довженка – це покликання, священний обов'язок українського народу, української освіти, культури, політики. Цю високу місію намагається повсякчас реалізовувати кафедра української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, на базі якої з 2017 року функціонує науково-дослідна лабораторія довженкознавства, систематично проводяться всеукраїнські науково-практичні конференції, відомі як Довженківські читання «Олександр Довженко й українська культура: історія, традиції, сучасність».

Мета статті: розкрити задум створення науково-популярного і навчально-пізнавального посібника «Щоденникові записи: нарис-присвята», приуроченого 150-річчю заснування Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка та 130-літтю з дня народження О. П. Довженка; здійснити науковий екскурс шпальтами «Щоденникових записів: нарис-присвяти», висвітлити основоположні принципи, жанроутворювальні константи, ідейні постулати, ключові категорії-концепти, що окреслюють мету, призначення, лексико-семантичне поле і зміст видання та його лінгводидактичну спрямованість.

Виклад основного матеріалу. Дещо непересічно висвітлити життєвий і творчий шлях О. Довженка, презентувати його так, щоб доторкнутися до нього зором, руками, душею, розумом, совістю і серцем та відобразити життєво унікальні принципи, мрії, звернення О. Довженка до українського народу, до української долі – довго обмірковували на засіданні лабораторії «Довженкознавства», із керівництвом університету, колегами з інших кафедр. Формували авторський колектив, пошукували стиль, жанр, обговорювали формат. Ще у 2019 році, перед святкуванням ювілейних дат (145 років з дня заснування Глухівського учительського інституту та з нагоди 125-річчя з дня народження О. П. Довженка), визрів проєкт: на засадах інтертекстуальності розробити ремінісційований жанр – своєрідний спогад про людину, про образ, такий собі уявний перегук, як писав Довженко, сучасного, що *«завжди на дорозі з минулого в майбутнє»*. Дійшли до думки, що це мають бути «Щоденникові записи». Погодилися, адже щоденник – це стильовий синкретизм, багатоаспектність і концептуальність наповнення, функціональність, його можна читати, у ньому можна писати, планувати, особисто розмірковувати. Мимохіть чи ні, виникали гадки, а як на нашу щоденникову ремінісцентність зреагував би сам О. Довженко? Пригадується, коли вдавалися до таких дискусій, особливу емоційність проявляв **Володимир Йосипович Гриневиц**, член нашої редакційної колеги, кандидат педагогічних наук, доцент, літературознавець, на жаль, нині покійний..., хай царствує... Сподіваємося, він із засвітів чує і бачить нас, тим паче 22 жовтня 2024 р. йому б при житті виповнилося лише 56... . Принагідно Володя завжди щось цитував напам'ять, у його міркуваннях часто зринали цитати із багатьох творів Довженка. Так ось, саме Володимир Йосипович, палкий прихильник і знавець творчості Олександра Петровича, майже дослівно озвучив думки самого О. Довженка про його «Щоденникові записи»: *«Часом я думаю, коли хто-небудь прочитав би оцю сумну мою журливу і скорботну книгу, що б він подумав про мене? У ній вся Україна, весь народ..., їх ношу в серці своєму, і ноги мої згинаються під тягарем серця»*.

Миттєво розвіяв сум цієї цитати **Анатолій Олександрович Новиков**, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови, літератури та методики навчання, глибокий знавець життєвого і творчого шляху О. Довженка, керівник науково-дослідної лабораторії довженкознавства, упевнено сказавши: *«Щоденник Довженка – це його неперевершене дітище, у ті часи – величезний ризик..., кожен рядок сповнений мистецьким розмахом думки, любов'ю до життя, вірою в Україну, яку, справді, все життя носив у серці. У своєму Щоденнику О. Довженко – творчий у тексті і вільний у слові, отож можемо спробувати передати це в нашому інтерпретованому виданні»*. Із вагомою думкою професора погодилися всі члени редакційної колеги. Зосібна **Наталія В'ячеславівна Троша**, кандидат філологічних наук, колишня аспірантка Анатолія Олександровича, авторка дисертації «Концепт історії у літературній творчості Олександра Довженка», додала: *«Згодна, Анатолію Олександровичу, але роботи буде багато, адже потрібно переглянути майже все життя і творчість Довженка, і з документальною достовірністю відобразити не лише автобіографічні віхи і творчість, помисли Довженка, а й добу, в яку він жив»*.

Допомагати виконувати означену і дуже відповідальну роботу зголосився і **Земка Олександр Іванович**, кандидат педагогічних наук, доцент, викладач української літератури, науково і технічно обдарований, зачарований всесвітом Довженка. Він завжди переконував у тому, що *«досліджувати О. Довженка потрібно не лише через призму його творів, а й через призму думок інших, зосібна прозаїків, поетів, акторів, науковців. Скільки написано про його «Щоденник». Згадаймо Олеся Гончара, Юрія Яновського, Анатолія Франса, Любов Мацько»*.

Бажання долучитися до такого проєкту нуртувало й мене, **Кузнецову Галину Петрівну**, кандидата педагогічних наук, доцента кафедри української мови літератури та методики навчання адже, як і мої

колеги, я також залюблена у творчість Олександра Петровича, у природно-звукову інкрустацію мови його творів, де простежується генетична матриця нації, її душі, світогляду, ментальності, інстинкт до самозбереження та постійного розвитку.

Видрук «Щоденникових записів» 2019 року – без рецензій і відгуків, без анотування, але зі вступним словом та глибоким хронологізованим змістом, функційністю, практичністю, повчальністю, спонукальністю до подальшого студіювання величі найукраїнськішого українця – О. П. Довженка. До такої думки дійшли, коли зрозуміли, що з видрукованих 150 примірників залишилося в університеті декілька: по одному – в укладачів та в бібліотеці закладу. Решту презентували, подарували, передали до освітніх установ. Звісно, чули схвальні відгуки, прохання – надіслати, подарувати, видрукувати.

*«Змістовний «Щоденник» уклали, – сказав ректор університету **Олександр Іванович Курок**, – усе доступно, зрозуміло, кожна сторінка, якщо уважно вчитатися, спонукає не лише до аналітики, виникає бажання щось записати, занотувати про Довженка – і не підноситься рука писати в такому Щоденнику щось інше. Потрібно його перевидати, сплануємо цю роботу на 130-річницю народження Довженка та значущий ювілей заснування університету».*

До 150-річчя Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка та 130-ліття з дня народження О. П. Довженка було укладено друге видання, у якому збережено зовнішній дизайн, але уточнено його назву – **«Щоденникові записи: нарис-присвята»**, переосмислено та доопрацьовано зміст.

Обґрунтовано надано «Щоденниковим записам» статусу науково-популярного та навчально-пізнавального посібника. Оскільки видання вміщує багатоаспектну інформацію про О. Довженка – біографічну, історичну, літературознавчу, мистецьку, навчальну – окреслено широке коло рецензентів (**Бикова Т. В.**, доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова; **Віннікова Н. М.**, доктор філологічних наук, професор, проректор з наукової роботи, Голова Вченої ради Київського столичного університету імені Бориса Грінченка; **Гоголь Н. В.**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; **Данильченко І. Г.**, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач аспірантури та докторантури Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка; **Чумаченко О. А.**, кандидат історичних наук, доцент, директор ННІ Філології та історії Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка), яким редколегія висловлює щире вдячність за слушні рекомендації, пропозиції, схвалення до друку. Окрім цього, глибоко вдячні видавничому будинку «Еллада» (директор – **Щербина Інна Вікторівна**) за проєктування дизайну, макетування, цінні поради.

Укладаючи друге видання, керувалися основоположними принципами, ідеями, думками, твердженнями, зверненнями О. П. Довженка до самого себе, до українського народу, до української долі, до краси, до часу і простору, до людської праці. Із-поміж цих принципів окреслили:

- усвідомлення свого призначення;
- спраглий потяг до краси і творчості;
- безмежну любов до України і глибоку тугу за рідною землею;
- відмову розкрилюватися там, де панували насилля, безлад, гнів, мерзенність, «низькопробна нечесність великих людей», свавілля системи;
- ненависть до мистецтва війни та прагнення до волі, незалежності, миру;
- мрію і віру в добро, в Україну щасливу.

Оскільки значну частину цитатій, висвітлених у посібникові, взято із «Щоденника» О. Довженка, редколегія дослідила погляди літературознавців, мовознавців, істориків, мистецтвознавців, педагогів на щоденник як жанр, уналежнення його до функціональних стилів та на «Щоденникові записи», укладені самим О. Довженком. З огляду на це у визначенні інформаційного наповнення науково-навчального видання керувалися такими постулатами:

- «записні книжки», «моментальний портрет епохи» (О. Довженко);
- «унікальна апеляція до правди у ХХ столітті» (Є. Сверстюк);
- «документ доби» (І. Кошелівець);
- «дискурс української історії», «безцінний документ епохи» (А. Новиков);
- «апеляція до історії України» (В. Марочко);
- «подолання тривоги за допомогою писання» (Р. Барт);
- «власне бачення реального світу» (Л. Дейна);
- «форма саморозкриття письменника» (К. Танчин);
- «літературно-мовний банк письменника» (Г. Костюк);
- «щоденник душі», «мовленнева система <...> із фоновими знаннями, пресупозицією, фактором адресатності» (Н. Хараман) [5, с. 264];

- «потік свідомості» (Ф. Бацевич);
- «сокровенний документ душі», «вершинні злети духу, вогненні пристрасті, невимовний жаль і гіркота звіри, трагічна поліфонія життя – все це можуть у своїй великості, і в своїй малості <...>» (Л. Мацько) [6];

- «монолог-сповідь, та ще й хронологічно означений» (А. Гребнев);
- «вражаючий документ опору художника радянській системі» (С. Тримбач);
- «святиня авторської совісті», «антропология Довженка, де «живе життя»» (В. Скуратівський).

Основними категоріями-концептами лексико-семантичного поля укладеної праці є: Людина, Простір, Час, Україна, Земля, Нація, Народ, Краса, Віра, Мистецтво, Праця, Життя, які становлять площину творчої долі О. П. Довженка.

Під час проєктування змісту «Щоденникових записів» як нарис-присвяти послугоувалися такими жанроутворювальними константами та стильовими характеристиками:

- *темпоральність* (датування, часова окресленість, часова безмежність);
- *інформативність* (укладання змісту, що передає події, факти, процеси, міркування, переживання тощо);
- *науковість* (об'єктивність, логічність, доступність викладеного матеріалу, доказовість, інтерактивність, модальність, спрямованість на активізацію мислення, умовисновків);
- *максимальна свобода* (свобода думок, дій, добору текстів О. Довженка; свобода читача в спілкуванні з О. Довженком через «Щоденникові записи: нарис-присвяту»);
- *спонукальність і невимушеність* (спонукати читача, «наадресатів» аналізувати написане, усвідомлювати факти, події, поведінку людей, суспільства, доби, системи, накреслювати завдання, пошуквати себе, ділитися думками, досвідом, осмисленими інтенціями, доходити висновків);
- *діалогічність* (з автором, із собою, із суспільством; розуміння фактів, подій, висновків тощо);
- *усвідомлення емоційного стану, почуттів того, хто пише, розповідає, спонукає* (цитатій самого О. Довженка, думок відомих особистостей про О. Довженка (І. Андронников, О. Гончар, Л. Джекобс, К. Зелінський, Р. Корогодський, Григорій Косинка, А. Малишко, В. Минко, М. Нагнибіда, П. Непорожній, Д. Павличко, М. Рильський, Г. Рошаль, Ж. Садуль, А. Тарковський, Чарлі Чаплін, С. Юткевич та інші); учителів О. Довженка (Ярина Коваль), друзів Олександра Петровича, з якими познайомився під час перебування в Глухові (Євгенія Грищенко, Анастасія Фурса, Петро Фурса, Сергій Фурса та інші); авторів «Щоденникових записів: нарис-присвяту»);
- *усвідомлення та аналіз емоційного стану того, хто читає*, усно і письмово розмірковує, комунікує з О. Довженком, із його світом, поглядами в майбутнє, із його і своєю епохою;
- *нарисовість, фактографічність* (оповідь про справжні факти, події, процеси, людей);
- *інтроспективність* (зосередженість на внутрішніх переживаннях автора і власних);
- *емоційність, ситуативність, ментальна рефлексія* (авторська свідомість, домінування лексем «самотність», «Україна», що створюють відчуття життєвої ситуації);
- *присвятовість* (присвячено «могутньому», як писав Павло Тичина, Олександрові Довженку);
- *структурованість* (вибудова змісту з акцентом на актуалізації ювілейних подій, проблематики; «відбір головного з лавини вражень»; умисне порушення щоденникової хронології та хронологічна незавершеність; спонука до роздумів, вивчення думок, мислення українців).

Виписані константи, на нашу думку, можуть бути переконливими доказами того, що дискурс щоденника (як специфічна мовно-мовленнєва система і структура з ознаками мемуаристики, автобіографічності, естетичної цілісності, інтенційної відвертості, пізнавальності, достовірності, художнього домислу, ектралінгвістичності) спроможний розширити межі функціональних стилів, зокрема відображати особливості науково стилю (науково-популярного, науково-навчального підстилів), а не лише бути суперечливо уналежненим дослідниками до епістолярного (Л. Кецба, Л. Мацько, О. Мацько, О. Сидоренко, Н. Хараман та інші) чи офіційно-ділового, розмовного, публіцистичного (О. Булах, О. Пономарів, І. Чередниченко та інші) стилів. Розглядати «щоденник» як жанр наукового стилю сьогодні спонукає розвиток когнітивної лінгвістики. Її підходи, принципи, методи роботи з мовно-мовленнєвим матеріалом – це невимушене студіювання мови і мовлення, мовлення і мислення, зафіксованих думок, дискутивних міркувань як основних факторів пізнання й дослідження особистості, суспільства, світу, істини, проєктування майбутнього. Звісно, думка не нова, але вона потребує розгляду через призму майбуття, про що свого часу влучно писав О. Потєбня: «Мова – засіб передавати не так істину вже готову, як відкривати досі невідому <...>. Сила людської думки не в тому, що слово викликає в свідомості колишні сприймання (це можливо і без слів), а в тому, що саме воно спонукає людину користуватися скарбами свого минулого» [7, с. 32; с. 97].

З огляду на означене «Щоденникові записи: нарис-присвяту» окреслено таким змістом:

Ювілейний зачин «До 130-річчя з дня народження Олександра Довженка». **Ювілейний вступ** «Я згадую Глухів і свою романтичну юність». **Основна частина** та її складники:

1. «“Довженко” в поемі проф. А. Новикова».
2. «Олександр Довженко. Його «сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє» (ключові життєві і творчі віхи О. Довженка)».
3. Рубрики «Для нотаток і роздумів» (For notes and reflections).
4. Власне «Щоденник», нетрадиційно помісячно рубрикований, оскільки розпочинається з *вересня* – ранньої досвітньої зорі народження О. Довженка й завершується *серпнем* – світлим первісним джерелом з’яви на світ (місяцем, що засвідчує народження О. Довженка за іншим стилем).

У такий підхід намагалися презентувати всемасштабність і безсмертність О. Довженка, його месійність, які він засвідчив «нероздільністю життя і мистецтва», та на чому постійно наголошують дослідники. Зосібна А. Малишко, український поет, перекладач, літературний критик, зазначив: «*О. Довженко безсмертний. Він безсмертний тим, що любив свій народ і землю, яка була його колискою*» [2, с. 315]. Сергій Тримбач, український науковець, кінокритик, кіносценарист, довженкознавець, широке і глибинне відчуття етногенетичності, світобачення О. Довженка передав так: «*За ментальністю Довженко був месією — масштаб його мислення відчував Сталін, тому й загравав з ним. Хоч Олександр Довженко помер у 62 роки, у його день народження можемо сказати, що він вже дожив до 120-ліття (до 130-ліття — уточнення Г. Кузнецова). З його здобутків час не зітер художньої цінності і суспільної значимості*» [8].

У «Щоденнику» перша сторінка нового місяця містить звернення-спонуку до читачів: «*Читаймо, аналізуймо кожну сторінку життя та глибоких помислів О. Довженка. Занотувуймо в цьому «Щоденникові» власні думки, міркування з вірою в перемогу добра, у благородство людської душі, у власні неосяжні можливості в Україні вільній, мирній, щасливій*» [2]. Верхня частина всіх сторінок «Щоденникових записів: нарис-присвяти» – умовно колективом авторів названа «небесною» – на ній цитати О. Довженка – із різних творів, жанрів, і його «Щоденникових записів» зокрема. Добиралися цитати за датами, подіями, зустрічами. Нижня частина всіх сторінок «Щоденникових записів: нарис-присвяти» – умовно означена редакційним колективом як «земна», оскільки її зміст – це життєвий шлях великого генія. Береги сторінок «Щоденникових записів» обрамлені значними, на нашу гадку, щоденними календарними подіями.

Основну частину всіх сторінок видання називаємо «творчою спонукою до спілкування з Олександром Довженком». Приміром, проаналізуємо сторінки, датовані 10–11 вересня: верхня частина шпальт відображає лексико-семантичне поле часу і простору: «*Сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє, де «Дитинство дивується. Молодість обурюється. Тільки літа дають нам мирну рівновагу і байдужість*» [2, с. 30–31]. Нижня частина «Щоденникових записів: нарис-присвяти» – земні береги – висвітлюють інформацію про народження, про хрещення О. П. Довженка; інформують про те, що «11 вересня 1940 року в кінотеатрах Львова демонструвався фільм О. Довженка «Визволення»» [2, с. 31].

Якщо розгорнемо «Щоденникові записи: нарис-присвяту» на сторінках 24–25 жовтня, простежимо реалізацію семантики концептів «**мистецтво**», «**час**», «**простір**», «**людина**», «**життя**». Вони в міркуваннях О. Довженка про те, що «*... мистецькі твори треба складати в пам’ять мертвих і в ім’я народжених. Тільки таким чином замикатимемо коло, беручи участь у тім, що було, є і буде*» [2, с. 68–69]. На цій же сторінці перегук абстракції із земним: «24 жовтня 1948 року померла мама Олександра Петровича – Одарка Єрмолаївна» [2, с. 68].

Передфінальні сторінки «Щоденникових записів: нарис-присвяти» 28–29 серпня – знову засвідчують народження О. Довженка, а відтак – і безсмертність його як поета в усьому: «*Він поет у думанні, у барвах, у зображенні характеру людини, у погляді на природу, на комаху, на квітку*» [2, с. 332–333]; повістують нам про початок у серпні 1917 року його педагогічної діяльності, коли Олександр Петрович став «учителем 7-го Київського вищепочаткового училища» [2, с. 332].

Умовно заключні сторінки, датовані 30–31 серпня, оповідають читачам про вступ юного О. Довженка на навчання до Глухівського учительського інституту (серпень 1911 року), спонукають усвідомити його призначення: «*Довженко іде по землі як сіяч, щедрою рукою сіючи самоцвіти*» [2, с. 334]. Насіння Довженкових думок рясно сходить і родить, тому в структурі видання немає заключної частини, воно спонукає всіх збирати багатий урожай і засівати повсякчас рідну землю Довженковим добром, бо зсиротілим стає той, хто добра не знає.

«Щоденникові записи: нарис-присвята» репрезентують, на нашу думку, потужний дидактичний та лінгводидактичний потенціал. Матеріалами видання можна послуговуватися як під час опанування здобувачами вищої освіти навчальних дисциплін («Історія української літератури та літературної критики», «Стилістика», «Культура української мови», «Історія української державності та національної культури», «Сучасна українська художня література», «Літературознавство на сучасному етапі», «Сучасна українська літературна мова», «Актуальні проблеми літературознавства», «Виразне читання», «Фонетика»,

«Акцентологія», «Фоностилістика», «Фоносемантика» тощо), так і в процесі проведення літературознавчих, лінгвістичних, історичних, мистецьких, патріотичних та інших культурних заходів.

Поміж сучасних підходів щодо організації роботи з посібником визначено такі: *концептуальний* (розкриття основних стратегій, що визначають місію, мету, завдання посібника; дослідження моделі структури його; визначення слів-концептів та окреслення концептуальної картини тогочасного суспільства, світу О. Довженком, концептуалізація митцем і читачем майбутнього тощо); *антропологічний* (опертя на імператив про те, що людина в суспільстві усвідомлює сутність і святість моральних, матеріальних цінностей, повсякчас взаємодіє із соціумом, із природою, культурою, традиціями; розуміє і правильно вибудовує власне життя та культурно-історичне, енергетико-психологічне, соціальне буття своєї нації; вивіщує свою мову, оберігає рідну землю, робить усе, щоб у житті «панувало добро, а не зло»); *інтертекстуальний* (спонукання читачів до глибокого розуміння цитат О. Довженка, до пошуку творчих багатомірностей митця, синкретичних зв'язків між його прозовими, ліричними творами, кінофільмами; до аналізу перегуку його думок із міркуваннями інших письменників, із народними піснями, думами тощо); *комплексний* (поєднання ознак і потенціалу означених вище підходів, змога досліджувати життя і мистецьку багатогранність О. Довженка «сукупно, в нероздільності» (за М. Рильським)).

З огляду на зазначене з майбутніми словесниками є змога на заняттях, приміром, зі «Стилістики» проаналізувати особливості щоденника як жанру, з'ясувати його стильову приналежність, обґрунтувати, що означений жанр може бути складником науково-навчального підстилю, а саме – посібником. До такого висновку передусім зорієнтовують: 1) зміст лексеми «посібник» – «<...> довідкове видання з певної галузі знань» [9, с. 892]; 2) словотвірна модель терміна «посібник» [*посóба*], дериваційний акт якого «Етимологічний словник української мови» пояснює через слово «засіб» зі значеннями «допомóга», «посóбник», «посóбництво», «посóбити». Основа іменника «засіб» є зворотним займенником «себе», який у староукраїнській мові функціонував в іменникові «собина» із коренем *соб-* у значенні «власність», «майно», «пожиток», «придбавати», «присвоювати». Префікс *за-* в похідному слові «засіб» також має значення «придбавання» (запастися, присвоїти тощо). Усталенню утворень «себе – засіб – собина – посібник» сприяла й асоціація з виразом «за собою» (мати певний запас, резерв) [10, с. 239]. Отже, «Щоденникові записи: нарис-присвята» можуть бути уналежені до наукового стилю, адже основна функція видання – опанування життєвого і мистецько-творчого шляху О. Довженка; формування міцного «запасу, резерву» знань про пізнання історії українського народу через його літературу, мову, національні традиції; окреслення кожною особистістю активного поля життєдіяльності; самоствердження в майбутньому, употужнення віри в благородство людської душі, у власні можливості для розбудови вільної, сильної України.

У процесі формування фонетичної компетентності майбутніх учителів української мови та літератури під час опрацювання «Щоденникових записів: нарис-присвяти» є змога проаналізувати індивідуальний стиль О. Довженка як письменника, його вправність володіти українським звукописом, відчувати звуковідтінкову, звукосимволічну палітру життя. Окрім цього, майбутні словесники матимуть змогу поглибити знання фонетичних законів української мови, удосконалити вміння розкодовувати стихію національних фонем, звуків, опанувати різні методики навчання фонетики з опертям на тексти, цитаті О. Довженка.

Зокрема, розгорнувши навчальний посібник на першо-друговересневих сторінках, студенти прочитають теплі спогади О. Довженка про навчання в Глухівському учительському інституті в 1911–1914 рр. та зможуть зробити висновок про роль закладу освіти в становленні Довженка як особистості.

01 вересня: «Я згадую Глухів і **свою романтичну юність** <...> *учительський інститут. Він стоїть переді мною, як живий, білий, чистий, з штабовими трояндами і посипаними жовтим піском доріжками садка. Пам'ятаю* домову інститутську церкву, в якій я, 17-річний у той час юнак, стоячи на колінах перед аналоєм на сповіді перед *законовчителем Олександром, відмовлявся від віри в бога <...>. Інститут згадую з любов'ю. Бажаю йому <...> щастя в благородній і великій праці...*».

02 вересня: «Я щасливий, що не **став** злим, що житиму без ненависті й страху, що **збагнув** своє місце на землі» [2, с.22–23].

Після прочитання та осмислення змісту думок О. Довженка, запропонуємо майбутнім словесниками виконати такі завдання:

1. Запишіть тексти фонематичною та фонетичною (розширеною) транскрипціями.

2. Пригадайте відомості про артикуляційну та акустичну характеристику звуків української мови. На Вашу думку, що є для мовлення важливішим: те, як звуки вимовляють, чи те, як звуки чують і сприймають. Прочитайте вголос записаний фонетичною транскрипцією текст. З опертям на акустичні особливості голосних, приголосних звуків (*вокальність / невокальність, компактність / дифузність, низька тональність / висока тональність, дізність / недізність, бемольність / небемольність, переривчастість / непереривчастість, різкість / нерізкість, дзвінкість / глухість*) спробуйте описати

настрій, життєвий тонус О. Довженка, коли він викарбовував свої думки. З'ясуйте власний емпатійний стан семантики аналізованого дискурсу. Під час виконання цієї роботи, послугуйтеся фоносемантичною думкою О. Потебні про те, що характеристика звука усвідомлюється в утворених словах, але не відразу, оскільки «<...> створення слова дуже складний процес, передусім – це просте відображення почуттів у звукові <...>, потім – усвідомлення звука <...> і народження його внутрішньої форми <...>. Звук є засобом розуміння стану душі того, хто говорить» [7, с. 98–101].

3. У виділених словах простежте співвідношення між буквами, фонемами, звуками (приміром: *любов* – <л'убов> – [л'°уб°оў]; *л* – <л'> – [л'°], *ю* – <у> – [у], *б* – <б> – [б°], *о* – <о> – [о], *в* – <в> – [в̣]), зробіть відповідні висновки.

Мета виконання таких завдань: 1) на засадах компаративного методу усвідомити, як передається на письмі фонемний склад слів, речень, текстів (відображення головного вияву фонем) без відтворення мовленнєвим апаратом реального звучання; та як фіксуються особливості звучання звуків, звукосполук, слів, комбінування їх (відображення алофонів фонем, звуків як акустично-артикуляційних елементів з оперттям на фонетичні на орфоепічні закономірності мови); 2) зосередити увагу на тому, що обидві науково-лінгвістичні транскрипції ґрунтуються на окреслених спільних принципах, а саме: а) у процесі транскрибування послугуються буквами української графіки та додатковими буквами, позначеннями; б) «кожну фонему у фонематичній транскрипції і кожен звук у фонетичній записують як окремий знак; в) для окремих фонем чи звука знаки застосовують послідовно, без зміни їх значень, тобто один і той самий знак позначає ту саму фонему чи той самий звук» [11, с. 6]; 3) практично з'ясувати, як акустична та артикуляційна характеристика звуків, інтегральних, диференційних, опозиційних ознак фонем / звуків впливають на формування семантики слова; 4) спонукати здобувачів освіти до студіювання праці О. Потебні «Думка і мова», у якій автор переконує читача в тому, що «Думка про звук <...> не мине безслідно, вона мимоволі спричинить власне відчуття, процес вимовляння звука <...>. Почуттям і звуком, які є нероздільними (адже без звука не поміченим залишилося б почуття), людина фіксує сприйняте зовні» [7, с. 99–105]. Студіювання «Щоденникових записів: нарис-присвяти» на засадах аналізу звуків як «засобів розуміння стану душі людини» (за О. Потебнею) дасть змогу описати та глибоко вивчити індивідуальний стиль О. Довженка.

Висновки. Отже, сподіваємося, що хронологізована розвідка-життєпис, влучно дібрані цитати-думки великого українського генія, розкриті неосяжною любов'ю до України і водночас «прибиті долею свого народу», спонукатимуть здобувачів освіти, інших осіб, залюблених у творчість О. Довженка, не лише до перегляду, перечитування, глибокого аналізу, переусвідомлення пророчих помислів Олександра Петровича, а й до невимушеного нотування на сторінках «Щоденникових записів» власних роздумів про сенс життя, про прагнення людської душі до сонячної високості, до висловлення О. Довженкові вдячності за змогу насолоджуватися його вивершеним українським словом. Усвідомлена робота зі змістом видання употужнить віру кожного в перемогу миру, добра, у щасливу будучину України.

Українським словом і незламним духом виборюймо й виписуймо сторінки щасливого, непереможного й мирного життя в Україні разом! Пишаймося геніями свого народу, усвідомлено возвеличуймо й вивищуймо найцінніше – людину, життя, мир, добро, красу, простір, мистецтво, творчість, народ, рідну землю, рідну мову, українську великодержавність!

Досліджуймо ці константи в наукових працях.

Список використаної літератури

1. Довженко О. Твори: в 5 т. Т. 4. Київ : Дніпро, 1965. 355 с.
2. Щоденникові записи: нарис-присвята (науково-популярний і навчально-пізнавальний посібник за життєписом О. П. Довженка) / Г. П. Кузнецова, О. І. Курок, А. О. Новиков, Н. В. Троша, В. Й. Гриневич, О. І. Земка / за заг. ред. Г. П. Кузнецової, О. І. Курка, А. О. Новикова. Вид. 2-ге, доопрацьоване, доповнене. Суми : Видавничий будинок «Еллада», 2024. 340 с.
3. Довженко О. Твори: в 5 т. Т. 1. Київ : Дніпро, 1964. 380 с.
4. Довженко О. Зачарована Десна. Україна в огні. Щоденник (1941–1956). Київ : Веселка, 1995. 576 с.
5. Хараман Н. Специфіка структури та стилістичні особливості жанру щоденника. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. Випуск 12. С. 263–273. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19398/Kharaman%20N.%20A..pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 18.10.2024).
6. Мацько Л. Зачарований словом. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-5.pdf> (дата звернення: 18.10.2024).
7. Потебня О. Мысль и язык. Харьков: Типографія Адольфа Дарре, 1892. 230 с. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Potebnia_Oleksandr/Mysl_i_yazyk_ros.pdf (дата звернення: 20.10.2024).
8. Тримбач С. «За ментальністю Довженко був місяцю...». *Урядовий кур'єр*. URL: [https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sergij-trimbach-za-mentalnistyu-dovzenko-buv-mesi/](https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sergij-trimbach-za-mentalnistyu-dovzenko-buv-mesi-) (дата звернення: 20.10.2024).
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

10. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / гол. ред. О. С. Мельничук. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1985. Т. 2. 573 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_1985/EtSIUkrM_1985.pdf (дата звернення: 20.10.2024).

11. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка: Практикум : навч. посіб. / за ред. М. М. Фащенко. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 176 с.

PAGES OF «DIARY ENTRIES: A DEDICATION ESSAY» (FOUNDATIONAL PRINCIPLES, GENRE-FORMING CONSTANTS, LINGUODIDACTIC ASPECT)

Kuznetsova Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Ukrainian Language,
Literature and Teaching Methods Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *This article explores the conceptual framework underlying the creation of the popular science and educational manual «Diary Entries: A Dedication Essay». This manual is dedicated to two significant anniversaries: the 150th anniversary of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, and the 130th anniversary of the birth of O. P. Dovzhenko, a prominent Ukrainian writer, artist, filmmaker, educator, and philosopher. In a time of unprecedented challenges and uncertainty, coupled with steadfast belief in victory and a peaceful future, the university's academic community remains committed to studying Dovzhenko's diverse creative legacy. The study emphasises the importance of a comprehensive and conceptual approach to analysing his artistic works.*

Purpose. *The purpose of this study is to present the rationale for creating «Diary Entries: A Dedication Essay.» This manual integrates elements of popular science and educational material, celebrating the significant anniversaries of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University and O. P. Dovzhenko. The study conducts a scholarly analysis of the manual's content, identifying its foundational principles, genre-defining constants, ideological pillars, and key conceptual categories. Additionally, it outlines the publication's lexicon, semantic field, educational objectives, and linguodidactic orientation.*

Methods. *Theoretical methods were used to analyse literary, journalistic, linguistic, and educational sources, while justifying scholarly perspectives on Dovzhenko's role in shaping Ukraine's identity as an independent state. Empirical methods involved gathering stakeholders' feedback to assess the necessity of the manual. Observational techniques were used to examine linguistic materials, which informed the development of a methodological framework for integrating the manual into higher education pedagogy.*

Results. *Analysis provides an in-depth examination of «Diary Entries: A Dedication Essay», focusing on its foundational principles, genre-defining constants, stylistic features, and conceptual categories. The study describes the manual's structure, emphasises its linguodidactic potential, and introduces modern educational approaches for its application. Examples of exercises designed to explore phonetic, stylistic, and semantic features of Dovzhenko's intertextual expressions are provided, with a particular focus on developing professional competencies in future language and literature educators.*

Originality. *The development of «Diary Entries: A Dedication Essay» represents a novel scholarly contribution. For the first time, a manual combining popular science and educational content has been created to commemorate both the 150th anniversary of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University and the 130th anniversary of O. P. Dovzhenko. The manual's role in fostering professional competencies in future teachers specialising in Ukrainian language and literature is thoroughly substantiated.*

Conclusion. *Future research should continue to examine the life and artistic legacy of O. P. Dovzhenko using comprehensive and personality-centred methodologies. Particular attention should be paid to the integration of his works into modern educational practices, fostering a deeper understanding of his contributions among students and scholars. Expanding interdisciplinary approaches could also offer new insights into the cultural, philosophical, and artistic dimensions of his legacy, further enriching Ukrainian and global scholarship.*

Key words: *Oleksandr Dovzhenko, «Diary Entries: A Dedication Essay,» genre, academic style, principles, diary concepts, linguodidactic potential.*

References

1. Dovzhenko, O. (1964). *Tvory: v 5 t.* [Works: in 5 vols.]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
2. Dovzhenko, O. (1965). *Tvory: v 5 t.* [Works: in 5 vols.]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].
3. Kuznetsova, H. P., Kurok, O. I., Novikov, A. O., Trosha, N. V., Hrynevych, V. Y., & Zemka, O. I. (2024). *Shchodennykovi zapysy: narys-prysviata (naukovo-populiarnyi i navchalno-piznavalnyi posibnyk za zhyttiepysom O. P. Dovzhenka)* [Diary entries: an essay-dedication (popular science and educational guide to the life of O.P. Dovzhenko)]. Sumy: Vydavnychiy budynok «Ellada». [in Ukrainian].
4. Dovzhenko, O. (1995). *Zacharovana Desna. Ukraina v ohni. Shchodennyk (1941–1956)* [Enchanted Desna. Ukraine on fire. Diary (1941–1956)]. Kyiv: Veselka. [in Ukrainian].

5. Kharaman, N. (2017). Spetsyfika struktury ta stylistychni osoblyvosti zhanru shchodennyka [The specific structure and stylistic features of the diary genre]. *Systema i struktura skhidnoslovianskykh mov — System and structure of East Slavic languages*, 12, 263–273. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19398/Kharaman%20N.%20A..pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].
6. Matsko, L. (n.d.). Zacharovanyi slovom [Fascinated by the word]. URL: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine46-47-5.pdf> [in Ukrainian].
7. Potebnia, O. (1892). Mysl i yazyk [Thought and language]. Kharkiv: Typohrafiia Adolfa Darre. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Potebnia_Oleksandr/Mysl_i_yazyk_ros.pdf [in Ukrainian].
8. Trimbach, S. (2014). Za mentalnistiu Dovzhenko buv mesiieiu... [Dovzhenko was a messiah by mentality...]. *Uriadovyi kurier — Governmental courier*. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/sergij-trimbach-za-mental> [in Ukrainian].
9. Busel, V. T. (Eds.). (2003). Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language]. Kyiv, Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
10. Melnychuk, O. S. (1985). Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 7 t. [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language: in 7 volumes]. (2nd vol.). Kyiv: «Naukova dumka». URL: http://history.org.ua/LiberUA/EtSIUkrM_1985/EtSIUkrM_1985.pdf [in Ukrainian].
11. Fashchenko, M. M. (2010). *Suchasna ukrainska mova: Fonetyka. Fonolohiia. Orfoepiia. Hrafiika: Praktykum: navch. posib. [Modern Ukrainian language: Phonetics. Phonology. Orthoepy. Graphics: Workshop: textbook]*. Kyiv: VTS «Akademiia». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 26.11.2024 р.

УДК 378.011.3-051:373.2]:81.161.2'271
DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-42-49

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Данильченко Ірина Григорівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: irinadanulchenko1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5406-7062

У статті окреслено проблему формування комунікативної компетентності в майбутніх педагогів загалом та вихователів закладів дошкільної освіти зокрема; акцентовано увагу на важливості культури мовлення майбутнього вихователя для формування в нього комунікативної компетентності; репрезентовано можливості використання дисциплін мовного спрямування в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Розкрито особливості формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців дошкільної освіти під час лекційних і практичних занять під час опанування ними дисциплін мовного спрямування. Запропоновано перелік завдань самостійної роботи з дисциплін «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Дошкільна лінгводидактика», «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою», спрямованих на формування комунікативної компетентності.

Ключові слова: компетентність, професійна компетентність, фахова підготовка майбутнього вихователя, комунікативна компетентність, комунікативна компетентність вихователя, культура мовлення, культура мовлення вихователя.

Постановка проблеми. Мовний і мовленнєвий розвиток особистості дитини значною мірою залежить від дорослого, адже саме його слово виступає основним провідником усієї інформації, яку засвоює вона в дошкільному віці. У сучасному суспільстві, переповненому інтернетом, цифровими медіа, зокрема доступом до смартфонів, планшетів і комп'ютерів діти постійно перебувають у віртуальному середовищі, де відео та зображення домінують над спілкуванням з однолітками, дорослими. Саме в закладі дошкільної освіти у процесі спілкування діти пізнають цілісність і розмаїття природного, предметного і соціального світів, у них формується і розкривається їх внутрішній світ, вони засвоюють культурні цінності українського народу та стають активними учасниками взаємодії у системі «дитина-дитина», «дитина-дорослий».

Вихователь виступає активним суб'єктом спілкування: передає та приймає інформацію від дітей, батьків, колег, установлює контакти з ними, будує взаємовідносини на основі діалогу, розуміє і сприймає внутрішній світ дитини, прагне до максимальної реалізації здібностей кожного дошкільника та забезпечення його емоційного комфорту в освітньому процесі. А тому важлива в процесі фахової підготовки майбутніх вихователів у закладі вищої освіти сформувати у них комунікативну компетентність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень свідчить, що формування окремих складників професійної компетентності педагога відображено у працях І. Бега, Н. Бібік, Л. Бірюк,

А. Богуш, Н. Денисенко, Н. Гавриш, І. Зязюна, Е. Карпової, О. Кононко, Н. Лисенко, Н. Ничкало, Т. Поніманської, Л. Хоружої. Проблеми формування професійної компетентності фахівців дошкільної освіти присвячені наукові розвідки Л. Артемової, Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківської, С. Дяченко, Л. Загородньої, К. Крутій, О. Листопада, В. Ляпунової, З. Плохій, І. Рогальської-Яблонської та ін. Важливим складником професійної компетентності вихователя є комунікативна компетентність, різні аспекти якої досліджено А. Залізник, І. Луценко, Л. Мороз-Рекотовою, Ю. Руденко, Т. Степановою, А. Чалою та ін.

Мета статті – окреслити проблему формування комунікативної компетентності в майбутніх педагогів загалом та вихователів закладів дошкільної освіти зокрема; акцентувати увагу на важливості культури мовлення майбутнього вихователя для формування в нього комунікативної компетентності; репрезентувати можливості використання дисциплін фахової підготовки в процесі формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Серед низки професійних компетентностей, які мають бути сформовані в майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, чільне місце належить саме комунікативній компетентності. На важливості формування означеної компетентності в майбутніх вихователів ЗДО акцентовано увагу в Стандарті вищої освіти України для першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 012 Дошкільна освіта, зокрема серед компетентностей, яких має набути майбутній вихователь ЗДО, виокремлено «здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність до міжособистісної взаємодії», «здатність до розвитку в дітей раннього і дошкільного віку мовлення як засобу спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими; здатність до організації і керівництва художньо-мовленнєвою діяльністю дітей раннього і дошкільного віку» [15].

Випускник закладу вищої освіти має вільно володіти рідною мовою, вміти спілкуватися, взаємодіяти з дитячою і дорослою аудиторією і бути готовим до формування здатності дітей послугоуватися українською мовою в різних ситуаціях спілкування.

У контексті нашого дослідження з'ясуємо зміст поняття «комунікативна компетентність».

Так, О. Низовець потрактовує його як «здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми в рамках професійної діяльності, що є інтегральним, відносно стабільним, цілісним утворенням, котре проявляється в індивідуально-психологічних властивостях та особливостях спілкування, включає сукупність знань, досвіду, якостей, здібностей особистості, які дозволяють ефективно виконувати професійні комунікативні функції» [14, с. 6]. І. Когут визначає це поняття як «сукупність мовленнєвої, мовної, дискурсивної, соціокультурної, соціолінгвістичної та стратегічної компетенції» [5, с. 25], І. Черезова визначає означене поняття як інтегральну якість особистості, що надає можливість адаптуватися та адекватно функціонувати в соціумі; здатність встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми [17, с. 106]. Н. Ашиток розглядає комунікативну компетентність як властивість особистості, що є репрезентантом її ціннісних орієнтацій, інтеріоризованих якостей, досвіду, творчого мислення, засобом, що вкрай необхідний для успішної педагогічної діяльності [1, с. 13]. Дослідниця зазначає, що комунікативну компетентність можна визначити як здатність до ефективного спілкування в межах професійних обов'язків, що передбачає вміння обмінюватися інформацією, сприймати співрозмовника, усвідомлювати його потреби, розуміти його почуття й психологічні стани, досягати взаєморозуміння [1, с. 10].

На основі аналізу наукових розвідок Т. Костолович зробила висновок, що *комунікативна компетентність* – це складне багатокомпонентне поняття, сукупність особистісних якостей індивіда (ціннісно-особистісних орієнтацій, здібностей, мотивів, знань, умінь, досвіду), що забезпечують його здатність встановлювати необхідні контакти з іншими людьми, будувати мовленнєве спілкування з урахуванням соціальних норм поведінки та системи культурних уявлень і цінностей мови [6, с. 32].

Як зазначає В. Бабенко, попри наявність різних визначень, усі науковці суголосні в тому, що «комунікативна компетентність є складним поняттям, з-поміж компонентів якого виокремлюють такі, як: здатність орієнтуватися у різноманітних ситуаціях спілкування; ефективно взаємодіяти з оточенням за постійної зміни психічних станів, міжособистісних взаємин; готовність і вміння контактувати з людьми; знання, уміння й навички для конструктивного спілкування; внутрішні засоби регуляції комунікативних дій» [2, с. 14].

На нашу думку, формування комунікативної компетентності майбутнього вихователя дошкільної освіти має бути спрямоване на оволодіння ним базовими і міжгалузевими знаннями, психолого-педагогічними, фахово-методичними, спеціальними і творчими вміннями, виховання ціннісних орієнтацій фахівця, мотивів педагогічної діяльності, комунікативної культури особистості, здатності до розвитку власного творчого потенціалу в галузі мовної освіти дітей дошкільного віку [4, с. 30]. Вихователь, який володіє комунікативною компетентністю спроможний сформувати її в дітей дошкільного віку.

У Базовому компоненті дошкільної освіти комунікативну компетентність визначено як «здатність дитини до спілкування з однолітками і дорослими в різних формах конструктивної взаємодії; здатність підтримувати партнерські стосунки, заявляти про свої наміри і бажання, узгоджувати свої інтереси з іншими, домовлятися, за потреби аргументовано відстоювати свою позицію» [3, с. 19].

На нашу думку, важливим складником комунікативної компетентності майбутніх вихователів є їх культура мовлення, водночас Л. Мороз-Рекотова визначає культуру мовлення вихователя як показник комунікативної компетентності [13].

Культуру мовлення досліджено у працях О. Авраменка, Б. Антоненка-Давидовича, Н. Бабич, С. Єрмоленко, А. Коваль, Л. Мацько, В. Мельничайка, М. Пентилюк, О. Пономаріва, О. Сербенської, І. Хом'яка та ін.

Н. Бабич потрактує культуру мовлення як рівень володіння нормами усної та писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування [10]. Л. Мацько – як рівень лінгвістичної компетенції сучасних мовців, соціальний та особистісний аспекти їх культуромовної діяльності [11, с. 5–9].

Загалом у сучасних наукових дослідженнях поняття «культура мовлення» використовується у таких значеннях: галузь лінгвістичних знань про культуру мовлення, як сукупності та системи її комунікативних ознак і якостей; система певних ознак і властивостей мовлення, що свідчить про його комунікативну досконалість; сукупність знань, умінь і навичок людини, що забезпечують доцільність застосування засобів мовлення з метою впливу на слухачів чи учасників спілкування.

До головних теоретичних засад культури мовлення на сучасному етапі розвитку науки відносять осмислення мовної норми, знання про функціональні стилі літературного мовлення; усвідомлення взаємозв'язків системи мови, структури мовлення і немовленнєвих (екстралінгвістичних) структур. Практичними засадами культури мовлення вважають систематичність знань, їхнє постійне поглиблення, інтерес, увагу до мови взагалі і до рівня власного мовлення зокрема, поліфункціональність мовленнєвої практики й переконаність у суспільній значущості високого рівня культури мовлення народу [13].

Л. Мороз-Рекотова виокремила поняття «професійно-комунікативна культура майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», під яким розуміє інтегральне динамічне особистісне утворення, що охоплює систему загальнолюдських і професійних цінностей, мовленнєвих та етичних знань, комунікативних умінь і якостей, зразків мовленнєвої поведінки, норм і правил здійснення комунікативної діяльності, що проектується особистістю у професійну діяльність адекватно меті та завданням і забезпечують високу її ефективність [12].

Т. Степанова пропонує поняття «мовленнєва культура майбутніх вихователів», яке потрактує як володіння нормами усного і писемного професійного мовлення (вимова, наголос, слововживання, використання мовних і немовних засобів виразності, вільне володіння елементами техніки мовлення (голос, дикція, артикуляція, дихання та ін.); виразність мовлення (темп, тембр, паузи, сила голосу, вживання в мовленні тропів, фразеологічне багатство мовлення та ін.) [16, с. 168]. Науковець виокремила педагогічні умови формування мовленнєвої культури майбутніх вихователів, серед яких: забезпечення позитивної мотивації майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до оволодіння професійно-мовленнєвою культурою; занурення майбутніх вихователів до активної професійно-мовленнєвої діяльності; комунікативно-мовленнєвий супровід фахової підготовки майбутніх вихователів.

Завдання викладачів на сьогодні – забезпечити якісну сучасну вищу освіту через особистий бекграунд (*досвід*), безперервний професійний розвиток, актуальні технології, міждисциплінарні підходи, професійні та допоміжні знання, навички та вміння [7]. Вони повинні розвивати творчі здібності та критичне мислення студентів, навчати їх вчитися та аналізувати інформацію, перетворюючи її на знання, які є цінним активом. При освоєнні інновацій для професійної діяльності викладачам необхідно враховувати специфіку покоління «цифрових аборигенів», які зазвичай є більш креативними в технічному та технологічному плані, ніж старше покоління. Однак «поверхнєве мислення» перешкоджає глибокому та систематичному опануванню навчального матеріалу [8]. Тому дуже важливо у процесі фахової підготовки формувати в майбутніх вихователів і комунікативну компетентність загалом і культуру мовлення зокрема.

У процесі фахової підготовки завдання формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців дошкільної освіти в Глухівському національному педагогічному університеті імені Олександра Довженка за ОС «Бакалавр» реалізується в процесі вивчення всіх дисциплін, хоча пріоритетними, на нашу думку, є дисципліни «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Дошкільна лінгводидактика». Серед завдань, які вирішують означені дисципліни, чітко виокремлюються такі, що стосуються мотиваційного, знаннєвого, діяльнісного й рефлексивного компонентів комунікативної компетентності вихователя.

На сьогодні більшість закладів освіти України перейшла на дистанційне навчання, яке передбачає

індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок та способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному при опосередкованій взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, тому викладання дисциплін здійснювалося на платформі Zoom з використанням різних її можливостей.

Серед завдань дисципліни «Культура мовлення і виразне читання з дитячою літературою» визначено виховання мотивації в здобувачів вищої освіти до послуговування нормами української літературної мови, комунікативними якостями, технікою мовлення у професійній діяльності, до використання творів художньої літератури у процесі організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти; поглиблення знань про норми сучасної української літературної мови, комунікативні якості та техніку мовлення; стимулювання здобувачів освіти до вдосконалення рівня їх мовно-мовленнєвої культури; формування вмінь послуговуватися комунікативними якостями, технікою мовлення, мовно-мовленнєвим етикетом з метою створення психологічного комфорту спілкування та виразного читання творів різних жанрів; розвиток уміння точно, в логічній послідовності, лаконічно й виразно, відповідно до умов комунікації, висловлювати власні міркування, передавати необхідну інформацію, емоційно впливати на аудиторію, підтримувати з нею належний контакт тощо; розвиток умінь і навичок здійснювати ідейно-художній аналіз творів дитячої літератури, визначати їх науково-педагогічну основу та значення для виховання дітей; формування вміння компетентно орієнтуватися в інформаційному (зокрема літературному) просторі; застосовувати здобуті знання у своїй майбутній професійній діяльності; формування здатності до рефлексії, самоконтролю, вдосконалення та самовдосналення.

Завданнями дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» є: виховання мотивації до користування нормами і стилями української літературної мови у професійній діяльності; знання основних фахових термінів, уміння вправно висловлювати свої думки як в усній, так і писемній формі; вироблення навички професійного спілкування, дотримання правил ділової етики на мовному рівні, забезпечення досконалого володіння нормами сучасної української літературної мови; вироблення навички контролю за своїм мовленням; виховання прагнення постійно вдосконалювати власне мовлення, послуговуючись результатами самооцінювання.

Дисципліна «Дошкільна лінгводидактика» спрямована на формування теоретичної і практичної готовності майбутніх вихователів до реалізації завдань розвитку мовлення і навчання рідної мови дітей дошкільного віку в умовах сучасного закладу дошкільної освіти. Завдання, які забезпечують формування комунікативної компетентності майбутніх вихователів: виховання мотивації до формування таких компетентностей у дошкільників, як мовленнєва, комунікативна, художньо-мовленнєва; вдосконалення і поглиблення знань про норми сучасної української літературної мови, національний мовленнєвий етикет, засоби виразності мовлення та вміння користуватися ними; опанування технологіями розвитку мовлення дітей раннього і дошкільного віку в навчально-мовленнєвій, художньо-мовленнєвій діяльності, у процесі спілкування і взаємодії з однолітками і дорослими; виховання спрямованості на постійне самовдосконалення в галузі дошкільної лінгводидактики.

Формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців дошкільної освіти відбувалося під час лекційних і практичних занять. Значна увага на заняттях приділялася саме діалогічному навчанню, адже таке навчання сприяє формуванню соціально активної особистості, пристосованої до сучасного динамічного життя та інформаційної культури. Воно корисне для розвитку мовленнєвих умінь, а також формування здатності здобувачів вищої освіти усвідомлювати власні помилки у процесі спілкування та використовувати диференційовані стратегії їх уникнення та запобігання [9].

На лекційних заняттях з дисциплін «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою», «Українська мова за професійним спрямуванням» здобувачам освіти давалися необхідні опорні мовні знання, ми висловлювали власні судження, заохочували до глибшого пізнання, зацікавлювали студентів вивченням тем. При цьому не вимагали прийняття єдиної думки, а лише спонукали до певних оціночних висновків. Студенти вчилися їх робити самостійно, так само, як і самостійно мислити, порівнювати, проводити аналогії з сучасним життям, апелювати до власного досвіду оцінювати тощо. На заняттях з дисциплін «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою», зокрема під час вивчення дитячої літератури змінювалася позиція викладача: із носія кінцевих, досягнутих знань він ставав посередником між студентом, проблемою і світом культури.

Загалом така демократична побудова занять із використанням діалогових технологій, спрямована на постійну творчу співпрацю, діалог викладача та студента, що дає широкий простір для самостійного сприйняття й осмислення мовних явищ.

На практичних заняттях з дисципліни «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою з метою формування комунікативної компетентності були запропоновані завдання:

- переглянути відеозапис фрагменту заняття та проаналізувати мовлення вихователя за схемою: вміння послуговуватися комунікативними якостями мовлення; вміння використовувати техніку мовлення; вміння поєднувати вербальні і невербальні засоби комунікації;

- написати листа від імені вихователя рекламного змісту з метою привернення уваги батьків до читання дітям книжок на e-mail або у вайбері, телеграмі, месенджері тощо, послуговуючись знаннями й навичками про мовленнєвий етикет як необхідний складник культури мовлення вихователя, комунікативні ознаки культури мовлення, при цьому дотримуватися культури онлайн-спілкування та презентувати його для обговорення в групі;

- узяти участь в обговоренні вислову Н. Забіли «Від малої дитячої книжки інколи в свідомості дитини залягає слід на все життя...», послуговуючись комунікативними ознаками культури мовлення та дотримуючись норм літературної мови;

- запропонувати твори українських дитячих письменників різних жанрів для доцільного й оптимального використання в процесі організації різних видів дитячої діяльності (ігрової, трудової, пошуково-дослідної, театралізованої), форм і методів. Обґрунтувати їх вибір та мету застосування, послуговуючись комунікативними ознаками культури мовлення та дотримуючись норм літературної мови;

- створити інтелектуальну карту «Робота моєї мрії» за змістом збірки М. Познанської «Про золоті руки», яку можна використати в роботі з дітьми дошкільного віку (робота в підгрупах, презентація та колективне обговорення);

- до переліку навичок, орієнтованих на сталий розвиток (прояв відчуття особистої причетності до збереження ресурсів планети і власної країни; збереження лісових, водних запасів планети, клімату; демонстрація навички розумного споживання енергії та води; вміння аргументовано висловлювати власну думку; виявлення доброзичливого ставлення до людей, які її оточують, намагання підтримувати дружні стосунки з дітьми), дібрати твори українських дитячих письменників. Обґрунтувати їх доцільність використання в закладі дошкільної освіти.

Серед завдань самостійної роботи з дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», які пропонувалися студентам на практичних заняттях з метою формування комунікативної компетентності, можемо виокремити такі:

- підготуватися до дискусії на тему «Вплив слова на людину?», послуговуючись комунікативними ознаками культури мовлення та дотримуючись норм української літературної мови»;

- підготуватися до діалогу «Сучасний вихователь як носій і транслятор української мови: яким він має бути?». У процесі діалогу студенти мали репрезентувати свою спроможність до конструктивного діалогу, використовуючи компетентності, які в них сформувалися під час вивчення різних дисциплін фахового спрямування;

- довести або спростувати тезу «мова – явище об'єктивне, мовлення – суб'єктивне». Під час обґрунтування твердження студенти повинні послуговуватися знаннями з дисциплін «Українська мова за професійним спрямуванням», «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою»;

На практичних заняттях з дисципліни «Дошкільна лінгводидактика» студентам пропонувалися такі завдання:

- розробити конспект заняття з розвитку мовлення в старшій групі з використанням коректурних таблиць або інтелектуальних карт на запропоновану тему і змоделювати його фрагмент. Під час виконання цього завдання студенти демонструють здатності послуговуватися комунікативними ознаками культури мовлення, мовленнєвим етикетом як необхідним складником культури мовлення вихователя, дотримуватися норм української літературної мови;

- змоделювати конспект інтегрованого онлайн-заняття з розвитку мовлення для дітей старшого дошкільного віку, передбачивши часту зміну видів діяльності дітей, активність самого педагога, включення активних пауз, пальчикових і ритмічних ігор, зменшення тривалості словесних методів роботи, використання як ресурсу дитячої кімнати;

- скласти план бесіди з батьками вихованців з теми мовленнєвого розвитку дитини певного віку, змоделювати її. Під час виконання цього завдання студенти демонструють здатності послуговуватися комунікативними ознаками культури мовлення, техніки мовлення, культури писемного професійного мовлення та ін.;

- розробити рекомендації вихователям щодо організації мовленнєво-розвивального середовища в конкретній групі в умовах дистанційного навчання. Під час виконання завдання студенти демонструють здатності послуговуватися комунікативними ознаками культури мовлення, культури писемного професійного мовлення та ін.;

- користуючись різноманітними освітніми онлайн ресурсами підібрати дидактичні ігри для дітей дошкільного віку, які спрямовані на мовленнєвий розвиток вихованців, та які можна проводити з дітьми в

укритті, обґрунтувати свій вибір (робота підгрупами в сесійних залах платформи Zoom);

- бесіди з дітьми старшого дошкільного віку з використанням вімельбуха та презентувати перед аудиторією. Під час виконання завдання студенти демонструють здатності послуговуватися комунікативними ознаками культури мовлення, культури писемного професійного мовлення та ін.

У кінці практичного заняття студенти висловлювали свої враження про нього, оцінювали здатності своїх одногрупників і власні, що сприяло розвитку рефлексії.

Лекційні й практичні заняття з дисциплін проводилися у формі діалогічної взаємодії, що забезпечувало формування уявлень у здобувачів вищої освіти про активні методи навчання, розвиток комунікативних навичок, набуття досвіду освітньої співпраці, та спонукало студентів до глибшого засвоєння навчального матеріалу. Оскільки мовлення вихователя обов'язково має відзначатися унормованістю, значну увагу звертали на правильність, логічність, змістовність, чистоту та інші комунікативні ознаки культури мовлення студентів, на їхні вміння викладати власні думки, обґрунтовувати їх, дискутувати, брати участь у діалозі, зокрема в умовах дистанційного навчання.

Висновки. Отже, чільне місце у фаховій підготовці майбутніх вихователів належить формуванню в них комунікативної компетентності, зокрема культури мовлення, що передбачає знання норм усної та писемної літературної мови, уміння послуговуватися комунікативними якостями мовлення, технікою мовлення. Реалізація завдань з формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців дошкільної освіти відбувається в процесі вивчення таких дисциплін: «Культура мовлення та виразне читання з дитячою літературою», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Дошкільна лінгводидактика». Перспективи подальших розвідок убачаємо у виокремленні та обґрунтуванні педагогічних умов формування означеної компетентності в студентів бакалаврату спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Список використаної літератури

1. Ашиток Н. Комунікативна компетентність педагога: структура, етапи формування. *Молодь і ринок*. Дрогобич, 2015. № 6 (125). С. 10–13.
2. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання стилістики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 26 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти / науковий керівник Т. Піроженко. 2021. URL: <https://ezavdnz.mcf.ua/book?bid=37876> (дата звернення: 03.11.2024).
4. Данильченко І. Г. Принцип інтеграції у формуванні комунікативної компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 2. С. 27–35. URL: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/236628>.
5. Когут І. В. Формування професійно-педагогічної комунікативної компетентності майбутнього вчителя : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Полтава, 2015. 250 с.
6. Костолович Т. В. Формування комунікативної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі навчання фонетики й орфоєнії : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Рівне, 2018. 280 с.
7. Kuznetsova, H., Danylchenko, I., Zenchenko T., Rostykus, N. & Lushchynska, O. (2024). Incorporating innovative technologies into higher education teaching: Mastery and implementation perspectives for ducators. *Multidisciplinary Reviews*, 7, 2024spe027. URL: <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe027> (дата звернення: 12.11.2024).
8. Kuznetsova, H., Panasenکو, A., Vyshnyk, O., Danylchenko, I., Korchova, O. & Sobko, V. (2023). Innovative approaches and methods in language and literature education professional training. *Multidisciplinary Science Journal*, 5, 2023ss0514. URL: <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0514> (дата звернення: 11.11.2024).
9. Kuznetsova, H., Panasenکو, A., Luchkina, L., Zenchenko, T., Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*. Volumen 17, № 2. P. 101–115. URL: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9> (дата звернення: 11.11.2024).
10. Культура фахового мовлення: навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги - XXI, 2006. 496 с.
11. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: навч. посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
12. Мороз-Рекетова Л. В. Професійно-комунікативна культура вихователя закладу дошкільної освіти як наукова проблема. *Імідж сучасного педагога*. 2019. № 1 (184). С. 12–18. URL: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-1\(184\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-1(184)-12-18) (дата звернення: 14.11.2024).
13. Мороз-Рекетова Л. Формування професійно-комунікативної культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Бердянськ, 2020. 299 с.
14. Низовець О. А. Особистісні детермінанти розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2011. 23 с.
15. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 012 Дошкільна освіта. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (дата звернення: 10.11.2024).
16. Степанова Т. М. Педагогічні умови формування професійно-мовленнєвої культури майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Наука і освіта*. 2015. № 9. С. 166–170.

17. Черезова І. О. Комунікативна компетентність як інтегральна якість особистості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки*. Херсон, 2014. № 1 (1). С. 103–107.

CULTURE OF SPEECH AS A COMPONENT OF FORMATION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS' COMMUNICATIVE COMPETENCE

Danylchenko Iryna

Associated Professor, Candidate Pedagogical Science, Department of Preschool Pedagogy and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The language and speech development of a child's personality largely depends on an adult, because his or her word that acts as the main conductor of all the information that a child learns in preschool age. Nowadays, having full access to digital media, including smartphones, tablets and computers, children are constantly in a virtual environment where video and images dominate communication with peers and adults. The main role plays the preschool education institution where children learn about the integrity and diversity of the natural, subject and social worlds in the process of communication, their inner world is formed and revealed, they learn the cultural values of the Ukrainian people and become active participants in the interaction in the child-child and child-adult systems.*

The educator is an active subject of communication: he/she transmits and receives information from children, parents, colleagues, establishes contacts with them, builds relationships based on dialogue, understands and perceives the inner world of the child, strives to maximize the realization of the abilities of each preschooler and ensure his/her emotional comfort in the educational process. Therefore, it is important to develop communication competence in the process of professional training of future educators in higher education institutions.

The purpose: *to outline the problem of forming communicative competence in future teachers in general and preschool teachers in particular; to emphasize the importance of the culture of speech of the future teacher for the formation of his/her communicative competence; to present the possibilities of using the disciplines of professional training in the process of forming the communicative competence of future preschool teachers.*

Methods. *To implement this goal, the following theoretical methods and techniques of cognition were used: analysis and generalization of scientific literature, synthesis, systematization and generalization of the information obtained.*

Results. *The analysis of scientific research shows that the formation of individual components of the professional competence of a teacher is reflected in the works of I. Bekh, N. Bibik, L. Biriuk, A. Bogush, N. Denysenko, N. Havrysh, I. Ziiaiu, E. Karpova, O. Kononko, N. Lysenko, N. Nychkalo, T. Ponimanska, L. Khoruzha. The problems of forming the professional competence of preschool education specialists are devoted to the scientific research of L. Artemova, H. Belenka, A. Bogush, N. Havrysh, I. Dychkivska, S. Dyachenko, L. Zagorodna, K. Krutii, O. Lystopad, V. Liapunova, Z. Plokhii, I. Rogalska-Yablonska, etc. An important component of the educator's professional competence is communicative competence, various aspects of which have been studied by A. Zalizniak, L. Kazantseva, I. Lutsenko, L. Moroz-Rekotova, Y. Rudenko, T. Stepanova, A. Chala, and others.*

Originality. *The analysis of scientific research and the tasks, presented and developed for independent work in the disciplines «Culture of Speech and Expressive Reading with Children's Literature», «Ukrainian for Specific Purposes», «Preschool Linguodidactics» will contribute for improving the communicative competence of future teachers, because among the tasks that these disciplines solve, there are clearly distinguished those related to the motivational, knowledge, activity and reflective components of the teacher's communicative competence.*

Conclusion. *So, a significant place in the professional training of future educators belongs to the formation of their communicative competence, in particular, the culture of speech, which involves knowledge of the norms of oral and written language, the ability to use the communicative qualities of speech, and speech technique. It has been found that the formation of communicative competence in future specialists in preschool education takes place in the process of studying the following disciplines: «Culture of Speech and Expressive Reading with Children's Literature», «Ukrainian for Specific Purposes», «Preschool Linguodidactics». The prospects for further research are included in the identification and substantiation of pedagogical conditions for the formation of this competence in bachelor's students majoring in 012 Preschool Education.*

Key words: *competence, professional competence, professional training of the future educator, communicative competence, communicative competence of the educator, culture of speech, culture of speech of the educator.*

References

1. Ashytok, N. (2015). Komunikatyvna kompetentnist pedahoha: struktura, etapy formuvannia [Communicative competence of a teacher: structure, stages of formation]. *Molod i Rynok – Youth and market*, 6(125), 10–13. [in Ukrainian].
2. Babenko, V. V. (2019). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi navchannia stylistyky [Formation of communicative competence of future teachers of ukrainian language and literature in the process of teaching stylistics]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic component of preschool education]. (2021). Retrieved from: <https://ezavdnz.mcfrr.ua/book?bid=37876> [in Ukrainian].
4. Danylchenko, I. H. (2021). Pryntsyp intehratsii u formuvanni komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [The principle of integration in the formation of future preschool teachers' communicative competence]. *Zbirnyk Naukovykh Prats Umanskooho Derzhavnoho Pedagogichnoho Universytetu - Collection of Scientific Works of Uman State Pedagogical University*, 2, 27–35. Retrieved from: <http://znp.udpu.edu.ua/article/view/236628> [in Ukrainian].
5. Kohut, I. V. (2015). Formuvannia profesiino-pedahohichnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia [Formation of professional and pedagogical communicative competence of future teachers]. Poltava. [in Ukrainian].
6. Kostolovych, T. V. (2018). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury u protsesi navchannia fonetyky i orfoepii [Formation of communicative competence of future teachers of ukrainian language and literature in the process of teaching phonetics and orthoepy]. Rivne. [in Ukrainian].
7. Kuznetsova, H., Danylchenko, I., Zenchenko, T., Rostykus, N., & Lushchynska, O. (2024). Incorporating innovative technologies into higher education teaching: Mastery and implementation perspectives for educators. *Multidisciplinary Reviews*, 7, 2024spe027. <https://doi.org/10.31893/multirev.2024spe027> [in English].
8. Kuznetsova, H., Panasenko, A., Vyshnyk, O., Danylchenko, I., Korchova, O., & Sobko, V. (2023). Innovative approaches and methods in language and literature education professional training. *Multidisciplinary Science Journal*, 5, 2023ss0514. <https://doi.org/10.31893/multiscience.2023ss0514> [in English].
9. Kuznetsova, H., Panasenko, A., Luchkina, L., Zenchenko, T., & Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*, 17(2), 101–115. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9> [in English].
10. Babych, N. D. (2006). *Kultura fakhovoho movlennia: navchalnyi posibnyk [Culture of professional speech: a study guide]*. Chernivtsi: Knyhy XXI. [in Ukrainian].
11. Matsko, L. I., & Kravets, L. V. (2007). *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy: navch. posibnyk [The culture of the Ukrainian professional language: a textbook]*. Kyiv: VTs «Akademii». [in Ukrainian].
12. Moroz-Reketova, L. V. (2019). Profesiino-komunikatyvna kultura vykhovatelja zakladu doshkilnoi osvity yak naukova problema [Professional and communicative culture of preschool teacher as a scientific problem]. *Imidzh suchasnoho pedahoha - The image of a modern teacher*, 1(184), 12–18. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-1\(184\)-12-18](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-1(184)-12-18) [in Ukrainian].
13. Moroz-Reketova, L. (2020). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kultury maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Formation of professional and communicative culture of future preschool teachers]. Berdiansk. [in Ukrainian].
14. Nyzovets, O. A. (2011). Osobystisni determinanty rozvytku komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv [Personal determinants of the development of future psychologists' communicative competence] Kyiv. [in Ukrainian].
15. Standart vyshchoi osvity Ukrainy: Pershyi (bakalavrskiy) riven, haluz znan 01 – «Osvita/Pedahohika», spetsialnist 012 «Doshkilna osvita». [Standard of Higher Education of Ukraine: first (bachelor's) level, field of knowledge 01 - 'Education/Pedagogy', speciality 012 'Preschool Education'.] (2019). Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> [in Ukrainian].
16. Cherezova, I. O. (2014). Komunikatyvna kompetentnist yak intehralna yakist osobystosti [Communicative competence as an integral quality of personality]. *Naukovyi Visnyk Khersonskoho Derzhavnoho Universytetu - Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1(1), 103–107. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 22.11.2024 р.

УДК 378.147: 51(043)

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-50-55

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ МАТЕМАТИКИ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Непомняща Галина Іванівна

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: galinanepomnajscha@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-5148-2105

У статті порушено проблему підготовки майбутнього вчителя початкових класів до використання сучасних засобів навчання математики здобувачів початкової освіти. На основі критичного аналізу наукових та методичних джерел, передового досвіду практиків початкової школи з'ясовано психолого-педагогічні засади і принципи добору та використання сучасних засобів навчання. Подано їх коротку характеристику. Розглянуті основні види сучасних засобів, які доцільно використовувати під час практичної діяльності вчителів, зокрема під час вивчення математичної освітньої галузі. Окреслено методику їх використання. Розкрито особливості підготовки майбутніх учителів до використання інформаційних технологій у процесі навчання математики молодших школярів, зокрема під час дистанційного навчання.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя початкової школи, сучасні засоби навчання математики.

Постановка проблеми. Суспільство має певний запит щодо початкової освіти учнів, тому діяльність сучасного вчителя початкової школи пов'язана з різноманітністю освітніх систем, компетентностями, варіативною змістовою й технологічним забезпеченням навчального процесу. У результаті виникають потреби в удосконаленні фахової підготовки майбутніх вчителів, які пов'язані з різними нововведеннями в початковій освіті, а саме переходом до реалізації діючого Державного стандарту початкової освіти, гуманізації освіти, запровадження сучасних підходів до навчання здобувачів початкової освіти та впровадження новітніх засобів у навчальний процес. З розширенням можливостей засобів для навчання учнів початкових класів й необхідністю передбачати результати професійної діяльності відбуваються зміни змісту й характеру підготовки майбутніх учителів. Особливої уваги потребує питання підготовки майбутнього фахівця до добору і використання сучасних засобів навчання в освітньому процесі початкової школи, зокрема під час вивчення математичної освітньої галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням, розробкою та впровадженням сучасних засобів навчання освітнього процесу початкової школи в умовах НУШ займалися М. Бирка, Л. Брескіна, А. Гуржій, Н. Руденко, М. Жалдак, І. Раєвська, О. Савченко та інші науковці. Але недостатньо звернуто уваги на впровадження їхнього наукового доробку у фахову підготовку майбутніх учителів початкової школи, зокрема під час вивчення математичної освітньої галузі.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є розгляд питання підготовки майбутніх фахівців до добору та доцільного використання сучасних засобів навчання математики в практиці початкової школи.

Виклад основного матеріалу. Виклики сьогодення до вчителів початкової школи вимагають творчого підходу до роботи зі здобувачами початкової освіти. За вимогами сучасного навчання учні мають бути підготовленими до життєдіяльності, здатними активно працювати, творчо діяти, вдосконалюватися інтелектуально, морально і фізично. З огляду на це актуальним є питання покращення процесу навчання математики, зокрема добір і використання сучасних засобів навчання. Отже, зміни в підходах до початкової освіти, навчальних програмах та організації навчального процесу, вимагають дослідження та виявлення ефективних засобів навчання математики.

Вчителям початкових класів потрібно адаптувати шляхи та способи використання засобів навчання до запитів сучасних здобувачів освіти. Важливо при цьому враховувати різноманітність стилів навчання та індивідуальних потреб учнів, розглядати нові підходи та засоби навчання.

Одним із пріоритетів розвитку та забезпечення якості сучасної початкової освіти в умовах сьогодення є інформатизація. Інформатизація освіти – це процес зміни змісту, організаційних форм, методів, прийомів та засобів навчання здобувачів освіти з використання інформаційних технологій для підвищення ефективності різних видів діяльності. Це сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу в Новій українській школі з використанням сучасних засобів навчання і впровадження нових методичних доробок.

Сучасні засоби навчання демонструють значний потенціал у створенні персоналізованого освітнього контенту, який адаптується до індивідуальних потреб та темпів навчання кожного учня. Особливо важливим є застосування тих засобів у математичній освіті, де послідовне та системне засвоєння

знань відіграє ключову роль. Важливим аспектом є вивчення можливостей сучасних засобів навчання, а також того, як з їх допомогою адаптувати складні завдання до здатностей учнів здобувати знання.

Зокрема, у нашому дослідженні розглянемо психолого-педагогічні засади використання сучасних засобів навчання математики в початкових класах НУШ.

У науковому доробку М. Кірика та Л. Данилової «Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти» висвітлено особливості реформування початкової школи, подано методичні поради щодо компетентнісно-інтегрованого підходу й навчання молодших школярів, науково-теоретичне обґрунтування нових понять; аналізуються можливі напрями інтеграції в початковій школі, особливості опанування сучасними педагогічними технологіями у світлі вимог Нової української школи [2]. У роботі наголошено на важливості врахування індивідуальних психологічних і вікових особливостей дітей при організації навчання. Науковці пропонують елементи сучасних методик, методів, прийомів і засобів навчання, в основу яких покладено засади інтегративного підходу, та шляхи їх використання в навчальному процесі.

Навчальний посібник «Компетентнісний підхід до навчання математики», авторами якого є такі провідні науковці, як О. Онопрієнко, Н. Листопад і С. Скворцова, має на меті допомогти вчителям усвідомити психолого-педагогічні проблеми сучасного уроку в їх нерозривному і єдиному цілому [3]. У посібнику розкриті шляхи формування предметної математичної компетентності здобувачів початкової освіти.

У роботі І. Остаповської, Н. Свистун, С. Теслюк «Використання інформаційних технологій для навчання початкового курсу математики» висвітлюються теоретичні аспекти використання інформаційних технологій у початковій школі, зокрема на уроках математики. Розглянуто можливості використання інформаційних технологій у навчально-виховному процесі для створення умов активізації пізнавальної і творчої діяльності учнів та окреслено позитивні наслідки від їх застосування у педагогічній діяльності [4]. Досліджено та охарактеризовано оптимальні умови для використання ІТ (при цьому увагу було зосереджено на особливості проведення уроків математики в початкових класах). Коротко окреслено окремі методичні прийоми застосування ІТ на уроках математики, наведено їх приклади.

Н. Рудницька у своїй монографії «Сучасні технології навчання математики у початковій школі в контексті впровадження ідей Нової української школи», аналізує сучасні технології навчання математики в початковій школі, акцентуючи увагу на впровадженні ідей Нової української школи [6]. Вона обґрунтовує методики, які відповідають новим освітнім стандартам, зокрема інтерактивні та діяльнісні підходи, що сприяють розвитку критичного мислення та творчих умінь учнів.

Отже, аналіз наукових розвідок дав нам можливість визначити психолого-педагогічні принципи використання сучасних засобів навчання математики в початковій школі.

1) *Вікові особливості учнів.* Зміст, форми та методи навчання математики повинні відповідати віковим особливостям здобувачам початкової освіти. Діти цього віку сприймають інформацію наочно, емоційно та образно. Тому використання мультимедійних презентацій, інтерактивних ігор та віртуальних лабораторій може значно підвищити ефективність навчання. Доцільним є використання яскравих візуальних образів, ігрових елементів, простих завдань, акцент на маніпулятивній дії з предметами. Формування математичних понять з використанням різноманітних дидактичних матеріалів, поєднання індивідуальних і групових форм роботи.

2) *Принцип наочності* включає:

- візуалізацію абстрактних понять (використання геометричних фігур, графіків, діаграм для представлення числових відношень, величин, просторових характеристик);
- застосування мультимедійних ресурсів (анімації, відеоролики, інтерактивні моделі для демонстрації математичних процесів і явищ);
- створення дидактичних матеріалів (картки, таблиці, плакати, моделі геометричних тіл для закріплення теоретичного матеріалу).

Використання наочних посібників, моделей, схем та інших дидактичних матеріалів сприяє кращому засвоєнню математичних понять, суджень та умовиводів. Вони дозволяють створювати динамічні та інтерактивні моделі, що робить процес опрацювання навчального матеріалу більш цікавим та ефективним.

3) *Принцип активності.* Здобувачі початкової освіти мають високу пізнавальну активність. Тому навчання математики повинно бути організоване таким чином, щоб учні були активно залучені до навчального процесу. Сучасні засоби мають стимулювати їх до самостійного опрацювання навчального матеріалу, зокрема:

- використання інтерактивних дощок, онлайн-платформ, мобільних додатків тощо;
- організація групової роботи для спільного розв'язання задач, обговорення результатів, розвитку комунікативних умінь і навичок;

- організація проєктної діяльності (дослідницькі завдання, презентація результатів).

4) *Принцип індивідуалізації навчання.* Нова українська школа акцентує, що кожна дитина індивідуальна й має свої особливості навчання. Сучасні засоби навчання дозволяють створювати індивідуальні навчальні траєкторії для кожного учня. До них належать:

- диференціація завдань (підбір завдань різної складності з урахуванням індивідуальних особливостей учнів; створення умов для саморозвитку; надання можливості учням самостійно вибирати завдання, темп роботи);

- адаптивні онлайн-платформи (використання онлайн-платформ, які автоматично добирають завдання відповідно до рівня знань і вмінь кожного учня);

- індивідуальні консультації (надання індивідуальної допомоги учням, які відчувають труднощі в засвоєнні матеріалу; організація індивідуальної роботи з учнями, які зазнають труднощів у процесі навчання) [1].

5) *Принцип розвитку пізнавальних процесів.* У процесі навчання математичної освітньої галузі здобувачів початкової освіти набувають розвитку такі пізнавальні процеси, як увага, пам'ять, уява тощо. Сучасні засоби навчання є ефективним інструментом для розвитку зазначених процесів. Це пов'язано з розв'язуванням логічних задач, головоломок, складанням алгоритмів, використанням мнемотехнік, створення асоціативних зв'язків, пошук закономірностей, порівняння, моделювання математичних ситуацій, створення творчих проєктів тощо.

6) *Принцип мотивації* також реалізується у процесі навчання математики під час:

- створення позитивної емоційної атмосфери (використання ігрових елементів, створенням ситуації успіху);

- встановлення зв'язку із реальним життям (демонстрація практичної значущості математичних знань та умінь; розв'язання задач, пов'язаних із повсякденним життям);

- створення елементів змагання (організація математичних олімпіад, конкурсів, турнірів тощо).

7) *Принципу системності та послідовності* відповідають:

- логічна організація навчального матеріалу (побудова навчального матеріалу відповідно до логіки розвитку математичних понять);

- повторення та закріплення (обов'язкове систематичне повторення опрацьованого матеріалу, використання різних форм закріплення знань);

- формування системи знань і вмінь (створення цілісної системи математичних понять, логічних зв'язків, вміння їх застосовувати у своїй практичній діяльності).

8) *Принцип зв'язку теорії з практикою* реалізується у процесі:

- розв'язання практичних завдань (використання математичних знань та умінь в життєвих ситуаціях);

- проведення практичних робіт.

9) *Принцип співпраці вчителя та учнів* передбачає:

- спільну діяльність вчителя та учнів у процесі навчання;

- діалогічне навчання;

- підтримку ініціативи учнів;

- стимулювання самостійності та творчої активності молодших школярів.

Таким чином, окреслені психолого-педагогічні принципи добору і використання сучасних засобів навчання математики є актуальними для сучасної початкової школи в умовах НУШ. Вони спрямовані на особистісний потенціал кожного учня у створенні персоналізованого освітнього контенту.

Нова українська школа ставить за мету зробити навчання молодших школярів цікавим, ефективним та орієнтованим на особистісний розвиток кожного учня. Щоб підвищити мотивацію учнів до вивчення математики, сучасна дидактика пропонує широкий спектр інструментів та підходів, одним з яких є сучасні засоби навчання. Зокрема, комп'ютерні програми, інтерактивні таблиці, відео-уроки тощо. Вони надають можливість створювати цікаві та інтерактивні уроки, які сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Також існує необхідність створення ефективних засобів та програм, які б забезпечували засвоєння математичних знань та умінь молодшими школярами.

Отже, фахова підготовка майбутнього вчителя має включати аспект вивчення сучасних засобів навчання математики і впровадження їх у практику початкової школи.

Зокрема, майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення методики навчання математичної освітньої галузі доцільно ознайомити з інформаційно – комунікативними засобами навчання. Вони є необхідним інструментом для створення ефективного та доступного освітнього процесу в умовах дистанційного навчання.

Ці технічні засоби створюють освітнє середовище, що дозволяє більш ефективно вивчати матеріал, залучаючи учнів і сприяючи їхньому активному навчанню. Використання ТЗН «нового покоління», таких

як інформаційно-комунікаційні технології, комп'ютерні технології та пристрої, мультимедійні засоби, може значно збагатити процес вивчення цього предмета, роблячи його більш захопливим та ефективним.

Доцільно розглянути і проаналізувати зі студентами найбільш доцільні засоби навчання математики здобувачів початкової освіти. Наприклад, за допомогою інтерактивних відео уроків можуть пояснювати складні математичні закони і правила в доступній формі, використовуючи графіку та анімації для кращого засвоєння матеріалу. Це дозволяє вчителю відстежувати інформацію в реальному часі та переглядати матеріал стільки разів, скільки необхідно.

Використання інтерактивних вправ та віртуальних завдань дозволяють здобувачам початкової освіти застосовувати отримані знання на практиці, що сприяє кращому розумінню математичних концепцій. Віртуальні завдання можуть створювати ігровий контекст під час вивчення певних тем з математики, що підвищує мотивацію до навчання у молодших школярів.

Також математичні мобільні додатки та програми можуть включати інтерактивні ігри, головоломки та візуалізації математичного матеріалу. Вони створюють можливість для самостійного навчання та розвитку умінь у формі гри.

Доцільно проаналізувати з майбутніми вчителями електронні підручники, які містять інтерактивні віджети. Вони дозволяють учням маніпулювати числами, графіками та іншими об'єктами для кращого усвідомлення навчального матеріалу.

Останнім часом починає набирати обертів віртуальна реальність (VR), особливо в класах STEM-освіти. Використання VR дозволяє створювати віртуальні середовища для навчання математики. Учні можуть безпосередньо взаємодіяти з абстрактними поняттями, що полегшує їх розуміння та засвоєння математичних принципів [5]. Ці засоби допомагають перетворити навчання математики на захопливий та інтерактивний процес, сприяючи підвищенню зацікавленості та розумінню учнів.

У процесі навчання математичної освітньої галузі доцільно використовувати інтерактивні віртуальні практикуми, які дозволяють здобувачам початкової освіти експериментувати з навчальним матеріалом в інтерактивному середовищі, допомагаючи їм зрозуміти абстрактні поняття. Зокрема, віртуальний практикум для вивчення пропедевтики геометричного матеріалу, де молодші школярі можуть конструювати та досліджувати геометричні фігури і тіла.

Інтерактивні віртуальні ігри розроблені так, щоб стимулювати учнів до навчання математики через ігровий процес. Вони можуть містити головоломки, завдання на логіку та арифметичні вправи.

Математичні мультимедійні історії поєднують математику з оповіданням, створюючи цікаві сценарії для опрацювання нумерації цілих невід'ємних чисел та різних способів обчислення. Це може бути історія про пригоди героїв, які виконують математичні розрахунки для вирішення поставлених завдань.

Математичні додатки для планшетів та смартфонів можуть містити ігри, вправи та візуалізації, спрямовані на розвиток умінь і навичок, а також критичного мислення. Математичні симуляції дозволяють учням відтворювати та експериментувати з математичними об'єктами та процесами віртуальному середовищі. Наприклад, вони можуть моделювати процес розв'язання математичних задач або взаємодію геометричних фігур і тіл в просторі.

Розглянуті засоби не лише роблять навчання математики в початковій школі цікавішим, але й допомагають формувати ключові та предметну математичну компетентності.

Отже, під час проведення практичних і лабораторних занять з методики навчання математичної освітньої галузі з майбутніми вчителями розглядаємо мультимедійні засоби навчання математики. До них належать аудіо- та відеоматеріали, що забезпечують різноманітність та динаміку уроків, програмне забезпечення для створення презентацій, онлайн – платформи, інтерактивні дошки тощо.

Інтерактивні дошки дозволяють учителям демонструвати інформацію, розв'язувати задачі та проводити віртуальні уроки. Онлайн-платформи – це навчання через Інтернет, включаючи відеоуроки, інтерактивні завдання та форуми для обговорення. Електронні підручники та ресурси зручні для зберігання та доступу до великої кількості інформації. Віртуальні бібліотеки забезпечують доступ до наукових матеріалів. Віртуальні екскурсії дозволяють учням вивчати нові місця без виходу з класу. Системи адаптивного навчання – це навчальні платформи, які адаптуються до індивідуальних потреб та темпу навчання учня.

Зокрема, інформаційні технології охоплюють весь навчальний процес – електронні підручники, контрольні роботи в режимі онлайн, тренажери, електронний щоденник. У цих умовах сучасний учитель зобов'язаний уміти працювати із загально користувацькими інструментами: текстовим редактором, редактором презентацій тощо, користуватися ресурсами глобальної мережі Інтернет.

З усього різноманіття ресурсів інтернету викликає найбільший інтерес і завойовує популярність застосування в навчальному процесі вебсервісів, побудованих за технологією Web 2.0.

Уроки із зазначених сервісів вирішують такі дидактичні завдання:

- засвоїти базові знання з освітньої галузі;

- систематизувати засвоєні знання;
- сформувати навички самоконтролю;
- сформувати мотивацію до навчання загалом і до певного предмета зокрема;
- надати навчально-методичну допомогу учням у самостійній роботі над навчальним матеріалом.

Розглянуті в нашому дослідженні сучасні засоби навчання математики є необхідними для дистанційного навчання в умовах сьогодення. Це зумовлено рядом таких причин.

Доступність. Засоби ІКТ дозволяють учням отримати доступ до матеріалів та ресурсів з математики з будь-якого місця, де є Інтернет. Це особливо важливо в умовах дистанційного навчання, коли учні можуть знаходитися вдома чи в будь-якому іншому місці.

Інтерактивність. ІКТ надають можливість майбутнім вчителям створювати інтерактивні уроки, де учні можуть взаємодіяти з математичною інформацією, використовуючи віртуальні дошки, ігрові елементи, відео та анімації. Це сприяє мотивації учнів до навчання та полегшує зрозуміння складних тем.

Індивідуалізація навчання. Засоби ІКТ дозволяють створювати індивідуальні завдання та дидактичні матеріали для кожного учня відповідно до його рівня знань та потреб. Це сприяє більш ефективному навчанню, що особливо важливо в умовах віддаленості.

Зворотний зв'язок. ІКТ надають можливість вчителям оперативно організувати та отримувати зворотний зв'язок від учнів, а також надавати індивідуальні рекомендації для учнів. Це полегшує корекцію навчального процесу та дозволяє вчителям відстежувати прогрес кожного учня.

Можливості візуалізації. Засоби ІКТ дозволяють використовувати графіку, відео, анімації та інші візуальні засоби для кращого розуміння математичного матеріалу. Це особливо корисно для віддаленого навчання, де можливість візуальної демонстрації матеріалу є важливою.

Гнучкість у режимі та часі. ІКТ дозволяють учням та вчителям працювати у зручний для них час та режим. Учні можуть вивчати матеріали у відповідності до своїх можливостей, а вчителі можуть надавати онлайн-уроки та матеріали для самостійної роботи.

Вважаємо необхідним зазначити, що комбінація різних засобів навчання дає змогу створити більш ефективне освітнє середовище, а успішне застосування сучасних засобів навчання залежить від професійної компетентності вчителя та його здатності адаптувати їх до конкретних умов навчання.

Висновки. Підготовка майбутнього вчителя до використання сучасних засобів навчання математики включає методично правильну організацію їх використання в освітньому процесі початкової школи. Також готовність педагогів до впровадження інновацій, цифрового середовища під час навчання математики дозволяє оперативно оцінити результати навчання, встановити зворотний зв'язок з молодшими школярами, швидко реагувати на проблеми та допомагати кожному учню досягти успіху в навчанні.

Список використаної літератури

1. Карпова О. Ю. Особливості використання ІКТ на уроках математики в початковій школі в контексті Нової української школи. *Редакційна колегія*. 2011. № 8–9. С. 73–80.
2. Кірик М., Данилова Л. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти : навч.-метод. посіб. Львів : Світ, 2019. 136 с.
3. Онопрієнко О., Листопад Н., Скворцова С. Компетентнісний підхід до навчання математики. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2014. 128 с.
4. Остапівська І., Свистун Н., Теслюк С. Використання інформаційних технологій для навчання початкового курсу математики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Розділ II. Теорія навчання*. 2017. 2 (351). С. 30–40.
5. Руденко Н. М. Інтерактивні технології навчання на уроках математики у початковій школі: від планування до результату. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : збірник наукових праць. 2019. № 32. С. 22–28.
6. Рудницька Н. Ю. Сучасні технології навчання математики у початковій школі в контексті впровадження ідей Нової української школи. *Система підготовки майбутніх фахівців у контексті становлення Нової української школи* : монографія / за заг. редакцією В. Є. Литнєва, Н. Є. Колесник, Т. В. Завязун. Житомир : Вид. О. О. Євенок, 2019. 344 с.

TRAINING FUTURE TEACHERS TO USE MODERN MEANS OF TEACHING MATHEMATICS TO PRIMARY SCHOOL PUPILS

Nepomniashcha Halyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Primary Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. Society has a certain demand for primary education of pupils; therefore, the activity of a modern primary school teacher is associated with a variety of educational systems, competences, variable content

and technological support of the educational process. As a result, there is a need to improve the professional training of future teachers, which is connected with various innovations in primary education, namely the transition to the implementation of the current State Standard of Primary Education, the humanisation of education, the introduction of modern approaches to teaching primary school pupils and the implementation of new tools into the educational process. With the expansion of the possibilities of means of teaching primary school pupils and the necessity to predict the results of professional activity, changes in the content and nature of training of future teachers are taking place. The issue of training a future specialist in the selection and use of modern teaching aids in the educational process of primary school requires special attention, especially when studying the mathematical educational field.

Purpose. The aim of our study is to examine the issue of training future professionals to use modern teaching aids effectively in primary school practice.

Methods. During the research we used the scientific methods: the method of gathering information, generalisation, comparison and juxtaposition, systematic analysis, comparison, prediction.

Results. Current challenges for primary school teachers require a creative approach to working with primary school pupils. According to the requirements of the present, pupils must be prepared for life, able to work actively, act creatively, improve intellectually, morally and physically. In view of this, the issue of improving the process of teaching mathematics, in particular the selection and use of modern teaching aids, is relevant. Therefore, changes in curricula, approaches to primary education and the organisation of the educational process require the study of effective means of teaching mathematics.

Primary teachers need to adapt the ways and methods of using teaching resources to meet the needs of today's students. It is important to take into account the diversity of learning styles and individual needs of pupils, and to consider new approaches and teaching resources.

Originality. Modern teaching aids have great potential for creating personalised educational content that adapts to the individual needs and learning pace of each pupil. The use of such tools is particularly important in mathematics education, where the consistent and systematic acquisition of knowledge plays a key role. An important aspect is to study the capabilities of modern educational means and how they can be used to adapt complex tasks to pupils' abilities to acquire knowledge.

Conclusions. The preparation of a future teacher for the use of modern teaching aids in mathematics includes the methodically correct organisation of their use in the educational process of primary school. It also includes the readiness of teachers to introduce innovations, a digital environment in mathematics teaching, which will allow them to quickly assess learning outcomes, give feedback to primary school pupils, respond quickly to problems and help each pupil to succeed in their studies.

Key words: training of future primary school teachers, modern means of teaching mathematics.

References

1. Karpova, O. Yu. (2011). Osoblyvosti vykorystannia IKT na urokakh matematyky v pochatkovii shkoli v konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Features of using ICT in mathematics lessons in primary school in the context of the New Ukrainian School]. *Redaktsiina kolehiia - Editorial Boar*, 8-9, 73-80. [in Ukrainian].
2. Kiryk, M., Danylova, L. (2019). *Nova ukrainska shkola: orhanizatsiia diialnosti uchniv pochatkovykh klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity: navch.-metod. posib.* [New Ukrainian School: organization of activities of primary school pupils of general secondary education institutions]: teaching-methodical manual. Lviv: Svit. [in Ukrainian].
3. Onopriienko, O., Lystopad, N., Skvortsova, S. (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid do navchannia matematyky.* [Competency-based approach to teaching mathematics]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Ostapovska, I., Svystun, N., Tesliuk, S. (2017). *Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii dlia navchannia pochatkovoho kursu matematyky* [Using information technologies for teaching the primary course of mathematics]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrayinky - Scientific Bulletin of the Lesya Ukrainka Eastern European National University*, 2 (351), 30-40. [in Ukrainian].
5. Rudenko, N. M. (2019). *Interaktyvni tekhnolohii navchannia na urokakh matematyky u pochatkovii shkoli: vid planuvannia do rezultatu.* [Interactive teaching technologies in mathematics lessons in primary school: from planning to results]. *Pedahohichna osvita - Pedagogical education*, 32, 22-28. [in Ukrainian].
6. Rudnytska, N. Yu. (2019). *Suchasni tekhnolohii navchannia matematyky u pochatkovii shkoli v konteksti vprovadzhennia idei Novoi ukrainskoi shkoly.* [Modern technologies of teaching mathematics in primary school in the context of implementing the ideas of the New Ukrainian school]. *Systema pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u konteksti stanovlennia Novoi ukrainskoi shkoly: monohrafiia - The system of training future specialists in the context of the formation of the New Ukrainian school: monograph.* Zhytomyr: Publishing house of O. O. Yevenok. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 27.11.2024 р.

УДК 378.02

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-56-62

ІННОВАЦІЙНІ ЦИФРОВІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ Й ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Кухарчук Роман Павлович

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри фізико-математичної освіти та інформатики
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: kukharchuk@gnpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-7588-7406
Researcher ID: HSE-8929-2023

Нагай Денис Анатолійович

аспірант
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: dnagay@gmail.com
ORCID ID: 0009-0009-6626-1362

У статті розглянуто формування готовності майбутніх учителів інформатики до використання інноваційних технологій у професійній діяльності як важливий аспект їхньої підготовки. Це передбачає комплексний підхід, що охоплює розвиток технічних, методичних та психологічних компетенцій. Окреслено основні проблеми, з якими стикаються педагоги: недостатня підготовка вчителів, цифровий розрив між здобувачами освіти і педагогами. Автори аналізують визначення терміна «освітні технології», підходи до класифікації цифрових освітніх технологій.

Ключові слова: підготовка, професійна підготовка, учителі інформатики, сучасні технології, цифрові технології освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Сучасна освіта переживає бурхливий розвиток, що зумовлено стрімким зростанням технологій. Нові інструменти та підходи відкривають перед освітою безмежні можливості, змінюючи традиційні методи навчання та взаємодію між учнями та вчителями.

Формування готовності майбутніх учителів інформатики до використання інноваційних технологій у професійній діяльності є важливим аспектом їхньої підготовки. Це передбачає комплексний підхід, що включає розвиток технічних, методичних та психологічних компетенцій.

Дослідження інноваційних технологій в освіті є надзвичайно актуальним та важливим напрямом наукової діяльності, що розкриває нові можливості для навчання. Суспільство потребує фахівців із новими навичками та компетентностями, які можуть ефективно працювати в цифровому середовищі. Сучасні технології дозволяють створити умови для індивідуалізованого навчання, коли кожен здобувач може навчатися у зручному темпі та за індивідуальним планом. Завдяки технологіям можна перетворити навчання у цікавий, ефективний та доступний процес. Цифрові технології дозволяють долати географічні бар'єри та забезпечувати доступ до освіти для всіх.

Важливим завданням науковців є проведення ґрунтовного аналізу інноваційних технологій у галузі освіти, що дасть змогу зрозуміти, які з них мають найбільший потенціал для підвищення якості освітнього процесу.

Аналіз основних досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Суттєві зрушення в освіті, що пов'язані з її інформатизацією, висвітлювали В. Беспалько, Б. Гершунський, М. Жалдак, Н. Морзе, Ю. Машбиць, І. Підласий, Ю. Рамський та інші. Вони виявили, що через значний вплив інформаційних технологій на освітній процес необхідне якісне навчання майбутніх учителів використання інноваційних технологій.

Закордонні дослідники Б. Блум, Д. Брудер, Г. Грейс, Н. Єн, М. Канкрант, Н. Лоу, А. Ніколс, Д. Хамблін висвітлили у своїх працях проблеми створення та впровадження інноваційних освітніх технологій.

Проблема цифровізації сучасної освіти та інтеграції інноваційних технологій в освітній процес відображена в дослідженнях А. Андреева, В. Бикова, Г. Громова, Л. Білоусової, Л. Болдирєвої, А. Гуржія, М. Жалдака, С. Карплюка, Т. Коваль, О. Колгатина, А. Коломійця, В. Кременя, С. Кузьменко, М. Лазарева, В. Лапінського, Ю. Машбиця, Н. Морзе, Ю. Рамського, О. Спіріна, П. Стефаненко та інших.

Аналіз теорії та практики досліджуваної проблеми виявив такі суперечності: глобальна цифровізація освіти та неготовність українських закладів вищої освіти до повноцінного впровадження цифрових технологій в освітній процес; заміна класичних засобів навчання відповідно до потреб учнів та недостатній рівень готовності науково-педагогічних працівників до проектування та просування сучасних

цифрових освітніх ресурсів і новітніх вимог до кваліфікації вчителів закладів загальної середньої освіти.

Формулювання мети статті. Розглядаються проблеми недостатньої цифрової компетентності вчителів, зокрема вчителів інформатики, у професійній діяльності. Незважаючи на значний потенціал цифрових технологій у трансформуванні освітнього процесу, їх широке впровадження стримується недостатнім рівнем цифрової компетентності педагогічних кадрів. Хоча сучасні сервіси пропонують інструменти для індивідуалізації навчання, співпраці в реальному часі та доступу до великих обсягів інформації, то їх ефективне використання вимагає від педагогів володіння певним набором цифрових навичок. Відсутність таких навичок призводить до того, що потенціал інноваційних технологій залишається нереалізованим, а освітній процес не отримує очікуваних переваг.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Головною проблемою, на нашу думку, є недостатня цифрова компетентність учителів: педагоги не володіють необхідними знаннями та навичками для ефективного використання сучасних цифрових інструментів, зокрема хмарних технологій. Причини цього можуть бути різні: відсутність систематичної підготовки (наприклад, багато вчителів отримували свою освіту в часи, коли цифрові технології не були настільки поширені, тому вони не мали можливості набути необхідних навичок); недостатня мотивація (низький рівень зацікавленості в освоєнні нових технологій або не розуміння їх актуальності); відсутність технічної підтримки: зокрема, не завжди в освітніх закладах є необхідна інфраструктура, персонал та технічна підтримка для впровадження нових технологій. Популяризація сучасних цифрових освітніх технологій, на нашу думку, частково допоможе вирішити означені проблеми.

Термін «освітні технології» об'єднує різноманітні методики, прийоми та інструменти, що використовуються для організації та оптимізації навчального процесу. Це в загальному розумінні системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти [5].

Під **освітніми технологіями** розуміють сукупність методів, засобів та прийомів, які забезпечують якісне засвоєння знань, розвиток навичок і формування вмінь у учнів за рахунок використання інноваційних підходів. Їх застосування підвищує ефективність навчання, сприяє формуванню інтегрованих знань, забезпечує підготовку до практичної діяльності, розвиток творчих здібностей, критичного мислення, вміння самостійно вирішувати проблеми і працювати в команді.

Сучасні освітні технології мають ряд особливостей, що відрізняють їх від традиційних:

- **інтерактивність** – здатність взаємодіяти або знаходитися в режимі діалогу з ким-небудь (людиною) або з чим-небудь (наприклад, комп'ютером) [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Вона забезпечує активну участь учнів в освітньому процесі і сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

- **гнучкість і адаптивність** – здатність змінювати, удосконалювати освітній контент та методи під індивідуальні потреби кожного учня;

- **рефлексійність** – здатність системи або процесу реагувати на вихідні результати шляхом їх оцінювання і коригування подальших дій. У контексті освітнього процесу ця властивість є надзвичайно важливою, оскільки забезпечує коригування методів викладання та покращення розуміння учнями матеріалу. Для педагога це важливий інструмент, який дозволяє швидко отримувати зворотний зв'язок про успішність кожного учня;

- **візуалізація** – це процес використання візуальних елементів (графіки, діаграми, ілюстрації, відео, анімації та інші візуальні матеріали) з метою унаочнення й покращення розуміння, засвоєння та запам'ятовування навчальної інформації.

Однією з інновацій у сучасній освіті є процес діджиталізації (цифровізації), що передбачає використання комп'ютерних програм, інтерактивних дошок, мультимедійних матеріалів та інших цифрових інструментів для підвищення якості освітнього процесу та мотивації здобувачів освіти до навчання.

Під **цифровими освітніми технологіями** розуміють сукупність методів, засобів та прийомів використання різноманітних електронних інструментів та програмного забезпечення для підвищення якості навчання та надання здобувачам освіти й педагогам доступу до інформації.

Існує декілька підходів до класифікації цифрових освітніх технологій. У дослідженні ми зосередилися на такій класифікації:

1. Хмарні технології

Хмарні технології – це парадигма, що передбачає віддалену обробку та зберігання даних та надає користувачам мережі Інтернет, доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервісу. Тобто, якщо є підключення до інтернету, то можна виконувати складні обчислення, опрацьовувати дані використовуючи потужності віддаленого сервера [4].

Хмарні обчислення (англ. cloud computing) – це програмно-апаратне забезпечення, доступне

користувачеві через Інтернет або локальну мережу у вигляді сервісу, що дозволяє використовувати зручний інтерфейс для віддаленого доступу до виділених ресурсів (обчислювальних потужностей, програм і даних). Комп'ютер користувача виступає при цьому рядовим терміналом, підключеним до мережі. Комп'ютери, які здійснюють хмарні обчислення, називаються «обчислювальною хмарою». При цьому навантаження між комп'ютерами, що входять в «обчислювальну хмару», розподіляється автоматично [4].

Хмарні платформи, такі як Google Workspace for Education та Microsoft 365 Education, дозволяють створювати, зберігати та ділитися навчальними матеріалами онлайн. Вони забезпечують зручний доступ до ресурсів для учнів і вчителів з будь-якого місця і пристрою, що значно спрощує організацію дистанційного навчання.

2. Платформи для дистанційного навчання, онлайн-курси, масові відкриті онлайн-курси

MOOCs (Massive Open Online Courses) – це масові відкриті онлайн-курси, що пропонують свої освітні послуги через мережу Інтернет для великої кількості учасників освітнього процесу з усього світу. Їхня головна особливість полягає в доступності й гнучкості: кожен охочий, незалежно від місця проживання, рівня попередньої підготовки чи термінів навчання, може пройти курс безкоштовно або за невелику плату. Як приклади, можна навести такі платформи:

Prometheus (українська онлайн-платформа для масових відкритих онлайн-курсів, що надає можливість усім охочим безкоштовно отримати доступ до якісної освіти з різних дисциплін);

EdEra (спеціалізується на інтерактивних курсах для шкіл та професійного розвитку);

Google Classroom (універсальна платформа для організації дистанційного навчання, обміну матеріалами, завданнями, тестами та контролю навчального процесу);

Khan Academy (пропонує курси з основ інформатики, програмування, а також більш складні теми, як, наприклад, робота з алгоритмами);

3. Інтерактивні дошки

Під цим поняттям часто розуміють два різних ресурси: **фізичну інтерактивну дошку**, яка, наприклад, розміщується у класі, і **віртуальну інтерактивну дошку**, яка розміщена на вебресурсах.

Фізичні інтерактивні дошки – це сучасні освітні технології, що поєднують у собі функції традиційної дошки з можливостями комп'ютера. Вони дозволяють учасникам освітнього процесу взаємодіяти з матеріалами безпосередньо на поверхні дошки, використовуючи дотики, стилуси або спеціальні маркери. Дошки підключаються до комп'ютера чи проектора, що дозволяє виводити на них зображення, відео, інтерактивні елементи, що значно збагачує освітній процес.

Вебінтерактивні дошки – це сучасні освітні технології, робота з якими організовується через мережу інтернет і дозволяє учасникам освітнього процесу взаємодіяти в онлайн-просторі. Вони об'єднують функції традиційної інтерактивної дошки з можливостями мережових технологій, дозволяючи користувачам одночасно працювати над спільними матеріалами в реальному часі, незалежно від їхнього місця перебування. Перевагами використання таких дошок є можливість використання для дистанційного та змішаного навчання, бо забезпечують інтерактивний і доступний для всіх учасників освітній простір. Найбільш популярними є:

Miro (онлайн-дошка для спільної роботи, яка підтримує інтерактивні інструменти для обговорень, мозкових штурмів та візуалізації проєктів; пропонує різноманітні шаблони, інтеграцію з інструментами для управління проєктами, а також має функції для відеозустрічей);

Jamboard (дозволяє користувачам створювати інтерактивні дошки прямо в Google Meet або Google Classroom; проста у використанні, має базові інструменти для малювання, додавання нотаток та зображень, що робить її зручною для навчання та командних нарад);

Conceptboard (призначена для комунікації та керування проєктами з акцентом на візуальне співробітництво);

4. Штучний інтелект (ШІ)

За загальним визначенням ШІ – це галузь комп'ютерних наук, що вивчає проблеми створення систем, які здатні виконувати завдання, що зазвичай вимагають людського інтелекту (обробка природної мови, розпізнавання образів, планування, вирішення проблем, адаптація до нових ситуацій тощо).

Американський інформатик та дослідник мислення, який вважається автором терміна «штучний інтелект», Джон Маккарті розкриває поняття ШІ як «науку і техніку створення розумних машин, особливо розумних комп'ютерних програм». Його визначення наголошує на здатності комп'ютерів до навчання, мислення та розв'язування завдань, подібних до людських [7].

Штучний інтелект (ШІ) дедалі частіше використовується в освіті, щоб персоналізувати навчання, полегшувати адміністрування та розширювати доступ до знань. Напрями його застосування різноманітні:

- **персоналізоване навчання** (платформи, такі як Coursera, використовують алгоритми ШІ для персоналізації навчання, зокрема, на основі аналізу успіхів учня і його інтересів ШІ пропонує індивідуальні матеріали, адаптовані до рівня підготовки та темпу учня);
- **розумні навчальні помічники** (ChatGPT, Gemini, Squirrel AI – сучасні інструменти на базі ШІ; можуть відповідати на запитання учнів, пояснювати теми та пропонувати вправи. Наприклад, у Китаї, Squirrel AI аналізує прогрес учня і створює індивідуальні плани навчання з елементами гри, допомагаючи більш ефективно засвоювати матеріал);
- **аналізатор успішності** (наприклад, Gradescope використовує комп'ютерний зір і ШІ для автоматизації перевірки завдань, тестів та оцінювання результатів, що допомагає вчителям швидше оцінювати роботи і концентруватися на підтримці учнів, а не на рутинних завданнях);
- **віртуальні репетитори та порадики** (*Carnegie Learning* (платформа, що використовує адаптивне навчання, підкріплене ШІ, для аналізу роботи учня та надання зворотного зв'язку в режимі реального часу); *Thinkster Math* (використовує ШІ для аналізу вирішення математичних задач, щоб запропонувати індивідуальну підтримку в складних моментах);
- **ШІ для підтримки інклюзивності** (платформи Microsoft Immersive Reader допомагає учням із дислексією краще сприймати текст, а Seeing AI розроблений для людей із порушеннями зору, перетворюючи текст на аудіо);
- **інструменти для створення освітнього контенту** (моделі *GPT* використовуються для автоматичного створення текстів, які можна адаптувати для освітніх матеріалів: тестових завдань, коротких пояснень до тем, вправ та навіть повноцінних статей); *Quizlet* (використовує ШІ для створення карток, запитань і тестів на основі наданого навчального матеріалу); *Canva* (пропонує готові шаблони для презентацій, листівок, планів уроків та інших навчальних матеріалів, а використання ШІ дозволяє швидко створювати візуально привабливі ресурси, що ідеально підходить для візуальних матеріалів); *Synthesia* (платформа на основі ШІ, яка дозволяє створювати відеоуроки з аватарами, що синхронно озвучують текст); *Adobe Sensei* (ШІ-платформа в рамках Adobe Creative Cloud, яка допомагає автоматизувати дизайн та редагування контенту; дозволяє швидко створювати презентації, обробляти зображення та налаштовувати кольорові схеми, що значно спрощує підготовку візуальних матеріалів); *Kahoot!* та *Google Forms* (дозволяють створювати інтерактивні тести, автоматично генерувати варіанти питань та відповідей на основі введеного контенту, що корисно для тестування знань учнів [4]).

5. Соціальні мережі та колаборація

Соціальні мережі та платформи для співпраці набули значення в освітньому процесі завдяки своїй здатності забезпечити взаємодію, обмін знаннями та доступ до широкого кола ресурсів. У контексті інформатики такі технології створюють нові можливості для спільного навчання, обміну досвідом, вирішення завдань і реалізації проєктів, що є важливим аспектом вивчення цієї дисципліни. Популярні соціальні мережі для навчання інформатики:

Facebook / Telegram / WhatsApp групи (загальнопоширені мережі, в яких для учасників освітнього процесу можуть бути створені закриті групи для обговорення курсових робіт, допомоги в розв'язуванні завдань та організації самостійних проєктів, що дозволяє підтримувати зворотний зв'язок та взаємодію між студентами й викладачами);

GitHub (найвідоміша платформа для програмістів; служить для зберігання і спільної роботи над проєктами. Вона дозволяє учасникам освітнього процесу співпрацювати над кодом, вести його версії, обмінюватися репозиторіями. GitHub також містить багато відкритих репозиторіїв, де можна знайти приклади програмного коду для навчання);

Reddit (платформа, що об'єднує спільноти, зокрема такі, як /r/learnprogramming, /r/coding, /r/compsci, які можуть стати чудовим місцем для обміну знаннями, порадами та допомогою при вирішенні задач. Студенти можуть задати питання, обговорити ідеї чи проблеми, з якими стикаються під час навчання);

Stack Overflow (відомий ресурс для програмістів, який дозволяє отримувати відповіді на технічні питання, вирішувати проблеми із кодом, обговорювати інноваційні підходи до розв'язування задач);

LinkedIn (платформа для професіоналів, де можна знайти спільноти програмістів, інформатиків, IT-спеціалістів).

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Еволюція освітніх технологій пройшла великий шлях від простих традиційних методів до високотехнологічних інструментів, що дозволяють організувати навчання максимально адаптивно та інтерактивно. Це сприяє підвищенню якості та ефективності освіти, розширює можливості для учасників освітнього процесу в досягненні освітніх цілей та розвитку компетенцій, необхідних для сучасного світу.

Проте, чітко усвідомлюючи проблему недостатньої цифрової компетентності вчителів та її негативний вплив на використання хмарних технологій в освіті, підкреслимо важливість вирішення цієї

проблеми для забезпечення якісної освіти в сучасному світі.

Основні проблеми, з якими стикаються педагоги, включають недостатню підготовку вчителів, цифровий розрив між здобувачами освіти і педагогами, скептицизм педагогів щодо ефективності, відсутність технічної підтримки, проблеми з кібербезпекою. Вирішенням цих проблем може бути проведення тренінгів для вчителів; забезпечення рівного доступу до технологій, популяризація переваг використання цифрових освітніх технологій, створення служб технічної підтримки, забезпечення кібербезпеки тощо. У статті окреслено різноманіття сучасних технологій як системного набору методів і засобів, спрямованих на досягнення ефективності навчання, що включає широкий спектр інноваційних та класичних підходів, кожен з яких має свої особливості та сфери застосування. Більш детальне ознайомлення з ними надасть педагогам можливість розширити свої професійні компетенції, підвищити мотивацію та задоволення від роботи, покращити якість викладання, заощадити час, підвищити конкурентоспроможність.

Упровадження інноваційних технологій в українській освіті – це складний і багатогранний процес, який вимагає спільних зусиль держави, освітян, батьків та здобувачів освіти. Лише за умови вирішення наявних проблем можна досягти значних успіхів у розвитку цифрової освіти в Україні.

Список використаної літератури

1. Биков В. Ю., Величко С. П., Жук Ю. О., Соколюк О. М. Комп'ютерно орієнтовані педагогічні технології у шкільному навчальному процесі. *Наукові записки*. 2014. Т. 1, № 5. С. 3–8.
2. Биков Ю. В. Хмарні технології, ІКТ-аутсорсинг і нові функції ІКТ підрозділів освітніх і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*. 2011. № 10. С. 8–23.
3. Вакалюк Т. А. Теоретичні підходи до проєктування хмаро орієнтованого навчального середовища у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №2. Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання*. 2015. Т. 2, № 17 (24). С. 90–94.
4. Вакалюк Т. А. Хмарні технології в освіті: навчально-методичний посібник для студентів фізико-математичного факультету. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2016. 72 с. URL: http://lib.iitta.gov.ua/706333/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81_%D0%A5%D0%A2%D0%9E.PDF (дата звернення: 01.11.2024).
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2001. 1140 с.
6. Глоба Л. Розробка інформаційних ресурсів та систем. Київ: Політехніка, 2013. 378 с.
7. Джон Маккарті – «батько» штучного інтелекту та хмарних обчислень. GigaCloud: вебсайт. URL: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/dzhon-makkarti-batko-shtuchnogo-intelektu-ta-hmarnih-obchislen>. (дата звернення: 1.11.2024).
8. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Практикум: навчальний посібник для студ. вузів / І. М. Дичківська. Київ: Слово, 2013. 448 с.
9. Жук Ю. О. Організація суб'єктно орієнтованого навчального середовища у дидактичному просторі «віртуальна лабораторія». *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2010. № 3 (17). URL: <http://www.ime.eduua.net/em.html> (дата звернення: 01.11.2024).
10. Семеріков С. О. Хмарні технології навчання: витоки / О. М. Маркова, С. О. Семеріков, А. М. Стрюк. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2015. № 2 (46). С. 29–44. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1234/916#.VfFO4NLtmko> (дата звернення: 01.11.2024).
11. Портал української мови та культури Словник.ua. Асоціація українських редакторів АУРА Ukrainian Editors' Association. *Асоціація українських редакторів АУРА Ukrainian Editors' Association*. URL: <https://www.uaredactor.com.ua/korysni-e-resursy/> (дата звернення: 01.11.2024).
12. Спірін О. М. Система інформаційно-технологічних компетентностей учителя інформатики. *Інформаційно-комунікаційні технології навчання: матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Умань, 5 листоп. 2008 р. Умань, 2008*. С. 160–162.
13. Стрюк А. М., Рассовицька М. В. Система хмароорієнтованих засобів навчання як елемент інформаційного освітньо-наукового середовища ВНЗ. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. № 4 (42). С. 150–158. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1087/829> (дата звернення: 01.11.2024).
14. Цифрова адженда України – 2020. («Цифровий порядок денний» – 2020) Концептуальні засади. 2016. URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення: 01.11.2024).
15. Britto Marwin. Cloud Computing in Higher Education / Marwin Britto. *Library Student Journal*. URL: <http://www.librarystudentjournal.org/index.php/ljsj/article/view/289/321> (дата звернення: 01.11.2024).
16. Herrick D.R. Google this!: using Google apps for collaboration and productivity. *Proceedings of the ACM SIGUCCS fall conference on User services conference (SIGUCCS '09)*. ACM, New York, NY, USA, 2009. P. 55–64.
17. IBM Cloud Academy. URL: <http://www.ibm.com/solutions/education/cloudacademy/us/en>. (дата звернення: 01.11.2024).
18. McCarthy J. Programs with Common Sense. *Proceedings of the Teddington Conference on the Mechanization of Thought Processes*. London: Her Majesty's Stationery Office, 1959. URL: <https://web.archive.org/web/20130319040147/http://www-formal.stanford.edu/jmc/mcc59.pdf> (дата звернення: 01.11.2024).

INNOVATIVE DIGITAL EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN THE PROFESSIONAL PREPARATION AND ACTIVITY OF COMPUTER SCIENCE TEACHERS

Kukharchuk Roman

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor, Head of the Department of Physics, Mathematics, and Informatics Education,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Nahai Denys

Postgraduate Student
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The article discusses the formation of readiness of future computer science teachers to use innovative technologies in their professional activities as a crucial aspect of their preparation. This entails a comprehensive approach that includes the development of technical, methodological, and psychological competencies. The article outlines the main challenges faced by educators, including insufficient teacher preparation and a digital divide between learners and teachers. The authors analyze the definition of the term «educational technologies» and approaches to the classification of digital educational technologies. The formation of readiness of future computer science teachers to use innovative technologies in their professional activities is an important aspect of their preparation. This involves a comprehensive approach that includes the development of technical, methodological, and psychological competencies.*

Purpose. *The article discusses the issue of insufficient digital competence among teachers, particularly computer science teachers, in their professional activities. Despite the significant potential of digital technologies in transforming the educational process, their widespread implementation is hindered by the inadequate level of digital competence among teaching staff. Although modern services offer tools for individualized learning, real-time collaboration, and access to large volumes of information, their effective use requires teachers to possess a certain set of digital skills. The lack of such skills results in the potential of innovative technologies remaining unrealized, and the educational process does not receive the expected benefits.*

Methods. *The study used theoretical methods (analysis, comparison, generalization and systematization of the philosophical and psychological and pedagogical sources) in order to outline the field of philosophical knowledge about the readiness of future educators to manage professional activities in Preschool Education Institutions.*

Results. *The term 'educational technologies' encompasses a variety of methods, techniques, and tools used for organizing and optimizing the learning process. In a broad sense, it is a systematic method of creating, applying, and defining the entire process of learning and knowledge acquisition, taking into account technical and human resources and their interaction, with the aim of optimizing education.*

Educational technologies are understood as a collection of methods, tools, and techniques that ensure quality knowledge acquisition, skill development, and ability formation in students through the use of innovative approaches. Their application enhances the effectiveness of learning, promotes the formation of integrated knowledge, prepares for practical activities, develops creative abilities, critical thinking, the ability to independently solve problems, and work in a team.

One of the innovations in modern education is the process of digitalization, which involves the use of computer programs, interactive boards, multimedia materials, and other digital tools to enhance the quality of the educational process and motivate learners.

Digital educational technologies are understood as a combination of methods, tools, and techniques for using various electronic tools and software to enhance the quality of education and provide learners and educators with access to information.

Conclusion. *In the article, we present a variety of modern technologies as a systemic set of methods and tools aimed at achieving learning efficiency, which includes a wide range of innovative and classical approaches, each with its own features and areas of application. A more detailed acquaintance with them will provide teachers with the opportunity to expand their professional competencies, increase motivation and job satisfaction, improve the quality of teaching, save time, and enhance competitiveness.*

The implementation of innovative technologies in Ukrainian education is a complex and multifaceted process that requires the joint efforts of the state, educators, parents, and learners. Only by addressing existing problems can significant progress be made in the development of digital education in Ukraine.

Key words: *preparation, professional preparation, computer science teachers, modern technologies, digital education technologies.*

References

1. Bykov, V. Iu., Velychko, S.P., Zhuk, Yu. O., Sokoliuk, O.M. (2014). Kompiuterno oriientovani pedahohichni tekhnolohii u shkilnomu navchalnomu protsesi [Computer-oriented pedagogical technologies in the school educational process]. *Naukovi zapysky - Scientific notes*, 1(5), 3–8. [in Ukrainian].
2. Bykov, Yu.V. (2011). Khmarni tekhnolohii, IKT-outsorsynh i novi funktsii IKT pidrozdiliv osvitykh i naukovykh ustanov [Cloud technologies, ICT outsourcing and new functions of ICT departments of educational and scientific institutions]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti - Information technologies in education*, 10, 8–23. [in Ukrainian].
3. Vakaliuk, T.A. (2015). Teoretychni pidkhody do proektuvannia khmaro oriientovanoho navchalnogo seredovyscha u vitchyzniani ta zarubizhnii literature [Theoretical approaches to the design of a cloud-based learning environment in domestic and foreign literature]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. - Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University*, 2 (24), 90–94. [in Ukrainian].
4. Vakaliuk, T.A. (2016). Khmarni tekhnolohii v osviti [Cloud technologies in education]. Zhytomyr: vyd-vo ZhDU. URL: http://lib.iitta.gov.ua/706333/1/%D0%9F%D0%BE%D1%81_%D0%A5%D0%A2%D0%9E.PDF [in Ukrainian].
5. Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun. [in Ukrainian].
6. Hloba, L. (2013). Rozrobka informatsiinykh resursiv ta system [Development of information resources and systems]. Kyiv: Politehnika. [in Ukrainian].
7. Dzhon Makkarti – «batko» shtuchnoho intelektu ta khmarnykh obchyslen [John McCarthy - the «father» of artificial intelligence and cloud computing]. GigaCloud: veb-sait. URL: <https://gigacloud.ua/blog/navchannja/dzhon-makkarti-batko-shtuchnoho-intelektu-ta-hmarnih-obchyslen>. [in Ukrainian].
8. Dychkivska, I. M. (2013). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navchalnyi posibnyk [Innovative pedagogical technologies: a study guide]*. Kyiv: Slovo. [in Ukrainian].
9. Zhuk, Yu.O. (2010). Orhanizatsiia subiektno oriientovanoho navchalnogo seredovyscha u dydaktychnomu prostori «virtualna laboratorii» [Organization of a subject-oriented learning environment in the didactic space «virtual laboratory»]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia - Information technologies and learning tools*, 3(17). URL: <http://www.ime.eduua.net/em.html> [in Ukrainian].
10. Semerikov S. O. Khmarni tekhnolohii navchannia [Cloud-based learning technologies: origins]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia - Information technologies and learning tools*, 2(46), 29-44. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1234/916#.VfFO4NLtmko> [in Ukrainian].
11. Portal ukrainskoi movy ta kultury [Portal of the Ukrainian language and culture]. URL: <https://www.uaredactor.com.ua/korysni-e-resursy/> [in Ukrainian].
12. Spirin O.M. (2008). Systema informatsiino-tekhnolohichnykh kompetentnosti uchytelia informatyky [The system of information technology competencies of a computer science teacher]. *Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii navchannia - Information and communication technologies in education*. Uman, 160–162. [in Ukrainian].
13. Striuk A. M., Rassovytska M. V. (2014). Systema khmaro oriientovanykh zasobiv navchannia yak element informatsiinoho osvitno-naukovoho seredovyscha VNZ [The system of cloud-oriented learning tools as an element of the information educational and scientific environment of a university]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia - Information and communication technologies in education*, 4(42), 150-158. URL: <http://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1087/829> [in Ukrainian].
14. Tsyfrova adzhenda Ukrainy - 2020 [Digital Agenda of Ukraine - 2020]. (2016). URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> [in Ukrainian].
15. Britto Marwin. Cloud Computing in Higher Education *Library Student Journal*. [Electronic Resource]. URL: <http://www.librarystudentjournal.org/index.php/lsj/article/view/289/321> [in English].
16. Herrick, D.R. (2009). Google this!: using Google apps for collaboration and productivity. *In Proceedings of the ACM SIGUCCS fall conference on User services conference (SIGUCCS '09)*. ACM, New York, NY, USA, 55–64. [in English].
17. IBM Cloud Academy [Electronic Resource] URL : <http://www.ibm.com/solutions/education/cloudacademy/us/en>. [in English].
18. McCarthy, J. (1959). Programs with Common Sense. *In Proceedings of the Teddington Conference on the Mechanization of Thought Processes*. London: Her Majesty's Stationery Office. URL: <https://web.archive.org/web/20130319040147/http://www-formal.stanford.edu/jmc/mcc59.pdf> [in Ukrainian].

Отримано редакцією 19.11.2024 р.

УДК 378:316.77:004

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-63-71

ІНТЕРАКТИВНЕ ЦИФРОВЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ УНІВЕРСИТЕТУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Гуданич Наталія Миколаївна

викладач кафедри дошкільної педагогіки

Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

e-mail: hudanych.nm@pdpu.edu.ua

ORCID ID: 0000-0003-2421-8955

У статті проаналізовано ключові завдання створення сучасного та безпечного цифрового освітнього середовища. Визначено сутність поняття «цифрове освітнє середовище університету» та виділені його компоненти: технічний, змістовий, навчально-методичний, організаційний. Доведено, що інтерактивний характер цифрового освітнього середовища університету підвищує зацікавленість студентів, стимулює їх до активного навчання, створює умови для творчого мислення та ефективної співпраці, а також сприяє формуванню компетенцій, необхідних у сучасному цифровому світі. Інтерактивний характер цифрового освітнього середовища університету полягає в тому, що це середовище надає можливість активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу (студентами, викладачами, адміністрацією) за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: *пізнавальна ініціативність, розвиток пізнавальної ініціативності, цифровізація освіти, цифрове освітнє середовище.*

Постановка проблеми. Сучасний світ переходить до цифрового простору, і університети не є винятком. Інтерактивне цифрове освітнє середовище дозволяє студентам мати доступ до освітніх ресурсів у будь-який час і з будь-якого місця, що підвищує доступність знань і сприяє їх більш гнучкому засвоєнню. Означений тренд набув особливої актуальності у зв'язку з пандемією COVID-19 та військовою агресією Росії проти України, коли дистанційне навчання стало єдиною можливістю продовження освітнього процесу. Традиційна модель викладання, де викладач є основним джерелом знань, поступово змінюється. Інтерактивні цифрові платформи надають можливість студентам ставати активними учасниками освітнього процесу, шукати додаткові джерела інформації та генерувати нові ідеї. Така модель організації освітнього процесу стимулює розвиток пізнавальної ініціативності, коли студенти беруть на себе відповідальність за своє навчання, проявляють більше самостійності та прагнуть до дослідження нових тем [13].

Інтерактивне цифрове середовище сприяє підвищенню рівня залученості студентів у освітній процес. Завдяки використанню інструментів для інтерактивного навчання, таких як тести, вікторини, групові проекти, онлайн-обговорення, студентам легше підтримувати інтерес до навчального матеріалу та активніше включатися в процес засвоєння знань. Важливо, що інтерактивність стимулює розвиток навичок критичного мислення і самонавчання. Інформаційно-комунікаційні технології дозволяють персоналізувати освітній процес під потреби кожного студента, що включає адаптивні освітні платформи, що підлаштовуються під темп і рівень знань студента, а також можливість самостійного вибору часу і формату навчання [15]. Такий підхід сприяє розвитку пізнавальної ініціативності, оскільки студенти можуть глибше занурюватися в ті теми, які їх цікавлять, і працювати в зручному для них ритмі.

Сучасний ринок праці все частіше вимагає від молодих спеціалістів не лише фахових знань, а й умінь працювати з інформаційно-комунікаційними технологіями, вирішувати проблеми та проявляти ініціативу в пошуку нових рішень. Тому інтеграція цифрового середовища в університетську освіту дозволяє краще підготувати студентів до викликів майбутньої професійної діяльності. Сучасні педагогічні теорії все більше орієнтовані на активні методи навчання, коли студент є не пасивним споживачем знань, а активним учасником освітнього процесу. Інтерактивне цифрове середовище університету відкриває нові можливості для впровадження таких інновацій, як змішане навчання, гейміфікація, використання віртуальної і доповненої реальності для освітніх цілей [8]. Отже, формування інтерактивного цифрового освітнього середовища в університетах є засобом для розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти, що не тільки підвищує ефективність освітнього процесу, але й готує студентів до реалій сучасного світу, де навички самоорганізації, ініціативності та вміння працювати в цифровому середовищі є ключовими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження (В. Ю. Биков, С. А. Венгер, К. О. Данилишина, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, О. П. Пінчук, О. М. Спірін, Ю. В. Триус, А. В. Черненко, М. П. Шишкіна та ін.) вказують на важливість упровадження цифрових освітніх платформ (LMS – Learning Management Systems), таких як Moodle, Blackboard, Google Classroom тощо. Означені системи полегшують доступ до освітніх матеріалів, дозволяють викладачам організовувати цифровий супровід освітніх

компонентів (навчальних дисциплін), оцінювати прогрес студентів і забезпечувати зворотний зв'язок. Важливим є інтерактивний характер таких платформ, що сприяє активній взаємодії студентів і викладачів у цифровому середовищі.

Адаптивні освітні технології використовують штучний інтелект і аналіз великих даних для індивідуалізації навчання. Дослідження показують (Т. Г. Бріцкан, Н. І. Водоп'ян, А. С. Гуревич, С. Г. Литвинова, М. В. Мар'єнко, О. В. Мерзликін, В. П. Олексюк, М. В. Попель та ін.), що такі технології дозволяють урахувати індивідуальні особливості кожного студента, забезпечуючи більш персоналізоване навчання, що сприяє розвитку пізнавальної ініціативності, оскільки студенти мають змогу працювати у власному темпі та отримувати завдання, які відповідають їхньому рівню знань. Одним із важливих аспектів інтерактивного цифрового освітнього середовища є можливість для студентів спільно працювати над завданнями, обговорювати ідеї та ділитися досвідом. Соціальні мережі, форуми, чати і відеоконференції дозволяють створити ефективне середовище для комунікації, це не лише підвищує рівень залученості, але й сприяє розвитку ініціативності через обмін ідеями.

Гейміфікація як підхід до підвищення мотивації та пізнавальної ініціативності здобувачів освіти активно обговорюється в наукових дослідженнях (Г. М. Алексєєва, Л. П. Бондаренко, К. Л. Бугайчук, Н. С. Кравець, Т. О. Лященко, О. О. Макаревич, О. В. Саган, Л. М. Сергєєва, О. Л. Ткаченко та ін.). Використання елементів гри (бали, змагання, нагороди) дозволяє активізувати інтерес студентів до навчання та покращує їхнє сприйняття матеріалу, що допомагає перетворити освітній процес на більш захопливий і мотивуючий. Дослідження показують (В. Ю. Биков, К. Ю. Віттенберг, О. А. Листопад, І. К. Мардарова, О. С. Шпеко, А. В. Яцишин та ін.), що інтеграція мультимедійних елементів (відео, аудіо, інтерактивні симуляції) в освітньому процесі підвищує пізнавальну активність здобувачів освіти. Такі засоби полегшують сприйняття складного матеріалу, роблячи його більш доступним і зрозумілим. Масові відкриті онлайн-курси на таких платформах, як Coursera, EdX, Udemu, стають важливою складовою інтерактивного цифрового середовища університетів. Вони дозволяють студентам розвивати свої навички самостійного навчання та ініціативності

Сучасні дослідження підтверджують [3; 6; 7; 8; 9], що інтерактивне цифрове освітнє середовище в університетах є ключовим фактором для розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти. Використання цифрових платформ, гейміфікації, мультимедійних технологій, адаптивного навчання та співпраці в онлайн-просторах створює умови для більш ефективного та інтерактивного освітнього процесу.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз особливостей формування інтерактивного цифрового освітнього середовища університету як засобу розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні головний тренд в освіті пов'язаний із цифровою революцією, що веде до кардинальної зміни ринку праці, появи нових компетенцій, поліпшення кооперації, підвищення відповідальності громадян, їхньої здатності ухвалювати самостійні рішення. Це, своєю чергою, є причиною для подальшої реорганізації освітнього процесу.

Цифрові трансформації в Україні передбачають активну позицію освітнього співтовариства щодо проєктування нових підходів до реалізації освітнього процесу в умовах цифровізації освіти. Цифрові технології, соціальні мережі та месенджери змінили суспільні цінності, призвели до мережевої ідентифікації людини. З'явився новий тип здобувачів освіти, які самостійно визначають свою освітню траєкторію. Вони вмотивовані на особистий саморозвиток і самовизначення, готові та можуть поєднувати освітній процес з роботою. Щоб вирішувати завдання цифровізації, освіті необхідно пройти через цифрову трансформацію. Цифрова трансформація освіти, на думку науковців [9; 10; 11; 12], – це відповіді на глобальні інформаційні виклики, що відбуваються у світі. Формується нова, цифрова педагогіка, кардинально змінюється функція педагога: від ретранслятора навчальної інформації до організатора освітнього процесу [2; 3].

Сучасний етап цифровізації в освіті полягає в зануренні всіх її суб'єктів у цифрове освітнє середовище. У цифровому середовищі одиницею навчання стає активність студента, яка насамперед спрямована на конкретні продуктивні дії із запропонованою педагогом інформацією або в процесі її пошуку, добору та інтерпретації. Цифрове освітнє середовище передбачає іншу архітектуру освітнього процесу. Освітній зміст може доставлятися через безліч пристроїв і платформ, пов'язаних один з одним. Цифрове освітнє середовище забезпечує вибудовування індивідуальної освітньої траєкторії, дає змогу кожному студенту обирати власну освітню траєкторію, що складається з активностей, які потрібні йому тут і зараз.

Серед ключових завдань, які мають вирішувати заклади освіти в рамках створення сучасного та

безпечного цифрового освітнього середовища, дослідники визначають [2; 9; 15; 16; 17]:

- інформаційну безпека: забезпечення надійного захисту персональних даних здобувачів освіти і викладачів; встановлення систем захисту від кіберзагроз, таких як віруси, хакерські атаки, фішинг; контроль за доступом до освітніх ресурсів і систем для уникнення несанкціонованого використання;
- технічне забезпечення: наявність сучасних цифрових інструментів (комп'ютери, планшети, інтерактивні дошки); стабільний доступ до Інтернету та належне програмне забезпечення для освітніх і адміністративних процесів; регулярна модернізація технічної бази та програмного забезпечення відповідно до актуальних стандартів;
- цифрову грамотність: підвищення рівня цифрової компетентності здобувачів освіти і викладачів; проведення тренінгів для вдосконалення навичок роботи з цифровими інструментами та онлайн-ресурсами; розвиток культури безпечної поведінки в інтернеті серед усіх учасників освітнього процесу;
- інтерактивне та інклюзивне навчання: створення умов для інтерактивного навчання з використанням цифрових технологій, що забезпечує залучення студентів в освітній процес; інтеграція інклюзивних технологій для забезпечення доступності навчання для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами;
- платформи для дистанційного навчання: створення або впровадження платформ для дистанційного навчання, які забезпечують якісний обмін матеріалами, виконання завдань та взаємодію між учасниками освітнього процесу; підтримка безперебійного функціонування таких платформ, забезпечення технічної та методичної підтримки;
- моніторинг якості освітнього процесу: використання цифрових інструментів для оцінки прогресу здобувачів освіти, відстеження їх успішності; автоматизація звітності та аналізу якості освітнього процесу для його поліпшення;
- юридичну відповідність: дотримання норм та стандартів щодо використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі, зокрема законодавства про захист персональних даних; регулювання правил користування цифровим середовищем для всіх учасників освітнього процесу.

Існує низка визначень поняття «цифрове освітнє середовище університету» [3; 9; 15]. Більшість авторів сходиться на думці, що цифрове освітнє середовище університету – це комплекс цифрових інструментів, технологій та систем, що забезпечують організацію, підтримку та управління освітнім процесом в університеті. Мета цифрового освітнього середовища університету – створити комфортні умови для організації освітнього процесу, спілкування, обміну знаннями і ресурсами, а також адміністративної діяльності через використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Визначено компоненти цифрового освітнього середовища університету, спираючись на дослідження (В. Ю. Биков, С. А. Венгер, К. О. Данилишина, М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, О. П. Пінчук, О. М. Спирін, Ю. В. Триус, А. В. Черненко, М. П. Шишкіна та ін.), та проведено аналіз практичного досвіду Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» у підготовці здобувачів освіти в умовах сучасного цифрового освітнього середовища:

- технічний компонент спрямований на створення безперебійного високошвидкісного інтернету (сервери, мережеве обладнання, канали зв'язку, системи зберігання даних), збагачення освітнього процесу новітніми інформаційно-комунікаційними технологіями (платформи для дистанційного навчання, такі як Moodle, Zoom, Microsoft Teams, Google Classroom) та ресурсами зберігання і своєчасного подання інформації, створення служби інформаційної безпеки (підтримка комунікації, організація колабораційних завдань, віртуальні лабораторії, хмарні сервіси для зберігання та обміну даними);
- змістовий компонент дає можливість педагогу моделювати освітній процес в цифровому освітньому середовищі (цифрові підручники, презентації, лекції, відео), а здобувачам освіти використовувати інформаційно-комунікаційні технології під час виконання лабораторних і практичних робіт, курсових робіт і освітніх проєктів тощо (онлайн-тести, завдання з автоматизованою перевіркою), розподіл змісту по рівнях: базовий рівень для студентів та поглиблені матеріали для тих, хто цікавиться додатково (відеоігри, симуляції, відеолекції, інтерактивні модулі);
- навчально-методичний компонент спрямований на збагачення інформаційно-методичної підтримки освітнього процесу, модернізацію методики викладання із застосуванням цифрових технологій, використання асинхронних і синхронних засобів дистанційного навчання (методики змішаного навчання, інтерактивного підходу, групової роботи); використання соціальних мереж і цифрових баз даних в освітньому процесі; моніторинг освітнього процесу (система оцінювання знань за допомогою цифрових інструментів, система зворотного зв'язку між студентами та викладачами), методи адаптації для інклюзивного навчання в цифровому середовищі;
- організаційний компонент включає інформаційно-комунікаційні технології, що дають змогу управляти освітнім процесом (розподіл часу, доступ до платформ, контроль активності студентів,

організація онлайн-зустрічей, форуми, чати, дошки оголошень. електронний документообіг, формування розкладу, служба підтримки користувачів, консультації, вирішення технічних проблем).

Кожен із цих компонентів відіграє ключову роль у створенні ефективного та зручного цифрового освітнього середовища в університеті, сприяючи якості освіти та ефективності освітнього процесу для всіх учасників.

Призначення цифрового освітнього середовища університету визначається самою специфікою інформаційно-комунікаційних технологій і полягає в розкритті та розвитку здібностей і потенційних можливостей індивіда до творчої ініціативи, формування певних особистісних якостей, створенні умов для самостійної пізнавальної діяльності студентів, автоматизації процесу опрацювання результатів освітнього процесу. Під час здійснення освітнього процесу за допомогою цифрового освітнього середовища університету передбачається і виникає різноманітна інформаційно-змістовна освітня взаємодія студентів з елементами цифрового освітнього середовища університету. При цьому педагогічна взаємодія характеризується активністю, усвідомленістю, цілеспрямованістю взаємних дій сторін, які виступають у позиції суб'єктів. Взаємодія, порівняно з комунікацією, включає не тільки обмін інформацією, а й організацію спільних дій, завдяки чому можлива реалізація певної діяльності, досягнення поставленої мети. І якщо в традиційній дидактиці взаємодія між викладачем і студентом має дискретний, лінійний характер, то в цифровому освітньому середовищі студент занурюється у створену ситуацію та отримує можливість трансформувати її, тобто дане освітнє середовище характеризується системою полісенсорного сприйняття й інтерпретацій, що не обмежуються фізичним простором і матеріалами.

Доведено, що інтерактивний характер цифрового освітнього середовища університету підвищує зацікавленість студентів, стимулює їх до активного навчання, створює умови для творчого мислення та ефективної співпраці, а також сприяє формуванню компетенцій, необхідних у сучасному цифровому світі. Інтерактивний характер цифрового освітнього середовища університету полягає в тому, що це середовище надає можливість активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу (студентами, викладачами, адміністрацією) за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Інтерактивність сприяє не лише передачі знань, але й створенню умов для активного залучення студентів до освітнього процесу.

Аналіз праць учених [2; 12; 15; 16] дозволив визначити основні риси інтерактивності в цифровому освітньому середовищі університету: вебінари та відеоконференції дозволяють проводити лекції, семінари та дискусії в режимі реального часу, де студенти можуть ставити питання, брати участь у обговореннях та отримувати миттєвий зворотний зв'язок; онлайн-чати і форуми забезпечують комунікацію між викладачами та студентами, що сприяє колаборації і обміну ідеями; електронні підручники з інтерактивними елементами (відео, аудіо, 3D-моделі, інтерактивні графіки) роблять процес засвоєння матеріалу більш захопливим і зрозумілим; симулятори і віртуальні лабораторії дають можливість студентам на практиці застосовувати отримані знання, вирішувати завдання або виконувати експерименти в цифровому форматі; групові проекти дозволяють студентам працювати разом над завданнями, спільно редагувати документи, ділитися ідеями та ресурсами через хмарні сервіси; інтерактивні дошки (на зразок Jamboard або Migo) сприяють творчій співпраці в реальному часі, дозволяючи студентам та викладачам створювати спільні схеми, малюнки та графіки; онлайн-тести з миттєвою перевіркою дають можливість студентам отримувати зворотний зв'язок відразу після завершення тестування, що сприяє оперативному усуненню прогалин у знаннях; ігрові елементи (гейміфікація) в оцінюванні можуть включати інтерактивні завдання, тести з обмеженим часом, інтеграцію елементів квестів, що підвищує мотивацію студентів; адаптивні системи навчання дозволяють змінювати контент або завдання в залежності від прогресу кожного студента, надаючи індивідуальний підхід до навчання; цифрові платформи можуть аналізувати активність студентів, їх успішність та пропонувати матеріали чи завдання, які найбільш відповідають їхнім потребам; онлайн-платформи для оцінювання завдань дають можливість викладачам коментувати роботи студентів, надавати детальні рекомендації та пояснення в режимі реального часу; опитування та форми зворотного зв'язку забезпечують можливість постійно моніторити думки студентів про процес навчання, що сприяє покращенню освітнього процесу.

Як підкреслюють вітчизняні науковці [6; 9; 13], розвиток пізнавальної ініціативності здобувачів освіти в цифровому освітньому середовищі університету має свої особливості, які пов'язані з новими можливостями, що надаються сучасними технологіями. Цифрове середовище сприяє розвитку самостійного мислення, формує навички самонавчання, а також відкриває широкі перспективи для самовираження та творчості студентів. Цифрове освітнє середовище надає студентам доступ до великої кількості інформаційних ресурсів: наукових статей, книг, баз даних, відеолекцій, онлайн-курсів і форумів, що спонукає студентів до: пошуку нових знань поза межами освітньо-професійної програми; формування навичок критичного мислення через відбір, аналіз і оцінку достовірності отриманої інформації; активного

використання інструментів самонавчання, таких як освітні платформи, онлайн-курси (Coursera, edX), відеозаписи на ютубі тощо.

Дослідження показало, що цифрові платформи дозволяють кожному студенту працювати у власному темпі та обирати найбільш зручний для нього спосіб навчання, що стимулює: ініціативу в побудові власного освітнього маршруту, де студент самостійно визначає, що, коли і як вивчати; відповідальність за власні результати і розуміння того, що успіх у навчанні залежить від власних зусиль і активності. Цифрове середовище вимагає від студентів навичок саморегуляції, що включає: уміння планувати свій час і робочий процес, що є ключовою умовою для розвитку ініціативності; самостійний контроль за власним прогресом: студенти мають можливість моніторити свої досягнення через автоматизовані системи оцінювання, що сприяє формуванню відповідальності за результати. Цифрове освітнє середовище пропонує різні способи для отримання зворотного зв'язку: онлайн-тести з автоматичною перевіркою дозволяють студентам відразу бачити результати своїх зусиль і коригувати подальші дії; форми рефлексії (блоги, онлайн-журнали) дають можливість студентам осмислювати свій досвід навчання і самостійно приймати рішення щодо покращення.

Аналіз праць учених [6; 9; 13] спонукає до висновку, що цифрове освітнє середовище університету створює унікальні умови для розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти. Воно стимулює їх до самостійного пошуку знань, розвитку критичного мислення, творчого підходу до вирішення завдань, а також до активної взаємодії з однолітками та викладачами. Завдяки інтерактивним та адаптивним технологіям студенти отримують змогу контролювати своє навчання та брати на себе більшу відповідальність за освітній процес.

Для експериментального дослідження проблем, що виникають у студентів і викладачів під час роботи в цифровому освітньому середовищі університету, було проведено анкетування викладачів і студентів Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за широким колом запитань щодо діяльності в цифровому освітньому середовищі, опитування здійснювалося на платформі Google Form за допомогою віртуальної анкети за широким спектром запитань зі 156 особами (20,3 % викладачів і 79,7 % студентів). На запитання «Наскільки зручним для вас є використання цифрових освітніх платформ?» були отримані такі відповіді: дуже зручно – 33,3 %, зручно – 35,7 %, середньо – 18,7 %, незручно – 9,9 %, дуже незручно – 2,4 %. При оцінюванні умов технічної підтримки університету щодо використання цифрового освітнього середовища викладачі і студенти дали такі відповіді: зовсім незадовільно – 2,4 %, задовільно – 43,3 % повністю задоволені – 54,3 %. На запитання «Чи вистачає вам освітніх матеріалів і ресурсів у цифровому середовищі?» були отримані такі відповіді: так, повністю – 35,7 %; вистачає частково – 55,7 %; ні, не вистачає – 8,9 %.

У процесі опитування викладачам і здобувачам вищої освіти потрібно було відповісти на запитання анкети «Наскільки інтерактивні завдання (тести, відеолекції, форуми) сприяють вашому навчанню/викладанню?». 47,5 % опитаних дали відповідь – дуже сприяють, 23,2 % – сприяють, 9,9 % – нейтрально, 12,4 % – майже не сприяють, 7 % – не сприяють зовсім. На запитання анкети «Які складнощі виникають під час використання цифрових освітніх ресурсів?» розподіл відповідей був таким: технічні проблеми – 53,7 %, нестача освітніх матеріалів – 8,9 %, незручний інтерфейс – 18,7 %, відсутність підтримки від викладачів/адміністрації – 8,9 %. На означене запитання можна було вибрати кілька варіантів відповіді.

На запитання «Чи задоволені ви балансом між очним та онлайн-навчанням?» думки опитаних розділилися: так, задоволений / задоволена – 37,7%, частково задоволений / задоволена – 39,5 %, незадоволений / незадоволена – 22,8 %. Також викладачам і здобувачам освіти було запропоновано оцінити можливості дистанційного спілкування з викладачами/студентами у цифровому середовищі: дуже добре – 33,3 %, добре – 35,7 %, задовільно – 18,7 %, погано – 9,9 %, дуже погано – 2,4 %. Потреби в тьюторі з формування індивідуальних освітніх траєкторій відзначили – 38,7 %; мережевого педагога-куратора – 31,3 %; вебпсихолога – 17,7 %; інструктора з інтернет-навігації – 31,3 %.

На запитання «Як ви оцінюєте ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій для підвищення пізнавальної ініціативності?» отримали відповіді: дуже ефективно – 49,5 %, ефективно – 33,3 %, малоефективно – 12,6 %, неефективно – 4,6 %. Результати анкетування з приводу «Які елементи цифрового середовища, на вашу думку, найбільше сприяють розвитку пізнавальної ініціативності?» засвідчили такі відповіді: віртуальні симуляції – 43,7 %, інтерактивні завдання – 57,9 %, відеолекції – 39,3 %, спілкування в реальному часі – 39,7 %.

На запитання «Як ви оцінюєте загальний рівень інтерактивності цифрового освітнього середовища університету?» були такі відповіді: дуже високий – 37,9 %, високий – 39,7 %, середній – 12,5 %, низький – 7,3 % дуже низький – 2,6 %. Результати опитування респондентів «Чи вважаєте ви, що інтерактивне цифрове освітнє середовище може бути основним засобом для розвитку пізнавальної ініціативності?» були

такі відповіді: так – 57,7 %, частково 34,9 %, ні – 7,4 %.

Загалом, можна вважати, що опитування дозволило зафіксувати певні тенденції та окреслити низку проблемних питань, пов'язаних з організацією інтерактивного цифрового освітнього середовища університету як засобу розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти. Ось основні з них:

- технічні проблеми: у студентів та викладачів можуть виникати проблеми з доступом до навчальних матеріалів через повільне або нестабільне інтернет-з'єднання; не всі викладачі мають необхідні навички для роботи з цифровими платформами або інформаційно-комунікаційними технологіями; не всі студенти мають доступ до якісного обладнання (ноутбуки, комп'ютери, камери, мікрофони), що впливає на їхнє навчання;

- організаційні проблеми: відсутність чіткої структури занять, невизначені терміни подачі завдань або недостатня комунікація між викладачами та студентами можуть створювати непорозуміння; через недостатньо скоординовану роботу викладачів студенти можуть отримувати нерівномірне навчальне навантаження, що спричиняє стрес; дистанційне навчання часто ускладнює процес оцінювання, зокрема через труднощі з організацією тестувань і контролю чесності виконання завдань;

- психологічні проблеми: відсутність живого спілкування і соціальних взаємодій з іншими студентами та викладачами може негативно впливати на мотивацію; постійне використання цифрових пристроїв, велика кількість завдань та необхідність самостійного освоєння нових технологій можуть викликати вигорання; дистанційне навчання вимагає високої самодисципліни, і багато студентів мають труднощі з підтримкою концентрації під час онлайн-занять;

- комунікаційні проблеми: викладачі не завжди можуть надати оперативний зворотний зв'язок, що ускладнює розуміння матеріалу; в онлайн-середовищі студенти можуть відчувати обмеженість у взаємодії з викладачами та одногрупниками, що негативно впливає на освітній процес.

Отже, можемо зробити висновки щодо опитування викладачів і студентів стосовно діяльності в цифровому освітньому середовищі університету:

1) викладачі та студенти загалом мають базові знання та навички для роботи в цифровому середовищі, але для підвищення якості навчання потрібні додаткові тренінги, деякі викладачі відчують труднощі з використанням нових технологій, зокрема з налаштуванням і проведенням онлайн-лекцій, що свідчить про потребу в регулярній підтримці з боку технічних служб університету;

2) студенти вважають, що цифрові інструменти, такі як системи управління навчанням (LMS), сприяють гнучкості та доступності освітнього процесу, проте частина студентів відчуває нестачу живої взаємодії з викладачами та одногрупниками, що впливає на мотивацію і глибину засвоєння матеріалу;

3) більшість викладачів надає навчальні матеріали в цифровому форматі, що значно покращує доступ студентів до ресурсів; однак студенти іноді стикаються з труднощами доступу до матеріалів через технічні проблеми або недостатню чіткість інструкцій щодо їх використання;

4) як студенти, так і викладачі зіштовхуються з технічними проблемами, такими як низька якість інтернет-з'єднання або нестабільна робота платформ, існує також проблема нерівного доступу до якісної техніки та ресурсів, особливо серед студентів із соціально незахищених категорій;

5) викладачі відзначають зручність планування та управління освітнім процесом через цифрові платформи, студенти цінують можливість доступу до матеріалів у будь-який час і з будь-якого місця, що особливо корисно для студентів, які працюють.

Отже, потрібно продовжувати навчання як викладачів, так і студентів з питань цифрової грамотності та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Важливо забезпечити стабільний технічний супровід і доступ до необхідного обладнання. Рекомендується вдосконалити інструменти для покращення взаємодії між учасниками освітнього процесу та збільшення «живого» спілкування, навіть у цифровому середовищі.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Результати дослідження засвідчили, що інтерактивне цифрове освітнє середовище є потужним інструментом для розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти. Інтерактивні цифрові середовища стимулюють розвиток пізнавальної ініціативності здобувачів освіти через надання доступу до різноманітних освітніх ресурсів, інтерактивних завдань, а також через можливість самостійного вибору навчальних траєкторій, що сприяє формуванню навичок критичного мислення, самоосвіти та аналізу інформації.

Використання цифрових інструментів дозволяє зробити освітній процес більш динамічним, інтерактивним і гнучким, що підвищує рівень зацікавленості студентів, спонукає їх до активної участі в освітньому процесі, а також полегшує комунікацію між викладачами та студентами. Цифрове освітнє середовище дозволяє адаптувати освітньо-професійні програми до індивідуальних потреб здобувачів, урахувавши їхні інтереси, рівень підготовки та темп організації освітнього процесу, що сприяє

підвищенню ефективності навчання та розвитку ініціативності, оскільки студенти можуть самостійно планувати свій освітній процес. Інтерактивне цифрове середовище надає безмежний доступ до глобальних інформаційних джерел, що сприяє розвитку пізнавальної ініціативності, оскільки студенти отримують можливість досліджувати, аналізувати та синтезувати інформацію з різних джерел.

Цифрові інструменти сприяють формуванню спільнот однодумців і підтримують співпрацю між студентами, що розвиває навички роботи в команді, обмін знаннями та досвідом, що також стимулює пізнавальну ініціативність. Цифрове середовище дозволяє впроваджувати нові форми оцінювання і контролю знань, що є більш гнучкими та відповідними для оцінки ініціативності і самостійної роботи студентів, що дає можливість студентам активніше залучатися до процесу самооцінки і самовдосконалення.

Перспективи подальших наукових розвідок означеного дослідження вбачаємо в обґрунтуванні педагогічних умов організації інтерактивного цифрового освітнього середовища університету як засобу розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти.

Список використаної літератури

1. Адамова І., Головачук Т. Дистанційне навчання: сучасний погляд на проблеми. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Випуск 10. С. 3–6.
2. Биков В. Ю. Дистанційне навчання в країнах Європи та США і перспективи для України. *Інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу: інноваційні засоби технології* : монографія / авт. кол. В. Ю. Биков, О. О. Гриценчук, Ю. О. Жук та ін. Київ : Атіка, 2005. С. 77–140.
3. Биков В. Ю., Буров О. Ю. Цифрове навчальне середовище: нові технології та вимоги до здобувачів знань. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. 2021. Вип. 55. С. 11–22.
4. Биков В. Ю., Спірін О. М., Лупаренко Л. А. Відкриті web-орієнтовані системи моніторингу впровадження результатів науково-педагогічних досліджень. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2014. № 1. 3–25.
5. Віттенберг К. Ю. Підготовка майбутніх вихователів засобами інформаційно-комунікаційних технологій до навчання дітей іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2010. 23 с.
6. Княжева І. А. Теоретико-методологічні засади розвитку методичної культури майбутніх викладачів педагогічних дисциплін в умовах магістратури : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 : 13.00.04. Одеса, 2014. 45 с.
7. Листопад О. А. Теоретико-методичні засади формування професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів : монографія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2015. 328 с.
8. Листопад О. А., Мардарова І. К. Модульний курс «Комп'ютерні технології в роботі з дітьми» : навчальний посібник для студентів зі спеціальності 012 «Дошкільна освіта». Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2019. 192 с.
9. Листопад О. А., Мардарова І. К. Теоретико-методичні засади формування готовності майбутніх вихователів до використання інформаційно-комунікаційних технологій в організації пізнавальної діяльності дошкільників : монографія. Одеса : Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 206 с.
10. Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М. Використання wiki-технологій у професійній підготовці майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2023. Вип. 1 (51). С. 55–65. DOI: 10.31376/2410-0897-2023-1-51-55-65
11. Листопад О. А., Мардарова І. К., Гуданич Н. М. Педагогічний супровід професійного становлення майбутніх вихователів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип. 3 (50). 1 частина. С. 31–42. DOI: 10.31376/2410-0897-2022-3-50-31-42
12. Мардарова І. К. Підготовка майбутніх вихователів до використання комп'ютерних технологій в організації пізнавальної діяльності старших дошкільників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2012. 21 с.
13. Чжан Лей. Витоки усвідомлення піаністами пізнавальної ініціативи як навчальної категорії в українській філософії. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. 2014. № 7/СХХІV. С. 184–187.
14. Шпеко О. С., Носовець Н. М. Освітні вебтехнології у підготовці майбутніх учителів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 151 (2). С. 79–83.
15. Яцишин А. В. Застосування віртуальних соціальних мереж для потреб загальної середньої освіти. *Інформаційні технології в освіті*. 2014. № 19. С. 119–126.
16. Raku I. I., Lystopad O. A., Mardarova I. K. The Formation of Future Preschool Teachers' Competence Required for Using Computer Technology. *Наука і освіта: науково-практичний журнал*. 2017. № 5. С. 23–26.
17. Terrar D. What is Digital Transformation? Theagileelephant.com. website. 15.02.2015. URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> (the date of application: 14.10.2024).

INTERACTIVE DIGITAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE UNIVERSITY AS A MEANS OF DEVELOPING THE COGNITIVE INITIATIVE OF STUDENTS

Hudanych Nataliia

Teacher of the Department of Preschool Education

State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky»

Introduction. *The modern labour market increasingly requires young professionals to have not only professional knowledge but also the ability to work with information and communication technologies, solve problems and take initiative in finding new solutions. Therefore, the integration of the digital environment into university education allows us to better prepare students for the challenges of their future professional activities. Modern pedagogical theories are increasingly focused on active learning methods, when a student is not a passive consumer of knowledge but an active participant in the educational process. The university's interactive digital environment opens up new opportunities for introducing innovations such as blended learning, gamification, and the use of virtual and augmented reality for educational purposes. Thus, the formation of an interactive digital educational environment at universities is a means of developing the cognitive initiative of students, which not only increases the efficiency of the educational process, but also prepares students for the realities of the modern world, where self-organisation skills, initiative and the ability to work in a digital environment are key.*

Purpose. *The aim of the article is to analyse the peculiarities of forming an interactive digital educational environment of a university as a means of developing the cognitive initiative of students.*

Methods. *To analyse the peculiarities of the formation of an interactive digital educational environment of the university as a means of developing the cognitive initiative of students, theoretical research methods were used: analysis of literary sources and legislative acts, synthesis, comparison, induction, deduction, generalisation; empirical research methods: questionnaire, interview, observation.*

Results. *The university's interactive digital learning environment is a powerful tool for developing students' cognitive initiative. It combines a variety of technologies and platforms that stimulate students' independent work, interaction with teachers and other students, and provides access to a variety of resources. Students are able to use electronic libraries, scientific databases, multimedia materials and other sources to search for information, which encourages them to study and research independently. Modern platforms make it possible to create individual learning trajectories, which increases motivation for self-study. Students can choose materials and assignments according to their interests and level of training. The use of simulations, interactive tests, video lectures and virtual laboratories promotes the active involvement of students in effective activities in the educational process and develops their initiative in finding answers to problems. Chats, forums, and other collaboration tools help students exchange ideas, solve problems together, and learn from each other, which increases engagement and promotes initiative in group work. The ability to receive immediate feedback from teachers and automated assessment systems helps students monitor their progress and adjust their educational strategies. The use of gamification elements, such as points, levels, and rewards, stimulates students to learn more actively and encourages them to engage in proactive learning.*

Originality. *The university's digital learning environment is a set of digital tools, technologies and systems that ensure the organisation, support and management of the educational process at the university. The study analyses the key tasks in creating a modern and secure digital educational environment. It has been proven that the interactive nature of the university's digital learning environment increases students' interest, stimulates them to learn actively, creates conditions for creative thinking and effective collaboration, and helps to develop the competencies required in the modern digital world. The interactive nature of the university's digital educational environment means that this environment provides an opportunity for active interaction between all participants in the educational process (students, teachers, administration) through information and communication technologies.*

Conclusion. *Interactive digital environments stimulate the development of students' cognitive initiative by providing access to a variety of educational resources, interactive tasks, and the ability to choose learning paths independently, which contributes to the development of critical thinking skills, self-education and information analysis. The use of digital tools makes the educational process more dynamic, interactive and flexible, which increases the level of student interest, encourages them to actively participate in the educational process, and facilitates communication between teachers and students. The digital educational environment allows us to adapt educational and professional programmes to the individual needs of applicants, taking into account their interests, level of training and pace of the educational process, which contributes to the efficiency of learning and the development of initiative, as students can plan their own educational process. The interactive digital environment provides unlimited access to global information sources, which contributes to the development of cognitive initiative, as students have the opportunity to research, analyse and synthesise information from various sources.*

Key words: *cognitive initiative, development of cognitive initiative, digitalisation of education, digital educational environment.*

References

1. Adamova, I., & Holovachuk, T. (2012). Dystantsiine navchannia: suchasnyi pohliad na problemy [Distance learning: a modern view of the problem]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti – The origins of pedagogical skills*, 10, 3-6. [in Ukrainian].
2. Bykov, V. Y., Hrytsenchuk, O. O., & Zhuk Yu. O. (2005). Dystantsiine navchannia v krainakh Yevropy ta SSHA i perspektivy dlya Ukrainy [Distance learning in Europe and the United States and prospects for Ukraine]. Kyiv: Atika, 77-140. [in Ukrainian].
3. Bykov, V. Yu. & Burov, O. Yu. (2021) Tsyfrove navchalne seredovyshche: novi tekhnologii ta vymohy do zdobuvachiv znan [Digital learning environment: new technologies and requirements for knowledge students]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 55, 11-22. [In Ukrainian].
4. Bykov, V. Yu., Spirin, O. M., & Luparenko, L. A. (2014). Vidkryti web-orientovani systemy monitorynyh vprovadzhennia rezultativ naukovy-pedahohichnykh doslidzhen [Open web-based systems for monitoring the implementation of the results of scientific and pedagogical research]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnyimi systemami – Theory and practice of social systems management*, 1, 3–25. [in Ukrainian].
5. Vittenberh, K. Yu. (2010). Pidhotovka maibutnykh vykhovateliv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii do navchannia ditei inozemnykh mov [Training of future educators by means of information and communication technologies for teaching children foreign languages]. *Candidate's thesis*. Vinnytsia, Ukraine. [in Ukrainian].
6. Kniazheva, I. A. (2014). Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku metodychnoi kultury maibutnykh vykladachiv pedahohichnykh dystsyplin v umovakh mahistratury [Theoretical and methodological principles of the development of the methodical culture of the future teachers specializing in pedagogical disciplines under conditions of Master-courses]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Odesa: SUNPU. [in Ukrainian].
7. Lystopad, O. A. (2015). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia profesiino-tvorchoho potentsialu maibutnykh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [Theoretical and methodological principles of formation of professional and creative potential of future educators of preschool educational institutions] : a monograph*. Odessa : FOP Bondarenko M. O. [in Ukrainian].
8. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2019). *Modulnyi kurs «Kompiuterni tekhnologii v roboti z ditmy» [Modular course «Computer technology in working with children»] : navchalnyi posibnyk*. Odessa : Publisher Bukaev Vadim Viktorovich. [in Ukrainian].
9. Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2021). *Teoretyko-metodychni zasady formuvannia hotovnosti maibutnykh vykhovateliv do vykorystannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii v orhanizatsii piznavalnoi diialnosti doshkilnykiv [Theoretical and methodological principles of forming the readiness of future educators to use information and communication technologies in the organization of cognitive activity of preschoolers]: a monograph* Odessa: Publisher Bukaev Vadim Viktorovich. [in Ukrainian].
10. Lystopad, O. A., Mardarova, I. K., & Hudanych N. M. (2023). Vykorystannia wiki-tekhnologii u profesiinii pidhotovtsi maibutnykh vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity [Using wiki-technologies in the professional training of future teachers of preschool educational institutions]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 1 (51), 55–66. [in Ukrainian].
11. Lystopad, O. A., Mardarova, I. K., & Hudanych N. M. (2022) Pedahohichni suprovid profesiinoho stanovlennia maibutnykh vykhovateliv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnologii [Pedagogical support for the professional development of future educators using information and communication technologies] *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 3 (50), 31–42. [in Ukrainian].
12. Mardarova, I. K. (2012). Pidhotovka maibutnykh vykhovateliv do vykorystannia kompiuternykh tekhnologii v orhanizatsii piznavalnoi diialnosti starshykh doshkilnykiv [Training future educators in using computer technologies in the organization of senior preschool children's cognitive activity]. *Extended abstract of PhD's thesis*. Odesa: SUNPU. [in Ukrainian].
13. Zhang Lei (2014) Vytoky usvidomlennia pianistamy piznavalnoi initsiatyvy yak navchalnoi katehorii v ukrainskii filosofii [Origin of pianists' understanding cognitive initiative as training category in ukrainian philosophy] *Nauka i osvita: naukovo-praktychnyy zhurnal – Science and education: scientific and practical journal*, 7, 184–187. [in Ukrainian].
14. Shpeko, O. C., & Nosovets N. M. (2018). Osvitni veb-tekhnologii u pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv [Education web technologies in the training of future teachers]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 151(2), 79–83. [in Ukrainian].
15. Yatsyshyn, A. V. (2014). Zastosuvannia virtualnykh sotsialnykh merezh dlia potreb zahalnoi serednoi osvity [Application of virtual social networks for the needs of general secondary education]. *Informatsiini tekhnologii v osviti – Information technologies in education*, 19, 119–126. [in Ukrainian].
16. Raku, I. I., Lystopad, O. A., & Mardarova, I. K. (2017). Formuvannia kompetentnosti maibutnykh doshkilnykiv, neobkhidnykh dlia vykorystannia kompiuternykh tekhnologii [The formation of future preschool teachers' competence required for using computer technology]. *Nauka i osvita– Science and education*, 5, 23-26 [in Ukrainian].
17. Terrar, D. (2015) What is Digital Transformation? Theagileelephant.com. website. URL: <http://www.theagileelephant.com/what-is-digital-transformation> [in English].

Отримано редакцією 24.10.2024 р.

УДК 378.011.3:34

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-72-77

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Жеба Євген Олександрович

аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: zheba.lawyer1@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-1131-7021

Кухарчук Роман Павлович

кандидат педагогічних наук, доцент

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: kuchar4yk1@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-7588-7406

Researcher ID: HSE-8929-2023

Проаналізовано процес становлення правової держави в Україні, що є ключовим напрямом її політичного та соціального розвитку з моменту проголошення незалежності. Розглянуто фундаментальні цінності, закріплені в Конституції України, а також їх значення для формування демократичної, економічно стабільної держави. Особливу увагу приділено гармонізації національного законодавства з європейськими правовими нормами в контексті євроінтеграційних процесів. Акцент зроблено на важливості реформування правової системи, інституційної модернізації та розвитку правової культури суспільства. Особливо підкреслено роль правової освіти у формуванні компетентності молоді, здатної діяти в рамках закону. Стаття аналізує внесок міжнародних і європейських мислителів у концепцію правової держави та підкреслює значення правової культури для сталого розвитку українського суспільства.

Ключові слова: *правова держава; правова компетентність; євроінтеграція; освітні реформи; громадянське суспільство.*

Постановка проблеми. З моменту проголошення незалежності Україна взяла курс на формування правової держави, оголосивши про старт правових реформ та визнання міжнародних стандартів права. Правова держава асоціюється з фундаментальними цінностями, які закріплені в Конституції України як ключові принципи та ознаки такого державного устрою.

Прийняття Конституції стало основою для незалежності України, закріпивши її суверенітет і територіальну цілісність. Головні принципи, задекларовані в Основному Законі, об'єднують українців у прагненні створити процвітаючу, економічно стабільну державу. Вона відображає багатовікове бажання українського народу жити у демократичній правовій країні, де життя, здоров'я, честь, гідність, безпека та недоторканність людини визнаються найвищими соціальними цінностями.

Підписання Угоди про асоціацію з ЄС та отримання статусу кандидата на членство в Євросоюзі покладають на Україну низку важливих зобов'язань. Серед них – гармонізація національного законодавства з європейськими правовими нормами. Це передбачає зміну законодавчих, адміністративних і державних інституцій для відповідності стандартам ЄС та ефективного впровадження європейських норм у правовий простір України.

Серед основних напрямів можна відзначити гармонізацію законодавства, що передбачає узгодження національних нормативних актів із правовою системою ЄС (*acquis communautaire*). Це охоплює такі сфери, як економічне, соціальне, екологічне та кримінальне право. Важливим є проведення інституційної реформи, яка включає оновлення та модернізацію державних органів влади, судової системи та адміністративних структур, щоб забезпечити відповідність європейським стандартам. Особливо варто наголосити на формуванні правової культури, яка полягає у вихованні нової правової свідомості громадян і покращенні правозастосовчої практики на основі принципів верховенства права та поваги до прав людини. Ще одним пріоритетом є міжнародна співпраця, що передбачає розширення партнерських відносин із країнами ЄС, обмін досвідом і впровадження спільних ініціатив та проєктів.

Євроінтеграція в правовій сфері є стратегічним напрямом для України, що прагне досягти статусу повноправного члена Європейського Союзу. Цей процес сприяє вдосконаленню функціонування правової системи, посиленню правопорядку, захисту основних прав і свобод громадян, а також створює умови для сталого розвитку суспільства.

Зближення України з європейським правовим простором вимагає впровадження реформ у різних сферах правового регулювання. Ці зміни мають забезпечити ефективні механізми розвитку суспільних відносин та вдосконалення правової системи. На цьому шляху Україна продовжує будувати основи правової держави та розвивати громадянське суспільство.

Мета статті. Метою цієї статті є аналіз ключових аспектів формування правової культури й компетентності, що є основою для побудови правової держави. У центрі уваги – значення правової освіти, виховання та підвищення правосвідомості громадян, особливо молоді, в умовах євроінтеграційних процесів України.

При цьому перевага надається дослідженню історичних та теоретичних основ правової держави, проаналізовано погляди античних мислителів, зокрема Аристотеля і Цицерона, а також ідеї Джона Локка, Шарля-Луї де Монтеск'є та Іммануїла Канта. Водночас акцентовано увагу на важливості Конституції України як фундаменту суверенітету та демократичних принципів.

Окрему увагу приділено євроінтеграційному вектору реформ, включаючи гармонізацію національного законодавства із нормами ЄС та модернізацію державних інституцій. Правова культура розглядається як необхідна умова для побудови суспільства, в якому права, свободи та обов'язки громадян є пріоритетними.

Наголошено на ролі правової освіти, починаючи з дошкільних закладів і завершуючи вищою освітою, а також акцентовано на тому, що компетентнісний підхід до правової підготовки сприяє не лише накопиченню знань, а й формуванню навичок і цінностей, необхідних для правомірної поведінки. Також у статті підкреслено стратегічну роль молоді у розвитку правової держави. Саме молоді фахівці, здобувши якісну освіту, здатні здійснювати позитивні зміни в суспільстві та зміцнювати позиції України на міжнародній арені. Також запропоновано рекомендації щодо вдосконалення правової освіти, спрямовані на розвиток правової культури й компетентності молодих фахівців.

Виклад основного матеріалу. Ідея правової держави формувалася протягом століть. Ще в античні часи філософи звертали увагу на необхідність створення справедливих законів та захисту прав людини. Наприклад, Аристотель наголошував, що без верховенства закону жодна форма державного ладу неможлива, адже саме закон має панувати над усіма. Римський мислитель Марк Тулій Цицерон підкреслював, що закон є основою держави, гарантією свободи та джерелом справедливості. На його думку, держава – це справа народу, тобто об'єднання людей, пов'язаних спільними інтересами та згодою щодо питань права. Цицерон підкреслював, що забезпечення правопорядку і захист прав громадян – це обов'язок держави, а не окремих осіб.

Внесок у розвиток концепції правової держави зробили й європейські мислителі, зокрема Джон Локк і Шарль-Луї де Монтеск'є. Джон Локк у своїй теорії поділу влади обстоював ідею взаємодії гілок влади, де законодавча влада має пріоритет, але не є абсолютною. Натомість Монтеск'є вважав, що для уникнення зловживань державна влада має бути поділена на три незалежні гілки: законодавчу, виконавчу і судову. Їх поєднання в одних руках, на його думку, є несумісним із політичною свободою.

Німецький філософ Іммануїл Кант зробив значний внесок у концепцію правової держави. Він вважав, що правове суспільство базується на двох принципах: повній індивідуальній свободі та обов'язковості закону, який забезпечує порядок і примус для всіх без винятку. Таким чином, правове суспільство поєднує свободу особи та регулювальний вплив законів, створюючи баланс між інтересами громадян і держави.

Поняття правової держави залишається однією із ключових категорій у таких дисциплінах, як теорія держави і права, історія правових систем, філософія права, конституційне право та інші галузі юридичної науки. Знання основ конституційного, трудового, цивільного, сімейного, адміністративного та інших видів права є важливим складником повсякденного життя кожного громадянина України. Концепція правової держави передбачає не лише високу правову культуру суспільства, а й обізнаність громадян із основними законами, а також здатність застосовувати їх у практичній діяльності [9].

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо актуальним є підвищення рівня правової культури, свідомості громадян та вдосконалення системи правового виховання. Найефективнішим засобом такого виховання є правова освіта, що виступає фундаментом для розвитку особистості, суспільства та держави. Саме від змісту та якості освітніх програм залежить майбутнє країни. Засвоєння основ правознавства під час навчання є оптимальним шляхом для формування правової свідомості та культури молоді. Правова освіта в Україні виконує завдання формування знань, навичок і вмінь у сфері прав, свобод та обов'язків людини, однак вона не є окремим напрямом в освітній галузі, що ускладнює її дослідження. Водночас правова освіта є невіддільною частиною загальної системи освіти в країні.

Забезпечення громадянам права на отримання необхідного обсягу правових знань здійснюється через мережу закладів освіти різного рівня та форми власності. Це включає правове інформування населення за допомогою засобів масової інформації, культурно-освітніх ініціатив та навчальних програм [8].

Правове виховання є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу в усіх типах закладів освіти, починаючи від дошкільних і закінчуючи вищими навчальними закладами, установами підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів.

Розуміння норм суспільного співжиття та вимог законів, а також здатність застосовувати їх на

практиці є важливими складовими сучасного суспільного розвитку. Однак ці вміння не є природженими – вони формуються в процесі освіти. Особливу роль у цьому відіграє правова підготовка студентів у вищих навчальних закладах, яка закладає основи правосвідомості та сприяє формуванню кваліфікованих громадян.

Заклади вищої освіти, що займаються підготовкою майбутніх педагогів, зосереджені на формуванні їхньої правової компетентності. У сучасному світі це є важливим елементом професійної підготовки, який включає розвиток правової свідомості, культури та громадянської зрілості майбутніх учителів. В умовах сьогодення педагог повинен прагнути досягти ідеалу вчителя, працювати над особистісним зростанням, спрямовувати свою діяльність на інтелектуальне піднесення нації та сприяти вихованню покоління свідомих громадян України.

Уміння орієнтуватися у соціально-політичних реаліях країни, дотримуватися норм чинного законодавства, використовувати правові механізми для прийняття рішень та реалізовувати їх на практиці можливе лише за умови сформованої правової компетентності. Вона є одним із ключових результатів правової освіти, що базується на компетентнісному підході. Цей підхід акцентує увагу не лише на засвоєнні знань, а й на формуванні правових цінностей та набутті практичного досвіду правової діяльності [1].

Молоді фахівці – випускники вищих навчальних закладів – потребують розвитку правової культури та свідомості. Це допомагає їм ухвалювати виважені рішення в різних аспектах професійної діяльності, таких як організація праці, управління, а також у повсякденному житті. У своїй практиці вони стають учасниками трудових, адміністративних, авторських правовідносин, що робить правову підготовку надзвичайно актуальною. Покращення правової освіти у вищій школі можливе за умови підвищення якості викладання та ефективності засвоєння правничих дисциплін студентами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковці В. Сальников, М. Городиський, М. Подберезький, І. Романов, О. Соломатін, Т. Почтар, О. Скакун, Ю. Калиновський, М. Цимбалюк активно досліджують проблеми формування правової культури, правосвідомості та вдосконалення змісту правової освіти у вищих педагогічних навчальних закладах. Компетентнісний підхід, що став новим явищем у педагогіці, вивчається науковцями Н. Бібік, І. Зимня, І. Єрмаков, В. Лозова, О. Овчарук, А. Хугорський, Д. Брител, В. Кричевський, Ж. Ольховська та ін. Цей підхід передбачає, що компетенції – це основними функціями, вимогами до фахівця, що є необхідною складовою компетентності. Водночас компетентність розглядається як сформована якість, універсальний показник успішності діяльності професіонала [7].

Дослідники В. Болотов, В. Сериков, Б. Андрусишин, Д. Губа, Я. Кічук та М. Подберезький зазначають, що компетентнісний підхід акцентує увагу на здатності людини розв'язувати практичні проблеми. Це включає проектування, аналіз нового досвіду, рефлексію та оцінку ефективності обраного способу дій. Таким чином, йдеться про «підтверджену готовність особистості до діяльності» [5].

Більшість учених (О. Євсюкова, І. Медведева, Т. Шамова та інші) вважає, що для майбутніх педагогів ключовими компонентами моделі випускника вищого навчального закладу є інформаційна, комунікативна, правова компетентності та інші складові.

Правова компетентність педагога розглядається науковцями як складне інтегративне утворення, що є частиною цілісної структури особистості вчителя. Вона об'єднує загальноправові та професійно-педагогічні знання, уміння і якості, необхідні для правового виховання учнів та організації власної професійної діяльності в межах правового поля [6].

Дослідження форм, методів і технологій розвитку правової компетентності майбутніх учителів представлено в працях авторів М. Введенського, С. Гуріна, А. Бойко, Я. Кічука, Д. Клочкова, О. Іваній.

Процес формування правової компетентності не зводиться до засвоєння окремих правових знань, умінь чи особистісних якостей. Він є комплексним, поєднуючи різноманітні освітні компоненти, що спрямовані на гармонійний розвиток особистості й діяльності студента [4].

Цей процес включає навчальний компонент, який передбачає виконання трьох основних завдань:

1. Розвиток теоретичного компонента. Він забезпечує майбутніх учителів ґрунтовними знаннями (загальноправовими, професійними, політичними, управлінськими, виховними, психологічними), що сприяють організації професійної діяльності та реалізації правового виховання. Також він формує сучасне правове мислення, сприяє розвитку правосвідомості, а також розглядає право як соціальне явище.

2. Розвиток практичного компонента. Цей напрям зосереджений на формуванні професійних умінь і навичок, які забезпечують функціональну готовність педагога до розв'язання завдань у сфері правової діяльності. Серед таких умінь – інформаційно-інтелектуальні, організаційно-регулятивні, прогностично-проективні, виховні, рефлексивні та емоційно-вольові навички.

3. Розвиток особистісного компонента. Він охоплює формування професійно-світоглядних якостей (зацікавленості у правовій підготовці, активності), професійно-поведінкових рис (дотримання правових норм), а також гуманістичної спрямованості особистості, адекватної самооцінки тощо.

Отже, ключовими способами формування правової компетентності майбутніх педагогів є правова освіта, правове виховання та соціалізація в правовому середовищі вищого навчального закладу. Це створює базу для розвитку особистості, здатної реалізувати правові знання у професійній діяльності.

У контексті компетентнісного підходу до правової освіти важливо, щоб майбутні спеціалісти мали глибокі знання щодо своїх прав. Відповідно до законодавства основними правами студентів є: вибір форми навчання; забезпечення безпечних і комфортних умов для навчання, роботи та проживання; доступ до навчальної, наукової, виробничої, культурної, спортивної, побутової та оздоровчої інфраструктури закладу освіти. Також вони мають право брати участь у науково-дослідній діяльності, конференціях, конкурсах, представляти свої роботи для публікації, користуватися бібліотеками, інформаційними фондами, навчальними, науковими й медичними ресурсами закладу на безоплатній основі.

Студенти мають можливість брати участь у студентському самоврядуванні, обговорювати та впливати на вдосконалення освітнього процесу, організацію дозвілля й побуту, а також отримувати моральне та матеріальне заохочення за успіхи в навчанні й науковій діяльності. Вони захищені від усіх форм експлуатації, включаючи фізичну й психологічну. Серед інших прав – пільговий проїзд у транспорті, доступ до гуртожитку, отримання стипендій (зокрема, призначених юридичними чи фізичними особами) та інших фінансових виплат, передбачених законодавством (Закон України «Про вищу освіту», 2014; Закон України «Про освіту», 2017).

Інтегровані характеристики правової компетентності студентів включають нижче названі якості: витриманість, рішучість, відповідальність, готовність до дій, наполегливість у досягненні мети, соціальна нормативність, здатність аналізувати й робити осмислені висновки. До цього додаються інтелектуальність, спокійність, зрілість, упевненість, емоційна стійкість, дисциплінованість, точність у виконанні вимог, а також схильність до підтримки встановлених норм і традицій.

Правова освіта, спрямована на формування правової культури та компетентності, є ключовим завданням освітніх закладів. Вона забезпечує соціально-правову готовність майбутніх фахівців до життя в громадянському суспільстві та їхню здатність виконувати професійні обов'язки в рамках законодавства.

Компетентнісний компонент підготовки сприяє формуванню в студентів поваги до правових норм, переконаності в їхній соціальній значущості та потреби дотримуватися законів. Культурологічний аспект правової підготовки забезпечує розвиток правових цінностей і формує ціннісно-правову орієнтацію особистості, спрямовану на соціально значущу й правомірну поведінку.

Висновок. Таким чином, правова культура є невід'ємною частиною професійної підготовки майбутніх фахівців. Вона охоплює усвідомлення правових норм і цінностей, необхідних для успішної діяльності як у професійній сфері, так і в суспільному житті. Студенти повинні мати високий рівень правової обізнаності, знати свої права й обов'язки, а також механізми їх реалізації. Адже саме їхня правова компетентність впливає не лише на власну конкурентоздатність, а й на розвиток України як правової держави. До перспектив дослідження відносимо аналіз сучасного стану визначеної проблеми в процесі підготовки майбутніх фахівців у ЗВО.

Список використаної літератури

1. Андрусишин Б. І. Підготовка правознавчих кадрів для освітньої галузі. *Юридичні читання молодих вчених* : збірник матеріалів всеукраїнської наук. конф. 23–24 квітня 2004 року. Київ, 2004. С. 3–13.
2. Гусенко А. А. Поняття та сутність правової культури студентів. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Т. 270. Вип. 258. С. 27–30.
3. Єрмоленко А. Категоричний імператив як раціональна підстава права, влади та держави у політичній доктрині І. Канта. *Філософська думка*. 2008. № 6. С. 178–194.
4. Іваній О. М. Структурно-змістова модель формування правової компетентності майбутнього вчителя у навчально-виховному процесі університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2012. 20 с.
5. Кічук Я. В. Правова компетентність майбутнього фахівця – пріоритетне завдання громадянської освіти у вищій школі. *Вісник Львів. ун-ту. Серія: Педагогіка*. 2008. Вип. 23. С. 141–147.
6. Ключкова Д. М. Взаємозв'язок формування правової компетенції майбутнього вчителя з правовим вихованням особистості. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка*. 2011. № 12 (223). С. 168–174.
7. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід в світі: Загальноєвропейські підходи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2009. № 5 (13). URL: <http://www.ime.edu-ua.net/em.html>. (дата звернення 10.10.2024).
8. Правова освіта – основа розвитку громадянського суспільства в умовах глобалізаційних викликів. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/21522/1/112-117.pdf>. (дата звернення 10.10.2024).
9. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави : навчальний посібник. Київ, 1994. 236 с.
10. Чебикін О. Я., Булгакова В. О. Психологічні основи правової культури та умови її корегування : монографія. Одеса, 2019. 162 с.

FORMATION OF LEGAL COMPETENCE OF FUTURE PROFESSIONALS

Zheba Yevhen

PhD student, Department of Professional Education and Agricultural Production
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Kukharchuk Roman

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The article delves into the evolution of Ukraine as a legal state, a cornerstone of its political and societal transformation since declaring independence. The focus lies on understanding the process through which Ukraine has sought to embed constitutional principles that form the foundation of a democratic society. The importance of these principles is evident in their role in creating a politically accountable and economically sustainable framework. Furthermore, the study explores the challenges faced by Ukraine in aligning its legal and institutional systems with democratic norms amidst rapid socio-political changes.*

Key aspects include:

- *The historical context of Ukraine's independence and subsequent legal reforms.*
- *The significance of constitutional values in promoting civil liberties and human rights.*
- *The interplay between legal structures and economic stability in a modern state.*

Purpose. *This research identifies and analyzes the foundational principles that support the development of a robust legal state in Ukraine. It emphasizes three main areas of focus: legislative Harmonization with European Standards: The need for congruence between Ukrainian laws and European Union legal norms to facilitate integration into the European community; modernization of Public Institutions: Reforming government and legal institutions to ensure transparency, efficiency, and accountability; development of Legal Culture: Cultivating societal respect for the rule of law and embedding legal consciousness across different demographic groups, particularly among the youth. By addressing these areas, the paper highlights how Ukraine can strengthen its governance model to meet global standards.*

Methods. *The study employs a multi-faceted methodological approach:*

1. *Comparative Analysis of International Legal Frameworks: Examining successful models from European democracies to identify best practices.*
2. *Systematic Review of Constitutional Principles: Evaluating how Ukraine's Constitution integrates democratic ideals and legal consistency.*
3. *Educational Strategies: Investigating how educational programs can raise legal awareness, thereby fostering a culture of lawfulness among the populace.*

This comprehensive approach provides a balanced perspective on Ukraine's legal evolution, highlighting both achievements and areas requiring further attention.

Results. *The findings underscore Ukraine's steady progress toward European integration, necessitating several key reforms: Legal System Overhaul: Aligning national legislation with EU directives to facilitate smoother international cooperation; Institutional Modernization: Enhancing the capabilities of judicial and administrative bodies to meet global efficiency standards. Legal Education: Significant strides in promoting legal education have increased awareness of constitutional rights, particularly among younger generations. These efforts are crucial in empowering citizens to participate actively in democratic processes.*

The study also notes ongoing challenges, including resistance to reforms, gaps in implementation, and the influence of historical legal traditions that may conflict with European norms.

Originality. *The article introduces an innovative perspective by intertwining legal and educational disciplines to address the broader concept of legal competence. Key contributions include:*

- *Highlighting the interdisciplinary role of pedagogy in shaping legal consciousness and promoting civic responsibility.*
- *Proposing innovative teaching methodologies to enhance the understanding of legal principles among professionals and students across various fields.*
- *Demonstrating the importance of integrating legal education into standard educational curricula to build a well-informed and law-abiding citizenry.*

Conclusion. *The research concludes that integrating legal education within broader societal and institutional frameworks is essential for forming responsible and legally competent professionals. It advocates for:*

- *expanding the role of educational institutions in instilling a culture of respect for the law.*
- *implementing innovative teaching practices to ensure long-term development of legal awareness.*
- *Strengthening collaborations between public institutions and educational entities to cultivate a cohesive legal culture.*

The study provides a roadmap for leveraging education as a tool to not only enhance legal competence but also foster a resilient civil society capable of sustaining democratic values.

Key words: legal state, legal competence, european integration, educational reforms, civil society.

References

1. Andrusyshyn B.I. (2004). *Pidhotovka pravoznavchyykh kadriv dlia osvithoi haluzi* [Preparation of Legal Cadres for the educational sphere]. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi nauk.konf. - Collection of Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference*. Kyiv, 3–13. [in Ukrainian].
2. Husenko, A.A. Poniattia ta sutnist pravovoi kultury studentiv [The concept and essence of legal culture among students]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly - Scientific Works of Petro Mohyla Black Sea State University*, 270(258), 27–30. [in Ukrainian].
3. Yermolenko A. (2008). *Katehorychnyi imperatyv yak ratsionalna pidstava prava, vlady ta derzhavy u politychnii doktryni I. Kanta* [Categorical imperative as a rational basis for law, power, and state in the political doctrine of I. Kant]. *Filosofska dumka - Philosophical thought*, 6, 178–194. [in Ukrainian].
4. Ivani, O.M. (2012). *Strukturno-zmistova model formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia u navchalno-vykhovnomu protsesi universytetu* [Structural-content model for forming legal competence of future teachers in the educational process of universities]. *Candidate`s thesis*. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. Kichuk Y.V. (2008). *Pravova kompetentnist maibutnoho fakhivtsia – priorytetne zavdannia hromadianskoi osvity u vyshchii shkoli* [Legal competence of future professionals as a priority task of civic education in higher education]. *Visnyk Lviv. un-tu - Visnyk of Lviv University*, 23, 141–147. [in Ukrainian].
6. Klochkova, D.M., Chernuha N.M. (2011). *Vzaiemozviazok formuvannia pravovoi kompetentsii maibutnoho vchytelia z pravovym vykhovanniam osobystosti* [Interrelation of legal competence formation off future teachers with legal education of the individual]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. Tarasa Shevchenka - Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 12 (223), 168–174. [in Ukrainian].
7. Ovcharuk O.V. (2009). *Kompetentnisnyi pidkhid v sviti: zahalnoievropeiski pidkhody* [Competency-based approach worldwide: general european approaches]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia - Information Technologies and Learning Tools*, 5 (13). Access Mode: Link. [in Ukrainian].
8. *Pravova osvita – osnova rozvytku hromadianskoho suspilstva v umovakh hlobalizatsiinykh vyklykiv* [Legal education as the basis for the development of civil society in the face of globalization challenges]. URL: Link. [in Ukrainian].
9. Rabinovych P.M. (1994). *Osnovy zahalnoi teorii prava i derzhavy : navchalnyi posibnyk* [Basics of the general theory of law and state: textbook]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Chebykin, O.Ya., Bulhakova V.O. (2019). *Psykholohichni osnovy pravovoi kultury ta umovy yii korehuvannia: monohrafiia* [Psychological foundations of legal culture and conditions for its adjustment: monograph]. Odesa. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 17.11.2024 р.

УДК 378.147

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-77-82

ДОСВІД ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ НІМЕЧЧИНИ

Петрикей Олексій Юрійович

аспірант кафедри технологічної і професійної освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: fahrenheitru@gmail.com

ORCID ID: 0009-0006-9929-8231

У статті з'ясовано особливості професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти Німеччини. Виявлено переваги та недоліки організації професійної підготовки майбутніх фахівців економічної сфери. Констатовано, що модернізація професійної підготовки майбутніх економістів повинна відбуватись з урахуванням соціально-економічних умов функціонування країни та досвіду економічної вищої освіти в розвинутих країнах.

Ключові слова: підготовка майбутніх економістів, фахівці економічної сфери, економічна освіта, професійна підготовка, університети Німеччини.

Постановка проблеми. Інтеграція України до світового і європейського освітнього простору потребує вирішення таких проблем, як: підвищення якості освіти, здійснення моніторингу ефективності діяльності освітньої системи на національному рівні, структурна перебудова освітньої системи відповідно до потреб забезпечення неперервності освіти, розширення міжнародного співробітництва, моніторинг і використання інноваційних ідей зарубіжного досвіду у сфері освіти. У зв'язку із цим актуалізується проблема вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки майбутніх економістів.

Реформування вітчизняної системи підготовки фахівців економічної сфери, входження України до європейського освітнього простору потребує звернення до досвіду підготовки таких фахівців, передусім промислово розвинутих країн.

Для реформування економічної освіти в Україні особливо корисним може бути досвід професійної підготовки економістів у закладах вищої освіти Німеччини, як країни, що має найвищий рівень розвитку

економіки серед країн Європейського Союзу, і, з одного боку, має багаторічний досвід підготовки фахівців економічної сфери, а, з іншого боку, постійно оновлює зміст і методику їхньої підготовки.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх економістів перебуває в центрі наукових інтересів дослідників. Науковці здійснюють дослідження за різними напрямками: теоретико-методичні засади підготовки майбутніх економістів (Г. Дутка, Є. Іванченко, О. Кірдан, Л. Потапкіна, О. Самосудова-Гророва, М. Стрельников, С. Тарасова, О. Яковенко та ін.); напрями удосконалення професійної підготовки майбутніх економістів (Н. Замкова, О. Карпова, Н. Лямзіна, О. Максимова, Н. Перевознюк, Л. Пуханова, Г. Тимошук, Ю. Ткач та ін.); шляхи використання зарубіжного досвіду професійної підготовки (О. Алієв, А. Загородня, В. Каричковський, А. Найдюнова, О. Наугольнікова, В. Третько та ін.) тощо. Запровадження стандартів німецької вищої освіти в освітній процес ЗВО України досліджувала низка вчених, зокрема, Г. Дзюба, А. Василюк, К. Корсак, А. Харченко та ін.

Отже, необхідність вивчення особливостей професійної підготовки фахівців економічної сфери в Німеччині з метою підвищення якості підготовки майбутніх економістів в Україні, зростання їхньої професійної компетентності, мобільності та конкурентоспроможності в умовах співпраці з європейськими закладами освіти зумовили актуальність дослідження.

Мета статті – на основі аналізу науково-педагогічної літератури охарактеризувати особливості професійної підготовки майбутніх економістів у закладах вищої освіти Німеччини.

Виклад основного матеріалу. Система вищої освіти Німеччини характеризується гармонійним поєднанням національних університетських традицій та інноваційних методів управління освітою, фундаментальної теоретичної освіти й науково-дослідної діяльності, доступності та високої якості освіти [3, с. 115].

Процес підготовки економістів у Німеччині безпосередньо пов'язаний з практичною діяльністю, при цьому економічні дисципліни характеризуються достатнім рівнем фундаменталізації.

У своїй науковій роботі О. Шевчук виокремлює два типи закладів вищої освіти у професійній системі освіти Німеччини:

– університети прикладних наук – професійні вищі школи як наймолодший тип закладів освіти, у яких заняття проводяться зі значним практичним ухилом, зокрема, й для майбутніх фахівців економічної сфери. Ці заклади вирізняються скороченим циклом навчання (містять трирічну теоретичну підготовку і рік практичної роботи), великим професійним досвідом викладачів, а також наявністю тісних контактів з промисловими фірмами, що залучає до них велику кількість абітурієнтів;

– заклади вищої освіти традиційної німецької системи освіти, де навчальний процес триває довше, ніж в інших країнах (більше 6 років), що обумовлено орієнтацією процесу підготовки на вивчення науки та систематичною виробничою практикою [3; 4].

Таким чином, система вищої економічної освіти Німеччини має чітку упорядковану структуру; вибір закладу вищої освіти залежить від здібностей, схильностей і можливостей студента.

Професійна підготовка майбутніх економістів у Німеччині орієнтована на потреби ринку праці й здійснюється в закладах вищої освіти різних типів:

- університетах (*нім. Universitäten*);
- університетах прикладних наук / фахових вищих школах (*нім. Fachhochschulen*);
- технічних університетах (*нім. Technische Universitäten*);
- професійних академіях (*нім. Berufsakademien*);
- дуальних закладах вищої освіти (*нім. duale Hochschulen*).

Університети Німеччини орієнтовані насамперед на трансляцію теоретичних знань. Курси, які пропонуються, мають наукову спрямованість. Деякі університети спеціалізуються на певних предметних сферах і можуть називатись, наприклад, технічними університетами. В університетах також можна отримати докторський ступінь, тобто захистити дисертацію, що є неможливим у більшості університетів прикладних наук [2].

Ключовим критерієм диференціації між класичними університетами й університетами прикладних наук є те, що останні пропонують спеціальності, орієнтовані на практику та прикладні програми. Організація розкладу жорсткіша, а курси менші, ніж в університеті. Тут переважно здобувають освіту в галузі технологій, економіки та соціальних наук.

Сильними сторонами університетів прикладних наук є сучасні умови навчання й відносно невеликі групи студентів. Освітній процес завжди зосереджується на актуальності спеціальності та професійних вимогах. Практичні заняття є складовою повсякденного навчання, наприклад, у лабораторіях або в групах технічних проєктів. Окрім цього, зазвичай, обов'язковими є практики та стажування або так звані практичний семестр.

Спочатку університети прикладних наук пропонували лише курси в технічній галузі. Однак,

поступово перелік курсів було розширено, і сьогодні тут можна здобути освіту за майже всіма спеціальностями, пропонованими університетами, включаючи й економічні. У Німеччині економічні спеціальності належать до основних професійних галузей. Сукупність освітніх програм у сфері економіки розподілена за чотирма галузями діяльності, які надають широкі можливості для працевлаштування випускників:

- менеджмент підприємств, консалтинг, адміністрування;
- торгівля, продаж, транспорт і логістика;
- фінанси, бухгалтерія, податковий консалтинг і аудит;
- економіка підприємств [2].

Особливість бакалаврських програм для фахівців економічної сфери в німецьких університетах полягає у тому, що вони можуть бути організовані як у формі так званої моно-спеціальності (*нім. Monostudiengang*), коли студент навчається тільки за однією програмою (спеціальністю), так і у формі комбінованого бакалаврату (*нім. Kombinationsstudiengang*), коли студент вивчає основну та додаткову спеціальності. При цьому розрізняються дві подальші можливості: комбінація двох спеціальностей – основної й економічної як додаткової – без права викладання у школі (*нім. Kombinationsbachelor (ohne Lehramtsoption)*) і комбінація таких спеціальностей з правом викладання у школі (*нім. Kombinationsbachelor (mit Lehramtsoption)*). У цьому випадку додатково вивчаються також педагогічні науки, дидактика фахових дисциплін, німецька мова як друга мова. Обов'язковою складовою навчального плану є також практика у школі. Однак, для того, щоб стати вчителем, студенти повинні отримати після бакалаврату ступінь магістра з педагогіки (*Master of Education*) [2].

Бакалаврат передбачає, як правило, навчання протягом 6 семестрів і опанування навчального матеріалу обсягом 180 кредитів. Проте в деяких випадках для отримання ступеня бакалавра може бути необхідно 7 семестрів (210 кредитів) або 8 семестрів (240 кредитів). Крім фахової підготовки, програми цих спеціальностей містять також навчальні курси з блоку надфахових компетенцій і орієнтувальних знань (*нім. überfachliche Kompetenzen und Orientierungswissen (ÜKO)*), обсягом 21 кредит.

Після здобуття освітнього ступеню бакалавра випускники мають можливість вступити на магістерську програму, яка передбачає навчання протягом 4 семестрів (120 кредитів). Якщо ж навчання на бакалавраті тривало довше 6 семестрів (7 чи 8 семестрів), то термін навчання в магістратурі скорочується таким чином, щоб у цілому навчання на здобуття ступеня бакалавра та магістра за однією спеціальністю становило 10 семестрів (300 кредитів) [2].

Економічні спеціальності пропонуються студентам німецьких університетів і як додаткові, які поєднуються з іншими (основними). При цьому обсяг програми за основною спеціальністю становить 99 кредитів (включаючи бакалаврську роботу), за додатковою – 60 кредитів, а решта – 21 кредит – припадає на блок надфахових компетенцій і орієнтувальних знань [2].

Навчання в університеті прикладних наук передбачає значну практичну спрямованість. Викладання та дослідження проводяться тут з практичним і прикладним спрямуванням. Це також означає, що студентам часто доводиться проходити кількатижневі практики, етапи проєкту та практичні семестри. Велика кількість університетів прикладних наук підтримують тісні контакти з численними компаніями та допомагають своїм студентам знайти базу для проходження практики.

Тривалість навчання для отримання ступеня бакалавра в університеті прикладних наук часто охоплює на один – два семестри довше порівняно з тією ж програмою в університеті через практичні семестри. З цієї ж причини магістерські курси в університеті прикладних наук, навпаки, часто скорочуються на один семестр. Під час навчання в університеті прикладних наук навчальний план, як правило, є конкретнішим, ніж під час навчання в університеті, а це означає, що студенти мають менше можливостей вибору. Крім того, навчальні плани вважаються дуже жорсткими. Проте це нерідко забезпечує кращу організацію навчання в університеті прикладних наук, що, у свою чергу, створює ідеальні умови для дотримання стандартного періоду навчання [2].

Перевагою навчання в університетах прикладних наук по відношенню до університетів є менша кількість студентів та менший обсяг програм. У порівнянні з університетом, університети прикладних наук часто пропонують більш неформальну атмосферу, меншу наповненість на семінарах і в академічних групах і більш інтенсивний супровід.

Суттєвою перевагою університетів прикладних наук є практична спрямованість навчання. Навчання повністю орієнтоване на майбутню професійну діяльність.

Практико-орієнтованості навчання сприяють і інші чинники, серед яких базуючись на узагальненні дослідження Г. Дзюби прикладу університету прикладних наук Бремена, можна воокремити:

- більшість студентів, які вступають на навчання, уже мають диплом про професійне навчання в одній із сфер менеджменту (наприклад, помічник менеджера в промисловості, банківській сфері,

експедитуванні вантажів, оподаткуванні тощо);

- професором фахової вищої школи може стати тільки особа, яка має досвід професійної діяльності у відповідній галузі не менше п'яти років;
- для викладання запрошуються фахівці, що працюють на підприємстві;
- в освітній процес запроваджено практичний семестр, який може проходити в Німеччині або за кордоном;
- багато студентів пишуть свою випускню роботу в тісній співпраці з підприємством;
- практична спрямованість реалізується під час вивчення всіх курсів дисциплін і на всіх етапах навчання [2].

Для навчання в університеті зазвичай потрібна загальна вступна кваліфікація для вищої освіти, тобто абітура (*нім. Abitur*), для навчання в університеті прикладних наук потрібна лише кваліфікація вступу до університету прикладних наук. Її можна отримати, закінчивши 12-й клас та пройшовши однорічну практику або професійне навчання [2; 5].

Німецькі дослідники Г. Фрідль та Т. Гуцшенройтер [6], аналізуючи стан підготовки фахівців з економіки підприємства в Німеччині, стверджують, що саме ця професія є однією з найбільш популярних серед вступників на здобуття вищої освіти в цій країні, але, щоб зберегти лідерство, вона має трансформуватись, «осучаснитись». Цей шлях науковці вбачають у цифровізації й міждисциплінарності в галузі економіки. На їхню думку, поняття «міждисциплінарний» часто не виходить за рамки загальних моделей бізнес-інформатики й інженерної економіки, а нинішній стан вимагає інших, більш кардинальних рішень. Зокрема, науковці пропонують інтегрувати в економічну освіту кліматологічні та медичні знання. Підставою для запровадження до вивчення майбутніми економістами цих курсів, які здаються дуже далекими від основної спеціальності, є той факт, що завдяки таким крокам вдасться не втратити зв'язок з глобальними темами майбутнього. Наприклад, для адекватного врахування кліматичних цілей у бізнес-рішеннях необхідне всебічне розуміння рушіїв і технологій захисту клімату. Ось чому, на думку Г. Фрідля та Т. Гуцшенройтера, дослідження клімату та енергетики повинні знайти місце в економічних спеціальностях. Студенти також повинні мати можливість належним чином усвідомити необхідність компромісів між економікою й екологією [6]. Ще однією важливою темою для впровадження в підготовку фахівців економічного профілю може бути курс «Основи нейронних мереж». Німецькі дослідники прогнозують, що випускники повинні бути здатними розробляти бізнес-моделі, що працюють зі штучним інтелектом. Якщо старі моделі не будуть вчасно трансформовані, вони зникнуть з розвитком оцифрування, включаючи пов'язані з ними робочі місця.

Цілком погоджуємося з позицією дослідниці Р. Гейзерської [1, с. 18], що німецька система підготовки майбутніх економістів створює найкращі умови для розкриття професійного потенціалу студента. Однак існують складності визначення конкретного місця роботи майбутнього фахівця на початку його професійної підготовки, з розподілом майбутніх економістів у процесі підготовки в закладах вищої освіти на дослідників і практичних працівників і з їх перепідготовкою під впливом відповідної ситуації на ринку праці.

Узагальнюючи результати дослідження Г. Дзюби, до напрямів можливого практичного використання німецького досвіду професійної підготовки економістів у освітньому процесі закладів вищої освіти України варто віднести:

- скорочення термінів навчання майбутніх економістів для отримання освітнього ступеня «Бакалавр» до трьох років навчання, що дозволить прискорити підготовку фахівців економічної сфери для малих і середніх підприємств і досягти більш раціонального використання кадрового потенціалу;
- запровадження дуальної системи навчання майбутніх фахівців економічної сфери за зразком німецьких університетів прикладних наук з метою посилення практичної орієнтації освітнього процесу та підвищення кваліфікації випускників;
- надання університетам автономного права щодо визначення змісту навчальних планів підготовки фахівців економічної сфери, що дозволить урізноманітнити їх, спрямувавши на забезпечення потреб державного та приватного сектора вітчизняної економіки;
- посилення практичного складника планів підготовки фахівців економічної сфери шляхом збільшення кількості практик або подовження їх термінів;
- запровадження двотижневої ознайомлювальної практики для вступників на економічні спеціальності, що сприятиме визначенню їхньої придатності для цієї професійної діяльності та самовизначенню щодо вибору професії;
- регламентування мінімальної кількості навчальних дисциплін, які повинні обов'язково викладатись англійською мовою, з правом вибору їх переліку закладами вищої освіти.

Висновки. Отже, підвищення ефективності підготовки майбутніх економістів у процесі

професійної підготовки на шляху України до інтеграції в європейський освітній простір потребує звернення до досвіду підготовки таких фахівців у закладах вищої освіти Німеччини. Запозичення їхнього досвіду має стати визначальним у трансформації професійної підготовки майбутніх економістів в Україні.

Подальші розвідки вбачаємо в аналізі бакалаврських програм університетів Німеччини та шляхах імплементації їхнього досвіду в освітній процес підготовки фахівців економічної сфери у вітчизняних ЗВО.

Список використаної літератури

1. Гейзерська Р. А. Формування професійного значущих якостей майбутніх магістрів економічного профілю у процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2008. 254 с.
2. Дзюба Г. І. Професійна підготовка фахівців економічного профілю у вищих навчальних закладах Німеччини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2021. 208 с.
3. Поясок Т. Б. Система застосування інформаційних технологій у професійній підготовці майбутніх економістів у вищих навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2009. 559 с.
4. Шевчук О. Б. Особливості підготовки майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю за кордоном. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sobpzk.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
5. Bachelor-Studiengänge. URL: <http://www.hs-bremen.de/internet/de/einrichtungen/fakultaeten/f1-studium/bachelor/> (дата звернення: 20.11.2024).
6. Friedl G., Hutzschenreuter T. BWL: Schaut über den Zaun! ZEIT Nr. 28/2020.

THE EXPERIENCE OF TRAINING FUTURE ECONOMISTS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN GERMANY

Petrykei Oleksii

Postgraduate Student at the Department of Technological and Professional Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The integration of Ukraine into the global and European educational space requires addressing issues such as: improving the quality of education, conducting monitoring of the effectiveness of the educational system at the national level, structural reform of the educational system to meet the needs of ensuring the continuity of education, expanding international cooperation, and monitoring and utilizing innovative ideas from foreign educational practices. In this context, the issue of studying foreign experiences in the professional training of future economists becomes particularly relevant.*

Reforming the domestic system of training specialists in the economic field and Ukraine's integration into the European educational space requires looking at the experience of training such specialists, primarily in industrially developed countries.

For the reform of economic education in Ukraine, the experience of professional training of economists in higher education institutions in Germany can be particularly valuable. Germany, as a country with the highest level of economic development among the European Union countries, possesses, on the one hand, extensive experience in training specialists in the economic field and, on the other hand, continuously updates the content and methodology of their training.

Purpose. *The purpose of the article is to characterize the features of professional training of future economists in higher education institutions in Germany based on the analysis of scientific and pedagogical literature.*

Methods. *To achieve the set goal, the following theoretical methods were used: analysis of regulatory documents and scholarly works of researchers, comparison, synthesis, systematization, and generalization of information.*

Results. *The article examines the features of professional training of future economists in higher education institutions in Germany. The advantages and disadvantages of organizing professional training of future specialists in the economic field are identified. It is stated that the modernization of professional training of future economists should take place considering the socio-economic conditions of the country's functioning and the experience of developed countries in economic higher education.*

Originality. *The author proposes a comprehensive study that includes an analysis of regulatory acts in educational legislation, scholarly contributions of researchers with a justification of the features of professional training of future economists in higher education institutions in Germany.*

Conclusion. *The analysis of regulatory documents and scientific-pedagogical literature allows us to assert that improving the effectiveness of training future economists in the process of professional training on Ukraine's path toward integration into the European educational space requires turning to the experience of training such specialists in higher education institutions in Germany. Borrowing their experience should become a key factor in the transformation of professional training of future economists in Ukraine.*

Key words: *training of future economists, specialists in the economic field, economic education, professional training, universities in Germany.*

References

1. Heizerska, R. A. (2008). Formuvannya profesiinoho znachushchykh yakosti maibutnix mahistriv ekonomichnogo profilu u protsesi fakhovoi pidhotovky [Development of professionally significant qualities in future master's students of economic specializations during professional training]. *Candidate's thesis*. Luhansk. [in Ukrainian].
2. Dziuba, H I. (2021). Profesiina pidhotovka fakhivtsiv ekonomichnogo profilu u vyshchykh navchalnykh zakladakh Nimechchyny [Professional training for economists in German higher education institutions]. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Poiasok, T. B. (2009). Systema zastosuvannya informatsiinykh tekhnolohiiu profesiinii pidhotovtsi maibutnix ekonomistiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [The system of applying information technologies in the professional training of future economists in higher education institutions]. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Shevchuk, O.B. (2013). Osoblyvosti pidhotovky maibutnix fakhivtsiv finansovo-ekonomichnogo profilu za kordonom [Features of training future specialists of financial and economic profile abroad]. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN23/13sobpzk.pdf>. [in Ukrainian].
5. Bachelor-Studiengänge. URL: <http://www.hs-bremen.de/internet/de/einrichtungen/fakultaeten/f1-/studium/bachelor/>. [In German].
6. Friedl G., Hutzschenreuter T. BWL: Schaut über den Zaun! ZEIT Nr. 28/2020. [In German].

Отримано редакцією 28.11.2024 р.

УДК 378.14:355.34

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-82-91

СТРУКТУРА, КРИТЕРІЙ І ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ДО ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ, КОНВОЮВАННЯ, ЕКСТРАДИЦІЇ ТА ОХОРОНИ ПІДСУДНИХ

Криворучко Віталій Олександрович

аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: kvo_vv@ukr.net

ORCID ID: 0000-0002-0705-1551

За результатами проведеного дослідження уточнено сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. Під такою готовністю запропоновано розуміти полікомпонентну динамічну характеристику курсантів, яка формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; здатності протистояти стресам; знань та вмінь виконувати службові завдання; рефлексії результатів своєї діяльності. Структура готовності є сукупністю взаємопов'язаних психологічного, когнітивного, діяльнісного та рефлексійного компонентів. Уточнено критерії та показники сформованості такої готовності, а саме: психологічний (показники: мотивація здійснювати службову діяльність; професійні цінності; здатність протистояти стресам); когнітивний (знання та вміння виконувати службові завдання); діяльнісний (показники: здатність до професійних дій; набуття професійного досвіду); рефлексійний (показники: здатність до самооцінювання; здатність до рефлексії). Схарактеризовано рівні готовності: високий, середній та низький. Дібрано діагностичні методики оцінювання сформованості компонентів готовності.

Ключові слова: охорона громадської безпеки і порядку; конвоювання, екстрадиція та охорона підсудних; Національна гвардія України; вищий військовий навчальний заклад; майбутні офіцери; курсанти; готовність; структура готовності; критерії; діагностика готовності.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України» [1] до основних функцій Національної гвардії України (НГУ) належить: охорона громадської безпеки і порядку, забезпечення захисту та охорони життя, здоров'я, прав, свобод і законних інтересів громадян; участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів, що створюють небезпеку для життя та здоров'я громадян; участь у припиненні групових протиправних дій осіб, узятих під варту, засуджених, а також ліквідації наслідків таких дій в установах попереднього ув'язнення, виконання покарань. В прикінцевих та перехідних положеннях згаданого нормативного-правового акта встановлено, що тимчасово до визначення на законодавчому рівні іншого суб'єкта виконання відповідних функцій НГУ продовжує здійснювати: конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі, до Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, апеляційних судів з розгляду цивільних і кримінальних справ, місцевих загальних судів, перелік яких визначається Міністром внутрішніх справ України (ВСУ), та відповідних установ виконання покарань, попереднього ув'язнення

(крім гауптвахт) та ізоляторів тимчасового тримання, а також охорону їх у залі суду; конвоювання осіб, узятих під варту та/або засуджених до позбавлення волі під час їх екстрадиції; участь у розшуку, переслідуванні і затриманні осіб, взятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі або арешту, які втекли з-під варту.

Військові частини (підрозділи) НГУ, що виконують завдання з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, під час дії воєнного стану залишаються у підпорядкуванні Міністерства ВСУ. Порядок організації виконання зазначених завдань, у тому числі порядок взяття та зняття з обслуговування НГУ судів, організації військових і спеціальних перевезень затверджуються Міністром ВСУ відображений в наказах Про затвердження Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів та Про затвердження Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) НГУ [2; 3].

Військові частини (підрозділи) НГУ, що виконують завдання з охорони громадської безпеки, у своїй діяльності керуються Інструкцією про організацію та несення служби з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки військовими частинами (підрозділами) НГУ [4].

Такі військові частини НГУ поділяються за призначенням з конвоювання, з охорони громадського порядку. Проте багато військових частин є змішаними, які містять у собі підрозділи як і з конвоювання, так і з охорони громадського порядку. Станом на кінець 2016 року згадані військові частини (підрозділи) НГУ склали 40 % від штатної чисельності НГУ (рис.) [5]. Тобто до цього часу більше третини випускників закладів вищої освіти, які займалися підготовкою кадрів для підрозділів НГУ, призначалися на посади командирів взводів військових частин (підрозділів) з конвоювання та з охорони громадського порядку.

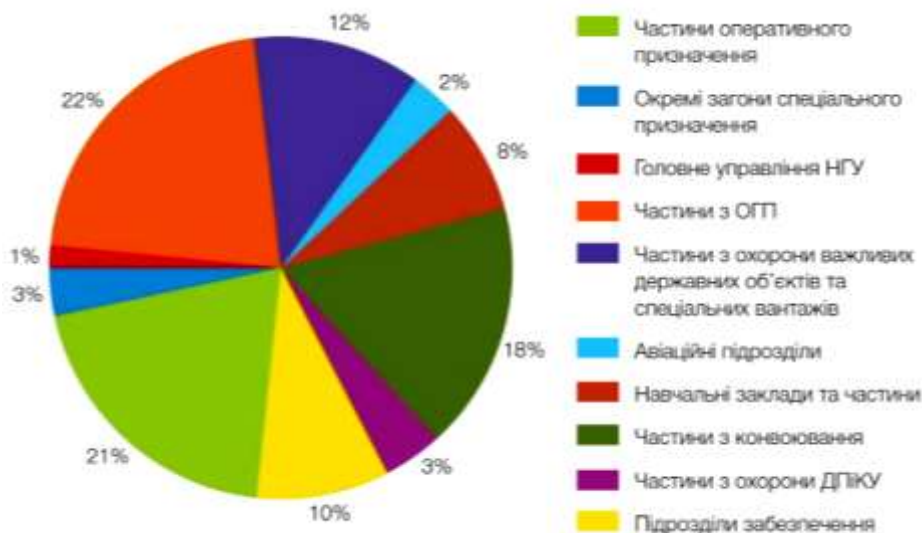

Рис. Співвідношення чисельності НГУ за напрямками службово-бойової діяльності на кінець 2016 року [5]

З 2014 року військові частини (підрозділи) з охорони громадського порядку, крім традиційних завдань, виконують нові – на територіях об'єктів авіаційного та залізничного транспорту, а також у зоні проведення операції Об'єднаних сил. У кожній військовій частині (підрозділі) створено позаштатні групи діалогу, які несуть службу щодо забезпечення охорони громадської безпеки і порядку для попередження конфліктних ситуацій, зняття напруження між учасниками заходів, запобігання їх агресивним діям та здійснюють роз'яснення правомірності дій правоохоронців. У 2020 році військові частини (підрозділи) з охорони громадського порядку НГУ з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19 брали активну участь у забезпеченні протиепідемічних заходів. У лютому 2022 році запроваджено правовий режим воєнного стану, що також вплинуло на зміни у середовищі виконання завдань військовими частинами (підрозділами) з охорони громадського порядку НГУ [6].

У засобах масової інформації та за аналізом змісту судових справ ми дізнаємося про серйозні наслідки неналежної організації порядку взяття та зняття з обслуговування НГУ судів, організації військових і спеціальних перевезень [7].

Невраховані згадані чинники у професійній підготовці майбутніх офіцерів НГУ впливають на формування їхньої готовності до виконання службових завдань. Зазначене є практичною проблемою, яка

полягає в необхідності визначення сутності та структури, критеріїв й діагностики готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем службової діяльності з охорони громадської безпеки і порядку, формування готовності особового складу до неї знаходимо в працях таких учених, як В. М. Бацамут [8], І. М. Волков [9], О. М. Головань [8; 10], М. М. Медвідь [6], І. І. Приходько [11], І. Г. Радванський [12], Д. В. Тробюк [10; 13], А. Д. Шерстюк [14] та інших; дослідження проблем службової діяльності з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, формуванню готовності особового складу та до неї висвітлено розвідках таких учених, як С. А. Волошко [15], А. М. Желаго [16; 17], М. М. Медвідь [7], В. І. Пасічник [17], С. І. Скрипнюк [18], О. Ю. Шабалін [19], Н. В. Юр'єва [20] та інших.

У наукових працях обґрунтовується внесення змін до діяльності військових частин (підрозділів), що впливає також за результатами їх практичної реалізації на зміни у професійну підготовку. Зокрема, необхідність використання груп спостережень, що дає можливість отримання органами військового управління НГУ більш детальної та обґрунтованої інформації про стан оперативної обстановки [8], використання безпілотних літальних апаратів частинами та підрозділами НГУ під час виконання завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, що дає можливість здійснювати своєчасний та якісний моніторинг оперативної обстановки в районі виконання завдань [10], створення системи моніторингу і контролю за виконанням бойової служби з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних [18] тощо.

Сутності та структури, критеріям і діагностиці готовності майбутніх фахівців до діяльності присвячені праці таких учених, як О. В. Каверін [21], В. П. Курок [22; 23], Ю. І. Медвідь [24], В. А. Молотай [25], І. В. Платонов [26], Д. В. Швець [27] та інших. Необхідно зазначити, що проаналізовані наукові праці не вирішують вищезазначену практичну проблему.

Метою статті є визначення сутності та структури, критеріїв й діагностики готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Виклад основного матеріалу. Готовність майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних є полікомпонентна динамічна характеристика курсантів, що формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу. Рівень її сформованості впливає на становлення командира підрозділу після закінчення вищого військового навчального закладу, яке «здійснюється на стадії самостійної професійної діяльності у періоди: перший – професійної адаптації; другий – стійкого зростання показників, які є компонентами цієї стадії» [16, с. 86].

У дослідженні [27] Д. В. Швець визначив «структуру готовності майбутніх офіцерів МВС до охорони і забезпечення громадського порядку, що містить мотиваційний (інтерес та внутрішня мотивація до професії правоохоронця, охорони і забезпечення громадського порядку, бажання і потреба в саморозвитку), когнітивний (система загальних та спеціальних знань про особливості охорони і забезпечення громадського порядку, ерудованість), діяльнісний (практична готовність до професійних дій, охорони і забезпечення громадського порядку, набуття професійного досвіду) та рефлексивний (сформованість вольових професійних якостей, необхідних для охорони і забезпечення громадського порядку, самоаналіз та коригування своїх дій) компоненти» [27, с. 10]. Необхідність виділення в структурі готовності майбутнього фахівця до діяльності мотиваційної компоненти простежується і в дослідженнях В. П. Курок. Зокрема, у науковій праці [23] зазначається, що «мотиви повинні спиратися на потребу самої особистості, оскільки тільки те, що для особистості є цінністю, закріплюється в мотиві» [23, с. 54].

З визначеною структурою готовності погоджуємося [28]. Проте, на нашу думку, до переліку компонентів структури готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних доцільно додати психологічний компонент. Це зумовлено значною кількістю проведених відповідних досліджень [11; 15; 16; 17; 20; 21; 25]. Психологічна готовність військовослужбовця є системним станом психологічних ресурсів особистості, що забезпечують регуляцію діяльності перед початком, при виконанні службових завдань та після їхнього завершення [25]. Складником психологічної компоненти є мотивація до діяльності [25]. Важливою складником психологічної компоненти є цінності, які впливають й на мотивацію до діяльності. За результатами дослідження І. І. Приходька встановлено, що «незважаючи на деякі розбіжності, які пов'язані з віковими відмінностями, професійним та життєвим досвідом, структура провідних соціальних цінностей курсантів та офіцерів подібна» [11, с. 175].

Підтвердження того, що когнітивний, діяльнісний та рефлексійний є компонентами готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних є також дослідження учених В. І. Пасічника та А. М. Желаги [17]. Вони зазначають, що до психологічних умов удосконалення професіоналізації командира підрозділу на стадії самостійної професійної діяльності є: визначеність чіткої й обґрунтованої системи професійних вимог до досліджуваного фахівця, а також її усвідомленість цим фахівцем; наявність у нього сформованих на достатньому рівні необхідних знань, умінь та навичок для реалізації всіх професійних функцій відповідно до кваліфікаційної характеристики командира підрозділу; повне й об'єктивне усвідомлення ним змісту своєї професійної діяльності [17, с. 187].

Є й інші наукові праці у змісті яких відображена необхідність виділення когнітивної компоненти [6; 7; 9]. Важливість виділення діяльнісної компоненти навіть не потребує пояснення, оскільки більшість аналізованих джерел і не лише наукових містять у собі таку необхідність [7; 8; 9; 11]. Потреба формування та розвитку саме рефлексійної компоненти готовності до діяльності теж є важливою, оскільки військовослужбовці під час виконання службових завдань часто переоцінюють свої можливості й недооцінюють можливості інших учасників процесу службової діяльності, що впливають на її результати [7; 8].

Слід погодитися з авторами праці [24, с. 114], які визначили, що складники готовності майбутнього офіцера НГУ поступово (циклічно) здійснюють вплив один на одного: мотиваційно-ціннісний спонукає до навчання, на підставі сформованої сукупності необхідних компетентностей під час навчання, у подальшому набуває досвід, а його результати, зі свого боку, впливають на переоцінку цінностей та зміну мотивації – посилюють її або послаблюють.

На основі аналізу наукової літератури і з урахуванням досвіду ведення службової діяльності визначено структуру готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, що становить сукупність таких взаємопов'язаних компонентів: психологічного (відображає сформованість мотивації здійснювати службову діяльність, наявність професійних цінностей та здатність протистояти стресам); когнітивного (система загальних та спеціальних знань про особливості виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних), діяльнісного (практична готовність до професійних дій, набуття професійного досвіду) рефлексійного (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

Передумовою визначення ефективності формування готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних в процесі професійної підготовки є визначення критеріїв, показників та рівнів такої готовності, розроблення інструментарію для діагностування зазначеного феномену.

Для оцінювання сформованості готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних у процесі професійної підготовки пропонуємо використовувати критерії, однойменні компонентам: психологічний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний.

Психологічний критерій оцінювання готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних автори праці [15] відносять такі показники, як: висока працездатність, активність та самостійність рішень та дій; витривалість та адаптивність, спроможність до переключення з повсякденної на службово-бойову (екстремальну) діяльність; психологічна стійкість до дій в екстремальних ситуаціях; мотиви, ціннісно-сміслові орієнтації; пізнавальні спроможності (когнітивні якості); комунікація та стиль спілкування [15, с. 99].

Критерії та показники є вхідними даними для визначення рівнів сформованості готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. Рівень – ступінь якості, величина тощо, досягнуті в чому-небудь [29].

На основі аналізу наукової літератури щодо уточненого змісту поняття «готовність майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних в процесі професійної підготовки» та визначених компонентів структури готовності нами схарактеризовано рівні такої готовності (високий, середній, низький). Тобто готовність майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних в процесі професійної підготовки вимірюється за порядковою шкалою.

Високий рівень. Курсант усвідомлює потреби в здійсненні службової діяльності, йому притаманне ціннісне ставлення до неї. Ступінь оволодіння знаннями за освітньо-професійною програмою високий,

курсант уміє використовувати набуті знання у службовій діяльності. Здатний до самооцінювання та рефлексії, адекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службової діяльності, здатний до рефлексії результатів своєї діяльності.

Середній рівень. Курсант не усвідомлює потреби у здійсненні службової діяльності, проте цінує таку діяльність і сумнівається щодо своїх намірів проходити військову службу на посадах офіцерів. Ступінь оволодіння знаннями за освітньо-професійною програмою середній, ті знання, які засвоїв, курсант уміє використовувати у службовій діяльності. Здатність до самооцінювання та рефлексії невисока, адекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службової діяльності, знає свої слабкі сторони і прагне до самовдосконалення, саморозвитку, здатність до рефлексії результатів своєї діяльності є слабкою.

Низький рівень. Курсант не усвідомлює потреби у здійсненні службової діяльності, не цінує таку діяльність і не має намірів проходити військову службу на посадах офіцерів. Ступінь оволодіння знаннями за освітньо-професійною програмою низький, курсант не вміє використовувати набуті знання в службовій діяльності. Не здатний до самооцінювання та рефлексії, неадекватно оцінює свої якості, необхідні для здійснення службової діяльності, не здатний до рефлексії результатів своєї діяльності.

Для проведення дослідження Д. В. Швецем використовувався такий інструментарій, як опитування, анкетування, спостереження за процесом навчальної діяльності (мотиваційний критерій), контрольні роботи, тестування (когнітивний критерій), практичні роботи, творчі проекти (діяльнісний критерій), обговорення, анкетування (рефлексивний критерій) [26, с. 72, 73]. Для проведення дослідження Н. В. Юр'євою використовувався такий психодіагностичний інструментарій: для визначення здатності військовослужбовців протистояти стресам методика «Життестійкість» (С. Мадді); як загальна характеристика дієвості набутої системи стресостійкості було використано показники за «Опитувальником нервово-психічної напруженості» Т. А. Немчіна та «Методикою діагностики соціально-психологічної адаптації» К. Роджерса та Р. Даймонда [20 с. 534]. Деякі з них ми також використаємо у своєму дослідженні.

Відповідно до визначеної структури, критеріїв, показників сформованості готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних у процесі професійної підготовки було дібрано інструментарій для діагностування рівнів сформованості цього особистісного утворення (табл. 1).

Таблиця 1

Діагностичні методики оцінювання сформованості компонентів готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних у процесі професійної підготовки

Компонент / Критерій	Показник	Діагностична методика	Рівень
Психологічний	Мотивація здійснювати службову діяльність	Опитувальник «Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів 2»	Високий
			Середній
			Низький
	Професійні цінності	Опитувальник термінальних цінностей	Високий
			Низький
	Здатність військовослужбовців протистояти стресам	Методика «Життестійкість»	Високий
			Середній
			Низький
		Опитувальник нервово-психічної напруженості	Високий
Середній			
Низький			
Методика діагностики соціально-психологічної адаптації	Високий		
	Середній		
	Низький		
Когнітивний	Знання та вміння виконувати службові завдання	Контроль навчальних досягнень	Високий
			Середній
			Низький
Діяльнісний	Здатність до професійних дій; набуття професійного досвіду	Кейси за змістом виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних	Високий
			Середній
			Низький
Рефлексивний	Здатність до самооцінювання; здатність до рефлексії	Методика «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії»	Високий
			Середній
			Низький

Для визначення показника «професійні інтереси до військової служби» доцільно застосовувати опитувальник «ОДАНІ-2» (орієнтаційно-діагностична анкета інтересів), запропонований Б. Федоришиним. Ця методика базується на тріступеневій диференціації запитань, яка дозволяє виявити особливості розвитку інтересів за сімнадцятьма напрямками практичної діяльності. Запитання першого ступеня спрямовані на первинну діагностику сфери інтересів курсантів, на орієнтовне виявлення його переваг. Вони дозволяють зафіксувати наявність або відсутність бажання ознайомитися з тією чи іншою діяльністю.

Психологічний компонент необхідно досліджувати в тому числі за допомогою опитувальника термінальних цінностей (І. Г. Сенін). Діагностичним конструктом цього опитувальника є значущість для індивіда тієї чи іншої життєвої сфери як джерела реалізації тієї чи іншої термінальної цінності.

Отже, відповідно до мети дослідження визначено сутність та структуру, критерії й діагностику готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Висновки. За результатами проведеного дослідження уточнено сутність і структуру готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. Уточнення полягає в дефініюванні поняття та виокремленні компонентів такої готовності. Під готовністю майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних запропоновано розуміти полікомпонентну динамічну характеристику курсантів, яка формується шляхом цілеспрямованого педагогічного впливу й репрезентована сформованістю мотивації здійснювати цю діяльність на основі професійних цінностей; здатності протистояти стресам; знань та вмінь виконувати службові завдання; рефлексії результатів своєї діяльності. Структура готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних є сукупністю таких взаємопов'язаних компонентів: психологічного (відображає сформованість мотивації здійснювати службу діяльність, наявність професійних цінностей та здатність протистояти стресам); когнітивного (система загальних та спеціальних знань про особливості виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних), діяльнісного (практична готовність до професійних дій, набуття професійного досвіду) рефлексивного (відображає здатність до самооцінювання та рефлексії).

Уточнено критерії та показники сформованості готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, а саме: психологічний (показники: мотивація здійснювати службову діяльність; професійні цінності; здатність протистояти стресам); когнітивний (показник: знання та вміння виконувати службові завдання); діяльнісний (показники: здатність до професійних дій; набуття професійного досвіду); рефлексійний (показники: здатність до самооцінювання; здатність до рефлексії). Схарактеризовано рівні готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних, а саме: високий, середній та низький. Підібрані діагностичні методики оцінювання сформованості компонентів готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних в процесі професійної підготовки: опитувальник «Орієнтаційно-діагностична анкета інтересів 2»; опитувальник термінальних цінностей; методику «Життєстійкість»; опитувальник нервово-психічної напруженості; методику діагностики соціально-психологічної адаптації; контроль навчальних досягнень; кейси за змістом виконання службових завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних; методику «Самооцінка рівня онтогенетичної рефлексії».

Подальші дослідження будуть спрямовані на моделювання процесу професійної підготовки, що передбачає формування готовності майбутніх офіцерів до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних з урахуванням виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов; експериментальну перевірку ефективності педагогічних умов формування готовності майбутніх офіцерів до виконання завдань з охорони громадської безпеки і порядку, конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних.

Список використаної літератури

1. Про Національну гвардію України : Закон України від 13.03.2014 № 876-VI. URL: <http://surl.li/uiclg> (дата звернення: 01.10.2024).
2. Про затвердження Інструкції з організації конвоювання та тримання в судах обвинувачених (підсудних), засуджених за вимогою судів : наказ Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Державна судова адміністрація України, Генеральна прокуратура України від 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68. URL: <http://surl.li/uicov> (дата звернення: 01.10.2024).

3. Про затвердження Положення з організації конвоювання військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.12.2019 № 1090. URL: <http://surl.li/umflw> (дата звернення: 01.10.2024).
4. Про затвердження Інструкції про організацію та несення служби з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки військовими частинами (підрозділами) Національної гвардії України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24.12.2019 № 1089. URL: <http://surl.li/lbtjfr> (дата звернення: 01.10.2024).
5. Біла книга 2016. Національна гвардія України : інформаційний щорічник / Головне управління Національної гвардії України. К, 2017. 122 с.
6. Медвідь М., Криворучко В. Удосконалення професійної підготовки майбутніх офіцерів військових частин (підрозділів) з охорони громадського порядку Національної гвардії України. *Молодь і ринок*. 2023. № 1. С. 64–69.
7. Медвідь М. М., Мартинюк А. В., Медвідь Ю. І., Криворучко В. О. Педагогічні умови формування готовності майбутніх офіцерів Національної гвардії України до виконання завдань з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2024. Вип. 100. С. 64–69.
8. Бацамут В. М., Головань О. М. Аспекти оцінювання стану оперативної обстановки у сфері охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки органами військового управління Національної гвардії України. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2015. Вип. 3. С. 122–127.
9. Волков І. М., Перепада В. І. Актуальні питання правового регулювання процесу виконання Національною гвардією України завдань з охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки під час масових заходів та у ході припинення масових заворушень. *Честь і закон*. 2018. № 4. С. 103–109.
10. Головань О. М., Тробюк Д. В. Перспектива використання безпілотних літальних апаратів підрозділами Національної гвардії України під час охорони громадського порядку. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2019. № 2. С. 43–47.
11. Приходько І. І. Ціннісні орієнтації військовослужбовців сил охорони правопорядку України, які впливають на рівень психологічної безпеки особового складу під час виконання службово-бойових завдань з охорони громадського порядку. *Вісник Національного університету оборони України*. 2010. Вип. 3. С. 171–175.
12. Радванський І. Г., Євтушенко І. В. Особливості організації взаємодії частин і підрозділів Національної гвардії України, Національної поліції України та інших правоохоронних органів у сфері охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки. *Честь і закон*. 2021. № 2. С. 52–57.
13. Тробюк Д., Євсєєв В. Організація охорони громадського порядку Національної жандармерії Франції та можливості її використання у Національній гвардії України. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер.: Військові та технічні науки*. 2019. № 1. С. 125–136.
14. Шерстюк А. Д. Особливості ведення розвідки Національною гвардією України у забезпеченні громадської безпеки та охорони громадського порядку під час проведення масових заходів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Державне управління*. 2018. Т. 29 (68), № 5. С. 248–252.
15. Волошко С. А., Приходько І. І., Воробйов В. І. Визначення показників для оцінювання морально-психологічного стану військовослужбовців підрозділів Національної гвардії України з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Честь і закон*. 2020. № 3. С. 91–101.
16. Желого А. М. Обґрунтування періодів і фаз професійного становлення командира підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2010. Вип. 6. С. 81–86.
17. Пасічник В. І., Желого А. М. Психологічні умови вдосконалення професіоналізації командира підрозділу з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності. *Вісник Національного університету оборони України*. 2015. Вип. 2. С. 182–188.
18. Скрипнюк С. І. Методика синтезу структур інформаційних систем для моніторингу бойової служби з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Системи озброєння і військова техніка*. 2010. № 1. С. 232–236.
19. Шабалін О. Ю. Спосіб оцінювання впливу змісту бойової підготовки на рівень професійного становлення командирів підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних на стадії самостійної професійної діяльності. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних сил*. 2012. Вип. 1. С. 216–219.
20. Юр'єва Н. В. Дієвість набутої системи стресостійкості військовослужбовців підрозділів з конвоювання, екстрадиції та охорони підсудних. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні та психологічні науки*. 2015. № 1. С. 530–543.
21. Каверін О. В. Формування психологічної готовності до охорони громадського порядку курсантів вищих навчальних закладів МВС України : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.06. К., 2009. 19 с.
22. Курок В., Грітченко А. Формування готовності майбутнього педагога до самопроєктування інформаційної компетентності в освітньому середовищі ЗВО. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2021. Вип. 2. С. 104–112.
23. Курок В. Мотивація учіння як провідний чинник пізнавальної активності студентів у ВНЗ. *Молодь і ринок*. 2015. № 2. С. 53–56.
24. Медвідь Ю., Ніконенко А., Дем'янишин В. Взаємозв'язок необхідних компетентностей з готовністю майбутнього офіцера національної гвардії України до виконання завдань. *Молодь і ринок*. 2024. № 1 (221). С. 112–117.

25. Молотай В. А. Формування психологічної готовності військовослужбовців внутрішніх військ МВС України до діяльності по охороні громадського порядку : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09. Хмельницький, 2006. 20 с.
26. Платонов І. В. Динаміка психологічної готовності майбутніх офіцерів внутрішніх військ до правоохоронної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02. Хмельницький, 2001. 17 с.
27. Швець Д. В. Підготовка майбутніх офіцерів МВС України до охорони і забезпечення громадського порядку в процесі фахової підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Національний авіаційний університет. Київ, 2016. 225 с.
28. Криворучко В. Сутність і структура готовності майбутніх офіцерів НГУ до виконання завдань з охорони громадської безпеки та порядку. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 168–182.
29. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj> (дата звернення: 01.10.2024).

STRUCTURE, CRITERIA AND DIAGNOSTICS OF FUTURE OFFICERS' READINESS TO PERFORM TASKS RELATED TO PUBLIC SAFETY AND ORDER, ESCORT, EXTRADITION AND PROTECTION OF DEFENDANTS

Kryvoruchko Vitalii

Post-graduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. According to the Law of Ukraine «On the National Guard of Ukraine», the main functions of the National Guard of Ukraine (NGU) are as follows: protection of public safety and order, ensuring protection and defense of life, health, rights, freedoms and legitimate interests of citizens; participation in ensuring public safety and protection of public safety and order during meetings, marches, demonstrations and other mass events that may pose a danger to the life and health of citizens; Participation in the suppression of group illegal actions of detainees and convicts, as well as the elimination of the consequences of such actions in pre-trial detention and penitentiary institutions. The environment for the realization of these functions has changed over the years. Factors that are not considered for the professional training of future NGU officers affect the formation of their readiness to perform official tasks.

Purpose: to define the essence and structure, criteria and diagnostics of the readiness of future NGU officers to fulfill tasks related to the public order and safety protection, convoys, extradition and protection of defendants.

Methods: analysis of practical problem, recent researches and publications; tabular method; generalization of the results of the study.

Results. Based on the results of the study, the essence and structure of the readiness of future NGU officers to perform tasks related to the protection of public safety and order, convoying, extradition and protection of defendants were clarified. The criteria and indicators of such readiness are specified. The structure of readiness is a set of interrelated psychological, cognitive, activity and reflective components. The levels of readiness are defined as: high, medium and low.

Originality. Under the readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform tasks related to the protection of public safety and order, escort, extradition and protection of defendants is considered a multicomponent dynamic characteristic of cadets, which is formed through focused pedagogical influence and is represented by the formation of motivation to carry out such activities on the basis of professional values; ability to withstand stress; knowledge and skills to perform service tasks; reflection on the results of their activities..

Conclusion. There were selected diagnostic methods for evaluation the formation of the components of future NGU officers' readiness to perform service duties in the field of public order and safety protection, convoying, extradition and protection of defendants in the process of professional training: questionnaire «Orientation and Diagnostic Questionnaire of Interests 2»; questionnaire of terminal values; methodology «Resilience»; questionnaire for nervous and mental tension; methodology for diagnosing socio-psychological adaptation; control of academic achievements; cases following the content of the performance of official tasks for protection of public safety and order, escort, extradition and protection of defendants; methodology «Self-assessment of the level of ontogenetic reflection»

Key words: protection of public security and order; convoys, extradition and protection of defendants; National Guard of Ukraine; higher military educational institution; future officers; cadets; readiness; readiness structure; criteria; readiness diagnostics.

References

1. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 № 876-VI [About the National Guard of Ukraine: Law of Ukraine dated 13.03.2014 No. 876-VI]. URL: <http://surl.li/uiclg> [in Ukrainian].
2. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii konvoiuвання ta trymannia v sudakh obvynuvachenykh (pidsudnykh), zasudzhenykh za vymohoiu sudiv : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy, Ministerstva yustytysii Ukrainy, Verkhovnoho Sudu Ukrainy, Vyshchoho spetsializovanoho sudu Ukrainy z rozghliadu tsyvilnykh i kryminalnykh sprav, Derzhavna sudova administratsiia Ukrainy, Heneralna prokuratura Ukrainy vid 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68 [On Approval of the Instruction of the Organization for Escorting and Holding in Courts of Accused (Defendants) Convicted at the Request of Courts: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine, Supreme Court of Ukraine, High Specialized Court of Ukraine for Civil and Criminal Cases, State Judicial Administration of Ukraine, Office of Prosecutor General of Ukraine dated 26.05.2015 № 613/785/5/30/29/67/68]. URL: <http://surl.li/uicov> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Polozhennia z orhanizatsii konvoiuвання viiskovymy chastynamy (pidrozdilamy) Natsionalnoi hvardii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 24.12.2019 № 1090 [On Approval of the Regulation for organization of escort by military units of the National Guard of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 24.12.2019 № 1090]. URL: <http://surl.li/umflw> [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Instruksii pro orhanizatsiiu ta nesennia sluzhby z okhorony hromadskoho poriadku ta zabezpechennia hromadskoi bezpeky viiskovymy chastynamy (pidrozdilamy) Natsionalnoi hvardii Ukrainy : nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 24.12.2019 № 1089 [On Approval of the Instruction for the Organization and Performance of Public Order Protection and Public Security Service by military units of the National Guard of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 24.12.2019 № 1089]. URL: <http://surl.li/lbtjfp> [in Ukrainian].
5. Bila knyha 2016. Natsionalna hvardiia Ukrainy: informatsiinyi shchorichnyk [White Book 2016. National Guard of Ukraine: annual information book]. (2017). [in Ukrainian].
6. Medvid, M., Kryvoruchko, V. (2023). Udoskonalennia profesiinoi pidhotovky maibutnikh ofitseriv viiskovykh chastyn (pidrozdiliv) z okhorony hromadskoho poriadku Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Improving the professional training of future officers of military units for public order protection of the National Guard of Ukraine]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 1, 64–69 [in Ukrainian].
7. Medvid, M., Martyniuk, A., Medvid, Yu., Kryvoruchko, V. (2024). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh ofitseriv Natsionalnoi hvardii Ukrainy do vykonannia zavdan z konvoiuвання, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Pedagogical conditions to form the readiness of future officers of the National Guard of Ukraine to perform tasks of escort, extradition and protection of defendants]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the Dragomanov National Pedagogical University*, 100, 64–69. [in Ukrainian].
8. Batsamut, V., Holovan, O. (2015). Aspekty otsiniuvannia stanu operatyvnoi obstanovky u sferi okhorony hromadskoho poriadku ta zabezpechennia hromadskoi bezpeky orhanamy viiskovoho upravlinnia Natsionalnoi hvardii Ukrainy [Aspects of assessing the operational situation in the field of public order protection and public security by the military command bodies of the National Guard of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl – Collection of scientific works of Kharkiv Air Force University*, 3, 122–127. [in Ukrainian].
9. Volkov, I., Perepadia, V. (2018). Aktualni pytannia pravovoho rehuliuвання protsesu vykonannia Natsionalnoi hvardiiei Ukrainy zavdan z okhorony hromadskoho poriadku ta zabezpechennia hromadskoi bezpeky pid chas masovykh zakhodiv ta u khodi prypynennia masovykh zavorushhen. [Current issues of legal regulation of the process of performing by the National Guard of Ukraine the tasks of public order protection and ensuring public safety during mass events and in the course of cessation of mass disorders]. *Chest i zakon – Honor and law*, 4, 103–109. [in Ukrainian].
10. Holovan, O., Trobiuk, D. (2019). Perspektyva vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ pidrozdilamy Natsionalnoi hvardii Ukrainy pid chas okhorony hromadskoho poriadku [Prospects for the use of unmanned aerial vehicles by units of the National Guard of Ukraine during public order protection]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl – Collection of scientific works of Kharkiv Air Force University*, 2, 43–47 [in Ukrainian].
11. Prykhodko, I. (2010). Tsinnisni oriantatsii viiskovosluzhbovtziv syl okhorony pravoporiadku Ukrainy, yaki vplyvaiut na riven psykholohichnoi bezpeky osobovoho skladu pid chas vykonannia sluzhbovo-boiovykh zavdan z okhorony hromadskoho poriadku [Value orientations of the servicemen of the Law Enforcement Agencies of Ukraine, influencing the level of psychological security of personnel when performing combat tasks on public order protection]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 3, 171–175. [in Ukrainian].
12. Radvanskyi, I., Yevtushenko, I. (2021). Osoblyvosti orhanizatsii vzaiemodii chastyn i pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy, Natsionalnoi politsii Ukrainy ta inshykh pravookhoronnykh orhaniv u sferi okhorony hromadskoho poriadku i zabezpechennia hromadskoi bezpeky [Peculiarities of interaction organization among units of the National Guard of Ukraine, the National Police of Ukraine and other law enforcement agencies in the field of public order and public security]. *Chest i zakon – Honor and law*, 2, 52–57. [in Ukrainian].
13. Trobiuk, D., Yevsieiev, V. (2019). Orhanizatsiia okhorony hromadskoho poriadku Natsionalnoi zhandarmerii Frantsii ta mozhlyvosti yii vykorystannia u Natsionalnii hvardii Ukrainy [Organization of public order protection in the National Gendarmerie of France and Possibilities of Its Use in the National Guard of Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 1S, 125–136 [in Ukrainian].
14. Sherstiuk, A. (2018). Osoblyvosti vedennia rozvidky Natsionalnoi hvardiiei Ukrainy u zabezpechenni hromadskoi bezpeky ta okhoroni hromadskoho poriadku pid chas provedennia masovykh zakhodiv [Features of conducting

intelligence by the National Guard of Ukraine when ensuring public safety and protection of public order during mass events]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific Notes of Vernadsky Taurida National University*, 29 (68), 5, 248–252. [in Ukrainian].

15. Voloshko, S., Prykhodko, I., Vorobiov, V. (2020). Vyznachennia pokaznykiv dlia otsiniuvannia moralno-psykholohichnoho stanu viiskovosluzhbovtiv pidrozdiliv Natsionalnoi hvardii Ukrainy z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Determining indicators for assessing the moral and psychological state of servicemen of the National Guard of Ukraine units for convoy, extradition and protection of defendants]. *Chest i zakon – Honor and law*, 3, 91–101. [in Ukrainian].

16. Zhelaho, A. (2010). Obhruntuvannia periodiv i faz profesiinoho stanovlennia komandyriv pidrozdilu z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh na stadii samostiinoi profesiinoi diialnosti [Substantiation of the periods and phases of professional development of the commander of the unit for convoy, extradition and protection of defendants at the stage of independent professional activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 6, 81–86. [in Ukrainian].

17. Pasichnyk, V., Zhelaho, A. (2015). Psykholohichni umovy vdoskonalennia profesionalizatsii komandyriv pidrozdilu z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh na stadii samostiinoi profesiinoi diialnosti [Psychological conditions for improving the professionalization of the commander of the unit for convoy, extradition and protection of defendants at the stage of independent professional activity]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 2, 182–188. [in Ukrainian].

18. Skrypniuk, S. (2010). Metodyka syntezy struktur informatsiinykh system dlia monitorynhu boiovoi sluzhby z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Methodology for synthesizing information system structures for monitoring the combat service of escorting, extraditing and protecting defendants]. *Systemy ozbroiennia i viiskova tekhnika – Weapons systems and military equipment*, 1, 232–236. [in Ukrainian].

19. Shabalin, O. A. (2012). Sposib otsiniuvannia vplyvu zmistu boiovoi pidhotovky na riven profesiinoho stanovlennia komandyriv pidrozdiliv z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh na stadii samostiinoi profesiinoi diialnosti [Method for assessing the impact of combat training content on the level of professional development of commanders of units for convoy, extradition and protection of defendants at the stage of independent professional activity]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh syl – Collection of scientific works of Kharkiv Air Force University*, 1, 216–219. [in Ukrainian].

20. Yurieva, N. (2015). Diievist nabutoi systemy stresostiikosti viiskovosluzhbovtiv pidrozdiliv z konvoiuvannia, ekstradytsii ta okhorony pidsudnykh [Effectiveness of the acquired system of stress resistance of military personnel of units for convoy, extradition and protection of defendants] *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 1, 530–543. [in Ukrainian].

21. Kaverin, O. (2009). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti do okhorony hromadskoho poriadku kursantiv vyshchych navchalnykh zakladiv MVS Ukrainy [Formation of psychological readiness for public order protection of cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. [in Ukrainian].

22. Kurok, V., Hritchenko, A. (2021). Formuvannia hotovnosti maibutnoho pedahoha do samoproiektuvannia informatsiinoi kompetentnosti v osvithomu sere dovyschchi ZVO [Formation of future teacher's readiness for self-design of information competence in the educational environment of higher education institutions]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of training a modern teacher*, 2, 104–112. [in Ukrainian].

23. Kurok, V. (2015). Motyvatsiia uchinnia yak providnyi chynnyk piznavalnoi aktyvnosti studentiv u VNZ [Learning motivation as a leading factor of students' cognitive activity in higher education]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 2, 53–56. [in Ukrainian].

24. Medvid, Yu., Nikonenko, A., Demianyshyn, V. (2024). Vzaiemozviazok neobkhdnykh kompetentnosti z hotovnistiu maibutnoho ofitsera natsionalnoi hvardii Ukrainy do vykonannia zavdan [The relationship between the required competencies and the readiness of the future officer of the National Guard of Ukraine to perform tasks]. *Molod i rynek – Youth and the market*, 1 (221), 112–117. [in Ukrainian].

25. Molotai, V. (2006). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtiv vnutrishnykh viisk MVS Ukrainy do diialnosti po okhoroni hromadskoho poriadku [Formation of psychological readiness of servicemen of the internal troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine for public order protection activities]. [in Ukrainian].

26. Platonov, I. (2001). Dynamika psykholohichnoi hotovnosti maibutnykh ofitseriv vnutrishnykh viisk do pravookhoronnoi diialnosti [Dynamics of psychological readiness of future officers of internal troops for law enforcement activities]. [in Ukrainian].

27. Shvets, D. (2016). Pidhotovka maibutnykh ofitseriv MVS Ukrainy do okhorony i zabezpechennia hromadskoho poriadku v protsesi fakhovoi pidhotovky [Preparing future officers of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine to protect and ensure public order in the process of professional training]. Kyiv. [in Ukrainian].

28. Kryvoruchko, V. (2023). Sutnist i struktura hotovnosti maibutnykh ofitseriv NHU do vykonannia zavdan z okhorony hromadskoi bezpeky ta poriadku [The essence and structure of future NGU officers' readiness to perform tasks of public order and safety protection tasks]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, 3, 168–182. [in Ukrainian].

29. Akademichniy tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. URL: <http://sum.in.ua/s/rivenj> [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.10.2024 р.

УДК 378.134

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-92-97

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ДО ПРОФОРІЕНТАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЕРЕД СТАРШОКЛАСНИКІВ

Муковоз Микола Сергійович

аспірант

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка,

e-mail: globys28a@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-7311-7369

У статті, спираючись на узагальнення наявних підходів, автор пропонує власні визначення педагогічних умов, необхідних для формування готовності майбутніх педагогів професійного навчання до здійснення профорієнтаційної діяльності серед старшокласників у процесі їхньої фахової підготовки. Особливу увагу приділено комплексному підходу до визначення умов, які сприяють розвитку професійної мотивації та готовності майбутніх педагогів до ефективного проведення профорієнтаційної роботи з учнями старших класів. Готовність майбутніх педагогів професійного навчання до профорієнтаційної діяльності зі старшокласниками розглядається крізь призму системи фахової підготовки. Підкреслюється, що для успішної реалізації соціального завдання з ознайомлення старшокласників із сучасними професіями педагог повинен володіти спеціальними профорієнтаційними знаннями та вміннями, що забезпечують ефективність цієї роботи. Водночас відзначено, що в процесі навчання студенти педагогічних спеціальностей часто недостатньо опановують освітні матеріали, пов'язані з майбутньою профорієнтаційною діяльністю, що ускладнює їхню підготовку до виконання цього завдання.

Ключові слова: майбутні педагоги професійного навчання, готовність до профорієнтаційної діяльності, педагогічні умови, фахова підготовка.

Постановка проблеми. Глобальні трансформації у світовій економіці демонструють, що конкурентоспроможність держави все більше залежить від людських ресурсів необхідної кількості та якості, а не від природних або фінансових факторів. Людський капітал, оснащений відповідними знаннями, навичками та вміннями, надає країні численні переваги в умовах високої конкуренції на ринку праці. Важливу роль у формуванні висококваліфікованого кадрового потенціалу відіграє профорієнтаційна діяльність, спрямована на учнів закладів загальної середньої освіти.

Ця діяльність допомагає молоді розвинути навички професійного самовизначення, сприяє самостійному й усвідомленому вибору майбутньої професії з урахуванням їхніх здібностей, інтересів, індивідуальних особливостей і поточної ситуації на ринку праці. Завдяки цьому підходу учні отримують можливість не лише знайти своє місце в професійному середовищі, а й повноцінно реалізувати свій потенціал у майбутній професійній діяльності.

Якість профорієнтаційної роботи значною мірою залежить від рівня професійної підготовки педагогічних фахівців, адже саме вони здійснюють значний вплив на розвиток самосвідомості учнів, формування їхніх поглядів на певні навчальні предмети, а також проводять оцінку здібностей та обирають методи, що сприятимуть їх розвитку. Тому педагог повинен бути не лише фахівцем у викладанні предметів, але й добре орієнтуватися у сучасних досягненнях науки та дидактики, вміти застосовувати ці знання в освітньому процесі, глибоко розуміти сучасний світ професій та вміти визначати індивідуальну освітню траєкторію учня.

Особливу роль відіграє створення сприятливих умов для формування готовності старшокласників до професійного самовизначення, відповідно до їхніх інтересів, можливостей та прагнень. У зв'язку з цим виникає необхідність формування у майбутніх педагогічних фахівців готовності до профорієнтації, зокрема серед педагогів професійного навчання, як важливої частини загальної підготовки.

Це вимагає розроблення та реалізації ефективних педагогічних умов, які сприятимуть успішному формуванню такої готовності, що забезпечить майбутнім педагогам можливість допомагати учням у здійсненні свідомого професійного вибору та визначенні життєвого шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми визначення педагогічних умов розглядалися у роботах таких науковців, як А. Алексюк, А. Ашерів, О. Белкін, В. Безлюдна, О. Городиська, В. Зінченко, Є. Іванченко, Н. Іполітова, Н. Кузьміна, І. Мороз, В. Нестеров, С. Погребняк, І. Раченко, Л. Сподін, В. Стасюк, Н. Стеріхова, І. Харламов, Н. Яковлева та інші.

Останнім часом зросла актуальність досліджень з визначення й обґрунтування педагогічних умов. Вагомий внесок у цю галузь зробили Н. Баловсяк, В. Гаврилюк, Д. Горобець, О. Куклін, І. Серєда, Б. Чижевський та інші.

Шляхи підготовки студентів до профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти розробляли такі дослідники, як В. Андарало, М. Благінін, Г. Бондаренко, К. Жубаєв, С. Золотухіна,

В. Зінченко, Х. Процко, В. Романчук, М. Свіржевський, Б. Федоришин, В. Харламенко, Н. Ховрич, Н. Шадієв, Л. Шмигірілова, М. Чіталін, І. Чорна, М. Янцур та інші.

Науковий інтерес становлять також дослідження, що стосуються підготовки майбутніх педагогічних фахівців до профорієнтаційної роботи, проведені Т. Борисовою, С. Клімовим, І. Назімовим, Є. Павлютенковим, Н. Пономарьовою, Б. Федорішиним, С. Чистяковою, Х. Процко, В. Харламенко, І. Чорною, М. Чумаком та іншими.

Однак, попри значні наукові здобутки в цих напрямках, питання виявлення й обґрунтування педагогічних умов, необхідних для формування готовності майбутніх педагогів професійного навчання до профорієнтаційної діяльності серед старшокласників, досі залишається недостатньо дослідженим і потребує глибшого осмислення та практичного вирішення.

Мета статті – виявлення та обґрунтування комплексу педагогічних умов формування готовності майбутніх педагогів професійного навчання до профорієнтаційної діяльності серед старшокласників у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. У психолого-педагогічній літературі професійну орієнтацію визначають по-різному, що свідчить про її багатогранність. Часто вона розглядається як процес ознайомлення молоді з різноманітними професіями, формування професійних інтересів і спрямувань. Проте практика доводить, що обмежувати профорієнтацію лише ознайомленням з професіями та розвитком інтересів недостатньо для свідомого вибору професійного шляху. Навіть якщо молодь обізнана з багатьма професіями й відчуває до деяких з них інтерес, це не гарантує, що вибір буде відповідати її здібностям і потребам. Процес вибору професії є складною психологічною дією, що вимагає зваженого підходу, передбачення наслідків і розуміння перспектив. Це особливо важливо, адже професія є не просто зайнятістю, а довготривалою діяльністю, що висуває конкретні вимоги до фізичних і психологічних якостей особистості. Відтак, професійна орієнтація має на меті не лише інформування, але й допомогу у формуванні здатності до правильного, відповідального вибору, що відповідатиме вимогам майбутньої кваліфікованої праці [3].

У психолого-педагогічних дослідженнях професійна орієнтація трактується багатогранно, відображаючи її різні аспекти та важливість. Переважно вона постає як комплекс заходів, спрямованих на ознайомлення молоді з різноманітними професіями, формування в них професійних інтересів та орієнтирів. Однак практичний досвід свідчить, що для свідомого та обґрунтованого професійного вибору недостатньо лише надати молоді інформацію про професії та допомогти у розвитку відповідних інтересів. Навіть добре обізнані про професії та схильні до деяких з них, молоді люди не завжди здатні здійснити вибір, який відповідатиме їхнім здібностям, інтересам та реальним потребам.

Вибір професії – це складний психологічний процес, який потребує глибокого аналізу, розуміння довготривалих наслідків та усвідомлення перспектив. Це має особливе значення, адже професія – це не лише заняття, а й сфера тривалої діяльності, що вимагає певних фізичних, психологічних та особистісних якостей. Таким чином, професійна орієнтація має на меті не тільки інформування, а й підтримку у формуванні здатності до відповідального та свідомого вибору, який відповідатиме вимогам майбутньої кваліфікованої праці і дозволить молоді успішно реалізувати себе у професійному житті [2].

У педагогічному контексті категорія «умова» застосовується до різних процесів, включаючи педагогічні та організаційно-педагогічні. Словник-довідник з професійної педагогіки визначає педагогічні умови як специфічні обставини, які впливають на цілісний продуктивний освітній процес професійної підготовки фахівців. Ці умови формуються в результаті активності особистості або групи людей, що забезпечує динаміку та результативність навчального процесу. Таким чином, педагогічні умови є невід'ємною складовою для створення ефективного освітнього середовища, яке сприяє розвитку професійних компетентностей у студентів [5].

Педагогічні умови – це сукупність обставин, що забезпечують повноцінний та ефективний перебіг педагогічного процесу, спрямованого на професійну підготовку фахівців. Ці умови включають різні фактори та ресурси, які сприяють формуванню необхідних знань, умінь та навичок у майбутніх спеціалістів. Важливим аспектом є їхня роль у створенні середовища, що стимулює активність як окремої особистості, так і групи, що дозволяє досягти високої результативності навчального процесу через взаємодію, підтримку і колективну діяльність [4].

І. Буцик трактує педагогічні умови як цілеспрямовано організовані обставини в освітньому процесі, що формуються завдяки впливу певних спеціально відібраних факторів на особистість. Ці умови створюються з метою досягнення конкретних освітніх цілей і забезпечення оптимального розвитку особистості, сприяючи її активному залученню до освітнього процесу й ефективному засвоєнню знань та навичок у контрольованому педагогічному середовищі [1].

Отже, аналіз сутнісних характеристик розглядової дефініції дозволяє зробити висновок, що в

науково-педагогічних дослідженнях педагогічні умови виступають як важлива складова організації освітньої діяльності, яка визначає ефективність професійної діяльності педагога. Ці умови не лише впливають на освітній процес, а й формують цілісну науково-методичну систему, що відповідає сучасним вимогам нової парадигми освіти. Вони сприяють інтеграції різних аспектів освітнього процесу, забезпечуючи глибше засвоєння знань і розвиток навичок учнів. Таким чином, педагогічні умови стають основою для успішного впровадження інноваційних підходів у навчанні та розвитку учнів у контексті професійної орієнтації.

Правильно визначені педагогічні умови становлять сукупність, яка включає в себе кілька ключових компонентів:

1. Об'єктивні можливості: це змістове наповнення навчання, методи, обрані на основі результативності, організаційні форми, а також здатності учнів, які забезпечують ефективне виконання навчальних завдань. Ці елементи формують основу для успішного досягнення поставлених цілей у освітньому процесі.

2. Внутрішні параметри та зовнішні характеристики: це аспекти, які забезпечують високу результативність освітнього процесу, відповідно до психолого-педагогічних критеріїв оптимальності. Вони включають в себе індивідуальні особливості учнів, психологічні фактори, а також зовнішні умови навчального середовища, які взаємодіють один з одним для створення сприятливих умов для навчання.

Водночас педагогічні умови, які сприяють формуванню готовності до профорієнтаційної роботи, можна визначити як ключові фактори, що забезпечують успішність та ефективність розвитку в них мотиваційного, когнітивного та операційного компонентів цієї діяльності.

Ці умови охоплюють різноманітні аспекти, які впливають на готовність майбутніх педагогів професійного навчання, забезпечуючи інтеграцію знань, навичок та особистісних якостей, необхідних для професійної діяльності.

На основі детального аналізу наукових літературних джерел, змісту навчальних програм та результатів власних досліджень ми виділили кілька основних педагогічних умов та засобів. Ці елементи сприяють формуванню у майбутніх педагогів професійного навчання готовності до профорієнтаційної роботи.

Упровадження інноваційних технологій в освітній процес є ключовим елементом, який дозволяє забезпечити студентів закладів вищої освіти знаннями про специфіку профорієнтаційної роботи в школі. Ця педагогічна умова реалізується в контексті вищої освіти через детальний аналіз навчальних програм дисциплін, що входять до циклів психолого-педагогічної та професійної підготовки. У процесі цього аналізу важливо зосередити увагу на навчальних дисциплінах та формах освітньої діяльності, які здатні найбільш ефективно висвітлювати питання, пов'язані з особливостями проведення профорієнтаційної роботи серед старшокласників.

Зокрема, варто акцентувати увагу на інтерактивних методах навчання, які стимулюють активну участь студентів і заохочують їх до самостійного дослідження теми профорієнтації. Це можуть бути семінари, практичні заняття, проекти, а також обговорення кейсів, що ілюструють успішні практики профорієнтаційної роботи. Крім того, важливо інтегрувати до навчального процесу елементи міждисциплінарного підходу, які дозволять студентам зв'язати теоретичні знання з реальними практичними ситуаціями, що виникають у закладах середньої освіти.

Завдяки реалізації цієї умови, студенти зможуть не лише отримати глибокі знання в сфері профорієнтації, а й розвинути необхідні навички для її ефективного впровадження у практику. Це, в свою чергу, підвищить рівень їхньої професійної підготовки та готовності до роботи в освітніх закладах, що, зрештою, дозволить досягти високих показників у формуванні профорієнтаційних знань у майбутніх учителів.

Забезпечення розуміння студентами важливості профорієнтаційної роботи у їхній майбутній професійній діяльності є ключовим аспектом, який впливає як на реалізацію потенціалу особистості, так і на задоволення потреб регіону та країни в цілому. Педагогічні фахівці виконують роль з'єднуючих ланок, які здатні ознайомити учнів з омріяними та затребуваними на ринку праці сучасними професіями.

Для того щоб створити таке усвідомлення, важливо організувати в закладах вищої освіти серію спеціальних освітньо-профорієнтаційних тренінгів. Ці тренінги повинні сприяти оволодінню майбутніми педагогами професійного навчання профорієнтаційними технологіями, які на педагогічному та психологічному рівнях дозволять у недалекому майбутньому донести до свідомості учнів необхідну інформацію.

У навчальному процесі підготовки майбутніх педагогів професійного навчання особливу увагу слід приділити цій складовій. Наприклад, вивчаючи дисципліну з профорієнтації та методики профорієнтаційної роботи, студенти отримують знання про методи, засоби, форми та різновиди

профорієнтаційної діяльності. Це формує в них цілісне розуміння для проведення успішної профорієнтації учнів щодо сучасних професій.

Здобуті знання з методики впровадження освітніх технологій, поєднані з набутими профорієнтаційними навичками, успішно реалізуються студентами під час педагогічної практики. Таким чином, майбутні педагоги професійного навчання стають не лише фахівцями у своїй галузі, але й важливими партнерами у формуванні професійної орієнтації молоді, що, в свою чергу, сприяє розвитку освітньої системи та економіки країни в цілому.

Поєднання зусиль викладачів фахових психолого-педагогічних і методично-технологічних дисциплін для формування готовності студентів до спільної профорієнтаційної роботи є важливою умовою забезпечення комплексності профорієнтаційного впливу та його ефективної реалізації у практиці закладів вищої освіти.

З огляду на те, що підготовка педагога професійного навчання є цілісним процесом, розподіл на окремі предметні сфери є досить умовним. Це ускладнює забезпечення міжкафедральної взаємодії викладачів, оскільки для успішної координації необхідні зусилля з боку навчально-методичного відділу, деканату та самих викладачів.

Формування завдань профорієнтаційного характеру під час проходження педагогічної практики є важливим аспектом підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. Ця четверта умова реалізується безпосередньо в процесі педагогічної практики разом із педагогічним фахівцем, до якого прикріплений практикант. Протягом практики студенту-майбутньому вчителю доцільно скласти комплекс завдань, що сприяють вивченню ставлення учнів до можливостей подальшого навчання та кар'єрного професійного зростання.

Перелік таких завдань може бути досить широким і різноманітним. Він може включати профорієнтаційне анкетування та тестування, організацію зустрічей із представниками різних професій, екскурсії в організації або на виробництво з метою профорієнтації, а також проведення інтелектуальних ігор, професійно-практичних ігор, вікторин і конкурсів. Крім того, доцільно організовувати загальні виховні, спортивні та інформаційні профорієнтаційні заходи, які сприяють усвідомленому та самостійному вибору майбутньої професії.

Виконання цих заходів дозволяє старшокласникам зрозуміти, що навчання в закладі загальної середньої освіти може бути не лише корисним, а й цікавим, творчим та продуктивним. Отримані знання допоможуть учням у подальшому навчанні, кар'єрному зростанні, а також у підприємницькій діяльності, що, в свою чергу, наблизить їх до здійснення професійних мрій.

Таким чином, формування профорієнтаційних завдань під час педагогічної практики не лише розширює професійний горизонт здобувачів освіти, але й допомагає учням усвідомити власні цілі та можливості, що є критично важливим для їхнього майбутнього. Цей підхід сприяє розвитку у школярів мотивації до навчання та відкриває нові горизонти для їх професійного самовизначення.

Залучення студентів до організації спільної роботи між школою та профорієнтаційними організаціями (біржі праці, центри профорієнтації) та *зкладами професійної освіти*, є важливою умовою, яка реалізується під час безперервної педагогічної практики. Ця спільна діяльність може проявлятися в різних формах, зокрема у створенні спільних гуртків, організації зустрічей із викладачами професійно-технічних училищ, ліцеїв, коледжів та закладів вищої освіти.

Крім того, доцільно організувати спільний вебсайт для обміну інформацією, проводити спортивні змагання, реалізовувати учнівські бізнес-проекти та соціальні ініціативи, а також організувати виставки творчих робіт. Вечори-зустрічі різних поколінь, наприклад, на тему «Професія моїх дідусів і бабусь, батьків та знайомих», можуть стати цікавою платформою для обміну досвідом. Також важливими є відвідування учнями Днів відкритих дверей, а також участь у «Ярмарках професій», організованих спільно з центрами зайнятості, волонтерська діяльність та інші заходи.

Цей інтеграційний підхід не лише сприяє розвитку професійних навичок студентів, а й зміцнює зв'язок між школою та освітніми закладами, створюючи сприятливе середовище для професійного самовизначення учнів. Таким чином, залучення студентів до спільної роботи є важливим кроком до реалізації їхніх професійних амбіцій та цілей, забезпечуючи їх усвідомлене та активне ставлення до вибору майбутньої кар'єри.

На сьогоднішній день поняття «професійне самовизначення особистості» стало центральним у сфері профорієнтації, оскільки воно є як важливим процесом, так і ключовим результатом у формуванні готовності старшокласників до самостійного планування, коригування та реалізації своїх освітніх і професійних перспектив. Цей процес має велике значення, адже від нього залежить успішність молоді в їх подальшій кар'єрі.

У цьому контексті важливою є роль психолого-педагогічної підтримки професійного

самовизначення учнів загальноосвітніх закладів. Педагогічна підтримка має на меті активну взаємодію педагогів зі старшокласниками, сприяючи їх особистісному розвитку, соціальній адаптації, прийняттю обґрунтованих рішень щодо вибору професійної діяльності та самоствердженню в обраній сфері.

Складовими елементами цієї підтримки є професійна орієнтація, що охоплює п'ять основних напрямів: професійне інформування, професійну агітацію, професійну освіту, професійну діагностику та професійне консультування. Особливу увагу слід звернути на професійну орієнтацію молоді, яка реалізується протягом усіх років навчання у школі. Цей комплекс заходів включає психолого-педагогічні ініціативи, які допомагають учням у виборі професії, урахування їхніх бажань, нахили, здібності та потреби сучасного ринку праці.

Основні напрями профорієнтаційної роботи у школі охоплюють професійне інформування, виховання, консультування та діагностику. У сучасному розумінні профорієнтаційна діяльність спрямована на формування у старшокласників універсальних якостей, які дозволяють їм здійснювати усвідомлений професійний вибір, бути відповідальними за свої рішення та залишатися професійно мобільними у динамічному світі праці.

Таким чином, ефективна профорієнтаційна робота, що ґрунтується на інтеграції психолого-педагогічних аспектів, є невід'ємною частиною освітнього процесу, яка сприяє формуванню усвідомленої та активної життєвої позиції старшокласників у виборі їхнього професійного шляху. Це не лише допомагає учням зрозуміти свої сильні сторони, але й підвищує їхню впевненість у власних силах, що, в свою чергу, сприяє успішній адаптації до реалій сучасного світу праці.

Висновки. Отже, на готовність майбутніх педагогів професійного навчання до проведення профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти впливає комплекс педагогічних умов.

Крім того, важливим є вміння педагогічних фахівців співвідносити вимоги професій з індивідуальними якостями учнів, щоб допомогти їм усвідомити свої сильні та слабкі сторони. Вони також мають навчати учнів здійснювати критичний аналіз своїх особистісних можливостей і здібностей, що є важливим для правильного вибору майбутньої професії.

Подальші дослідження в цій сфері можуть зосередитися на пошуку нових методів і підходів до підготовки майбутніх педагогів професійного навчання до профорієнтаційної роботи. Це може включати розроблення спеціалізованих програм, тренінгів та семінарів, які нададуть необхідні знання та навички для ефективної роботи з учнями у сфері професійного самовизначення. У результаті цього педагоги зможуть більш якісно виконувати свою роль у процесі профорієнтації, що, у свою чергу, позитивно вплине на підготовку молоді до їхньої майбутньої професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Буцик І. М. Методична система розвитку дослідницької компетентності майбутніх фахівців з агроінженерії у процесі вивчення сільськогосподарських дисциплін : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2021. 48 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
3. Кашкар'ова Л. Р. Профорієнтація та профвідбір : навчально-методичний комплекс для студентів, що навчаються за спеціальністю «Практична психологія». 2-ге вид. Бердянськ : БДПУ, 2012. 197 с.
4. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник. Львів : ЛДУБЖД, 2018. 88 с.
5. Словник-довідник з професійної педагогіки / ред. А. В. Семенова. Одеса : Пальміра, 2006. 364 с.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF FUTURE VOCATIONAL EDUCATION TEACHERS FOR CAREER GUIDANCE ACTIVITIES AMONG HIGH SCHOOL STUDENTS

Mukovoz Mykola

Postgraduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The quality and effectiveness of career guidance work depend on the level of career guidance competence of educators. Therefore, vocational education teachers need to be well-oriented in the modern world of professions and methods of career guidance. In this regard, there is a necessity to develop future educators' readiness for career guidance. This requires the development and implementation of effective pedagogical conditions that will contribute to successfully fostering such readiness.*

Purpose – *justification of a set of pedagogical conditions that ensure the formation of readiness among future vocational education teachers for career guidance work with high school students..*

Methods: *analysis of practical problem, recent researches and publications; generalization of the results of the study.*

Results. *It is emphasized that, to successfully fulfill the social responsibility of familiarizing high school students with modern professions, a teacher must possess specific career guidance knowledge and skills that enhance the effectiveness of this work. At the same time, it is noted that students in pedagogical specialties often lack sufficient mastery of educational materials related to future career guidance activities, complicating their preparation for this task.*

The simultaneous implementation of effective pedagogical conditions in the educational process contributes not only to the qualitative content and methodological enrichment but also to the optimization of the training process for future vocational education teachers for career guidance activities. It is demonstrated that such pedagogical conditions are aimed at developing career-oriented thinking, supporting the professional and personal formation of future teachers, and equipping them with the necessary competence-based knowledge and practical skills for effective career guidance work.

Originality. *The readiness of future vocational education teachers for career guidance activities with high school students is examined through the lens of the professional training system.*

Conclusion. *The formation of the professional orientation competence of vocational education teachers is achieved under the following conditions: the implementation of innovative technologies in the educational process; ensuring students understand the importance of vocational orientation work; combining the efforts of teachers from all disciplines; the realization of tasks of a vocational orientation nature during pedagogical practice; and involving students in organizing collaborative work between schools, vocational orientation organizations, and vocational education institutions*

Key words: *future vocational education teachers, readiness for career guidance activities, pedagogical conditions, professional training.*

References

1. Butsyk, I. M. (2021). *Metodychna systema rozvytku doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv z ahroinzhenierii u protsesi vyvchennia silskohospodarskykh dystsyplin* [A methodical system for the development of research competence of future specialists in agricultural engineering in the process of studying agricultural disciplines]. Kyiv: Natsionalnyi universytet bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. [in Ukrainian].
2. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [The great interpretive dictionary of modern Ukrainian language]. (2009). K. Irpin: VTF, «Perun». [in Ukrainian].
3. Kashkarova, L. R. (2012). *Proforiientatsiia ta profvidbir* [Vocational guidance and professional selection]. Berdiansk: BSPU. [in Ukrainian].
4. Lytvyn, A. V. (2018). *Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy»* [Methodological principles of the concept of «pedagogical conditions»]: a practical guide. Lviv: LDUBZhD. [in Ukrainian].
5. *Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky* [Dictionary and reference book on professional pedagogy]. (2006) . Odesa: Palmira. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.11.2024 р.

Розділ 2

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ

CHAPTER 2

THEORY AND PRACTICE OF EDUCATION

УДК 373.3.016:81-028.31]:004.032.6

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-98-105

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ЗАСОБАМИ МЕДІАОСВІТИ

Сіранчук Наталія Миколаївна

доктор педагогічних наук, професор кафедри початкової освіти

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка

e-mail: syrachuknata@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0472-5861

У статті експериментально доведено ефективний вплив медіаосвіти на формування монологічного мовлення учнів початкових класів. Встановлено недостатність ігрового україномовного медіаосвітнього контенту для дітей молодшого шкільного віку у вільному доступі. Визначено ефективні форми провадження медіаосвіти на уроці, в позакласній діяльності та в школі продовженого дня. Запропоновано найбільш ефективні прийоми формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти: сприймання літературно-художніх образів, емоційно-усвідомлений аналіз літературних творів, робота над розумінням виразності літературних структур. Встановлено, що функціонування постійно діючого шкільного медіаколективу та ютуб-каналу школи позитивно впливає на формування монологічного мовлення учнів початкової школи. З'ясовано, що для ефективного формування монологічного мовлення важливого значення набуває виконання учнями лексико-граматичних вправ (освітній медіаконтент школи), які уможливають свідоме використання граматичних форм у процесі мовленнєвої творчості. Практика навчання учнів у школах Києва засвідчила важливість широкого використання тематики учнівських монологів: враження від зустрічей з письменниками, героями війни; складання літературно-музичних композицій, нарисів про місцевих героїв, наших сучасників та ін.

Ключові слова: діалогічне мовлення, медіаосвіта, медіакультура, медіаколектив, медіаконтент, медіаграмотність, медіапродукт.

Одним з найважливіших завдань сучасної української освіти є виховання духовно багатішої особистості, що вміє цінувати прекрасне в навколишньому світі та презентувати це в житті засобом монологічного мовлення. Пробуджене естетичне почуття, багатство моральних вражень уможливають ефективний розвиток в учнів початкової школи монологічного мовлення, яке є надзвичайно важливим для успішного навчання та самореалізації особистості у суспільстві.

Не викликає сумнівів і сучасна необхідність формування в учнів початкових класів умінь використовувати медіапростір для розвитку монологічного мовлення, що значно впливає на розвиток моральних, громадянських, естетичних почуттів учнів – основи творчої особистості. У розв'язанні цього завдання значна роль належить розвитку монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти. Дослідженню медіаосвіти в Україні присвячені роботи М. Герасимович, В. Різун, І. Слісаренко, В. Іванов, М. Тимошук та ін. Питанню розвитку мовлення учнів засобами медіаосвіти присвячені дослідження вчених: Л. Неживої, С. Паламар, О. Шкуренко та ін.

Мета статті: описати та науково обґрунтувати педагогічний вплив використання медіаосвіти на розвиток монологічного мовлення учнів початкової школи.

Ми переконані: використання медіа з метою розвитку монологічного мовлення може захистити дитинство від байдужості, навчити співчувати й любити, об'єднати великою спільною справою дітей і батьків, учнів та вчителів. Об'єднання методики навчання мови та медіа буде міцним, якщо ми побачимо в дитині повноцінну, складну, цікаву особистість, зуміємо зрозуміти її проблеми і розв'язуватимемо їх засобами літературного мистецтва. Реформування сучасної освіти в Україні та стан війни ставить перед педагогами завдання посилення мовної освіти та морально-естетичного виховання учнів. Необхідно розвивати вміння насолоджуватись літературним словом, формувати літературні смаки, вміння правильно зрозуміти літературні твори, вміння відчувати красу та багатство рідного слова».

Під *медіаосвітою* ми розуміємо частину освітнього процесу, яка спрямована на формування в суспільстві медіакультури, підготовку особистості до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою масмедіа, включаючи як традиційні (друковані видання, радіо, кіно, телебачення), так і новітні (комп'ютерно опосередковане спілкування, інтернет, мобільна телефонія) медіа з урахуванням розвитку інформаційно-комунікаційних технологій [2].

Своєрідність формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти полягає не стільки у наслідках такої роботи, скільки в самому процесі оригінального синтезу явищ, неординарного бачення світу, створення нестандартних ситуацій.

Адже одна з найважливіших ідей мовленнєвого розвитку особистості – формування потреби в мовленнєвій творчості. Вважаємо, що важливого значення набуває потреба забезпечення молодого покоління можливістю найбільш повно, найбільш різнобічно висловлювати свої думки і почуття, оскільки самостійно створюючи монологічне висловлювання, людина інтелектуально зростає. В процесі усного і писемного мовлення учень усвідомлює свої думки й почуття, висловлює хвилювання, пізнає себе.

Завдання формування монологічного мовлення учнів початкової школи засобами медіаосвіти особливо актуальне у школі продовженого і повного дня. Такий заклад через свою специфіку бере на себе багато розвиваючих функцій. Тут створюються сприятливі можливості для педагогічного керівництва не лише навчальним процесом, а й вільним часом учнів. Це, у свою чергу, потребує ефективного використання позаурочного часу для розвитку монологічного мовлення учнів, починаючи з першого року навчання.

Сама постановка цих завдань, пошуки шляхів можливого їх розв'язання найтісніше пов'язані зі зміцненням об'єднання медіа і школи. Необхідність вирішення проблеми саме з 1 класу зумовлена багатьма причинами, насамперед інтенсивним розвитком всіх психічних якостей особистості дитини в цьому віці, її мислення, емоційної сфери. У 6–7-річних дітей достатньо розвинені внутрішня психологічна активність, спроможність живого обміну почуттями і власне бачення світу, що уможливорює формування елементарної медіакультури учня. Під медіакультурою ми розуміємо здатність людини ефективно взаємодіяти з мас-медіа, адекватно поводитися в інформаційному середовищі[1]. Оскільки дослідження передбачало постійний контакт з медіапродуктом, то варто зазначити, що під медіапродуктом розуміємо засіб, який уможливорює ефективну та результативну діяльність людини; завдяки медіапродукту можливо встановлювати зв'язки між віртуальним і сучасним простором[2].

Для дослідження стану сформованості монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти ми використали *вибіркове спостереження* (загальна статистика).

Здійснювалось спостереження за організацією розвитку монологічного мовлення 225 учнів початкових класів засобами медіаосвіти з генеральної сукупності приблизно 4500 учнів 1–4 класів. З них 57 учнів з Рівненської, Чернівецької та Житомирської областей України. 56 учнів з Сумської, Чернігівської та Полтавської областей. 56 учнів з Одеської, Кіровоградської та Вінницької областей України та 56 учнів з Києва та Київської області.

Для вимірювання частки ознаки (монологічного мовлення) вибіркової сукупності застосуємо статистичну формулу:

$$\mu = \sqrt{\frac{\rho(1-\rho)}{n}},$$

μ – середня помилка вибірки,

ρ – частка ознаки,

n – чисельність одиниць вибіркової сукупності.

$$\mu = \sqrt{\frac{25}{225} \left(1 - \frac{225}{4500}\right)} = \sqrt{0,11 \times 0,95} = \sqrt{0,1045} = 0,325$$

Аналіз експериментальних даних та вивчення досвіду формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіаосвіти у школах України показує, що процес використання медіа для розвитку монологічного мовлення проходить стихійно, повністю не усвідомлюється ні вчителями, ні самими учнями. Аналіз медіапродукту проводиться формально, без відповідної підготовки й наступного обговорення. Тому й не дивно, що в учнів не виховано елементарної медіакультури глядача, їхнє користування медіапродуктом – просто розвага.

У процесі констатувального експерименту зафіксовано, що 30 % учнів початкової школи з україномовних сімей прекрасно володіють російським монологічним мовленням, оскільки використовують для розваг російськомовний медіаконтент. Експеримент підтвердив нашу гіпотезу про те, що дефіцит якісного україномовного медіаконтенту для дітей молодшого шкільного віку негативно впливає на українське монологічне мовлення учнів початкових класів. Варто зазначити, що під медіаконтентом ми розуміємо змістове наповнення друкованого, аудіовізуального, електронного чи конвергентного засобу

масової інформації матеріалами у формі тексту, зображення чи звукозапису з метою передачі інформативних, загальнозначимих, естетично привабливих різножанрових повідомлень, спрямованих на масову аудиторію[1].

Для того щоб ефективно організувати в учнів розвиток монологічного мовлення засобами медіаосвіти, потрібно об'єднати зусилля медіа, школи й сім'ї. Дитина тільки тоді любитиме, поважатиме власний монологічний виступ і довірятиме йому, коли до нього з повагою і любов'ю ставитимуться дорослі.

Щоб організація розвитку монологічного мовлення засобом медіаосвіти справді стала ефективною, необхідно організувати тривалу та систематичну мовленнєву діяльність. На основі досвіду роботи в школах Києва ми переконалися, що дітей молодшого шкільного віку потрібно залучати до самостійної мовленнєво-творчої діяльності, а для цього необхідно створити шкільний медіаколектив.

Організація і функціонування такого колективу потребують участі дітей з яскраво вираженими артистичними здібностями, які вміють співати, танцювати, декламувати, перевтілюватись, імпровізувати. Адже саме специфіка, синтетичний характер медіа дають можливість виявити і залучити обдарованих учнів до цих видів діяльності. До того ж у дитячому медіа колективі кожен учень знайде собі справу до душі.

Ідея створення такого медіа колективу виникла в нас не відразу. Цьому передували тривалі підготовчий період. Учні систематично й послідовно вчилися сприймання літературно-художніх образів, уміння емоційно-усвідомлено аналізувати літературні твори, розуміти виразність літературних структур. На цьому етапі використовувалися такі прийоми: збагачення вражень учнів прикладами з навколишнього; читання, прослуховування аудіо запису, перегляд освітніх ютуб-роликів та аналіз доступних учням творів; перегляд по телебаченню кінофільмів створених на основі класичних літературних творів, мультфільмів, лялькових вистав.

Для того, щоб допомогти учням зрозуміти зміст літературних ютуб-роликів, кінофільмів, інтернет-зімонок; спрямувати увагу на головне, розпушити ґрунт для асоціацій, не порушуючи цілісності й безпосередності дитячого сприйняття, ми попередньо ознайолювали їх з літературним твором. Так, готуючи монолог на тему «У новому році – все нове, хороше!», на заняттях читали твори новорічної тематики, розглядали новорічні ілюстрації, ознайомилися з новорічними ютуб-роліками, кінофільмами. Це уможливило підготувати учнів до власного монологу, а й пізніше порівнювати, чим схожі, чим відрізняються їхні уявлення про новорічні свята. У спробах відтворити відео-монолог про новорічні святкування, ми поєднували бесіду з різними ігровими формами: читанням уголос уривків за ролями; імпровізацією етюдів на матеріалі сценок з кінофільмів, які запам'яталися, в музичному супроводі; аналізом засобів художньої виразності. Смісл таких бесід убачали в тому, щоб відкрити разом з учнями образний зміст певного монологічного зразка у конкретному втіленні. Після тематичної підготовки учні із задоволенням передавали свої враження в малюнках, ліпленні, аплікації.

Навчання створювати власні монологи має глибоке виховне значення, адже пропонуємо аудіокниги, які висвітлюють політичні, моральні та естетичні питання. Учитель має змогу стежити за духовним розвитком своїх вихованців і активно впливати на нього. Крім того, сам процес створення монологу вимагає від учня зосередженості, тривалого напруження, мобілізації сил, а тому й привчає його до культури праці й організованості.

Навички створювати монолог виробляються в учнів уже під час аналізу прочитаної аудіокниги. На заняттях з літературного читання варто частіше проводити бесіди, диспути, щоб розвивати логічне й образне мислення учнів, збуджувати їхні думки і почуття, розвивати культуру їхньої мови. Але бесіду і диспут можна провести лише тоді, коли учні читають твір. Тому вчителям треба звертати увагу на те, щоб учні обов'язково прочитували передбачені програмою твори; слід користуватися різними прийомами і формами перевірки засвоєння змісту аудіокниги. Коли ж учні читають твір або переглянуть кінофільм і він викличе в них певні думки й почуття, то не завжди, на нашу думку, характеристику образів доцільно проводити методом розповіді вчителя. Уміння оцінювати прочитану літературу надзвичайно важливе, тому що ми не можемо тримати учня під нашим постійним контролем. Треба, щоб він сам навчився розбиратися в медіаконтенті, правильно оцінити його. Тоді нічого страшного не станеться, якщо учневі трапиться неякісний чи неправдивий медіаконтент. Він буде захищений від шкідливого впливу цього неякісного медіапродукту.

Ось чому ми часто проводимо аналіз образів методом бесіди (на такому занятті більше говорять учні, учитель лише скеровує їхню роботу продуманою системою запитань і робить відповідні висновки та узагальнення). Учні старанно готуються, виписують відповідні цитати, відзначають у медіатексті ті місця, в яких персонажі характеризуються автором або дійовими особами, а на занятті навчаються самостійно робити аналіз і працювати з аудіокнигою. Спочатку такі уроки можуть бути кострубатими і, можливо, навіть нецікавими як для вчителя, так і для учнів, проте пізніше і вчитель, і учні самі відчують, яку велику користь вони дають.

Метою наступного етапу роботи стало застосування одержаних у підготовчий період та на заняттях з літературного читання вмінь і навичок в активній самостійній творчій діяльності. При цьому

використовувалися різні типи імпровізації: рухова в супроводі музики, вокальна, мімічна, пантомімічна. Працювали над етюдами із сюжетною основою, розігрували загадки.

З великим задоволенням учні брали участь в інсценуванні програмових та не програмових літературних творів із записуванням відео власних монологів. Великим успіхом у них користуються відеоінсценівки творів М. М. Коцюбинського «Десять робітників», «Харитя», Т.Г. Шевченка «Близнюки», І.Я. Франка «У кузні», Лесі Українки «Лелія» та ін. Ці заняття дали багатий матеріал для формування монологічного мовлення, розвитку в учнів спостережливості, ініціативи, творчої фантазії.

Після піврічних інтенсивних занять з'явилася можливість продемонструвати досягнення учнів у формі невеличкого відео-звіту на теми шкільного життя. Готуючись привітати педагогів з Днем учителя, учні підготували монологи-вітання з музичним супроводом. У нас виник задум провести конкурс на краще відео-вітання. Проте ми попередньо не сповістили учнів про це, давши їм можливість шукати свої варіанти: «Яким чином привітати педагогів з Днем учителя?» Ось що вони запропонували: привітати вчителів букетами квітів; намалювати стіннівку; підписати листівки; зробити генеральне прибирання; виготовити своїми руками сувеніри; отримати в цей день високі бали.

У ході колективного обговорення пропозицій, виявлення найбільш цікавих, всім учням сподобалася думка провести генеральне прибирання класу.

Відео-інсценізація «Генеральне прибирання» становила колективну імпровізацію такого плану: до «нечупари-чергового», який дуже довго сам пробує навести порядок у класі, приходять друзі і всі разом дружно прибирають приміщення. В ході творчої роботи у дітей виникло бажання створити монолог «Нечупара»; запропонували охочим учням скласти текст пісеньки про неохайного учня.

Основним у виставі стало вручення вчителям святкового пирога. В колективній імпровізації «Приготування святкового пирога» особливо вдалим вийшов монолог «Маленький кухар». Учні дібрали до монологу тематичну музику й запропонували включити танок, супроводжуючи його шумовими інструментами. Для більшої ймовірності вирішили використати дерев'яні ложки, каструльки тощо. Учні захоплено працювали над постановкою власних монологів, дістали велике задоволення, розповсюдивши відео виступу серед учителів та учнів усієї школи.

Багато учнів було залучено до художнього оформлення інсценізації: виготовлення ескізу костюмів, конкурс на краще запрошення та ін.

Спілкування з глядачем допомогло правильніше оцінити зроблене, виявити досягнення і недоліки, підвищило почуття відповідальності за доручене, згуртувало медіа колектив. У ході роботи над монологами у дітей виникла думка створити колектив, що працює систематично, групи, художники-оформлювачі, гримери.

В організації занять поєднувалися колективна та індивідуальна форми роботи. На колективних заняттях визначаємо задум майбутнього інсценування, його ідейно-тематичну основу. Учні ознайомлюються з текстами монологів, розподіляють між собою ролі, враховуючи індивідуальні можливості кожного.

Декілька слів про сценарії. Під час організації медіаколективу ми ставили перед собою завдання – спонукати дітей до самостійного творення монологів (від визначення задуму до його художнього втілення). Проте це завдання розраховане на перспективу. А сьогодні ми використовуємо у творчій роботі відеоролики дитячих монологічних виступів у супроводі музики. Намагаємося добирати сценарії, невеликі за обсягом, з яскравими, контрастними персонажами; казку чи п'єсу, яка подобається дітям, уможливуємо розв'язувати цікаві літературні й акторські завдання. Така робота має потужний виховний вплив.

Участь дітей у роботі над створенням відео репортажів допомагає не лише осмислити літературний матеріал: дитина усвідомлює логіку вчинків та дій персонажів, вчиться керувати голосом, жестами, мімікою, пластикою розвиваються логічне й образне мислення, літературні здібності. І найголовніше – учень стає творцем певного образу. Музична діяльність сприяє усунення скутості особистості учня, більш повному виявленню його індивідуальних якостей. Медіаторчість виховує працездатність і дисциплінованість. Під медіаторчістю автор розуміє не лише творенням нових медіазасобів та різноформатних медіатекстів, певних творчих продуктів, а й формуванням творчого стилю мислення, бачення, як творчого ставлення до світу, світогляду[1].

Створення дитячого медіаколективу відіграє велику роль в житті школи. Виступи медіаколективу сприймаються учнями й дорослими дуже тепло. Учасники нашого експерименту щасливі від того, що дарують людям радість.

Варто зазначити, що для ефективного формування монологічного мовлення засобами медіаосвіти, важливого значення набуває виконання учнями лексико-граматичних вправ, які уможливають свідоме використання граматичних форм в процесі мовленнєвої творчості. Наведемо приклад завдань групової онлайн-вікторини «Хто швидше» (див. таб.1). Учасники групи читають однакове завдання, наприклад: «Знайдіть слово з префіксом на означення приєднання». Учні виділяють відповідні слова серед групи слів, які висвітлені на екрані комп'ютера. Подаємо зразки лексико-граматичних завдань вікторини.

Таблиця 1

**Зразки лексико-граматичних завдань онлайн-вікторини
 «Хто швидше»**

Запитання онлайн-вікторини	Правильні відповіді
Правопис префіксів пре-, при-	
Знайдіть слова з префіксами на означення приєднання.	Прибити, причепити, прибудувати, прив'язати, пригвинтити, пригнути, пристебнути, пришити.
Знайдіть слова з префіксами на означення близькості.	Прибережний, приміський, придорожній, прифронтний, привокзальний, пришкільний, приморський, присадибний.
Знайдіть слова з префіксами на означення неповної дії.	Пригасити, прилягти, присолений, присісти, прив'ялений, присипати, пристаркуватий, причиняти.
Знайдіть слова з префіксами на означення збільшеної якості.	Прегарний, предобрий, предовгий, престарий, прехороший, прекрасний, премудрий, предовгий.
Правила вживання великої літери	
Знайдіть імена.	Світлана, Євген, Костянтин, Меланія, Євдокія, Сава, Пантелеймон, Майя.
Знайдіть прізвища.	Шевченко, Рильський, Костенко, Симоненко, Самчук, Тютюник, Коцюбинський, Франко.
Знайдіть псевдоніми.	Олекса Десняк, Леся Українка, Марко Вовчок, Панас Мирний, Олена Пчілка, Іван Ле, Остап Вишня.
Знайдіть назви дійових осіб у байках, казках.	Лісовик, Осел, Соловей, Лев, Заєць, Вогонь, Мороз, Вітер.
Знайдіть клички тварин.	Буян, Рябо, Лиска, Мурчик, Орел, Кудлай.
Знайдіть власні географічні назви.	Дністер, Україна, Дніпро, Карпати, Альпи, Біла Церква, Західна Європа.
Знайдіть назви установ, організацій.	Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Верховний Суд, Міністерство освіти і науки України.
Знайдіть назви історичних подій, свят.	День Незалежності України, День Соборності України, День Конституції України.
Знайдіть назви газет, книг, журналів.	«Пізнайко», «Кобзар», «Дзвінок», «Малютко».
А	
Правопис відмінкових закінчень іменників	
Знайдіть іменники I відміни в називному відмінку однини.	Фабрика, машина, сім'я, межа.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини.	Грама, метра, тесляра, листопада.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни (тверда група) в давальному відмінку однини.	Бригадирові, Петрові, тракторові, плугові.
Знайдіть іменники III відміни в орудному відмінку однини.	Тінню, зустріччю, повістю, любов'ю.
Знайдіть іменники IV відміни в називному відмінку однини.	Лоша, ім'я, зайча, теля.
Б	
Знайдіть іменники I відміни (м'яка група) в знахідному відмінку однини.	Пісню, працю, бурю, кулю.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини.	Радіуса, суфікса, Рима.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни (м'яка група) в давальному відмінку однини.	Хлопцеві, стрільцеві, токареві.
Знайдіть іменники III відміни в родовому відмінку множини	Ночей, тіней, зустрічей, повістей.
Знайдіть іменники IV відміни в родовому відмінку однини.	Зайчати, лошади, імені, теляти.
В	
Знайдіть іменники I відміни (м'яка група) в орудному відмінку однини.	Лінією, лекцією, надією, Марією.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни в родовому відмінку однини.	Технікуму, майдану, морозу.
Знайдіть іменники чоловічого роду II відміни в давальному відмінку однини.	Андрієві, героєві, Сергієві, красві.
Знайдіть іменники III відміни в орудному відмінку множини.	Тінями, зустрічами, повістями, матерями.
Знайдіть іменники IV відміни в орудному відмінку однини.	Лошам, зайчам, ім'ям, телям.
Г	
Знайдіть іменники I відміни (мішана група) в орудному відмінку однини.	Площею, межею, задачею.

Знайдіть іменники II відміни в родовому відмінку однини	Донбасу, Ірану.
Знайдіть іменники II відміни (мішана група) в орудному відмінку однини.	Чижем, вогнищем, пліщем.
Знайдіть іменники III відміни в давальному відмінку множини.	Тіням, зустрічам, повістям, матерям.
Знайдіть іменники IV відміни в давальному відмінку однини.	Лошати, зайчаті, імені, теляті.
Суфікси на творення іменників, що означають назви людей, предметів, дій, ознак	
Знайдіть іменники, що означають назви людей. Який у них суфікс?	Кобзар, киянин, стрілець, будівник, лікар, боєць, учитель.
Знайдіть іменники, що означають назви предметів. Який у них суфікс?	Сірник, літак, ручка, морозиво, димар, вітряк, дужка.
Знайдіть іменники, що означають назви дій, станів. Який у них суфікс?	Друкування, малювання, читання, возіння, змагання, рішення, пиляння, ходіння.
Знайдіть іменники, що означають назви ознак. Який у них суфікс?	Уважність, чистота, глибина, бадьорість, наполегливість, висота, мужність.
Прикметники чоловічого роду в називному відмінку однини	
Знайдіть якісні прикметники твердої групи.	Великий, високий, червоний, тупий, старий, низький, сірий.
Знайдіть відносні прикметники твердої групи.	Сільський, кам'яний, малиновий, міський.
Знайдіть відносні прикметники м'якої групи.	Літній, вчорашній, нижній, осінній, городній.
Знайдіть якісні прикметники вищого ступеня.	Частіший, довший, м'якший, добріший, тонший.
Знайдіть якісні прикметники простого найвищого ступеня.	Найрідніший, найбільший, найдужчий, найкращий.
Знайдіть якісні прикметники складеного найвищого ступеня.	Найбільш витриманий, самий досконалий, найбільш відомий, добріший за всіх, найбільш дисциплінований.
Кількісні числівники	
Знайдіть прості кількісні числівники в родовому відмінку.	Одного, трьох, семи, дев'ятьох.
Знайдіть прості кількісні числівники в орудному відмінку.	Одним, трьома, дев'ятьма, вісьмома.
Знайдіть складні кількісні числівники у родовому відмінку.	П'ятдесят'ох, двохсот, шестисот, тринадцяти.
Знайдіть складні кількісні числівники в орудному відмінку.	Дванадцятьма, п'ятьмастами, сімнадцятьма, вісімнадцятьма.
Знайдіть складні кількісні числівники у родовому відмінку.	Трьохсот вісімдесяти семи, сорока п'яти, вісімдесяти дев'яти, двохсот тридцяти шести.
Знайдіть складні кількісні числівники в орудному відмінку.	Трьомастами вісімдесятьма сімома, сто двадцятьма, шістьмастами п'ятнадцятьма, тисячею двомастами сімнадцятьма.
Порядкові числівники	
Знайдіть порядкові прості числівники у родовому відмінку однини.	Третього, п'ятого, сьомого, дев'ятого, другого, четвертого, першого, восьмого.
Знайдіть складні порядкові числівники у давальному відмінку однини.	Тринадцятому, дванадцятому, сімдесятому, дев'яностому.
Знайдіть складні порядкові числівники в орудному відмінку однини.	Двадцять першим, тридцять третім, сто сімдесятим, двісті дев'яносто п'ятим, сорок сьомим, шістдесят шостим.
Займенники	
Знайдіть особові займенники.	Я, ми, ти, ви, він, вона, воно, вони.
Знайдіть присвійні займенники.	Мій, твій, свій, наш, ваш, їхній.
Знайдіть вказівні займенники.	Той, цей, такий, стільки.
Знайдіть питальні займенники.	Хто? Що? Який? Чий? Котрий? Скільки?
Знайдіть відносні займенники.	Хто, що, який, чий, котрий, скільки.
Знайдіть означальні займенники.	Весь, всякий, кожний, сам, самий, інший.
Знайдіть неозначені займенники.	Будь-хто, який-небудь, щось, абищо, хтось, казна-хто, хтозна-що.
Знайдіть заперечні займенники.	Ніхто, ніщо, ніякий, нічий.
Дієвідміни дієслів	
Знайдіть дієслова I дієвідміни.	Казати, текти, брати, вести, різати, писати, нести, тягнути, колоти, будувати, чути, грати, читати, перемагати.
Знайдіть дієслова II дієвідміни.	Бігти, бачити, лежати, точити, нищити, блищати, мучити, стежити, летіти, ходити, радити.
Розряди прислівників	
Знайдіть прислівники місця.	Тут, там, поблизу, вдома, вгорі, звідти, здалеку, нікуди.
Знайдіть прислівники часу.	Учора, увечері, зранку, іноді, змалку, завжди, потім, напередодні.

Знайдіть прислівники способу дії.	Миттю, пішки, по-батьківськи, верхи, мовчки, так.
Знайдіть прислівники ступеня або міри ознаки.	Надзвичайно, дуже, трохи, мало, зовсім, вдвоє, вп'ятеро.
Знайдіть прислівники причини.	Згарячу, зосліпу, спророння, спересердя, зопалу, зозла.
Знайдіть прислівники мети дії.	Навмисне, навмисно, наперекір.

Отже, дослідження репрезентувало, яку роботу може і повинен проводити вчитель початкової школи з формування монологічного мовлення учнів засобами медіаосвіти. Але цим не обмежується його робота. Адже для того, щоб по-справжньому навчити школярів монологічно висловлюватись, варто широко використати і різноманітні форми позакласної роботи. Участь учнів у підготовці літературних вечорів, у літературних олімпіадах, конкурсах на кращий монолог, відвідування факультативних занять, гуртків поезії, вечорів власної творчості також сприяють розвитку монологічного мовлення та творчих здібностей. Як показує досвід, унаслідок ефективно проведеної позакласної роботи учнівське мовлення збагачується та вдосконалюється.

Учніський монолог – це виквіт дитячої душі. І вчитель повинен дбати насамперед про те, щоб ця робота приносила учневі естетичне задоволення, щоб, створюючи його, учень відчував душевне піднесення, щоб до справи підходив із радістю. Необхідно так поставити справу, щоб учень брався за створення монологу не з примусу, а щоб йому хотілося його створити, щоб він міг висловити у монолозі не лише свої думки, а й почуття, зумів передати, як він відчуває красу художнього слова, виразити себе як неповторну людську особистість, розкрити свої внутрішній світ.

Тому надзвичайно важливо правильно дібрати тематику для створення учнівських монологів. Вона повинна бути цікавою та різноманітною. Уже формулюванням теми можна заохочувати учнів до творчості. Не треба боятися пропонувати класові багато тем, оскільки дуже важливо, щоб кожен учень міг обрати собі тему, яка б його найбільше хвилювала. А щоб викликати учня в монолозі на щире сповідь, треба частіше проводити бесіди морально-естетичного змісту, створювати проблемні ситуації, вчити учнів висловлювати свої думки і почуття з приводу прочитаного. Тоді з'являться власні думки і в самостійно створених монологах.

Слід уникати повторення з року в рік однакових тем, які згодом стають стандартними, бажано змінювати кожного року їх формулювання.

Монолог повинен завжди викликати в учнів певні труднощі, він має бути продовженням розмови, яка велася в класі, дати можливість учневі висловити свої думки і почуття з приводу того чи іншого питання. Ось чому не варто на уроках давати учням весь готовий матеріал, а частіше пропонувати їм самим прийти до певних висновків. Періодично варто практикувати теми проблемного характеру, наприклад: «Який слід повинна залишити людина на землі» (В. Сухомлинський); «Батьки та діти» в оповіданні М. М. Коцюбинського «Харитя» тощо.

Варто ширше використовувати для тематики учнівських монологів свіжі враження від явищ літературно-мистецького життя країни, району, школи (зустрічі з письменниками, героями війни, літературні вечори, екскурсії), залучати учнів до практичної діяльності (до складання літературно-музичних композицій, описів екскурсій, літературних вечорів, до нарисів про місцевих героїв, наших сучасників).

Кращі монологи учні розміщують на ютуб-каналі. Ведення ютуб-каналу в школі – дуже потрібна і корисна справа. Вона зацікавлює учнів і сприяє розвитку їхніх творчих здібностей. Для вчителя ж такий канал є добрим навчальним посібником, адже в ньому є багато зразкових висловлювань на найрізноманітніші теми. А вчити створювати монологи, як відомо, найліпше на кращих зразках.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в статистичній перевірці експериментальної методики шляхом використання вибіркового спостереження на території України.

Список використаної літератури

1. Вознесенська О., Сидоркіна М. Медіаторчість як складова сімейної медіаосвіти: використання ресурсів арттерапії. *Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Медіаосвіта – пріоритетний напрям в освіті XXI століття: проблеми, досягнення і перспективи»*, 2013. URL: https://aup.com.ua/uploads/Zbirnik_Harkiv.pdf#page=21.
2. Кросмедіа: контент, технології, перспективи: колективна монографія / за заг. ред. д-ра наук із соц. ком. В. Е. Шевченко. *Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ : Кафедра мультимедійних технологій і медіадизайну Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2017. URL: <http://journalib.univ.kiev.ua/mono/cross.pdf>.
3. Паламар С. П., Нежива Л. Л. Методична модель застосування доповненої реальності на уроках читання в початковій школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2020. 34 (2). С. 6–13.
4. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
5. Торчинська Т. А., Гарачук Т. В. Методика навчання літературного читання : навчальний посібник. Умань : ВПЦ «Візаві», 2017. 133 с.

TO THE PROBLEM OF FORMATION OF MONOLOGUE SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS BY MEANS OF MEDIA EDUCATION

Siranchuk Nataliia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Primary Education
Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University

Introduction. The article experimentally proves the effective influence of media education on the formation of monologue speech of primary school students. The lack of game Ukrainian-language media educational content for children of primary school age in the public domain has been established. The effective forms of media education in the classroom, in extracurricular activities and in school extended day. The most effective methods of formation of monologue speech of primary school students by means of media education are proposed: perception of literary and artistic images, emotional-conscious analysis of literary works, work on understanding the expressiveness of literary structures.

The **purpose** of the article is to describe and scientifically substantiate the pedagogical impact of using media education on the development of monologue speech of primary school students.

Methods. It is established that the functioning of the permanent school media collection and the You Tube channel of the school has a positive effect on the formation of monologue speech of elementary school students. It was found that for the effective formation of monologue speech, the performance of lexical and grammatical exercises (educational media content of the school), which will make possible the conscious use of grammatical forms in the process of speech creativity, becomes important.

Results. The analysis of the experimental data of the study of the state of formation of monologue speech of primary school students by means of media education involved the use of the general statistical method «sample observation».

The practice of teaching students in schools in Kyiv showed the importance of wide use of the subject of student monologues: impressions of meetings with writers, war heroes; compilation of literary and musical compositions, essays about local heroes, our contemporaries, etc.

The scientific novelty of the research results is to substantiate the pedagogical impact of the use of media education on the development of monologue speech of primary school students.

Conclusion. The article identifies and experimentally proves the effectiveness of methods and training tools of formation of reading technique in primary classes. It has been established that the quality and effectiveness of education mainly depends on the methodological skills of the teacher. The search for the most effective teaching methods is inextricably linked to the improvement of the lesson, its content and structure, since it is the main form of organization of educational activities of pupils.

Key words: dialogical speech, media education, media culture, media collective, media content, media literacy, media product.

References

1. Voznesenska, O., Sydorkina M. (2013). Mediatvorchist yak skladova simeinoi mediaosvity: vykorystannia resursiv art-terapii. [Media creativity as a component of family media education: use of art therapy resources]. *Mizhnarodna naukovopraktychna Internet-konferentsiia «Mediaosvita – priorityetni napriam v osviti KhKhI stolittia: problemy, dosiahnennia i perspektyvy» International scientific and practical Internet conference «Media education – a priority direction in the education of the 21st century: problems, achievements and prospects»*. URL: https://aup.com.ua/uploads/Zbirnuk_Harkiv.pdf#page=21 [in Ukrainian].
2. Shevchenko, V. (2017). Krosmedia: kontent, tekhnolohii, perspektyvy: kolektyvna monohrafiia [Cross media: content, technologies, perspectives: collective monograph]. *Institut zhurnalistyky Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka - Institute of Journalism of Taras Shevchenko Kyiv National University*. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/mono/cross.pdf> [in Ukrainian].
3. Palamar, S., Nezhiva, L. (2020). Metodychna model zastosuvannia dopovnoeni realnosti na urokakh chytannia v pochatkovii shkoli. [Methodical model of using augmented reality in reading lessons in primary school]. *Pedahohichna osvita - Pedagogical education*, 34(2), 6-13. [in Ukrainian].
4. Siranchuk, N.M. (2017) Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons] Kyiv: Center for Educational Literature. [in Ukrainian].
5. Torchynska T.A. & Harachuk T.V. *Metodyka navchannia literaturnoho chytannia: navchalnyi posibnyk. [Methods of teaching literary reading: a study guide]*. Uman: VOC «Vizavi». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.10.2024 р.

УДК: 373.2:001.89](092)Богуш:37:001.895
DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-106-112

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА СПАДЩИНА АЛЛИ БОГУШ У КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНСЬКОГО ДОШКІЛЛЯ

Трифорова Олена Сергіївна

докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри початкової та дошкільної освіти
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського
e-mail: 5lenatrifonova@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7899-3714

У статті проаналізовано науково-методичну спадщину української науковиці, фундаторки дошкільної лінгводидактики Алли Михайлівни Богуш. Систематизовано доробок ученої за різновекторними напрямками: дошкільна лінгводидактика, формування мовленнєвої особистості дитини, проблеми наступності та спадкоємності дошкільної і початкової ланок освіти, формування оцінно-контрольних дій у дітей та ін. Доведено вплив наукового доробку вченої на формування сучасного освітнього простору в закладах дошкільної освіти. Окреслено розроблені Аллою Богуш методологічні орієнтири організації мовленнєвої та художньо-мовленнєвої діяльності дітей (умови, принципи, методи навчання дітей рідної мови), внесок ученої в розроблення програм, посібників, підручників як для закладів дошкільної освіти, так і вищої школи.

Ключові слова: Алла Михайлівна Богуш, дошкільна лінгводидактика, художньо-мовленнєва діяльність, мовленнєва особистість, інноваційний освітній простір, принцип неперервності, наступності і перспективності освіти, принцип комфортності розвитку дитячої особистості.

Постановка проблеми. Прикметною ознакою сучасності є глибокі трансформаційні зміни в освітній системі, що охоплюють усі рівні освітнього процесу – від дошкільної до вищої освіти. Ці зміни диктують необхідність активного впровадження інноваційних технологій, новітніх форм і методів навчання, які спрямовані на всебічний розвиток особистості. Провідною метою сучасної освіти є виховання самодостатніх, інтелектуально творчих, духовно розвинених громадян, здатних до адаптації в умовах швидко змінюваного інноваційного простору. Це передбачає не лише здобуття знань, а й формування ключових компетентностей, необхідних для життєдіяльності в динамічному суспільстві, зокрема критичного мислення, вміння працювати в команді, вирішувати складні проблеми, приймати відповідальні рішення й активно впроваджувати інновації в різних сферах життя.

Дошкільна освіта є першою обов'язковою ланкою в контексті неперервної освіти, фундаментом формування людського капіталу, що відповідатиме сучасним потребам суспільства, і, відповідно, сприятиме соціально-економічному відновленню та забезпеченню майбутнього сталого розвитку та конкурентоспроможності країни.

У законодавчих документах, таких як Закон України «Про дошкільну освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція розвитку дітей раннього й дошкільного віку, наголошується, що в сучасному освітньому просторі дошкільних закладів основний акцент робиться на розвиток ключових навичок, які є фундаментом для подальшого навчання та успішного життя. З-поміж них виокремлюють:

соціальні й емоційні навички, які допомагають особистості розуміти почуття інших людей, будувати позитивні стосунки, вирішувати суперечки, знаходити компроміси у спільному вирішенні завдань, сприяють розвитку командної взаємодії;

мовленнєві й комунікативні навички, які дозволяють ефективно висловлювати свої думки, вміти розуміти інформацію від інших, здійснювати комунікацію;

критичне мислення, що допомагає дитині мислити нестандартно, знаходити нові шляхи вирішення завдань;

творчі здібності, які сприяють створенню щось нового й унікального, що відкриває нові можливості для обміну знаннями, творчими ідеями та досвідом;

цифрова грамотність, яка в умовах сьогодення є важливою, оскільки дозволяє навчатись через персоналізовані освітні платформи, вчить правильного поведіння з гаджетами і вміння користуватись різними інформаційними ресурсами, які стимулюватимуть розвиток індивідуальних здібностей людини, створюючи тим самим умови для самореалізації та автономії особистості в умовах цифровізації суспільства.

Ці ключові навички, безумовно, створюють основу для особистісного розвитку дитини в умовах швидкоплинних суспільних змін та допомагають їй адаптуватися до сучасного освітнього простору та нових викликів. Це підтверджено й основними положеннями Концепції розвитку дітей раннього й дошкільного віку, зокрема зазначено, що «сучасне суспільство знаходиться на етапі стрімкого розвитку нанотехнологій, робототехніки, digital-технологій, IT-технологій, які є активним рушієм для самоактивності, саморуку особистості в суспільстві, що значною мірою впливає на ранній розвиток

дитини. Така тенденція – це реальні передумови появи класу творчої молоді, основною метою якої є прагнення до самореалізації, самовизначення та самодетермінації» [1, с. 6–7]. Водночас зауважимо, що не лише сучасні нормативно-законодавчі документи проголошують ідеї самоцінності, творчої самореалізації дитини. Такі ідеї значно раніше закладено в працях учених.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичну спадщину Алли Богуш упродовж останніх років досліджують її послідовники та учні, зокрема: здійснено аналіз наукової школи української дошкільної лінгводидактики академіка А. М. Богуш (Т. Котик), ідей вченої щодо виховання звукової культури мовлення дітей дошкільного віку (В. Борова, О. Трифонова), лінгводидактичних проблем навчання дітей рідної мови в науковому доробку А. М. Богуш (інтерація мовленнєвої діяльності, компетентнісний підхід до навчання дітей рідної мови, національна спрямованість мовленнєвого розвитку дитини, наступність у розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку та учнів першого класу, мовленнєва підготовка до навчання у школі) (Н. Луцан та ін.), методичних засад формування оцінно-контрольних дій у старших дошкільників у спадщині вченої (О. Монке, І. Сараєва), ідей А. Богуш відносно методичної підготовки майбутніх вихователів (Р. Найда), наукових розвідок ученої щодо національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (О. Трифонова).

Формулювання мети статті. Мета статті полягає в узагальненні й систематизації наукового доробку Алли Богуш у контексті інноваційного освітнього простору українського дошкільця.

Виклад основного матеріалу. Алла Михайлівна Богуш є знаковою постаттю в дошкільній педагогіці й лінгводидактиці. Науково-методична спадщина вченої посідає вагомое місце в сучасному інноваційному освітньому просторі українського дошкільця, а це більше 1000 праць, які не втрачають своєї актуальності і відповідають новим викликам освіти. Її невтомна праця на освітянській ниві була і є спрямованою на національні цінності, патріотизм, індивідуальний підхід до розвитку й виховання дитини дошкільного віку. Вирізняє визначене Аллою Михайлівною змістове наповнення поняття «дитинство», яке вчена визначає як «період народження і становлення особистості з її майбутніми духовними і моральними цінностями, період пізнання соціуму і її величності Людини; відкриття дитиною царини Життя на планеті Земля у всьому його розмаїтті, з усіма його позитивними і негативними проявами; це перші кроки навчання; це жадоба знань, це перші радощі, перші розчарування і перші сльози... це, нарешті, фундамент становлення громадянина і патріота своєї країни» [2, с. 139].

Наукові інтереси Алли Михайлівни можна систематизувати за такими напрямками:

Дошкільна лінгводидактика. Розроблені вченою методики розвитку мовлення і навчання дітей дошкільного віку рідної мови, а саме виховання звукової культури мовлення, збагачення словника дітей, формування граматично правильного мовлення, розвитку зв'язного мовлення – гармонійно поєднуються з інноваційними технологіями, що впроваджуються в сучасних закладах дошкільної освіти. Інноваційними вважаю розроблені Аллою Михайлівною методологічні орієнтири організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей: йдеться про умови, принципи, методи навчання дітей рідної мови, які забезпечують повноцінний мовленнєвий розвиток дітей через інтеграцію мовленнєвої діяльності в образотворчу, музичну, ігрову, художню діяльність та щоденне спілкування. Алла Богуш наголошує на необхідності методично правильної організації художньо-мовленнєвої діяльності в ЗДО, адже на її думку, ««проживання», прийняття дитиною літературного твору, можливість «грати» з художнім словом надають процесу сприймання більш глибокого змісту, що сприяє зосередженості дитини на мовному матеріалі. У цьому аспекті цінними є настанови вченої, що у процесі слухання у свідомості дитини виникають уявлення – конкретні образи (герої, предмети, явища природи); дитина їх усвідомлює, пов'язує між собою, внаслідок чого і розуміє зміст прочитаного. Погоджуємося із ученою, що «розуміння, усвідомлення змісту художнього твору викликає певні почуття, емоційні переживання, формує певний естетичний настрій, впливає на поведінку дітей» [3, с. 184–185]. Важливо, як слушно зауважує А. Богуш, навчити дитину сприймати художній твір в єдності думки й почуття, адже «чим глибше сприймання змісту твору, тим більше його виховний вплив на дитину» [3, с. 185]. Ці настанови вченої не втрачають своєї актуальності й сьогодні, оскільки визначена Аллою Михайлівною інтеграція різних видів художньо-мовленнєвої діяльності націлена на діяльнісний характер дошкільної освіти, що й на сучасному етапі є актуальним і значущим.

Психологічні аспекти мовленнєвого розвитку дітей. Аллою Михайлівною визначено психологічні особливості дітей дошкільного віку та їх вплив на розвиток мовлення. На твердження науковиці, у спілкуванні з дорослими в дітей «започатковується формування здатності до самосвідомості та самооцінки і на цій основі – до довільної регуляції своєї поведінки відповідно до вимог дорослих. Через педагогічну оцінку та контроль у процесі спілкування дитина оволодіває самооцінкою і самоконтролем» [4, с. 144]. А. Богуш описала етапи усвідомлення рідної і другої мов, усе це допомагає забезпечити індивідуальний підхід до навчання дітей із різними рівнями мовленнєвого розвитку. Опанування дітьми другою мовою в сучасному світі є основоположним чинником для інтеграції дитини в суспільство, розвиваючи соціальні,

культурні та когнітивні навички. Це створює міцну основу для успішної соціальної взаємодії в будь-якому середовищі, сприяє самоствердженню дитини та підвищенню її соціальної мобільності в міжнародному аспекті в майбутньому.

Розвиток національно-духовних цінностей. Усе своє життя Алла Михайлівна наголошує на важливому і своєчасному формуванню національної свідомості, духовності в дітей. Провідним чинником, на глибоке переконання вченої, виступає рідна мова, саме завдяки мові дитина краще розуміє рідний народ, активно пізнає культуру та національні традиції. Адже, як слушно зауважує вчена, «українська мова є базовим системоутворюваним складником української державності, сутнісною ознакою нації і її найвищою цінністю, провідним чинником консолідації суспільства і світового українства, потужним засобом інтелектуального, духовного, творчого розвитку нації і окремої особистості» [2, с. 126]. Цінними є поради А. Богуш якомога більше читати дітям твори українських письменників як класиків, так і сучасних, вивчати вірші напам'ять, розчувати малі фольклорні жанри, адже за її словами, «український фольклор акумулює не тільки квінтесенцію національного досвіду, а й витончену влучність та точність рідної мови» [3, с. 183]. Рідна мова віддзеркалюється в художньому слові, є носієм української культури. Науковиця акцентує увагу на тому, щоб діти засвоїли рідну українську мову як національно-патріотичну цінність, адже в сучасних умовах це набуває особливої ваги, оскільки мова є не лише засобом комунікації, а потужним інструментом збереження національної єдності та боротьби за незалежність.

Формування мовленнєвої особистості дитини. Алла Михайлівна справедливо зауважує, що змістом сучасної мовної освіти є формування мовленнєвої особистості на етапі дошкільця, а згодом і мовної особистості. Учена визначає мовну освіту як «соціально-педагогічне явище, спрямоване на формування мовної особистості, вивчення, збереження та використання у навчанні і вихованні молодого покоління українців на рідній землі та за її межами духовної і матеріальної культури українців, їхньої етногенези та сучасного буття у світі» [2, с. 129]. На нашу думку, найповніше в аспекті лінгводидактики визначення мовної особистості презентовано у працях Алли Михайлівни Богуш. Так, учена під мовною особистістю розуміє «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички у процесі міжкультурного спілкування з різними категоріями населення» [2, с. 222]. Як бачимо, в цьому понятті закладено ті ключові навички, яких потребує суспільство. Підтримуємо думку вченої, що особливу значущість має вплив слова вихователя, як сформованої мовно-мовленнєвої особистості, на дітей дошкільного віку, адже саме вихователька закладає «мовний фундамент» майбутньої мовленнєвої особистості [5, с. 243]. А. Богуш наполягає на такому сегменті – психолого-педагогічного супроводу формування методичної спрямованості мовленнєвої особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти. Ураховуючи специфіку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку, яка здійснюється під керівництвом мовної особистості виховательки за умови контрольної-аналітичної діяльності виховательки-методиста ЗДО, дійшли висновку щодо необхідності формування в закладах вищої освіти мовно-мовленнєвої особистості майбутніх фахівців ЗДО, яка спроможна не тільки до організації роботи з дітьми з розвитку мовлення, а й володіти методикою навчання і розвитку активного мовлення, повинна бути методично озброєна методиками, прийомами, технологіями розвитку мовлення дітей і формування в них мовленнєвих компетенцій як підґрунтя мовленнєвої особистості випускника закладу дошкільної освіти [5, с. 245].

Якщо взяти до уваги, що в останніх нормативно-законодавчих документах наголошено на розвитку Soft Skills, тобто на розвиткові особистісних гнучких якостей для взаємодії з іншими, то зауважу, для того щоб здійснювати ефективну комунікацію в команді, необхідно насамперед розвинуте мовлення і сформовані в дитини комунікативні навички. У цьому аспекті вийшли друком підготовлені Аллою Михайлівною в співавторстві з Н. Гавриш посібники «Веселі казкарики», «Вчимося розповідати», «Запрошуємо до розмови» (2013 р.) та інші праці, в яких учена акцентує на застосуванні інтерактивних методів і прийомів, з-поміж них: прийом активізації минулих вражень дітей, розігрування психологічних емоційно яскравих етюдів, літературні ігри за мотивами знайомих дітям казок, метод моделювання: з використанням моделей кольорових, різних за розміром, за формою, зображувальних тощо. Особливе місце вчена відводить такому словесному прийому, як запитання, які в закладі дошкільної освіти можна використовувати різних типів, наприклад, у бесідах за змістом художнього твору: запитання, спрямовані на з'ясування розуміння дітьми основної ідеї твору; запитання, що передбачають з'ясування ставлення дітей до літературних персонажів; запитання, спрямовані на встановлення причин і мотивів вчинків літературних героїв; запитання, що дозволяють дитині зрозуміти жанр, композицію твору та ін. Безумовно, що всі ці та інші запропоновані й докладно описані вченою методи і прийоми є інтерактивними й такими, що стимулюють критичне мислення, розвивають мовлення дітей і їхню ініціативність у спілкуванні.

Формування оцінно-контрольних дій у дітей. Для успішного навчання дуже важливим є уміння

дітей самостійно перевіряти себе, володіти навичками самоконтролю. У закладі дошкільної освіти потрібно вчити дітей самостійно оцінювати свою відповідь, активно ставитися до певного завдання і його виконання, висловлювати ставлення до своєї діяльності [2, с. 27]. Методика, розроблена А. Богуш, з вивчення особливостей оцінних суджень дітей старшого дошкільного віку у процесі сприймання художніх текстів складалася із двох серій дослідів на основі експериментальних «провокаційних» ситуацій; яка була вперше опублікована у фаховому журналі «Дошкільна педагогіка і психологія» у 1974 р. (Богуш А. М. Місце оцінки на заняттях з розвитку мови». Вип. 7. Київ: Радянська школа», 1974). Зазначу, що методика була інноваційною на той час і не втратила своєї актуальності й нині. Аллою Михайлівною було розроблено систему дидактичних завдань, під час виконання яких у дітей вироблялися «актуально усвідомлені» дії, формувалися дії контролю. Ці дії надалі слугували основою щодо здійснення дитиною свідомого контролю у процесі мовленнєвого висловлювання. Систему навчальних завдань було побудовано на основі використання зовнішніх опор (різнокольорові фішки, картинки, замальовки, схеми, магнітофонні записи) з їх поступовим згортанням. Як зауважує вчена, наочний матеріал виступав зовнішньою опорою внутрішніх дій контролю, які дитина повинна була здійснювати під керівництвом педагога [3, с. 260–261; 4, с. 148]. А. Богуш докладно описано методику навчання дітей адекватних оцінно-контрольних дій на заняттях із розвитку мовлення, зокрема визначено такі умови: включення дітей в активну оцінно-контрольну діяльність за допомогою створення спеціальних мовленнєвих ситуацій на основі поетапного формування дій; засвоєння мовленнєвого зразка, системи вимог до процесу і результату мовленнєвого висловлювання; засвоєння дій зіставного аналізу мовленнєвого висловлювання із заданим оцінним еталоном; перенесення засвоєних дій оцінки і контролю мовленнєвої діяльності товариша на власне мовлення; перенесення сформованих оцінно-контрольних дій в індивідуальному експерименті в колективну навчальну діяльність [3, с. 289]. Формування оцінно-контрольних дій у дітей старшого дошкільного віку відіграє важливу роль у підготовці дитини до навчання в Новій українській школі, адже оцінно-контрольні дії є «прямим вираженням планувальної і регулювальної функцій мовлення, а отже, і свідомості» [4, с. 157], що, безумовно, в подальшому впливатиме на успішне засвоєння дитиною шкільної програми.

Проблеми наступності та спадкоємності дошкільної і початкової ланок освіти. Наголошуючи на унікальності й самобутності дошкільного дитинства, А. Богуш визначає принципи гуманістичної парадигми навчання і виховання, насамперед, дитини – дошкільника і першокласника, а саме – принцип неперервності, наступності і перспективності освіти та принцип комфортності розвитку дитячої особистості [2, с. 141]. Цей принцип вчена розуміє таким чином: це природничі та соціально-психологічні чинники, що визначають життєдіяльність дитини на позитивно-емоційному тлі від народження на всіх етапах дитинства до дорослості. Чинники, що забезпечують сходження особистості дитини від досконалого фізичного розвитку через засвоєння інтелектуальних, загальнолюдських, морально-етичних цінностей і системи гуманних взаємовідносин до високої духовності, що дає право йменуватися Людиною на планеті Земля. Отже, створити для Дитини комфортне життя означає забезпечити для неї змістове в усьому його розмаїтті, емоційно насичене, позитивно забарвлене життя на всіх сходинках соціальних осередків: у сім'ї, дошкільному закладі, школі, соціумі [2, с. 143]. Щодо реалізації принципу комфортності, то Алла Михайлівна наголошує на двох таких чинниках: розвивальне предметне середовище і педагогічні кадри, «які забезпечують розвивальне спілкування діалогічного характеру і гуманістичні взаємовідносини» [2, с. 144]. Щодо першого чинника, то вчена акцентує на тому, що «немає нездібних дітей – необхідно лише своєчасно відкривати приховані потенційні можливості творчого розвитку кожної дитини і створювати їй відповідне розвивальне середовище, яке стимулюватиме цей розвиток» [2, с. 80]. Тому, на її переконання, треба забезпечувати заклади дошкільної освіти комп'ютерами, сучасним обладнанням тощо. Зауважимо, що гострота цієї проблеми окреслена в Постанові КМУ «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» (від з березня 2021 р. № 179), в якій одним із завдань визначено «розбудову сучасного, безпечного, інклюзивного та комфортного освітнього середовища в закладах дошкільної освіти», що, безумовно, сприятиме становленню й розвитку особистості майбутнього громадянина України.

Щодо другого чинника, то Алла Богуш наполягає на обов'язковому введенні спецкурсу на спеціальності 012 Дошкільна освіта «Наступність і перспективність у навчанні дітей і учнів дошкільної і початкової ланок освіти». Принагідно відзначимо, що в Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського впроваджується вибіркова компонента «Наступність у роботі закладу дошкільної освіти та першого класу школи» в підготовці магістрів спеціальності 012 Дошкільна освіта.

На нашу думку, особливо значущим у проєкції сучасних освітніх завдань та світових тенденцій у формуванні майбутнього громадянина є внесок Алли Богуш у розроблення програм, посібників, підручників як для закладів дошкільної освіти, так і вищої школи, що визначаємо *наступним напрямом її різновекторної науково-методичної діяльності*. Інноваційною є і залишається тематична програма «Мовленнєвий компонент дошкільної освіти», яка на сьогодні 5 разів перевидавалася. У цій програмі

вченою визначено різні види як мовленнєвої (фонетична, лексична, граматична, монологічна, діалогічна), так і художньо-мовленнєвої (когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, поетично-емоційна, оцінювально-етична, театральна-ігрова) компетенцій з орієнтацією на європейські традиції. Наголошуємо, що вперше в історії української дошкільної лінгводидактики проголошувався компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дітей, який і нині залишається одним із провідних підходів до навчання дітей дошкільного віку. А за підручниками Алли Михайлівни («Дошкільна лінгводидактика», «Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах», «Методика ознайомлення з довкіллям», «Методика навчання української мови в закладах національних спільнот», «Методика ознайомлення дітей з українським народознавством») і досі навчаються здобувачі спеціальності 012 Дошкільна освіта і 013 Початкова освіта в педагогічних закладах України.

Витоки української дошкільної лінгводидактики. Аллою Михайлівною на сторінках українських часописів («Дошкільне виховання», «Рідна школа») неодноразово публікувалися статті, присвячені аналізу спадщини корифеїв педагогіки й методики – В. О. Сухомлинського, К. Д. Ушинського, С. Ф. Русової та ін. Результатом аналізу праць учених стало видання ґрунтовних наукових розвідок ученої, присвячених педагогічній і лінгводидактичній спадщині Василя Сухомлинського [6] та Костянтина Ушинського [7]. У цих працях А. Богуш докладно аналізує лінгводидактичну концепцію класиків педагогіки, висвітлює їхнє бачення на методику розвитку мовлення дітей, подає принципи навчання дітей рідної мови за В. Сухомлинським, зокрема це: нерозривної єдності і взаємозв'язку Держави, Батьківщини і рідної мови; національної спрямованості мовленнєвого розвитку дитини; уваги до краси і милозвучності української мови; сенсифікації духовного розвитку особистості через Образ рідного слова; інтеракційної діяльності; сенсорно-лінгвістичного розвитку; взаємозв'язку мислення і мови; емоційної насиченості та естетичної спрямованості мовленнєвого розвитку дітей [5, с. 176–183]. Як бачимо, визначені Василем Сухомлинським принципи й нині зберігають свою актуальність і є вельми важливими у формуванні національно-духовної особистості дитини на сучасному етапі.

Керівництво дослідженнями учнів наукової школи Алли Богуш. Алла Михайлівна Богуш є керівником і консультантом численної кількості дисертаційних досліджень як на здобуття наукового ступеня кандидата, так і доктора педагогічних наук. Можна впевнено стверджувати, що досліджувані теми орієнтовані на пошук інноваційних, інтерактивних методів, прийомів, підходів і в навчанні дітей дошкільного віку, і в підготовці майбутніх фахівців дошкільної освіти, що відповідає викликам сучасності. Але знову ж таки зауважимо, що смислове оновлення запропонованих інновацій базується на розроблених Аллою Михайлівною методиках, які продовжують бути актуальними й активно застосовуються вихователями у своїй професійній діяльності.

Висновки. Отже, науково-методична спадщина Алли Михайлівни Богуш відіграє значну роль у розвитку та вдосконаленні системи дошкільної освіти в Україні. Праці вченої суттєво вплинули на формування сучасного освітнього простору, забезпечивши міцний фундамент для організації освітньо-виховного процесу в закладах дошкільної освіти. Завдяки науковим розробкам Алли Михайлівни Богуш вихователі та педагоги отримують не лише методичні інструменти для здійснення ефективної роботи з дітьми, але й орієнтири для розвитку інноваційних підходів, що сприяють гармонійному та всебічному розвитку дитини через інтеграцію сучасних технологій, компетентнісний підхід та індивідуальні потреби кожної дитини.

Список використаної літератури

1. Концепція розвитку дітей раннього й дошкільного віку. Київ, 2020. 24 с. URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf> (дата звертання: 21.10.2024).
2. Богуш А. Вибрані науково-педагогічні статті / упор. Л. В. Калуська / за заг. ред. А. М. Богуш. Тернопіль: Підручники і посібники, 2019. 304 с.
3. Богуш Алла. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 376 с.
4. Богуш А. М. Становлення і розвиток української дошкільної лінгводидактики (друга половина XIX – початок XXI ст.) : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2019. 328 с.
5. Психолого-педагогічний супровід формування професійно методичної спрямованості особистості майбутніх фахівців дошкільної освіти : колект. моногр. / А. М. Богуш, Л. І. Березовська, С. В. Діхтяренко, Н. В. Маліновська, Р. Г. Найда / за заг. і наук. ред. дійсного члена НАПН України, доктора педагогічних наук, професора А. М. Богуш. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 296 с.
6. Богуш А. М. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі : монографія. Видання 2-е, доопрацьоване, доповнене. Кам'янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2018. 392 с.
7. Богуш А., Пікінер В. Педагогічна спадщина К. Д. Ушинського у вимірі сучасності : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2017. 344 с.

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL HERITAGE OF ALLA BOHUSH IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE EDUCATIONAL SPACE OF UKRAINIAN PRESCHOOL

Tryfonova Olena

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Mykolaiv V.O. Sukhomlynsky National University

Introduction. A distinctive feature of modern times is the profound transformational changes in the educational system, which cover all levels of the educational process (from pre-school to higher education). These changes dictate the need to actively introduce innovative technologies, the latest forms and methods of teaching, aimed at the comprehensive development of the individual, the formation of key competencies necessary for life in a dynamic society. Preschool education is the first compulsory link in the context of lifelong learning, the foundation of development of human capital.

Purpose. The purpose of the article is to summarise and systematise Alla Bogush's scientific achievements in the context of the innovative educational space of Ukrainian preschool education.

Methods. The theoretical research methods (analysis, generalisation and systematisation) are used in the article.

Results. The scientific and methodological heritage of Alla Bohush occupies a significant place in the modern innovative educational space of Ukrainian preschool education. It comprises more than 1000 works, that do not lose their relevance and meet new challenges of education. The scientific interests of the scientist are systematised in the following areas: preschool linguodidactics (the methodological guidelines for organising children's artistic and speech activities developed by Alla Bohush are innovative (conditions, principles, methods of teaching children their native language through the integration of speech activities into fine arts, music, play, artistic activities and daily communication); psychological aspects of children's speech development (the scientist identified the psychological characteristics of preschool children and their influence on speech development, the stages of awareness of native and second languages were described), development of national and spiritual values (the scientist emphasises, that children should learn their native Ukrainian language as a national and patriotic value, because in modern conditions it is of particular importance, since language is not only a means of communication, but also a powerful tool for preserving national unity); formation of the child's linguistic personality (according to Alla Bogush, the content of modern language education is the formation of a linguistic personality at the preschool stage, and later it is a formation of a speech personality); formation of evaluation and control actions in children (two series of experiments developed by the scientist on the basis of experimental 'provocative' situations of four types are still relevant); problems of continuity and sequence of preschool and primary education (the scientist characterised the principles of continuity, sequence and prospects of education and comfort of child's personality development), etc.

Originality. It was systematised and theoretically grounded the scientific and methodological heritage of Alla Bogush in the context of the innovative educational space of Ukrainian preschool education.

Conclusion. The scientific and methodological heritage of Alla Bohush plays a significant role in the development of the modern educational space of Ukrainian preschool education, which takes into account the integration of modern technologies, competence-based approach and individual needs of each child. In order to develop personal flexible qualities for interaction with others and critical thinking, we propose to use the techniques developed by Alla Bogush (activation of children's past experiences, acting out psychological and emotionally vivid sketches, modelling and literary games based on familiar fairy tales).

Key words: Alla Mykhailivna Bogush, preschool linguodidactics, artistic and speech activity, speech personality, innovative educational space, principle of continuity, sequence and prospects of education, principle of comfort of child's personality development.

References

1. Kontseptsiiia osvity ditei ranniho ta doshkilnoho viku [The education concept of early age children and preschool children]. (2024). URL: <https://dnz71.edu.vn.ua/uploads/tiger-1599493145.pdf> [in Ukrainian].
2. Bohush, A. (2019). Vybrani naukovy-pedahohichni statti [Selected scientific and pedagogical articles]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].
3. Bohush, A. (2004). *Movlennievyyi rozvytok ditei vid narodzhennia do 7 rokiv: monohrafiia* [Speech development of children from birth to 7 years old: a monograph]. Kyiv: Publishing house «Slovo». [in Ukrainian].
4. Bohush, A. M. (2019). *Stanovlennia i rozvytok ukrainskoi doshkilnoi linhvodydaktyky (druha polovyna XIX – pochatok XXI st.): monohrafiia* [Formation and development of Ukrainian preschool language didactics (second half of the 19th - beginning of the 21st century): a monograph]. Kyiv: Publishing house «Slovo». [in Ukrainian].
5. Bohush A. M., Berezovska L. I., Dikhtyarenko S. V., Malinovska N. V., Nayda R. H. (2023). *Psykhologo-pedahohichniy suprovit formuvannia profesiino metodychnoi spriamovanosti osobystosti maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity* [Psychological and pedagogical support of the formation of professional and methodological orientation of the personality of future specialists in preschool education]: collective monograph. Ivano-Frankivsk: NAIR. [in Ukrainian].
6. Bohush, A.M. (2018). *Pedahohichni vymiry Vasylia Sukhomlynskoho v suchasnomy osvitnomu prostori*. [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynsky in the modern educational system]. KamianetsPodilskyi: TOV «Drukarnia Ruta». [in Ukrainian].

7. Bohush, A. & Pikiner, V. (2017). Pedahohichna spadshchyna K. D. Ushynskoho u vymiri suchasnosti [Pedagogical heritage of K. D. Ushynskiyi in the modernage]. Kyiv: Vydavnychii dim «Slovo». [in Ukrainian].
Отримано редакцією 29.11.2024 р.

УДК 378.016:641.56 (043.5)

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-112-117

РОЛЬ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Бірюк Людмила Яківна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: biryuuk.51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4940-4228

Солод Ігор Сергійович

аспірант кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: solod470@gmail.com

У статті висвітлено проблему формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів початкової школи. Визначено загальні положення формування означеної компетентності та окреслено її основні компоненти, що мають формуватися в дітей як у перебігу занять, так і в позакласний час. Також у статті розглянуто провідну роль педагога у формуванні здоров'язбережувальної компетентності у школярів, запропоновані конкретні методичні приклади для реалізації цієї мети.

Ключові слова: *молоді школярі, розвиток, здоров'язбережувальна компетентність, складники, здоровий спосіб життя, соціально-емоційний розвиток, психічний розвиток, навчальна успішність, навички саморегуляції, роль учителя.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасний світ ставить перед молодшими школярами безліч викликів, що вимагають адаптації та ефективного функціонування в умовах зростаючої інформатизації, екологічних проблем та соціальних змін. Здоров'я як фізичне, так і психічне є фундаментальною основою для успішного навчання, розвитку та соціалізації дитини. Однак, спостерігається зростання кількості дітей з проблемами здоров'я, що негативно впливає на їхній навчальний процес та загальний розвиток.

Це підкреслює актуальність дослідження ролі здоров'язбережувальної компетентності в розвитку молодших школярів.

Проблема полягає в недостатній розробленості та впровадженні ефективних механізмів формування здоров'язбережувальної компетентності у молодшому шкільному віці. Наявні програми та методики часто не враховують вікових особливостей дітей, їхніх індивідуальних потреб та специфіки навчального середовища. Недостатньо уваги приділяється практичному застосуванню знань про здоровий спосіб життя, формуванню навичок саморегуляції та відповідальності за власне здоров'я.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю:

- визначити ключові складники здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів;
- розробити ефективні методики та програми формування означеної компетентності з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей;
- оцінити вплив здоров'язбережувальної компетентності на успішність навчання, адаптацію та загальний розвиток молодших школярів;
- розробити рекомендації для педагогів, батьків та інших учасників освітнього процесу щодо впровадження ефективних стратегій формування досліджуваної якості.

Аналіз останніх досліджень із зазначеної проблеми. Останні роки спостерігається зростання інтересу до дослідження здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів, що обумовлено підвищенням захворюваності серед дітей та необхідністю формування у них відповідального ставлення до власного здоров'я. Аналіз наукової літератури переконує, що дослідження в цій галузі охоплюють різні аспекти: визначення структури компетентності, розроблення методик її формування, оцінювання впливу на розвиток дитини.

Для нашого дослідження важливим є визначення складників здоров'язбережувальної компетентності. Аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що означену проблематику досліджував ряд учених: І. Ю. Кузьміна, О. О. Калініна, С. В. Крилова, А. М. Бородіна, О. Г. Тарасова, В. І. Лусканова, О. В. Зайцева, Л. П. Матвєєва, які визначають здоров'язбережувальну компетентність як сукупність знань,

умінь та навичок, що дозволяють дитині усвідомлено ставитися до свого здоров'я, берегти його та зміцнювати. Дослідниця О. О. Калініна підкреслює важливість формування не лише знань про здоровий спосіб життя, а й розвитку навичок саморегуляції, самоконтролю та відповідальності за власне здоров'я. Дослідження В. Г. Нечаєвої демонструють важливість урахування індивідуальних особливостей дітей у процесі формування визначеної компетентності.

Вітчизняними вченими (І. Ю. Кузьміна, С. В. Крилова, А. М. Бородіна) розроблено різнопланові методики формування здоров'язбережувальної компетентності в молодших школярів, зокрема інтерактивні методи навчання, ігрові технології, проєктно-дослідницьку діяльність, залучення батьків до освітнього процесу тощо. Так, О. Г. Тарасова досліджує ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій для формування здоров'язбережувальних навичок. М. І. Остапенко підкреслює важливість інтеграції здоров'язбережувальних аспектів у всі навчальні предмети.

Уплив здоров'язбережувальної компетентності на розвиток молодших школярів розглянуто в дослідженнях Л. В. Артем'євої, Є. В. Бондаренко, В. О. Ковальової, І. П. Подляшук, де відзначено позитивний вплив сформованої здоров'язбережувальної компетентності на академічну успішність, соціальну адаптацію та психологічний добробут молодших школярів, а також зв'язок між рівнем сформованості здоров'язбережувальної компетентності та рівнем фізичного розвитку дітей. Діти з високим рівнем здоров'язбережувальної компетентності демонструють кращу самооцінку, більшу стресостійкість та позитивніше ставлення до навчання.

Ми притримуємося визначення здоров'язбережувальної компетентності, сформульованого О. О. Калініною, яка підкреслює важливість формування не лише знань про здоровий спосіб життя, а й розвитку навичок саморегуляції, самоконтролю та відповідальності за власне здоров'я.

Аналіз досліджень вітчизняних учених дав змогу виявити низку невирішених питань з означеної проблематики. Потрібні додаткові дослідження щодо ефективності різних методик формування здоров'язбережувальної компетентності в різних соціально-культурних умовах з урахуванням індивідуальних особливостей молодших школярів та їхніх сімей. Важливо розробити інструменти для об'єктивного оцінювання рівня здоров'язбережувальної компетентності та моніторингу її динаміки. Також необхідні дослідження щодо довгострокового впливу процесу формування здоров'язбережувальної компетентності на здоров'я та розвиток дітей молодшого шкільного віку. Особливої уваги потребують дослідження щодо адаптації методик формування здоров'язбережувальної компетентності до умов воєнного часу та посттравматичного відновлення дітей.

Метою даної статті є дослідження основних тенденцій розвитку ключової компетентності – здоров'язбережувальної як головної в забезпеченні якісної професійної діяльності вчителя, а також визначення основних змістових характеристик досліджуваного поняття.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Здоров'я – це не лише відсутність хвороб, а й стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя. Для молодших школярів, які перебувають у періоді інтенсивного фізичного, психічного та соціального розвитку, здоров'я є фундаментальною основою для успішного навчання, адаптації та соціалізації. Здоров'язбережувальна компетентність як сукупність знань, умінь та навичок, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я відіграє ключову роль у цьому процесі.

Здоров'я дитини залежить від низки ключових компетентностей, зокрема: правильного харчування, фізичної активності та загартовування, ефективної комунікації, дотримання гігієни, раціонального режиму праці та відпочинку, розв'язання конфліктів, самоконтролю, мотивації до успіху, вольових зусиль, емпатії, самоусвідомлення, самооцінки, управління стресом, визначення життєвих цілей, аналізу проблем та прийняття рішень, а також співпраці.

Ураховуючи високу чутливість організму молодших школярів до зовнішніх факторів та інтенсивність їхнього розвитку, вчитель початкової школи відіграє визначальну роль у збереженні та зміцненні їхнього здоров'я. Як головний організатор навчально-виховного процесу, вчитель має унікальну можливість систематично та ефективно впливати на здоровий розвиток учнів.

Однак, для ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності у дітей, вчителі самі повинні володіти цими навичками. Це вимагає не лише знання основ здоров'я, а й володіння валеологічними знаннями та методами формування здорового способу життя, які бажано отримувати під час післядипломної освіти. Проте короткострокові курси не гарантують достатнього рівня здоров'язбережувальних компетентностей.

Здоров'язбережувальна компетентність містить декілька взаємопов'язаних компонентів:

- *знання про здоровий спосіб життя*: це розуміння основних принципів здорового харчування, режиму дня, фізичної активності, гігієни та профілактики захворювань. Діти повинні усвідомлювати вплив шкідливих звичок (куріння, алкоголь, наркотики) на їхнє здоров'я.

- *уміння оцінювати власний стан здоров'я*: це здатність розпізнавати симптоми захворювань,

звертатися за медичною допомогою та дотримуватися рекомендацій лікаря. Важливо також уміти розпізнавати ознаки стресу та вміти керувати своїми емоціями;

- *навички саморегуляції та самоконтролю*: здатність керувати своїми емоціями, регулювати поведінку та дотримуватися режиму дня, що включає вміння розслабитися, зосереджуватися та ефективно використовувати час;

- *відповідальність за власне здоров'я*: усвідомлення важливості збереження здоров'я; готовність до активних дій для його зміцнення; дотримання правил гігієни, регулярні фізичні вправи та здорове харчування;

- *соціальні навички*: це здатність будувати здорові стосунки з однолітками та дорослими, ефективно комунікувати та вирішувати конфлікти. Здорові соціальні стосунки позитивно впливають на ментальне здоров'я дитини.

Сформованість здоров'язбережувальної компетентності позитивно впливає на різні аспекти розвитку дитини, зокрема на:

- фізичний розвиток: здоровий спосіб життя сприяє фізичному зростанню та розвитку, зміцненню імунітету та профілактиці захворювань;

- психічний розвиток: навички саморегуляції та стресостійкості допомагають дітям краще адаптуватися до навчального середовища та долати труднощі;

- соціальний розвиток: здорові соціальні навички сприяють успішній соціалізації та формуванню позитивних стосунків з однолітками та дорослими;

- навчальна успішність: здоров'я є основою для успішного навчання, діти, які дбають про своє здоров'я, краще зосереджуються на навчанні та демонструють кращі результати.

Ефективне формування здоров'язбережувальної компетентності потребує комплексного підходу, який передбачає:

- систематичну роботу в школі із включення здоров'язбережувальних тем у навчальні програми, проведення тематичних заходів, використання інтерактивних методів навчання;

- співпрацю з батьками за допомогою інформування батьків про важливість здоров'язбережувальної компетентності та залучення їх до спільних заходів;

- залучення фахівців різнопланових професій (лікарів, психологів, соціальних працівників) до проведення консультацій та тренінгів;

- створення сприятливого навчального середовища для організації безпечних та комфортних умов навчання, проведення регулярних фізкультурхвилинок та перерв.

Дослідження показують тривожну тенденцію: 30 % учнів початкових класів мають слабе здоров'я, а понад 90 % випускників шкіл стикаються з різними проблемами зі здоров'ям. Серед них 80 % мають порушення постави, 45 % – короткозорість, а 40 % – проблеми серцево-судинної системи. Основною причиною є не лише вплив негативних чинників, але й недостатня увага до валеологічного виховання дітей.

Здоров'я, життя, честь і гідність людини є найвищими соціальними цінностями в Україні. Тому ключовим завданням школи є виховання фізично, морально і психологічно здорового покоління, здатного розвиватися й вести активне творче життя.

Сучасна освіта потребує нових підходів, орієнтованих на особистість учня, його потреби та інтереси. Це включає індивідуалізоване навчання, спрямоване на саморозвиток і самонавчання, а також формування життєвих цілей. Особлива увага приділяється впровадженню здоров'язбережувальних технологій, які спрямовані на розвиток валеологічного мислення та формування звички дбати про своє здоров'я.

Уроки з основ здоров'я відіграють важливу роль у формуванні здорового способу життя учнів. Вони не лише надають знання про безпеку та здоров'я, але й сприяють розвитку практичних навичок і ціннісного ставлення до власного життя. Використання інтерактивних методів навчання, рольових ігор, практичних вправ і творчих завдань допомагає зробити процес навчання цікавим і ефективним.

Особливе значення має впровадження сучасних методик, таких як тренінги, ситуаційні ігри, психогімнастика, робота з візуальними матеріалами, що сприяє закріпленню знань і формуванню здорових звичок. Завдяки цьому учні отримують не лише теоретичні знання, а й практичні навички, які допоможуть їм у повсякденному житті.

Таким чином, сучасна школа має забезпечувати умови для всебічного розвитку учнів, формування їхнього здоров'язбережувального мислення та підготовки до активного, здорового життя в суспільстві.

Здоров'я кожної окремої людини – це є в цілому здоров'я української нації. На сьогоднішній день, проблема формування і забезпечення здоров'я всіх верств населення, і особливо дітей, є однією з найбільш важливих і актуальних. Особливості сучасних умов життя, екологічні та соціальні проблеми, зростання обсягів інформації, стрімкий розвиток технічного прогресу, перевага шкідливих звичок над здоровим способом життя, недостатня кількість рухової активності тощо – усе це негативно впливає на стан здоров'я дітей.

Спеціальні дослідження виявили несприятливу тенденцію щодо показників стану здоров'я школярів.

Так, 30 % сучасних учнів початкових класів мають слабе здоров'я, яке часто втрачається ще до закінчення школи. Більш ніж 90% випускників шкіл мають різні відхилення в стані здоров'я, 80 % – порушення постави, у 45 % – короткозорість, у 40 % випускників зареєстровано порушення діяльності серцево-судинної системи, 17 % страждають на захворювання органів травлення, 10,2 % – ендокринної системи.

Зростання захворюваності пояснюється не лише впливом різних негативних чинників, а й недостатньою увагою до валеологічних питань в освіті дітей і дорослих, що є однією з причин пасивного ставлення дитини до свого здоров'я.

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність є в Україні найвищою соціальною цінністю, невід'ємною складовою суспільного багатства. Головне завдання школи – виховання фізично, психічно і морально здорового покоління, формування нової особистості, здатної удосконалювати себе в різних напрямках, готової до активного творчого життя в незалежній державі.

В умовах творення Української держави розробляється принципово інший підхід до проблеми розвитку особистості на ідеях гуманізації та демократизації освіти. Особливої актуальності набуває розробка таких психолого-педагогічних систем навчання і виховання які б створювали умови для самореалізації особистості, її духовного становлення та саморозвитку.

Сучасна школа вимагає докорінних змін та переосмислення навчально-виховного процесу. Мова йде про принципово нову парадигму навчання, у центрі якої – особистість дитини з її проблемами, інтересами та потребами. Сутнісними ознаками цієї зміни є навчання і виховання особистості на засадах індивідуалізації, створення умов для саморозвитку і самонавчання, осмисленого визначення своїх можливостей і життєвих цілей.

Учитель має підготувати учнів до життя у сучасному суспільстві. Школа має забезпечити умови для засвоєння учнями соціального досвіду, оволодіння накопиченими в суспільстві способами діяльності, інтелектуального, духовного, фізичного та психічного розвитку школярів, збереження і зміцнення їхнього здоров'я [5].

Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти найважливішим завданням педагогів є формування компетентностей в учнів, зокрема здоров'язбережувальної, яка розглядається як здатність учня застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення і формування здоров'я. Власне, це здатність учня самостійно застосувати знання (факти, уявлення, поняття), способи і досвід навчальної й здоров'язбережувальної діяльності, ціннісне ставлення до власного життя і здоров'я. Здоров'язбережувальні компетенції – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю у всіх сферах життєдіяльності людини [4, с. 314].

Одним з напрямів роботи з формування здоров'язбережувальної компетентності учнів є проведення уроків з основ здоров'я. Предмет «Основи здоров'я» відіграє важливу роль у системі навчання і виховання учнів, метою якого є – формування здоров'язбережувальної компетентності учнів на основі оволодіння ними знань про здоров'я та безпеку, практичними навичками здорового способу життя і безпечної поведінки, формування в них ціннісного ставлення до життя і здоров'я, сприяння їх всебічному розвитку.

Мета здоров'язбережувальних технологій навчання – забезпечити школяреві можливість збереження здоров'я за період навчання в школі, сформувані у нього необхідні знання, вміння і навички зі збереження й зміцнення здоров'я, навчити використовувати отримані знання у повсякденному житті, сформувані валеологічне мислення. Формування основ валеологічного мислення полягає в тому, щоб школяр, знаючи необхідні шляхи й засоби у повсякденному житті, прагнув до попередження хвороби. Воно виявляється також і в умінні ефективно використовувати валеологічні знання й різні оздоровчі технології при розробці й виконанні індивідуальної системи оздоровлення.

У процесі навчання основ здоров'я пропонується використовувати модифіковану структуру уроку, яка є оптимальною саме для уроків з «Основ здоров'я», що дозволяє органічно поєднувати навчально-пізнавальну та оздоровчо-рухову діяльність школярів, а також різноманітні види співпраці учнів і вчителя. У ході опанування основ здоров'я учні вчаться працювати в режимі «вчитель-учні», «вчитель-учень», «учень-учень»; самостійно, в парах та групах; виконувати навчальні дії тощо [1-3].

Особливістю проведення уроків з основ здоров'я є те, що оволодіння здоров'язбережувальними компетенціями потребує багаторазового вправлення. Навчання учнів має практичну спрямованість, бо головним у підготовці школярів до життя є набуття ними практичних навичок. При цьому обов'язковою умовою є багаторазове (в різних формах) повторення дій, які імітують поведінку на вулиці, у дворі, вдома, в школі, щоб виробити у дітей звичку дотримуватись вивчених правил.

Тому важливим під час проведення уроків є використання різних методів і прийомів інтерактивного навчання, що базуються на принципі активної участі самих учнів: моделювання, програвання та обговорення різних життєвих ситуацій, робота у парах і групах, виконання вправ, рольові ігри, інсценування, екскурсії, спільне виготовлення наочності (в т. ч. презентації, виготовлення плакатів тощо), проведення конкурсів, змагань та ін. Обов'язковим є зв'язок із життєвим досвідом дітей.

Особливого значення для формування в учнів здорового способу життя та безпечної поведінки має емоційність і доступність навчального матеріалу, його унаочнення. Щоб забезпечити мотивацію учіння, школярам слід пропонувати різного виду завдання - проблемного і творчого характеру, завдання різного рівня складності, практичні вправи. У роботі необхідно використовувати сучасну техніку і наочність – малюнки, ілюстрації, фотографії, слайди, комп'ютерні презентації, а також цікавий пізнавальний матеріал – казки, вірші, ігри, ребуси, загадки, прислів'я тощо. Практичні роботи виконувати з учнями в практично-дієвій формі під час опрацювання відповідної теми для досягнення мети уроку або вдома з батьками.

Важливим моментом уроків є використання різних методів навчання (практичних, ігрових, пізнавальних, ситуаційних, змагальних; тренінгів, психогімнастики тощо). На уроках учні вивчають комплекси ранкової гімнастики, гімнастики до занять і фізкультхвилинок, знайомляться з різноманітними руховими іграми та вправами, набувають знань щодо зміцнення свого здоров'я, профілактики травматизму, а також отримують завдання та рекомендації щодо режиму дня, занять фізичними вправами вдома тощо. З метою вдосконалення знань, умінь і навичок обов'язковим є створення ігрових ситуацій, які навчають дітей фізичної та психічної саморегуляції.

Це лише окремі особливості побудови навчального процесу з основ здоров'я, реалізація яких сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності школярів.

Висновок. Здоров'язбережувальна компетентність є важливим фактором успішного розвитку молодших школярів. Її формування потребує комплексного підходу та спільних зусиль школи, сім'ї та суспільства. Інвестування в здоров'я дітей – це інвестування в майбутнє країни.

Список використаної літератури

1. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті. *Шлях освіти*. 2007. № 4. С. 32–37.
2. Загородній В. В. Сучасні проблеми здоров'я дитячого населення шкільного віку та шляхи їх вирішення. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт*. 2015. Вип. 129 (3). С. 141–144.
3. Бойченко Т. Є. Здоров'язбережувальна компетентність як ключова в освіті України. *Основи здоров'я і фізична культура*. 2008. № 11–12. С. 8–9.
4. Власенко Л. Організація здоров'язбережувального навчального процесу на уроках і в позаурочний час у початковій школі. *Основи здоров'я*. 2012. № 4. С. 21–24.
5. Воронін Д. Є. Здоров'язберігаюча компетентність студента в соціально-педагогічному аспекті. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2006. № 2. С. 25–28.
6. Циганов Г. В. Реалізація здоров'язберігаючих освітніх технологій в навчально-виховному процесі. URL: <http://zpschool.ucoz.ru/publ/1-1-0-1>.
7. Грицай Ю. О. Використання здоров'язберігаючих технологій в навчальній діяльності школярів : навчальний посібник. Миколаїв, 2012. 181 с.

THE ROLE OF HEALTH-SAFE COMPETENCE IN THE DEVELOPMENT OF YOUNG SCHOOLCHILDREN

Biriuk Liudmyla

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Sold Ihor

Postgraduate Student of the Department of Pedagogy and Psychology of Primary Education

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The modern world poses numerous challenges to younger schoolchildren related to increasing informatization, environmental problems and social changes that require adaptation and effective functioning. Health, both physical and mental, is a fundamental condition for successful learning, development and socialization of a child. However, the increase in the number of children with health problems negatively affects their educational process and overall development.*

This situation requires the search and implementation of effective mechanisms for the formation of health-preserving competence in younger school age, which would take into account age characteristics, individual needs of children and the specifics of the educational environment.

Purpose. *Research on the main trends in the development of the key health-preserving competence as the main one in ensuring the quality of a teacher's professional activity, as well as determining the main content characteristics of the concept under study.*

Methods. *Empirical methods: surveying teachers, parents and children to assess the level of knowledge, skills and attitudes towards health issues; determining the level of formation of health-preserving competence. Studying the behavioral manifestations of students in the educational process and extracurricular activities in*

order to assess self-regulation skills, communication, and a responsible attitude towards health. Implementing methods for forming health-preserving competence (game technologies, project activities, integration of valeological knowledge into educational subjects); assessing the effectiveness of these methods through the analysis of changes in students' behavior, knowledge and attitudes.

Results. It has been established that this competence is a key factor in preserving and strengthening the physical, mental and social health of younger schoolchildren.

Its main components are identified:

- knowledge about a healthy lifestyle;
- the ability to assess one's health;
- self-regulation and self-control skills;
- responsibility for one's own health;
- social skills for effective interaction with others.

Its positive impact on:

- physical development (strengthening immunity, disease prevention);
- mental development (ability to self-regulation, stress resistance);
- social development (forming healthy relationships);
- academic success (improving attention, concentration and learning outcomes) is proven.

The importance of pedagogical efforts in creating a health-promoting learning environment is emphasized, as well as the need for valeological training of teachers.

Recommendations for the effective implementation of health-preserving competence are developed. They include:

- integration of healthy lifestyle topics into educational programs;
- use of interactive teaching methods;
- cooperation with parents and specialists (doctors, psychologists);
- organization of a comfortable and safe learning environment.

Originality. For the first time, the key components of health-preserving competence, covering the physical, mental and social aspects of health, as well as the integration of these aspects into the educational process, have been identified in detail. The basic knowledge, skills and abilities necessary for the formation of a conscious attitude towards one's own health in children have been identified and systematized. Special attention has been paid to self-control, stress management and social skills, as fundamental for the harmonious development of a child. The significance of valeological training of teachers has been studied and emphasized, as well as the need to include health-preserving topics in the system of advanced training of primary school teachers. For the first time, this work has comprehensively proven that the formation of competence contributes to the physical, mental and social development of a child, as well as to improving academic performance. Practical measures are proposed to create a favorable learning environment, including interactive teaching methods, cooperation with parents, and involvement of specialists to ensure an interdisciplinary approach to the formation of health-saving skills.

Conclusion. Health-preserving competence is an important factor in the successful development of younger schoolchildren. Its formation requires a comprehensive approach and joint efforts of the school, family and society. Investing in children's health is investing in the future of the country.

Key words: younger schoolchildren, development, health-preserving competence, components, healthy lifestyle, socio-emotional development, mental development, academic performance, self-regulation skills, teacher's role.

References

1. Onopriienko, O. (2007). Kontseptualni zasady kompetentnisnogo pidkhodu v suchasni osviti [Conceptual principles of the competency approach in modern education]. No. 4, 11-13. [in Ukrainian].
2. Zahorodnii, V. V. (2015). Suchasni problemy zdorovia dytiachoho naseleння shkilnoho viku ta shliakhy yii vyrishennia [Modern health problems of school-age children and ways to solve them]. 2015. P. 121–144.
3. Boichenko, T. Ye. (2008). Zdrov'iazberizhuvalna kompetentnist yak kliuchova v osviti Ukrainy [Health-preserving competence as a key in education in Ukraine]. No. 11 12, 8-9. [in Ukrainian].
4. Vlasenko, L. (2012). Orhanizatsiia zdorov'iazberizhuvalnoho navchalnoho protsesu na urokakh i v pozaurochnyi chas u pochatkovii shkoli [Organization of health-preserving educational process in lessons and after-school hours in primary school]. No. 4. [in Ukrainian].
5. Voronin, D. Ye. (2006). Zdrov'iazberizhuvalna kompetentnist studenta v sotsialno-pedahohichnomu aspekti [Health-preserving competence of the student in the socio-pedagogical aspect]. No. 2, 10- 14. [in Ukrainian].
6. Tsyhanov, H.V. Realizatsiia zdorov'iazberizhuvalnykh osvitnikh tekhnolohii v navchalno-vykhovnomu protsesi [Implementation of health-saving educational technologies in the educational process]. [Electronic resource]: access mode <http://zpschool.ucoz.ru/publ/1-1-0-1>. [in Ukrainian].
7. Hritsai, Yu. O. (2012). Vykorystannia zdorov'iazberizhuvalnykh tekhnolohii v navchalnii diialnosti shkolariv: navchalnyi posibnyk [Use of health-saving technologies in the educational activities of schoolchildren: a textbook]. Mykolaiv. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 21.11.2024 р.

УДК 373.3.016:811.161.2

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-118-126

ФОРМУВАННЯ МОВНО-МОВЛЕННЕВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ: МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Собко Валентина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: vsobko105@gmail.com
ORSID ID: 0000-0003-1259-5091

Розглянуто проблеми реалізації мети мовно-літературної освітньої галузі (українська мова і література) у початковій мовній освіті, зокрема методичні аспекти формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів як важливого складника ключової компетентності «вільне володіння державною мовою». Розкрито сутність предметних (мовна і мовленнєва) компетентностей у структурі комунікативної; проаналізовано суть поняття «мовно-мовленнєва компетентність»; визначено зміст роботи над мовно-мовленнєвою компетентністю. Обґрунтовуються лінгводидактичні можливості її формування в процесі дослідження мовних явищ (лексичних, лексико-граматичних, синтаксичних, текстологічних) у двох аспектах: засвоєння учнями доступного й необхідного обсягу мовних знань та розвиток навичок мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: *початкова мовна освіта, українська мова, мовні знання, мовленнєві вміння, предметна мовно-мовленнєва компетентність, компетентнісний підхід, функціональний підхід, комунікативно-діяльнісний підхід, змістовий аспект, діяльнісний аспект, здобувачі початкової освіти, мовно-мовленнєві вправи.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування початкової школи й оновлення змісту початкової освіти одним із найголовніших завдань є формування ініціативної, інтелектуальної, творчої, самостійно мислячої особистості, яка вміє успішно реалізувати свій потенціал у різних сферах діяльності, спроможна вільно й досконало володіти мовою як засобом спілкування й пізнання навколишнього світу. Це потребує створення якісного освітнього середовища, індивідуальної траєкторії здобувача початкової освіти, сприяння розвитку його творчого потенціалу, формування мовно компетентної особистості учня, починаючи з першого року перебування в сучасній школі.

У Державному стандарті початкової освіти визначено ключові компетентності молодшого школяра, однією з яких є «вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння усно і письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [17, с. 4]. Реалізація мети мовно-літературної освітньої галузі (українська мова і література) актуалізує проблему мовленнєвого розвитку молодших школярів, зокрема вдосконалення їхньої мовленнєвої культури.

Відповідно до Закону України «Про освіту», Концепції «Нова українська школа» (2017), Державного стандарту початкової освіти (2018) відбувається переорієнтація процесу формування мовно-мовленнєвої компетентності молодшого школяра та пошуки ефективних шляхів його реалізації. Формування в учнів початкових класів сучасної української школи мовно-мовленнєвої компетентності як складника компетентнісної парадигми відповідає потребам сьогодення, узгоджується з особистісно орієнтованим підходом до організації й оцінки результативності початкової освіти.

Сучасна початкова школа – це школа самореалізації та самоактивізації особистості, а завданням вчителя є не лише надання учням певного обсягу знань, а й формування мовної особистості, яка вміє спілкуватися, оскільки «комунікація необхідна людині для набуття певних знань, умінь, способів діяльності, соціального досвіду і є одним з найважливіших факторів розвитку особистості» [13, с. 5].

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Аналіз науково-методичних джерел щодо формування мовленнєвої компетентності учнів дає можливість стверджувати, що означена проблема була предметом наукового інтересу багатьох учених у різних аспектах. Проблеми розвитку мовлення присвячено низку сучасних наукових доробок, які характеризуються комплексністю, а саме: з'ясування теоретичних засад питання (В. Бадер, О. Біляєв, М. Вашуленко, І. Гудзик, С. Дубовик, О. Мельничайко, М. Пентилюк, К. Пономарьова, О. Савченко та ін.); розвиток мовлення школяра на основі вивчення його психофізіологічних особливостей (О. Запорожець, Г. Костюк, І. Синиця та ін.); компетентнісний підхід у розвитку мовлення молодших школярів (В. Бадер, М. Вашуленко, О. Вишник, О. Пометун, К. Пономарьова, Г. Селевко та ін.); педагогічні й методичні питання досліджуваної проблеми (В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Мельничайко, О. Пометун, Н. Хорошковська та ін.); культура мовлення (Н. Бабич, С. Єрмоленко, К. Климова, А. Коваль, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін.); розвиток діалогічного мовлення (С. Дубовик, К. Пономарьова, Н. Ростікус, Г. Шелехова та ін.); розвиток мовлення у процесі роботи з текстом (В. Бадер, Н. Будна, Л. Варзацька, І. Головка, Н. Грона, О. Лобчук, Л. Міненко, В. Собко, О. Хорошковська та ін.).

На важливості мовно-мовленнєвої компетентності наголошує К. Пономарьова: «Формування світогляду, розвиток пізнавальної активності й самостійності значною мірою залежить від того, наскільки школярі володіють рідною мовою, мовленнєвими вміннями й навичками» [13, с. 11]. М. Вашуленко зазначає, що «відповідно до нових цілей і завдань, сформульованих щодо початкового курсу навчання української мови, постала необхідність чіткіше виділити у змісті програм два істотні аспекти: предметний, тобто понятійно-лінгвістичний, і діяльнісний, що передбачає активну участь школярів у навчальному процесі, де особливої ваги природно набуває мовленнєва діяльність» [2, с. 9–10].

У сучасній науково-методичній літературі вчені висловлюють думки про важливість володіння школярами комплексом знань, умінь і навичок, необхідних для успішного навчання та спілкування: практичне володіння мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних та писемних висловлюваннях мовних норм (В. Бадер, О. Горошкіна, К. Пономарьова, Л. Попова та ін.) [1; 6; 13]; мовленнєвий розвиток молодших школярів, формування у вміння майстерно висловлюватися, вироблення вмінь творчого застосування здобутих мовно-мовленнєвих знань (Вашуленко М., Дубовик С.) [2; 8]; дослідження лексико-граматичних ознак прикметників, уточнення значення і сфери вживання, формування вмінь використовувати їх з метою увіраження мовлення (Т. Зенченко) [9]; формування лексичної компетентності у початковій мовній освіті (Н. Сіранчук) [15].

Нові вимоги до мовленнєвої освіти, на думку С. Дубовик, «визначаються як основною функцією мови – бути засобом спілкування, пізнання, порозуміння, так і суспільним замовленням – сформувати соціально активну україномовну творчу особистість» [8, с. 5].

Аналіз наукової літератури, теоретичне обґрунтування проблеми дослідження, наші спостереження виявили потребу пошуку ефективних шляхів формування мовно-мовленнєвої компетентності здобувачів початкової освіти, що означає цілеспрямований процес навчання на уроках української мови у процесі дослідження мовних одиниць і явищ з метою збагачення у молодших школярів словникового запасу, засвоєння знань граматичного ладу мови, формування вмінь і навичок використовувати мову відповідно до ситуації спілкування.

Отже, потрібно, враховуючи психолого-педагогічні та лінгводидактичні наукові засади, сучасні вимоги до початкової освіти, шукати ефективні шляхи формування в молодших школярів мовно-мовленнєвої компетентності, що сприяють вихованню мовної особистості, яка мовно-мовленнєво компетентна і здатна продовжувати навчання в основній школі на належному рівні.

Мета статті – розкрити методичні аспекти формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови у процесі дослідження мовних одиниць і явищ; запропонувати вправи і завдання для засвоєння учнями доступного й необхідного обсягу мовних знань та використання їх у мовленні.

Виклад основного матеріалу. Перед сучасним учителем початкових класів стоїть завдання здійснювати підготовку особистості до подальшого самостійного життя, забезпечити формування предметних, ключових компетентностей і наскрізних умінь, що є «основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця» [12, с. 7]. Тому значне місце в системі початкової мовно-літературної освіти має відводитися формуванню в учнів «спільних для всіх ключових компетентностей таких умінь, як читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, співпрацювати з іншими особами» [17, с. 5].

Учені (Н. Бібік, М. Вашуленко, К. Пономарьова, О. Савченко та ін.) зазначають, що у контексті компетентнісного підходу предметні знання постають як засіб пізнання світу і життєтворчості, а не кінцева мета, а важливими результатами навчання мають бути вміння користуватись знаннями, виявляти здатність взаємодіяти з іншими людьми, співпрацювати і досягати спільних цілей [18]. У довідниковій літературі акцентується увага на когнітивно-комунікативному підході навчання української мови, який «передбачає використання різних способів засвоєння мовних одиниць, посилення практичної спрямованості змісту шкільного курсу української мови, інтелектуального розвитку мовної особистості, переакцентацію мети мовної освіти з лінгвістичної на комунікативну компетентність і надання пріоритету формування в учнів умінь спілкуватися в різних сферах суспільного життя» [16, с. 110].

Оволодіння мовою і мовленням – необхідна умова формування соціально активної особистості. Дослідник проблем теорії і методики навчання української мови М. Вашуленко наголошує, що «мовні знання (теоретичні відомості) у цій системі не є самоціллю, а важливим засобом формування, породження й удосконалення думки, що відбувається у процесі побудови висловлювань» [2, с. 10].

Поняття «мова» і «мовлення» перебувають у тісному взаємозв'язку, особливості якого науковці розкривають по-різному, визначення понять у довідниковій і науковій літературі також різні. У тлумачному словнику української мови поняття «мова» визначається як «здатність людини говорити, висловлювати свої думки; сукупність загальноприйнятих у межах даного суспільства звукових, словесних і граматичних засобів для формування і формулювання мислення та спілкування; різновид, варіант цього

явища, якому властиві ті або інші характерні ознаки; мовлення, властиве кому-небудь; манера говорити», а «мовлення» – як «спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність; передавання інформації для масової аудиторії по радіо й телебаченню» [5].

У словнику-довіднику з української лінгводидактики подаються такі тлумачення: *мова* – процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу; мова щодо мовлення – явище загальне; вона належить усім, хто нею користується; у мовленні мова функціонує і в процесі функціонування перебуває в постійному розвитку; *мовлення* – «мовленнєва діяльність та її продукт; висловлювання думки; текст» [16].

Аналізуючи сучасну теоретико-методичну літературу, відмічаємо, що: «*мовна компетентність* молодшого школяра виявляється у здатності використовувати знання про мовні одиниці і явища у процесі усного і писемного мовлення»; «*мовленнєва компетентність* – у здатності розуміти і відтворювати на слух чи під час читання інформацію, вступати в діалог, висловлювати в усній і письмовій формах свої думки, доводити їх» [11, с. 40–46].

Мовні знання, мовленнєві вміння та навички дослідниками розглядаються як умова й компонент формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів, яка «полягає у здатності слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, переконувати і відстоювати свою точку зору, висловлювати власні думки, міркування, погляди в усній і письмовій формах» [3]. Вашуленко М. підкреслює, що «найважливішим критерієм мовної компетентності учнів/учениць з будь-якого розділу, теми програми є вміння застосовувати здобуті знання в їхній навчальній і повсякденній позанавчальній мовленнєвій діяльності» [2, с. 38].

Мовно-мовленнєва компетентність є складником комунікативної компетентності і, як підтверджує наше дослідження, полягає в «засвоєнні знань про мову і сформованості вмінь користуватися нею, багатством її виражальних засобів залежно від мети та умов спілкування» [4].

До основних складників *мовно-мовленнєвої* компетентності здобувачів початкової освіти відносимо: знання мовних одиниць і явищ відповідно до програми початкового курсу української мови; опанування навичок мовленнєвої діяльності; здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати інформацію; здатність практично використовувати початкові лінгвістичні знання у процесі усного і писемного мовлення в навчальних і життєвих ситуаціях.

Зміст навчального матеріалу та очікувані результати щодо становлення мовленнєвої особистості учня початкової школи представлено в чинних програмах з української мови в усіх змістових лініях. Відповідно до нашої теми проблему розглядаємо в аспекті двох змістових ліній початкового курсу мовно-літературної освіти: «Взаємодіємо усно», «Досліджуємо мовні явища» / «Досліджуємо мовлення» [17]. Змістова лінія «Досліджуємо мовні явища» спрямована на дослідження учнями мовних одиниць і явищ з метою опанування початкових лінгвістичних знань, норм літературної вимови та правил українського правопису, формування в молодших школярів умінь послуговуватися українською мовою в усіх сферах життя» [17, с. 193].

У дослідженні брали до уваги поступовий мовленнєвий розвиток молодших школярів, удосконалення вмінь користуватися мовою як засобом усного спілкування в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей. Зазначаємо, що пропонувані вправи і завдання мають використовуватися диференційовано по класах відповідно до вимог типових програм.

Назвемо основні напрями роботи з формування мовно-мовленнєвої компетентності здобувачів початкової освіти:

1. Вивчення фонетичних закономірностей української мови – правильна вимова звуків та звукосполучень, вміння відрізнити звуки, дотримання орфоепічних норм.
2. Словникова робота (лексична) — розвиток словникового запасу школярів, їх здатність використовувати різні слова та вирази для змістовного вираження своїх думок.
3. Граматична будова мови, дотримання основних граматичних норм – передбачає використання граматичних форм мови відповідно до правил та норм граматики (морфологічні і синтаксичні аспекти будови мови).
4. Зв'язне монологічне і діалогічне мовлення.

Зміст роботи над розвитком мовно-мовленнєвої компетентності, як показує дослідження, ґрунтується на комплексному підході, що враховує важливість фонетичної, лексичної, граматичної, монологічної та діалогічної компетенції, а його реалізація у процесі спеціально організованої діяльності забезпечує формування у школярів уміння спілкуватися

У нашій публікації зосереджуємо увагу на формуванні мовно-мовленнєвої компетентності у таких аспектах: *лексико-граматичному, синтаксичному*.

Науково-методична розвідка є спробою представити мовні і мовленнєві вправи, зорієнтовані на комплексне формування мовно-мовленнєвої компетентності на уроках української мови у процесі поєднання *змістового і процесуального* блоків, які забезпечують функційний і комунікативно-діяльнісний підходи.

Ця робота складається з таких компонентів, як сприймання окремих однорідних мовних явищ, абстрагування, виділення істотних для певної групи явищ ознак, узагальнення їх у спеціальному слові-терміні. Основну увагу звертали на організацію мовленнєвої діяльності, спрямованої на забезпечення усвідомлення учнями комунікативної функції мови, тому більшість мовних і мовленнєвих вправ передбачали залучення школярів до комунікації, спілкування.

Розглянемо напрями формування лексико-граматичних умінь молодших школярів у процесі вивчення прикметника

1. Лексичний аналіз мови художніх текстів: усвідомлення учнями значення прикметника в мові і мовленні; визначення ролі зображувальних засобів тощо.

2. Пояснення значень прикметників; співвіднесення ознаки предмета і слова, яке її називає; добір синонімів, антонімів; уведення слів у контекст, обґрунтування доцільності їх використання.

3. Уведення прикметників у власне мовлення. Вихідним у доборі лексичного матеріалу є аналіз джерела, яке дає матеріал для побудови висловлення. Аналізуючи джерело, школяр збагачується конкретними уявленнями про навколишню дійсність. Це допомагає йому розкрити тему, визначити те основне, що він повинен сказати, повідомити чи пояснити читачеві, передати своє ставлення до висловленого.

Ефективними виявилися завдання на виокремлення прикметників із тексту, постановку комунікативних завдань:

1. Вірш Валентини Каменчук «Мова»:

– Якою є наша мова? За допомогою яких прикметників авторіві вдалося це передати? Поміркуймо, для чого вживаємо прикметники у мовленні.

2. Робота з загадками сприяє засвоєнню слів-назв ознак та виробленню умінь використовувати їх у мовленні. Активізують мовленнєву діяльність завдання типу: 1. Якими словами описано зиму (весну, осінь, літо)? Як іще її/його можна описати? 2. Яку загадку про веселку знаєте? Які кольори має веселка?

Цікавими є вправи на впізнавання предметів за даними ознаками та добір назв предметів до певних ознак.

3. Робота з візуальними (малюнок, світлина, колаж, книжка, журнал) та аудіальними медіа передбачала: *сприймання, аналіз, інтерпретацію* простих медіапродуктів; визначення цікавої інформації; визначення прикметників, їх ролі в поданні інформації; висловлення власних думок щодо сприйнятої інформації тощо.

Практика свідчить, що для вироблення в учнів умінь правильно користуватися лексикою в процесі спілкування необхідно реалізувати систему відповідних вправ під час вивчення лексико-граматичного матеріалу, завдання до яких мають бути зорієнтовані на активізацію мовленнєвої діяльності.

У роботі над засвоєнням елементів *синтаксису* в початкових класах виокремили кілька напрямів, між якими існує тісний зв'язок:

- дослідження речення, типів речення, синтаксичної будови та інтонаційного оформлення речень;
- опанування одиниць синтаксису: словосполучення, речення, зв'язне висловлювання (текст);
- робота з реченням у процесі опрацювання несинтаксичних тем;
- формування вміння використовувати у власному мовленні речення за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні) і за інтонацією (неокличні, окличні);
- застосування набутих знань і вмінь із синтаксису в практиці діалогічного і монологічного мовлення.

Брали до уваги, що засвоєння синтаксичних понять є базовим в опануванні будови мови, тому практикували різні види вправ у процесі опрацювання лексичного і морфологічного матеріалу.

Ефективними виявилися *конструктивні* вправи з реченням: відновлення або побудова речень із розрізнених слів; поділ тексту на окремі речення; поширення речень за допомогою питань; поступове згортання (скорочення) речень.

Творчі вправи на складання речень: на задану тему; за сюжетним малюнком; за опорним словом (нові слова або форми слів, під час уживання яких учні припускаються помилок); за опорними словосполученнями або порівняльними зворотами чи фразеологізмами; речень-запитань і речень-відповідей; на основі власних спостережень за змінами в природі; на основі переглянутого мультфільму (що сподобалось; яка подія дуже вразила; які вчинки не сподобались); складання різних варіантів речень про одне й те саме.

Розвиток навичок правильного вживання речень у мовленні є ключовим аспектом у формуванні мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів. Розглянемо використання різноманітних вправ для складання, перебудови та корекції речень, які сприяють розвитку уваги до мовних деталей та вмінню самостійно аналізувати та вдосконалювати мовлення:

1. Доповнити незавершені речення так, щоб вони виражали закінчену думку.

2. Розгляньте світлину. Поставте запитання за її змістом і запишіть відповіді.

3. Визначити, які це речення за метою висловлювання. Прочитати з відповідною інтонацією.

2. Як передають окличну інтонацію в усному та писемному мовленні? Складіть власні речення за ілюстрацією. Які речення ви використали?

3. Поспілкуйтеся: Що треба зробити, щоб установити зв'язок між членами речення?

Під час таких вправ учні мають можливість практикувати різні мовні структури, вдосконалювати свої граматичні та лексичні навички, а також розвивати творчі здібності в мовленні. Вправи на складання речень допомагають учням навчитися самостійно формувати висловлювання, використовуючи набуті знання про мовні структури. Це може бути складання простих речень на основі заданих слів чи фраз або створення складніших висловлень, що включають різні типи зв'язків між частинами речення. Така практика не лише зміцнює розуміння мовних правил, але й сприяє розвитку креативності та логічного мислення.

Вправи на перебудову речень включають трансформацію вже поданих висловлювань, змінюючи їх структуру або використовуючи синоніми для ключових слів. Це дозволяє учням краще зрозуміти, як зміна окремих елементів речення може вплинути на його загальний зміст та емоційне забарвлення. Такий вид діяльності сприяє розвитку аналітичних навичок та глибшому розумінню мовних особливостей.

Проведене дослідження підтверджує ефективність вдалого поєднання традиційних форм з інноваційними, упровадження у процес формування мовно-мовленнєвої компетентності сучасних технологій. Одночасне зорове й слухове сприйняття матеріалу, тобто гармонійне інтегрування різних видів інформації, можливість самостійного дослідження за допомогою засобів мультимедіа створює якісне освітнє середовище, зокрема і в процесі дослідження речень на уроках української мови.

У ході дослідження було проаналізовано психолого-педагогічні основи ігрового навчання та виявлено низку переваг цього підходу. Передусім ігрова технологія сприяє підвищенню інтересу та мотивації учнів до навчання. Ігри залучають учнів, викликаючи у них позитивні емоції та бажання брати участь у навчальному процесі. Крім того, ігри стимулюють мовленнєву активність учнів, даючи їм можливість практикувати мовні навички у безпечному та невимушеному середовищі. Це особливо важливо для учнів, які можуть відчувати невпевненість або боятися робити помилки під час висловлень.

Ігрова технологія також сприяє розвитку творчих здібностей та оригінального мислення учнів, розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді. У процесі гри учні взаємодіють один з одним, обговорюють стратегії, діляться ідеями та приймають спільні рішення, що є важливим аспектом соціального розвитку. Наводимо окремі приклади ігрової діяльності.

Гра «*Чарівна скринька*»: учні утворювали нові речення, додаючи до них різні частини мови. Ця гра стимулювала творче мислення учнів, оскільки вони могли експериментувати з мовою, комбінуючи слова для створення оригінальних та незвичайних речень. Такий підхід не тільки збагачував словниковий запас, але й розвивав уяву та креативність учнів.

У грі «*Пересади квіти*» учні працювали над перебудовою речень шляхом заміни частин мови. Це вправління допомагало школярам краще зрозуміти граматичну структуру речень і важливість кожної частини мови в мовленні. Така діяльність також сприяла розвитку аналітичних навичок та здатності до мовного аналізу.

«*Павутинка*» була ігровою діяльністю, де учні «плели павутинку», додаючи речення, які були логічно та змістовно пов'язані між собою. Ця гра сприяла розвитку навичок зв'язного мовлення, вмінню логічно та послідовно розповідати історії, що є важливими компонентами комунікативної компетентності.

«*Фантастична історія*» передбачала колективне складання творчої історії, де кожен учасник додавав своє речення. Ця гра сприяла розвитку уяви, творчості, а також спільної мовленнєвої діяльності. Учні вчилися висловлювати свої думки та ідеї у форматі історії, розвиваючи при цьому здатність до креативного мислення та комунікативної взаємодії.

Під час розгляду окремих речень основна увага приділялася визначенню їх будови — граматичної основи, другорядних членів, засобів зв'язку між словами (учні визначали типи речень – розповідні, питальні, окличні; поширені і непоширені; односкладні і двоскладні; аналізували граматичну будову речень, визначали їх тип). Такий детальний синтаксичний аналіз допомагав школярам глибше зрозуміти принципи побудови правильних, змістовних речень.

Доцільними виявилися численні вправи на редагування зразків речень та невеликих текстів. Учні знаходили та виправляли різні мовні помилки – стилістичні, граматичні, орфографічні, пунктуаційні. Така робота допомагала формувати у школярів уважне ставлення до мови, розвивати мовне чуття, навички грамотного письма. До того ж учням пропонувалися творчі вправи на складання речень за певними схемами, на основі заданих слів чи малюнків. Це сприяло розвитку креативності, уяви та опануванню умінь творчого підходу до побудови висловлювання.

Завдання до вправ спрямовували на засвоєння мовного матеріалу. Продемонструємо на прикладі гри «*Магазин слів*». Основна ідея гри полягає в тому, щоб створити атмосферу магазину, де «продаються» слова, тобто будувати діалог: уважно й зацікавлено слухати інших, запитувати, відповідати залежно від

того, що сказав співрозмовник.

Для гри готували картки зі словами, які представляють товари в магазині (наприклад, слова різних частин мови). Учні обирали ролі «продавців» і «покупців». Кожен продавець отримував картку зі словами.

Продавці представляли свої слова, використовуючи їх у реченнях, намагаючись зробити їх цікавішими та зрозумілими. Покупці слухали та обирали слова, які їх зацікавили, уточнювали їх значення, роль у мові, важливість тощо.

Після гри проводилося обговорення. Учні обговорювали нові слова, які вони вивчили, обмінюватися враженнями від нової інформації: які слова були найцікавішими, найважливішими чи найскладнішими для розуміння; які слова ввічливості було використано; які речення найчастіше використовувалися.

Ефективним було колективне обговорення результатів виконаних завдань – аналіз та оцінювання усних відповідей учнів, їхніх творчих робіт. У процесі обговорення відбувалося конструктивне оцінювання робіт, знаходження вдалих мовних знахідок і недоліків. Учні вчилися критично і неупереджено підходити до аналізу мовлення.

До того ж, учні виконували вправи на самоаналіз власного мовлення – знаходження помилок у висловлюваннях та шляхів їх виправлення. Такі вправи сприяли розвитку самоконтролю за власним мовленням, умінню знаходити і виправляти недоліки, вдосконалювати своє мовлення.

Особливо важливим було виявлення позитивного впливу ігрових методів на розвиток мовленнєвих навичок. Учні, які брали участь в ігрових заняттях, показали значне покращення в здатності до створення зв'язних та логічно побудованих висловлювань. Вони стали активніше використовувати нові слова та вирази, були більш відкритими до експериментування з мовними формами, що свідчить про підвищення їхньої мовної гнучкості.

Таким чином, ігрові завдання є ефективним способом навчання мови, вони не тільки роблять процес навчання більш цікавим та захопливим для учнів, але й сприяють розвитку мовно-мовленнєвих навичок. Ефективне застосування означених завдань і підходів в експериментальному навчанні забезпечувало формування мовно-мовленнєвої компетентності учнів, збагачення їхнього мовленнєвого досвіду, підвищення мотивації до навчання мови.

Найбільш ефективним засобом формування мовно-мовленнєвої компетентності в процесі вивчення мовознавчого матеріалу є опора на текст, тому для роботи над реченням добирали цікаві за змістом тексти і на їх основі пропонували учням виконати завдання, відповідно до теми дослідження речення. Так, під час ознайомлення учнів з типами речень за метою висловлювання (розповідними, питальними і спонукальними) активізує мовленнєву діяльність учнів вірш Л. Лужецької:

Цвітуть сади. Шумлять гаї.
Це речення розповідні.
Розкажуть щось тобі й мені,
і крапку ставимо вкінці.
Куди ідеш? Ким хочеш стати?
Питальні мусять запитати.
І ти впізнаєш їх умить –
питальний знак вкінці стоїть.
Слухняним будь. Люби свій край!
Батькам завжди допомагай.
Це спонукальні.
В них для нас – до дії заклик чи наказ.

Аналіз вірша сприяв формуванню в учнів уміння брати участь в обговоренні змісту, використовувати у власному мовленні різні речення за метою висловлювання та за інтонацією,

Під час вивчення теми «Звертання» учні передусім досліджували особливості використання звертань у мовленні, вчилися використовувати в ролі звертань форми кличного відмінка (Софійко, Андрійку), виділяти звертання в усній формі інтонаційно, а на письмі – розділовими знаками (комами, знаком оклику). Зрозуміло, що робота над звертанням має компетентнісний мовно-мовленнєвий аспект – навчити молодших школярів використовувати звертання у власному мовленні.

З метою формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів у процесі дослідження речення однією з ефективних інноваційних технологій є застосування на уроках української мови інтерактивного навчання, організація якого передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, які сприяють формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії. Ефективними були прийоми «Незакінчене речення», «Асоціативний куш», «Інтерв'ю», «Сенкан» та ін.

Отже, вивчення лексико-граматичного та синтаксичного матеріалу з урахуванням функціонального та комунікаційно-діяльнісного підходів у початкових класах має особливе значення у процесі формування

мовно-мовленнєвої компетентності молодшого школяра. Це насамперед пояснюється метою уроків української мови в початковій ланці освіти – допомогти молодшим школярам оволодіти нормами граматичної структури української мови, збагатити мовлення різноманітними формами і способами висловлення думки, піднести рівень розвитку зв'язного мовлення.

Висновки. На основі аналізу теоретичних основ мовно-мовленнєвої компетентності визначено, що це поняття включає в себе здатність сприймати, розуміти, продукувати і використовувати мову для комунікації. Мовно-мовленнєва компетентність охоплює не тільки знання мови, але й уміння використовувати її в різних контекстах (слухання-розуміння, говоріння, читання, письмо). Важливими компонентами мовно-мовленнєвої компетентності є опанування лексичних, граматичних та навичок мовленнєвої адаптації до різних ситуацій.

Робота над дослідженням мовних одиниць і явищ (слово, речення, текст) в початковій школі має бути спрямована на вироблення в молодших школярів умінь використовувати здобуті теоретичні знання в практиці щоденного спілкування. Такий результат можливий за умови впровадження функціонального і комунікативно-діяльнісного підходів у практику навчання української мови, що сприяє опануванню учнями початкових класів лінгвістичних знань, оволодінню нормами літературної мови в тісному взаємозв'язку з використанням молодшими школярами мовних явищ у процесі мовлення відповідно до мети й умов спілкування.

Упроваджені в дослідженні вправи показали, що учні навчилися враховувати етичні правила спілкування, проявляти повагу до співрозмовника, слухати, толерантно висловлювати свої думки, що є показниками підвищеного рівня сформованості мовно-мовленнєвої компетентності і культури спілкування.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розробленні проблеми компетентнісного підходу в розвитку діалогічного і монологічного мовлення здобувачів початкової освіти засобом упровадження сучасних технологій навчання.

Список використаної літератури

1. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. 1–4 класи : навч. посіб. Донецьк : ВДБВ «ДОНБАС», 2013. 160 с.
2. Вашуленко М. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Основа», 2019. 192 с.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
4. Вашуленко М., Собко В. Підготовка майбутніх учителів до формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 27–31.
5. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
7. Дребушак І. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Методика викладання української мови в сучасній школі: теорія і практика»*. Харків, 2020. С. 245–252.
8. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво-творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2016. № 7. С. 5–11.
9. Зенченко Т. Вивчення теми «Прикметник» в 4 класі як пропедевтика комунікативної діяльності в основній школі. *Українська мова і література в школі*. 2014. № 3. С. 8–14.
10. Компетентнісний підхід у неперервній освіті : колективна монографія / за науковою редакцією І. Г. Єрмакова. Донецьк: Каштан, 2012. 260 с.
11. Методичний коментар до навчальних програм для 1–4 класів : дайджест 1 / укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк : Каштан, 2012. 108 с.
12. Нова українська школа: poradnik dla vchitelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
13. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
14. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручн. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
15. Сіранчук Н. М. Формування лексичної компетентності в учнів початкових класів на уроках української мови : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 288 с.
16. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентиліок. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.
17. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
18. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія / Н. М. Бібік, М. С. Вашуленко, В. О. Мартиненко та ін. Київ : Пед. думка, 2014. 288 с.

BUILDING LANGUAGE AND SPEAKING COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL PUPILS: METHODOLOGICAL ASPECTS

Sobko Valentyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
Primary Education Theory and Methodology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The article deals with the issue of implementation of the goal of language and literature teaching (Ukrainian language and literature) in primary language education, in particular, with the methodological aspects of formation of language and speaking competence of primary school pupils as an important component of the key competence «fluency in the state language».*

The purpose of the paper is to reveal the essence of subject (language and speech) competences in the structure of communicative competence; analyses the essence of the concept of «language and speech competence»; defines the content of work on linguistic and speech competence.

Methods. *The following general scientific methods were used to find out the current state of the researched issue: analysis of scientific sources and legislative acts, synthesis, comparison, induction, deduction, generalization.*

Results. *The linguodidactic possibilities of language and speech competence formation in the process of studying language phenomena (lexical, lexico-grammatical, syntactic, textual) in two aspects are substantiated: acquisition of the available and necessary amount of language knowledge by pupils and development of language skills.*

It should be noted that the study of linguistic units and phenomena in primary school is of special importance in the process of formation of language and linguistic competence of primary school children. This is due, first of all, to the fact that the purpose of teaching the Ukrainian language in the primary school is to help the primary school pupils to master the norms of the grammatical structure of the Ukrainian language, to enrich their speech with various forms and methods of expressing thoughts and to increase the level of development of coherent speech.

The author proposes exercises and tasks aimed at mastering the main functional components of the language system (word, sentence, text), using linguistic phenomena of primary school pupils in the process of speaking in accordance with the purpose and conditions of communication; presents types of language and speech exercises aimed at enriching the vocabulary of primary school pupils, forming grammatical and textual skills and striving to improve their speech.

Attention is paid to the effectiveness of combining content and procedural blocks in the Ukrainian language teaching system, which includes the formation of language and speech competence in the process of studying language and speech phenomena.

Conclusion. *The article gives recommendations on the use of interactive teaching methods, which make it possible to solve the following tasks: to actively involve each student in the process of learning the educational material; to increase the motivation to learn; to create an atmosphere of cooperation, interaction; to develop the ability to communicate successfully (to listen and hear each other, to establish a proper dialogue).*

Key words: *primary language education, the Ukrainian language, language knowledge, language skills, subject-specific language and speech competence, competence-based approach, functional approach, communicative and activity-based approach, content aspect, activity aspect, primary school pupils, language and speech exercises.*

References

1. Bader, V. I. (2013). Rozvytok usnogo i pysemnogo movlennya molodshchych shkolyariv. 1–4 klasy: navchalny posibnyk. [Development of primary school pupils' oral and written speaking. 1-st – 4-th forms: educational manual]. Donetsk: VDBV «DONBAS».[in Ukrainian].
2. Vashulenko, M. S. (2019). Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanooho kursu «ukrainska mova» u 1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu: navch.-metod. posib [New Ukrainian school: teaching methodology of the integrated course «the Ukrainian language» in the 1-2-nd forms of general secondary education institutions based on the competence approach: teaching-method. manual]. K, Vydavnychi dim «Osnova».[in Ukrainian].
3. Vashulenko, M. S. (2018). Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli: metod. posib. [Ukrainian language and speech in primary school: method. manual]. Kyiv: «Osvita». [in Ukrainian].
4. Vashulenko, M., Sobko V. (2011). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do formuvannia movno-movlennievoi kompetentnosti molodshych shkolyariv [Preparation of future teachers for the formation of language and speech competence of junior schoolchildren. *Primary school - Pochatkova shkola*, 6, 27–31. [in Ukrainian].
5. Velykyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Large interpretive dictionary of the Ukrainian language]. (2005). Kyiv – Irpin: VTF «Perun». [in Ukrainian].
6. Horoshkina, O. M., Bondarenko, N. V., Popova, L. O. (2020). Metodyka kompetentnisno oriietovanoho navchannia ukrainskoi movy uchniv litsei na rivni standartu: metodychni posibnyk. [Methodology of competency-oriented teaching of the Ukrainian language for lyceum students at the standard level: methodical guide]. Kyiv: CONVI PRINT. [in Ukrainian].
7. Drebuschak, I. (2020). Formuvannia movlennievoi kompetentnosti molodshych shkolyariv na urokakh ukrainskoi movy [Formation of speech competence of junior schoolchildren in Ukrainian language lessons]. *Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Metodyka vykladannia ukrainskoi movy v suchasni shkoli: teoriia i praktyka»* -

Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Methods of Teaching the Ukrainian Language in a Modern School: Theory and Practice» 31 bereznia 2020. Kharkiv: Universytet, 245-252. [in Ukrainian].

8. Dubovyk, S. (2016). Orhanizatsiia navchalnoi movlennievo-tvorchoi diialnosti molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy [Organization of educational speech and creative activities of junior schoolchildren in Ukrainian language lessons]. *Primary school - Pochatkova shkola*, 7, 5–11. [in Ukrainian].

9. Zenchenko, T. (2014) «Vyvchennia temy «Prykmetnyk» u 4 klasi yak propedytika komunikativnoi diialnosti v osnovnii shkoli [Study of the topic «Adjective» in the 4th class as propaedeutics of communicative activity in a primary school].» *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 3, 8-14. [in Ukrainian].

10. *Kompetentnisnyi pidkhid u neperervnii osviti: kolektyvna monohrafiia [Competency approach in continuing education: collective monograph].* (2012). Donetsk: Kashtan. [in Ukrainian].

11. *Metodychnyi komentar do navchalnykh prohram dlia 1 – 4 klasiv: Daidzhest 1 [Methodical commentary on curricula for grades 1 – 4 : Digest 1].* (2012). Donetsk: Kashtan. [in Ukrainian].

12. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide].* (2017). Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady». [in Ukrainian].

13. Ponomarova, K. I. (2020). Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi navchannia ukrainskoi movy: metodychnyi posibnyk. [Formation of primary school pupils' communicative competence in the process of learning the Ukrainian language: methodical guide]. Kyiv: CONVI PRINT. [in Ukrainian].

14. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoї osvity: pidruchnyk. [Didactics of primary education: textbook].* Kyiv: Gramota. [in Ukrainian].

15. Siranchuk, N.M. (2017). *Formuvannia leksychnoi kompetentnosti v uchniv pochatkovykh klasiv na urokakh ukrainskoi movy: monohrafiia. [Formation of lexical competence in primary school students in Ukrainian language lessons: monograph].* Kyiv: «Tsentr uchbovoi literatury». [in Ukrainian].

16. *Slovyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky [Dictionary-reference book on Ukrainian linguodidactics].* (2015). Kyiv: Lenvit. [in Ukrainian].

17. *Typovi osvितni prohramy dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy. [Typical educational programs for general secondary education: 1–2 and 3–4 grades].* (2019). Kyiv: Vydavnytstvo «Svitoch». [in Ukrainian].

18. Bibik, N. M., Vashulenko, M. S., Martynenko, V. O. (2014). *Formuvannia predmetnykh kompetentnosti v uchniv pochatkovoї shkoly: monohrafiia [Formation of subject competencies in primary school students: monograph]* Kyiv : Ped. Dumka. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 15.11.2024 р.

УДК 373.011.3-051:373.3]:80

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-126-134

ПІДГОТОВКА ДО КОНСТРУЮВАННЯ УРОКІВ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Зенченко Тетяна Федорівна

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії і методики початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: tatianazhenhenko@ukr.net

ORCID ID: 0000-0003-3589-4780

Проналізовано практичний аспект підготовки майбутніх учителів початкових класів до конструювання уроків мовно-літературної галузі освіти. Розглянуто значення сучасної мовної освіти, що базується на комунікативно-діяльнісному підході, який забезпечує повне занурення учнів у процес навчального спілкування та сприяє формуванню їхньої мовної особистості. Основну увагу приділено важливості розвитку комунікативних навичок у школярів, що досягається шляхом упровадження інтерактивних технологій навчання, заснованих на діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу. Розглянуто ефективність ситуаційних вправ як одного з ключових інструментів, які можуть відобразити особливості застосування мовного матеріалу в реальних життєвих ситуаціях.

Ключові слова: *початкова освіта, мовно-літературна освітня галузь, комунікативна компетентність, майбутні вчителі початкових класів, дистанційне та змішане навчання, інтерактивні технології.*

Постановка проблеми. Сучасна початкова освіта України переживає складні умови реформування на тлі впливу війни, складної енергетичної ситуації, вдаленого та змішаного навчання учнів, що зумовлює зміни стратегії і спонукає педагогів до пошуку тактики і нових методів мовної освіти, вдосконалення процес викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі, психолого-методичну підготовку майбутніх учителів початкових класів до реалізації професійної діяльності в надскладних умовах. Мовно-літературну галузь спрямовано на створення оптимальних умов для підвищення ефективності освітнього процесу, на формування освіченої творчої, самодостатньої, духовно багатой, компетентної і комунікативної мовної особистості здобувача освіти.

Концепція мовної освіти в Україні, Державний стандарт початкової освіти, професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» регламентують засади компетентнісного, особистісно

орієнтованого, комунікативно-діяльнісного підходів, наголошують на практичній спрямованості освітнього процесу, спрямовують увагу науковців і педагогів під час формування та перегляду освітніх програм на формування учня, комунікативноспроможного і підготовленого до ефективних дій у різних сферах життєдіяльності.

Урок – основна традиційна (але не єдина) форма навчання в школах, що вимагає підготовки вчителів початкових класів високої кваліфікації, професійних, соціально комунікабельних, творчо розвинених, які володіють необхідними професійними здібностями і готові здійснювати освітню діяльність в нових освітніх умовах. Погоджуємося із твердженням лінгводидактів І. Кучеренко, М. Пентилюк, які резюмують, що «у площині компетентнісного навчання сучасний урок української мови розуміємо як навчальну лабораторію зростання учня, у межах якої здійснюється міжособистісний навчально-пізнавальний дискурс між суб'єктами процесу навчання (вчителем й учнем), які є партнерами співпраці; як демократичне пізнавально-виховне заняття, що має гуманітарний потенціал, відбиває гуманізацію навчання й спрямоване на розвиток ключових предметних компетентностей учня» [11, с. 4].

Орієнтація на документи про модернізацію сучасних шкіл передбачають не тільки якісне внесення змін до змісту освіти, а також впровадження оновлених лінгвістичних і дидактичних засобів: методів, прийомів, форм і засобів навчання.

Оптимальні умови для розвитку формування комунікативноспроможного учня пов'язані з реалізацією філософського напрямку особистісно орієнтованого вивчення мови, передбачають взаємодію предметів і суб'єктів, застосування різних видів активностей в межах проведення традиційних уроків і нетрадиційних занять, обов'язкове застосування інтерактивних методів навчання. Йдеться про максимальну наближеність наповнення уроків мовно-літературної освітньої галузі до життєвих ситуацій, використання спілкування, розвиваючи в ньому індивідуальні комунікаційні здібності кожного учня на заняттях. Зазначене підтверджує мету мовно-літературної особистісно орієнтованої освіти, оскільки формує індивідуальну комунікативну компетентність кожного учні як ключову і водночас предметну.

Традиційно важлива роль у цьому процесі належить професійній компетентності вчителя, який в умовах сьогодення поєднує керівну й фасилітативну діяльність, одночасно є наставником і коучем для учня, не ретранслятором знань, а помічником. Відповідно, структура й змістова наповненість уроків видозмінюється, інтерактивується й урізноманітнюється. Уроки мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах все більше спираються на діалогізацію й комунікацію, оскільки маємо на меті формування мовної особистості, спроможної ефективно здійснювати мовленнєву діяльність в процесі комунікації з іншими в різних сферах суспільства.

Сучасна мовна освіта, базована на комунікативно-діялісному підході, досягає нового рівня організації уроків української мови та читання, що забезпечує повне занурення учнів у процес навчального спілкування для розвитку їхньої мовної особистості. Основою кожного уроку української мови має стати робота з формування комунікативних навичок в учнів. Завдання викладача полягає насамперед у забезпеченні формування та засвоєння лінгвістичних знань, умінь застосовувати їх в процесі спілкування, тобто здатність успішно і належним чином застосовувати, коректно й ефективно здійснювати продуктивну і рецептивну діяльність з урахуванням особливостей здійснення усної або письмової мовної діяльності, йдеться про контекстуальні особливості навчальної ситуації. Це можливо за умови впровадження особливих методів навчання, заснованих на діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу з орієнтацією на досягнення визначеного результату. Інноваційною формою такого підходу є технологія інтерактивного навчання, яка створює комфортне педагогічне середовище, сприяючи активному включенню кожного учня у процес навчання. Завдяки цьому учні розвивають комунікативні навички, інтелектуальні здібності та особистісні якості.

Відтак, діалогізація і інтерактивність на сучасному уроці є засобом побудови процесу навчання, чинником підвищення якості і практико-орієнтованості початкової освіти, що здійснюється з опертям на навчальні діалоги, наближені до реальних життєвих ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативні документи декларують стратегічний зміст мовної освіти, і початкової мовної освіти як її важливого складника, у переліку предметних і загальних компетентностей й покликані реалізувати освітню мету та сформувати гармонійно розвинену мовну особистість учня, його комунікативну компетентність національну свідомість.

Загальну теорію формування мовної особистості було започатковано В. Гумбольдтом, В. Виноградовим, О. Потебнею й у подальшому розвинено науковцями в аспекті суміжних наук – філософії, психолінгвістики, соціології як міждисциплінарну. Зосібна філософ Є. Боринштейн зазначає, що мовна особистість «виникає в суспільстві й розвивається, ґрунтуючись на здатності вираження і закріплення соціальних відносин та взаємодії» [2]; Ф. Бацевич наголошує на здатності мовної особистості створювати і сприймати тексти, «що вирізняються рівнем структурно-мовної складності та глибиною й точністю відображення дійсності» [1, с. 212].

Академік НАПН України М. Вашуленко, розглядає кожну людину як мовну особистість з огляду на її готовність «виконувати мовленнєві дії, той, хто привласнює мову, для кого мова є мовленням. Мовленнєва особистість характеризується не лише тим, що вона знає про мову, а тим, як вона може її використовувати» [3, с. 11].

Одним із складників мети мовно-літературної освітньої галузі Державним стандартом початкової освіти визначено «розвиток особистості здобувачів освіти із застосуванням засобів різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей» [5].

Оновлена структура мовно-літературного курсу в Новій українській школі забезпечує розвиток комунікативної особистості учнів, забезпечує використання сучасних форм освітньої діяльності, які реалізують комунікативний, дидактичний і культурний аспекти викладання, сприяють соціалізації школярів, покращує їх взаємодію з навколишнім середовищем, динамічні зміни мотивації, спонукають пізнавати світ, опановуючи таким чином ключові й предметні компетентності. Продуктивність сучасних модернізованих уроків залежить від того, чи правильно дібрані, спроектовані й упроваджені лінгводидактичні інструменти, які є невід'ємною частиною технології української мови і читання та розроблені відповідно до визначених навчальних тем з метою застосування в конкретних педагогічних умовах з урахуванням реальної підготовленості учнів.

Актуальним у контексті підвищення якості сучасної мовної початкової освіти є особистісно орієнтоване навчання як реалізація суб'єкт-суб'єктної взаємодії та інтерактивні технології навчання, що забезпечують оптимальні умови для розвитку комунікативної компетентності кожного учня. Тож і добір методів навчання в межах технології сучасного уроку має здійснюватися покроково: зумовлюється темою уроку, контингентом учнів, умовами реалізації освітнього процесу (особливостями географічного розташування, дистанційно (змішаною), очною формами навчання, психологічним станом учнів у конкретний період часу), конкретизується метою і цілями, використовує спроектовану навчально-пізнавальну ситуацію, змістовому контенту уроку і поступово використовується відповідно до структурних етапів уроку на запланований кінцевий результат.

Мета статті полягає в аналізі практичного аспекту підготовки майбутніх учителів початкових класів до конструювання уроків мовно-літературної освітньої галузі.

Виклад основного матеріалу. Занурення учнів і педагогів у реалії дистанційного навчання з 2020 року, здавалося б, тимчасове, затяглося – третій рік війни змусив учителів початкових класів переглядати не тільки часові обмеження, рекомендовані Міністерством освіти і науки для роботи з учнями в синхронному форматі, а й звертати увагу на безпекові умови, в яких перебувають учні, що є особливо актуальним для прикордонних областей, відключення світла й інтернету в інших регіонах України, морально-психологічний стан учнів у конкретному класі. Упровадження змішаного навчання в практику початкової школи спричиняє низку змін у роботі учнів та викладачів: учні можуть брати активну участь в освітньому процесі і самостійно вибирати для себе найбільш цікаві уроки й заняття, працювати над індивідуальними або груповими проєктами, тож учителям необхідно більше уваги приділяти добору матеріалів, що відповідають здібностям учнів, поточним знанням із конкретної навчальної теми. Учні можуть ознайомитися з навчальними матеріалами в комфортній обстановці, онлайн, в зручний час і в зручному місці. Фізичне середовище навчання розширюється за допомогою віртуальних компонентів, оскільки доступ надається до навчальних матеріалів до та після уроків в автономному режимі. Тобто процес навчання стає більш індивідуальним, учні розвивають навички саморегуляції і здатність робити усвідомлений вибір, набуваючи більшу свободу і відповідальність. Але необхідно наголосити, що педагог має бути підготовлений до активізації, мотивації й здійснення контролю за самостійною діяльністю кожного учня і групи, задіяної до реалізації групових проєктів.

Тому в закладі вищої освіти викладач не тільки сам працює в новій для себе ролі – переходить від ролі «перекладача» до ролі тьютора, але й пояснити студентам особливості такої діяльності, сформувати в них готовність до зміни ролей в не тільки в процесі їх навчання, але й, що чи не найважливіше, до зміни ролей в початкових класах. Формальні зміни в навчальному середовищі, які найчастіше згадуються в публікаціях (наприклад, вид робочого столу), не пов'язані зі зміною ролей, прийомів або методів навчання, скоріше, є супроводом до головного розуміння організації діяльності учнів під час віддаленого навчання на уроці і в процесі самостійної роботи учнів, що здійснюється в офлайн-форматі.

Відтак, традиційні методи навчання дуже швидко втрачають перевагу, все більше уваги звертається на інноваційні та інтерактивні технології навчання: дистанційні технології, залучення віддалених один від одного учнів до міжособистісної взаємодії в будь-яких умовах, особистісно орієнтовані завдання і групові

форми роботи, диференціація та індивідуалізація навчання – усе це додає вчителю додаткових функцій модерування онлайн-контенту та організації інтерактивної взаємодії.

За твердженням Л. Шелехової, сучасному вчителю початкових класів необхідно не тільки усвідомити, що в «сучасних умовах недостатньо використовувати ті засоби навчання, які були раніше і які задовольняли потреби того періоду, <...> що раніше отриманий досвід, напрацьований роками, наразі не забезпечує повною мірою можливість вирішення професійних проблем і завдань, обумовлених соціальною ситуацією; визнати спільну продуктивну діяльність та комунікацію як пріоритети навчальної діяльності» [15], що зумовлює обов'язкове проектування освітнього середовища за допомогою сучасних інструментів, поєднання онлайн-навчання з організацією навчальної роботи в класі, підготовку майбутніх учителів до добору зручних цифрових інструментів з метою ефективного залучення учнів до самостійної роботи в онлайн, офлайн і очному навчанні.

На думку О. Пометун і Л. Пироженко, суть інтерактивного навчання полягає в тому, «що навчальний процес відбувається за умови постійної взаємодії всіх учнів. Це взаємонавчання (групове, колективне, навчання у співпраці), де вчитель і учні є рівноправними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять на уроці» [12].

Сучасний дистанційний урок вимагає від учителя готовності використання мережевих платформ для проведення його у визначений час (бути готовим до перерви у разі оголошення повітряної тривоги, організації та повернення учнів до роботи після її завершення), вчасного завантаження навчальних матеріалів, зберігання й обмін інформацією на дистанційних платформах, використовуваних в закладах загальної середньої освіти, зокрема Google Meet, Microsoft Teams, Zoom, ClassFlow та ін. Цінним і важливим є можливість відеозапису проведеного дистанційного уроку й завантаження його на платформу для повторного перегляду (за потреби) або перегляду учнями, які з об'єктивних причин не змогли до нього долучитися за розкладом. Освітній контент, який використовується в змішаному/дистанційному навчанні, має певні особливості: зміст електронного навчального курсу/модуля, навчальні матеріали розміщуються в освітньому середовищі у вигляді файлів різних форматів (текст, малюнки, відео), медіафайлів і т. д., посилань на освітні ресурси. Призначення освітнього контенту може варіюватися для самостійної індивідуальної або групової роботи. Розроблятися він може фахівцями і самим педагогом за допомогою різних сервісів і додатків, завдання полягає не тільки в тому, щоб відібрати і систематизувати вже наявний контент, але і в тому, щоб самостійно і якісно його створити.

Важливу роль для ефективної організації роботи в умовах змішаного навчання відіграє варіативність застосування форм навчальної діяльності учнів. Основними формами, за результатами нашого дослідження варіативності форм навчання до пандемії і в період пандемії, «спостерігалася тенденція до поступового збільшення кількості вчителів, які оволоділи сучасними інноваційними формами роботи (60 % проти 30 % до пандемії). Простежується тенденція до поступового збільшення варіативного використання форм організації навчальної діяльності учнів – від 35 % до 55 %; зросла інформаційна обізнаність учителів щодо проблем диференціації та варіативності форм навчання (45 %–90 %)» [7]. У сучасних умовах розподіл часу регулюється вчителями залежно від регіону і щоденної безпекової ситуації.

На основі аналізу емпіричних даних вчені виділяють переваги дистанційного (змішаного) навчання: здатність до динамічних змін, забезпечення індивідуалізації навчання в дистанційній формі; можливість швидкої діагностики та обробки інформації в цифровому форматі; використання різних візуальних об'єктів, моделей в електронному вигляді. Відзначають і недоліки: складність обробки неформалізованої інформації; формалізація дидактичних ситуацій, використаний для підготовки освітнього контенту час.

Підготовка вчителів до уроків повинна бути впорядкованою, виконувати цілепокладання, чітко бачити перспективу, формулювати комплексні цілі й несуперечливі завдання, відповідно, конструювати внутрішній стрижень кожного уроку, чітко визначати етап побудови, проектувати і ефективно їх реалізувати за допомогою раціонально дібраних методів, технологій та інструментів, призначені для розвитку комунікативних здатностей учнів. Структура кожного уроку підпорядкована загальному принципу вивчення нового через повторення вже опанованого матеріалу, з логічними переходами до нових вправ.

Науковці-практики [8] наголошують на застосуванні інтерактивних технологій в освітньому процесі; забезпечення вивчення студентами на заняттях дисциплін професійно орієнтованого циклу всього багатоваріантного комплексу інтерактивних методів; організації інтерактивного освітнього середовища в закладі освіти, формуванні суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів і студентів, організації навчання з опорою на досвід кожного студента; засвоєння майбутніми вчителями нового теоретичного та практичного досвіду із застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі сучасної школи. Сучасний освітній процес зорієнтований на розвиток мовної особистості, здатної ефективно спілкуватися, досягати поставленої комунікативної мети, спроможної вільно висловлювати думки з відображенням емоцій у всіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говорити, писати) та різних сферах

спілкування (особистій, громадській, освітній). Тож і основна робота уроків української мови чи має бути робота з формуванням комунікативної компетентності учнів.

Першочергове завдання вчителя – забезпечити засвоєння мовних знань і формувати вміння застосовувати їх у процесі спілкування, а саме вдало, доречно, правильно й ефективно здійснювати продуктивну й рецептивну мовленнєву діяльність в усній чи писемній формі з урахуванням ситуації спілкування. Сучасні уроки мовно-літературної освітньої галузі в початкових класах спрямовані на формування вмінь комунікувати, зокрема сприймати, усвідомлювати, аналізувати, створювати тексти, конструювати, виправляти, вдосконалювати власне мовлення. Відомо, що основним джерелом успішного формування мовленнєво-комунікативних компетентностей учнів початкових класів є індивідуальна і групова практична діяльність з навчальним матеріалом – учитель має створити освітнє інтерактивне середовище, забезпечує можливість створення навчальних комунікативних ситуацій, в яких учні не просто засвоюють мовно-літературний освітній контент, а й навчаються доречно й правильно застосовувати здобуті теоретичні знання в мовленнєвій практиці з урахуванням конкретної мети мовлення.

Зауважимо, що уроки мовно-літературної освітньої галузі не мають спиратися тільки на аналіз та відтворення чужих готових текстів – вони мають забезпечити освітню платформу для творення учнями власних висловлювань, які перетворюють звичайний традиційний урок із однотипним повторенням навчального змісту на мотивувальне спілкування в класі, де учні зацікавлені до створення висловлювань, вчать активно комунікувати, обговорювати, критично мислити.

На уроках української мови і читання необхідно спиратися на текстову основу, оскільки засвоєння мовних засобів на функційно-стилістичній основі є ефективним для розвитку умінь учнів створювати власні висловлювання. Різні варіації застосування текстів забезпечують комунікативну спрямованість уроку і надають широкі можливості для інформування учнів про культуру українського й інших народів, міжкультурної комунікації з дотриманням вимог Державного стандарту початкової освіти, а саме: «...формування комунікативної, читацької та інших ключових компетентностей; розвиток особистості здобувачів освіти із застосуванням засобів різних видів мовленнєвої діяльності; здатності спілкуватися українською мовою, мовами відповідних корінних народів і національних меншин для духовного, культурного і національного самовираження, користуватися ними в особистому і суспільному житті, міжкультурному діалозі...» [5].

Державний стандарт спрямовує увагу на практичну мовленнєво-комунікативну діяльність як на основний вид діяльності на уроках мовно-літературної освітньої галузі, спрямований на сприймання та трансляцію учнями змістовного мовлення монологічного або діалогічного в усній чи писемній формі відповідно до ситуації спілкування. До основних видів робіт за кожним видом мовленнєвої діяльності належать сприймання чужого мовлення: аудіювання, читання мовчки; відтворення готового тексту: виразне читання вголос, усні (говоріння) та письмові перекази, аналіз і обговорення літературних творів, образів персонажів; створення власних висловлювань: діалог, монолог (твір, есе) та ін. Зміст навчальної мовленнєвої діяльності на уроці передбачає: сприймання чужого мовлення: відтворення тексту (переказ літературного твору); створення власних висловлювань, діалогове мовлення.

Застосування інтерактивного навчання в початкових класах передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Оскільки інтерактивність сприяє формуванню вмінь і навичок, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, це сприяє навчанню учнів демократичності в соціумі, спілкування з людьми.

Завдання для прикладу:

Завдання 1 (з обов'язковим відеосупроводом-добіркою фото, які відображають яскраву осінню палітру).

– Прочитайте вірш Ліни Костенко. Які кольори охоплює опис осінніх кленів?

Красива осінь вишиває клени

Червоним, жовтим, срібним, золотим.

А листя просить:

– *Виший нас зеленим!*

Ми ще побудем, ще не облетим

А листя просить:

– *Дай нам тóї втіхи!*

Ворони п'ють надкльовані горіхи.

А що їм, чорним?

Чорним все одно...

– Як ви вважаєте, чому автор у вірші згадав про ворон?

– Чи можна вважати всі використані автором прикметники антонімами до чорного кольору. Чому?

У якому значенні використано прикметник «чорним».

Додаткові завдання:

Допишіть:

Клени (які?) —

Ворони (які?) —

Запишіть усі кольори з вірша, які, на вашу думку, можуть бути протиставлені чорному.

Чорний —

– Який колір зазвичай є антонімічним до чорного?

– Подумайте, що символізує протиставлення (антонімія) яскравих осінніх кольорів чорному кольору забарвлення воронів?

– Яке ставлення формується до воронів? Як ми можемо описати характерні риси їхньої поведінки й характеру?

До словничка!

Світлий (яскравий позитивний, добрий) — темний, злий, зловісний, суворий, жорстокий, бездушний, байдужий, неухважний, холодний, неприємний.

– А який колір є відображенням вашого характеру? Чому?

– Складіть коротеньку словесно-кольорову замальовку «Я і мої друзі» (зазначене завдання можна продовжити самостійно із фіналізацією реального кольорового зображення, яке потім можна розмістити на сторінці. Але варто звернути увагу на позитивність кольористики і бажання учнів висвітлювати власні твори з метою формування ситуації успіху).

Корисною в умовах віддаленого навчання є й підготовка до застосування в освітньому процесі елементів ситуаційного навчання, оскільки «принцип ситуаційності (ситуаційний підхід до навчання) є одним із важливих для комунікативного методу вивчення мови, оскільки комунікативність у навчанні обов'язково передбачає ситуаційність. Ситуаційний контекст спілкування – це обставини, у яких відбувається спілкування: місце, час, особистість партнера (партнерів), соціальні ролі учасників» [13].

Завдання для прикладу:

Завдання 2. Ознайомтеся з текстом, який містить є діалектні слова. Запишіть їх. Як вважаєте, у якій місцевості вони вживаються? Наведіть приклади діалектизмів вашої місцевості. Побудуйте розповідь з використанням діалектизмів. Складіть словничок використаних діалектизмів.

Завдання 3.

3.1. Опишіть кімнату, у якій би жив ваш друг, що займається, наприклад, спортом, за схемою «де? – що?». Подумайте, які предмети і де саме ви розмістите в цій кімнаті.

3.2. Опишіть свою кімнату. Де в ній розміщено ваші улюблені речі? Чи можна за описом вашої кімнати зрозуміти, чим ви захоплюєтесь? Які частини мови ви використали для опису?

Чи хотіли б ви в своїй кімнаті щось змінити? Чому? Чи реально це здійснити? Складіть план своїх дій.

У процесі добору ситуаційних вправ необхідно усвідомлювати, що слова, представлені у мовленнєвих ситуаціях, мають враховувати такі аспекти: образи означуваних предметів; значення (набір істотних функцій для характеризованих об'єкта; смислове навантаження (місце, яке займає зазначений об'єкт, відповідні образи й поняття). Відтак, основною умовою реалізації ситуаційної вправи буде наявність і реальність смислу твердження.

Завдання для прикладу:

Завдання 4.

Ваш друг-однокласник, що мешкає в сусідньому під'їзді, поїхав із батьками в гості. У класі через деякий час інші учні запитують, чи не повернувся ваш друг. Ви відповідаєте: «Світло вчора горіло».

– Який смисл ви вкладаєте в цю фразу? Як її міг зрозуміти її ваш співрозмовник?

Смисл «Світло вчора горіло» = Мабуть, мій друг уже приїхав додому.

Учитель має наочно проілюструвати, що одне й те саме речення в різних ситуаціях спілкування набуває зовсім іншого смислу, оскільки поняття «ситуація спілкування» охоплює фрагмент дійсності й безпосередньо ситуацію спілкування, що містить: предмет мовлення; учасників ситуації спілкування, їх характеристики; стосунки; взаємодії. Навчальна мовленнєва ситуація має дублювати всі аспекти реальної ситуації, програмувати певний змістовий контент, в якому необхідно використовувати очікувані результати навчання змістових ліній відповідно до Державного стандарту початкової освіти, зокрема змістової лінії «Взаємодіємо усно»: «Аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого. Відтворення змісту прослуханого своїми словами. Визначення теми і мети почутої інформації. Вибір необхідної інформації з почутого. Оцінювання усної інформації. Вираження власної думки щодо змісту прослуханого. Практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування»

Висновки. Сучасна початкова мовна освіта, побудована на комунікативно-діяльнісному підході, відкриває нові можливості для організації уроків мовно-літературної освітньої галузі, забезпечуючи учням

повне занурення в процес навчального спілкування з метою формування їхньої мовної особистості. Важливим складником кожного уроку має стати розвиток комунікативних навичок, тож і завданням учителя є створення умов для закріплення мовних знань і формування вмінь ефективного застосування їх у комунікації. Це означає здатність до успішної продуктивної та рецептивної мовленнєвої діяльності з урахуванням специфіки усного чи письмового мовлення в конкретному контексті навчальної ситуації.

Досягнення цієї мети можливе за допомогою впровадження інтерактивних технологій навчання, які базуються на діалогічній взаємодії учасників освітнього процесу та орієнтовані на досягнення конкретних результатів, створюють комфортні педагогічні умови, залучаючи кожного учня до активної участі в навчальному процесі. Цей підхід сприяє розвитку комунікативних умінь, інтелектуальних здібностей і особистісних якостей школярів, зокрема через використання ситуаційних вправ, які відображають особливості застосування обраного мовного матеріалу в реальних життєвих ситуаціях та зорієнтовані на оволодіння учнями вміннями та навичками, необхідними для успішної реалізації спілкування відповідно до поставлених комунікативних цілей з урахуванням конкретного контексту взаємодії та опорою на різні типи міжособистісного спілкування.

Список використаної літератури

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підруч. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
2. Боринштейн Є. Соціокультурні особливості мовної особистості. *Соціальна психологія*. 2004. № 5 (7). С. 63–72.
3. Вашуленко М. Формування мовної особистості молодшого школяра в умовах переходу до 4-річного початкового навчання. *Початкова школа*. 2001. № 1. С. 11–14.
4. Вашуленко М., Собко В. Підготовка майбутніх учителів до формування мовно-мовленнєвої компетентності молодших школярів. *Початкова школа*. 2011. № 6. С. 27–31.
5. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.11.2024).
6. Зенченко Т. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до формування комунікативної компетентності в учнів засобами інтерактивних технологій: європейський досвід. *Перспективи та інновації науки*. 2024. 10 (44). С. 191–203. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/15574/15646>.
7. Змішане навчання у початковій школі: нові форми взаємодії : методичні рекомендації / О. В. Барановська. Київ : Фенікс, 2021. 64 с.
8. Кочерга О. М. Формування професійної готовності майбутнього вчителя до впровадження інтерактивних технологій навчання у освітній процес нової української школи. *Наукова колекція Навчально-наукового інституту Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників (за матеріалами II всеукраїнського науково-методичного семінару «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика», м. Глухів, 14 листопада 2024 року)*. Випуск 2. Част. 3. Глухів, 2024. С.121–123.
9. Kuznetsova, H. ., Panasenko, A. ., Luchkina, L. ., Zenchenko, T. & Danylchenko, I. (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista Eduweb*, 17(2), 101–115. URL: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9>.
10. Кучеренко І. А. Інтеграція у вивченні української мови та літератури в новій українській школі. *Наукові записки науково-дослідної лабораторії «Проблеми підготовки студентів-філологів до українознавчої роботи в школі» : збірник наукових праць за матеріалами всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні проблеми літературної освіти (пам'яті О. Р. Мазуркевича та П. К. Волинського)» / Н. П. Сивачук (гол. ред.). Умань : АЛІМІ, 2018. С. 40–46.*
11. Кучеренко І. А., Пентилюк М. І. Теорія і технологія сучасного уроку української мови : навч.-метод. посіб. МОН України, Херсонський державний університет. Херсон : Айлант, 2022. 352 с.
12. Пентилюк М. Рідномовний аспект підготовки майбутніх учителів-словесників. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія і педагогіка» / ред. кол. І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, І. М. Хом'як та ін. Остріг : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. Вип. 29. С. 86–89.*
13. Суржук Т. Б., Бісовецька Л. А. Формування в учнів початкових класів умінь взаємодіяти усно за допомогою ситуаційних вправ. *Наукова колекція Навчально-наукового інституту Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : збірник наукових праць здобувачів вищої освіти та науково-педагогічних працівників (за матеріалами II всеукраїнського науково-методичного семінару «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика», м. Глухів, 14 листопада 2024 року)*. Випуск 2. Част. 3. Глухів, 2024. С.121–123.
14. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.
15. Шелестова Л. Змішане навчання у початковій школі : методичні рекомендації. Київ : Фенікс, 2021. 48 с.
16. Zenchenko T. Vyvchennia temy «Prykmetnyk» u 4 klasi yak propedytika komunikatyvnoi diialnosti v osnovnii shkoli [Study of the topic «Adjective» in the 4th class as propaedeutics of communicative activity in a primary school]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*. 2014. 3. P. 8–14.

PREPARATION FOR THE CONSTRUCTION OF LESSONS OF THE LANGUAGE AND LITERATURE EDUCATIONAL FIELD: PRACTICAL ASPECT

Zenchenko Tetiana

PhD (Pedagogy), Associated Professor, Department of Primary Education Theory and Methods
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National pedagogical university,

Introduction. The optimal conditions for the development of the formation of a communicatively capable student are associated with the implementation of the philosophical direction of personality-oriented language learning, provide for the interaction of objects and subjects, the use of various types of activities within the framework of traditional lessons and non-traditional classes, the mandatory use of interactive teaching methods.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the practical aspect of preparing future primary school teachers for the construction of lessons in the linguistic and literary educational field.

Methods. During the research, the following general scientific methods were used: analysis of literary sources and legislative acts, synthesis, comparison.

Results. The analysis of normative documents regulating the implementation of the purpose of the linguistic and literary educational field of primary education is carried out, the peculiarities of the preparation of primary school teachers for conducting lessons of the Ukrainian language and literary reading are characterized.

Originality. The article emphasizes the need to use modern teaching methods, such as interactive technologies, differentiation and individualization of learning, which can ensure productive and receptive speech activity of students in the process. The role of the teacher as a facilitator is emphasized, which ensures the assimilation of language knowledge and forms the ability to use it in practice. Important elements of the successful organization of the educational process are the consideration of the context of educational situations, the active involvement of students in the educational process and the creation of an effective modern educational environment.

Conclusion. Preparation of future primary school teachers for the construction of lessons in the language and literature educational field is an important component of their professional activity. The effectiveness of this process depends on the introduction of a communicative-activity approach, which ensures the development of students' linguistic personality and the formation of their communication skills. The use of interactive technologies, in particular situational exercises, allows you to create a comfortable educational environment in which students are actively involved in the process of educational communication.

Key words: primary education, key and subject competencies, linguistic and literary educational sector, future primary school teachers, distance and blended learning, interactive technologies.

References

1. Batsevykh, F. S. (2009). *Osnovy komunikativnoi linhvistyky: [Fundamentals of communicative linguistics]*. K.: VTs «Akademiia. [in Ukrainian].
2. Borynshtein, Ye. (2004). Sotsiokulturni osoblyvosti movnoi osobystosti. [Socio-cultural features of the linguistic personality]. *Sotsialna psykholohiia - Social psychology*, 5 (7), 63–72. [in Ukrainian].
3. Vashulenko, M. (2001). Formuvannia movnoi osobystosti molodshoho shkoliara v umovakh perekhodu do 4-richnoho pochatkovoho navchannia [Formation of the linguistic personality of a junior schoolchild in the context of the transition to 4-year primary education] *Pochatkova shkola – Primary school*, 1, 11-14. [in Ukrainian].
4. Vashulenko, M., Sobko, V. (2011). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do formuvannia movno-movlennievoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Preparation of future teachers for the formation of language and speech competence of junior schoolchildren] *Pochatkova shkola – Primary school*, 6, 27–31. [in Ukrainian].
5. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity. [State standard of primary education.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].
6. Zenchenko, T. (2024). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv do formuvannia komunikativnoi kompetentnosti v uchniv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii: yevropeyskyi dosvid. [Preparation of future primary school teachers for the formation of communicative competence in students by means of interactive technologies: European experience.] *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science*, 10 (44), 191–203. <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/download/15574/15646>. [in Ukrainian].
7. Baranovska, O.V. (2021). Zmishane navchannia u pochatkovii shkoli: novi formy vzaiemodii : metodychni rekomendatsii [Blended learning in primary school: new forms of interaction]. Kyiv : «Feniks». [in Ukrainian].
8. Kocherha, O.M. (2024). Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnoho vchytelia do vprovadzhennia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia u osvitnii protses Novoi ukrainskoi shkoly. [Formation of professional readiness of the future teacher for the introduction of interactive learning technologies in the educational process of the New Ukrainian School]. *Naukova kolektsiia Navchalno-naukovoho instytutu Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka - Scientific collection of the Educational and Research Institute of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*. Hlukhiv, 121-123. [in Ukrainian].
9. Kuznetsova, H. ., Panasenko, A. ., Luchkina, L. ., Zenchenko, T. ., & Danylchenko, I. . (2023). Dialogic learning as means of forming the communication skills of higher education students. *Revista Eduweb*, 17(2), 101–115. URL: <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.9>. [in English].

10. Kucherenko I. A. (2018). Intehratsiia u vyvchenni ukrainskoi movy ta literatury v novii ukrainskii shkoli [Integration in the study of the Ukrainian language and literature in the new Ukrainian school]. *Naukovi zapysky naukovodoslidnoi laboratorii «Problemy pidhotovky studentiv-filolohiv do ukrainoznavchoi roboty v shkoli» : zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii Aktualni problemy literaturnoi osvity - Scientific Notes of the Research Laboratory «Problems of Preparing Philology Students for Ukrainian Studies at School»: Collection of scientific papers based on the materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference Actual Problems of Literary Education*. Uman : ALMI, 40–46. [in Ukrainian].
11. Kucherenko, I. A., Pentyliuk, M. I. (2022). Teoriia i tekhnolohiia suchasnoho uroku ukrainskoi movy [Theory and technology of the modern Ukrainian language lesson]. Kherson: Ailant. [in Ukrainian].
12. Pentyliuk, M. (2014). Ridnomovnyi aspekt pidhotovky maibutnikh uchyteliv-slovesnykiv. [The native language aspect of training future teachers of wordsmiths] *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» - Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy*, 29, 86–89. [in Ukrainian].
13. Surzhuk, T.B., Bisovetska, L.A. (2024). Formuvannia v uchniv pochatkovykh klasiv umin vzaємodiiaty usno za dopomohoiu sytuatsiinykh vprav. [Formation of primary school students' ability to interact orally with the help of situational exercises]. *Naukova koleksiia Navchalno-naukovoho instytutu Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka - Scientific collection of the Educational and Research Institute of Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*, 2 (3). Hlukhiv, 121-123. [in Ukrainian].
14. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 та 3-4 класи. [Typical educational programs for general secondary education institutions: grades 1-2 and 3-4]. (2019). Kyiv. [in Ukrainian].
15. Shelestova L. (2021). Zmishane navchannia u pochatkovii shkoli [Blended learning in primary school]. Kyiv: «Feniks». [in Ukrainian].
16. Zenchenko, T. (2014) Vyvchennia temy «Prykmetnyk» u 4 klasi yak propedytyka komunikatyvnoi diialnosti v osnovnii shkoli [Study of the topic «Adjective» in the 4th class as propaedeutics of communicative activity in a primary school]. *Ukrainska mova i literatura v shkoli – Ukrainian language and literature at school*, 3, 8-14. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 23.11.2024 р.

УДК 373.3:004:001.895

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-134-141

АПСАЙКЛІНГ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТОК МОТОРИКИ, КООРДИНАЦІЇ, ЕКОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Вишник Ольга Олександрівна

кандидат педагогічних наук, доцент кафедритеорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: olhavyshnyk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4030-4482

У статті досліджено використання апсайклінгу в процесі навчання здобувачів початкової освіти як ефективного інструменту розвитку моторики, координації, екологічного мислення та психологічної стійкості. Показано, що апсайклінг не лише сприяє фізичному розвитку дітей, покращуючи дрібну моторику через виконання різноманітних ручних робіт, але й стимулює формування екологічної свідомості через практичні заняття з переробки вживаних матеріалів. Також зазначено, що участь у таких заняттях сприяє розвитку творчих здібностей і психологічної стійкості, адже діти вчатья долати труднощі та проявляти терпіння під час створення нових виробів. Інтеграція апсайклінгу в освітній процес може стати важливим кроком до виховання відповідальних громадян, здатних мислити екологічно та креативно.

Ключові слова: апсайклінг, моторика, координація, екологічне мислення, психологічна стійкість, початкова освіта, сталий розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції освіти спрямовані на формування в учнів компетентностей, які відповідають вимогам і викликам сучасного світу, зокрема таких як екологічна свідомість, відповідальне споживання та здорове освітнє середовище. Однією з основних цілей є формування у здобувачів початкової освіти не лише знань, а й важливих практичних навичок, які стануть основою для їх подальшого розвитку та соціалізації. У зв'язку з цим особливу увагу приділяють інтеграції екологічних тем у навчальний процес через різноманітні педагогічні технології та методи, серед яких апсайклінг набуває особливого значення.

Апсайклінг, або повторне використання матеріалів, що вийшли з ужитку, є надзвичайно перспективним інструментом для екологічного виховання дітей, сприяючи розвитку не лише екологічного мислення, але й моторики, координації рухів та психологічної стійкості. За допомогою апсайклінгу учні можуть навчитися не тільки розуміти важливість раціонального використання ресурсів, але й виявляти креативність, розвивати дрібну моторику, а також формувати почуття відповідальності за стан довкілля [2; 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апсайклінг як засіб розвитку моторики, координації та екологічного мислення дітей молодшого шкільного віку набуває дедалі більшої популярності серед педагогів, екологів і психологів. Цей метод відзначається своєю багатофункціональністю, адже дозволяє одночасно розв'язувати кілька освітніх і виховних завдань. Сучасні дослідження підтверджують ефективність апсайклінгу в освітньому процесі як інструменту для формування творчих, естетичних і екологічних компетентностей.

Проблема екологічного виховання молодших школярів є однією з ключових у сучасній педагогіці. Українські педагоги та вчені, серед яких О. В. Духнович, Г. С. Сковорода, В. О. Сухомлинський та К. Д. Ушинський, започаткували основи підходу до формування екологічної свідомості. У сучасній педагогічній літературі акцентується увага на практичних методах навчання, які сприяють екологічному мисленню. Роботи таких дослідників, як Т. М. Байбара, Н. М. Бібік та О. Я. Савченко, містять методичні рекомендації щодо формування у молодших школярів навичок ощадного ставлення до природи. Л. І. Білик [3], Л. Б. Лук'янової [5], Г. В. Марченко [6], Н. А. Пустовіт [8] та інші дослідники розглядають екологічне виховання як процес, що сприяє розвитку відповідальності, емпатії та креативності.

Апсайклінг, як складова екологічної освіти, привертає увагу сучасних педагогів своєю здатністю поєднувати екологічні знання з розвитком практичних навичок. Створення нових виробів із вживаних матеріалів допомагає формувати у дітей екологічне мислення, моторику та координацію. Використання апсайклінгу у навчанні сприяє підвищенню уваги учнів до цінності вторинних ресурсів, що посилює їхню зацікавленість екологічними проблемами. Цей підхід має інтегративний характер, об'єднуючи в собі елементи естетичного виховання, соціальної взаємодії та когнітивного розвитку.

Апсайклінг у контексті початкової освіти дозволяє вирішувати одразу кілька завдань. Він сприяє розвитку моторики, координації та творчих здібностей, а також формує екологічну культуру. Дослідження, зокрема закордонних науковців, таких як Frantz C. M. & Mayer F. S. [13], показують, що екологічна освіта, яка базується на практичних заняттях, підвищує відповідальність учнів до навколишнього середовища. Завдяки цьому учні не лише опановують технічні вміння, а й розвивають емпатію та бажання зберігати природні ресурси.

Таким чином, апсайклінг стає важливим педагогічним інструментом, який має потенціал не лише для екологічного виховання, але й для розвитку фізичних, когнітивних і психологічних навичок молодших школярів. Він дозволяє учням не тільки розвивати своє креативне та практичне мислення, але й набувати необхідних соціальних та емоційних компетенцій, що допоможуть їм адаптуватися в мінливому світі. Тому дослідження та застосування апсайклінгу в освітньому процесі є надзвичайно актуальним і перспективним напрямком у сучасній педагогіці.

Метою статті є дослідження апсайклінгу як багатофункціонального педагогічного інструмента, що дозволяє не лише розвивати дрібну моторику і координацію рухів у здобувачів початкової освіти, але й формувати екологічне мислення та позитивно впливати на їхнє психологічне благополуччя, соціальну культуру і творчу компетентність.

Виклад основного матеріалу. Глобальні екологічні проблеми, такі як забруднення навколишнього середовища, зменшення природних ресурсів та проблеми з переробкою відходів, актуалізують необхідність формування в учнів відповідального ставлення до природи. Особливо важливо почати це формування з раннього віку, адже саме в період дошкільної та початкової освіти діти набувають базових уявлень про навколишній світ та вчать цінувати природні ресурси [1].

Крім того, апсайклінг, як метод навчання, є потужним інструментом для розвитку моторики та координації рухів здобувачів освіти. Заняття з переробки вживаних матеріалів вимагають від учнів точності, спритності, уваги, що сприяє розвитку дрібної моторики, а також навичок планування і організації. Процес виготовлення нових предметів із уживаних матеріалів, використання клею, ножиць, фарб та інших матеріалів та інструментів сприяє розвитку навичок рухових функцій, що є важливим етапом у розвитку дітей у цей період [9].

Однак важливим аспектом є не лише фізичний розвиток, а й психологічне благополуччя. Формування психологічної стійкості в дітей відбувається під час подолання викликів і труднощів. Заняття з апсайклінгу надають дітям можливість подолати труднощі, відчути задоволення від завершеного творчого процесу, що, у свою чергу, сприяє розвитку їхньої впевненості у власних силах і позитивної самооцінки. Процес створення нового з уживаних матеріалів допомагає дітям не лише досягати результату, а й усвідомлювати цінність зусиль, що були докладені для досягнення мети, що має важливе значення для їх психологічного благополуччя. Цей підхід дозволяє дітям навчитися оцінювати свою роботу і досягнення, що сприяє розвитку здорової самооцінки та внутрішньої мотивації.

Апсайклінг (від англ. *upcycling*) – це переробка попередньо використаного продукту за умови виготовлення нового продукту більш високої якості або вартості, ніж оригінальний предмет [18].

Цей процес сприяє не лише утилізації матеріалів, але й перетворенню їх на щось більш цінне та

креативне. Апсайклінг має важливе значення для зменшення обсягів відходів, збереження природних ресурсів і розвитку екологічної свідомості.

Також варто зазначити, що сенс переробки продукту засобом апсайклінгу відрізняється від ресайклінгу, тому для подальшого аналізу ми повинні розглянути і визначення терміна «ресайклінг» (англ. recycling), щоб уточнити дефініцію «апсайклінг» та визначити межі дослідження практичної діяльності. *Ресайклінг* – повна переробка сировини з метою створення нових предметів, тобто створення «повторного циклу» використаного матеріалу. Терміни «апсайклінг» та «ресайклінг» практично схожі за визначенням, але треба зауважити на префікси *up-* та *re-*, саме це виявляє найважливішу відмінність. Апсайклінг вирішує переробку без втручання у склад та властивості матеріалу [4].

Дослідження підтверджують, що інтеграція апсайклінгу в початкову освіту сприяє розвитку не лише екологічних, а й творчих компетентностей учнів. Зокрема, практичні заняття з переробки матеріалів стимулюють активну участь у навчальному процесі, розвиток критичного мислення та творчого підходу до розв'язання.

Апсайклінг, або повторне використання вживаних матеріалів для створення нових, більш корисних чи естетичних об'єктів, має великий потенціал для розвитку фізичних і когнітивних навичок у дітей. Окрім того, що це дозволяє розвивати дрібну моторику та координацію рухів через різноманітні ручні роботи, такі як вирізання, склеювання та складання, ці заняття також сприяють розвитку креативності і проблемного мислення у дітей, що важливо для їхнього загального інтелектуального розвитку. Дослідження показують, що саме через такі творчі процеси діти покращують свої моторні навички, що позитивно позначається на їхній готовності до школи та успіхах у навчанні [15].

Одне з досліджень підкреслює, що заняття з моторики, таких як вирізання, склеювання та складання, допомагають дітям розвивати як дрібну, так і велику моторику, що сприяє покращенню просторового мислення. Водночас ці заняття стимулюють розвиток координації рухів, планування та організації діяльності, що тренує системне мислення.

Зокрема, дослідження про взаємозв'язок моторики і когнітивного розвитку показує, що ранні моторні навички позитивно впливають на просторову пам'ять, а розвиток дрібної моторики може бути передвісником кращих результатів у навчанні [20].

Ці результати підкреслюють важливість апсайклінгу для загального розвитку дітей, особливо в контексті початкової освіти, оскільки діти навчаються не тільки створювати нові об'єкти, але й розвивати важливі навички планування та мислення, що стають основою для подальшого навчання та особистісного розвитку.

Важливим аспектом інтеграції апсайклінгу в початкову освіту є формування екологічного мислення серед учнів. Під час роботи з уживаними матеріалами діти здобувають практичні навички, що допомагають усвідомити важливість збереження природних ресурсів та сталий розвиток. Як зазначено у дослідженні Kuswendi U. та Arga H. [16], залучення учнів до діяльності з переробки відходів не лише знижує рівень забруднення, але й сприяє розвитку їх екологічної грамотності, що важливо для формування свідомості про збереження навколишнього середовища. Зокрема, апсайклінг дозволяє учням зрозуміти необхідність зменшення відходів і підвищення ефективності використання ресурсів, що сприяє розвитку відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Практична діяльність із переробки матеріалів навчає дітей не лише створювати нові вироби, але й розвиває їхню здатність до прийняття екологічних рішень. Важливою є також роль педагога, який може допомогти учням зрозуміти значення екології в повсякденному житті [17]. Через апсайклінг діти можуть відчути, як вони особисто можуть впливати на навколишнє середовище, що сприяє розвитку їхнього екологічного світогляду та активної громадянської позиції.

Процес створення чогось нового з відходів є важливим інструментом для розвитку творчості у дітей, адже він дає можливість відчути задоволення від досягнутого результату. Це не лише підвищує самооцінку, а й стимулює внутрішню мотивацію. Коли діти спостерігають, як із вживаних матеріалів створюються нові корисні вироби, вони відчувають гордість за свою роботу, що зміцнює їхню віру в себе.

Такі творчі процеси також важливі для формування стійкості до стресу та здатності долати труднощі. Вони навчають дітей думати поза межами стандартних рішень, шукати нові підходи до вирішення проблем і вперше зазнавати невдачі, щоб потім успішно досягти мети. Ці навички є необхідними для розвитку емоційної стійкості та здатності вирішувати життєві труднощі [14].

Один з ефективних підходів до розвитку творчих здібностей учнів – це використання апсайклінгу, зокрема в процесі створення виробів із матеріалів, які зазвичай вважаються непотрібними. Такий підхід сприяє розвитку моторних навичок, стимулює креативне мислення та дозволяє учням набути важливих навичок, таким як інноваційність, співпраця та відповідальне ставлення до навколишнього середовища. Ініціативи, пов'язані з переробкою, сприяють розумінню сталого розвитку та допомагають розвивати нові ідеї серед дітей [19].

Для успішної реалізації апсайклінгу в початковій освіті необхідно інтегрувати цей процес в загальний контекст навчальної діяльності. Важливо, щоб апсайклінг не був окремим елементом навчальної програми, а став частиною міжпредметних зв'язків. Наприклад, на уроках природознавства учні можуть вивчати принципи переробки матеріалів, а на уроках технології – створювати практичні вироби з використанням вторинних ресурсів.

Інтеграція апсайклінгу в навчальні програми допомагає поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю, що дозволяє дітям краще зрозуміти важливість екологічних принципів у реальному житті. Такі заняття сприяють розвитку не лише екологічної свідомості, але й практичних навичок, що є важливими для майбутнього розвитку учнів.

Школи інтегрують апсайклінг через створення учнями предметів зі старих матеріалів, що сприяє розвитку творчих і практичних навичок, а також екологічної свідомості (наприклад, використання старих технологічних компонентів для виготовлення аксесуарів або органайзерів) [13].

Освітні заклади організовують проекти на кшталт «треш-шоу» або ініціативи, як Boomerang Bags, для підвищення обізнаності про проблему відходів [12].

Існує багато цікавих прикладів використання апсайклінгу в початковій освіті, що допомагають дітям не тільки розвивати творчі здібності, а й формувати розуміння необхідності раціонального використання природних ресурсів. Наприклад, учні можуть використовувати старі журнали або газети для створення колажів, виробів із паперової лози. Такі заняття не тільки розвивають креативність і навички переробки, але й формують важливі екологічні цінності, зокрема бережливе ставлення до навколишнього середовища.

Апсайклінг може стати ефективним інструментом для розвитку творчих здібностей дітей. Використання простих матеріалів, таких як пластикові пляшки, жерстяні банки або картон, дозволяє дітям зрозуміти цінність переробки та вчить їх творчо підходити до створення нових предметів. Такий підхід не тільки підтримує екологічне виховання, а й сприяє розвитку навичок координації та точності через виготовлення різноманітних моделей і виробів [10].

Заняття апсайклінгом у початковій освіті мають ще й соціальний аспект, який також відіграє важливу роль у розвитку учнів. Колективна робота над проектами, що передбачають переробку матеріалів, дозволяє дітям розвивати навички комунікації та співпраці. Наприклад, групова робота над створенням загальної композиції з перероблених предметів допомагає розвивати навички взаємодії, ділитися ідеями та приймати колективні рішення.

У процесі виконання творчих завдань учні не лише реалізують свої індивідуальні ідеї, а й отримують досвід роботи в команді, що є необхідною частиною соціалізації в молодшому шкільному віці. Такі проекти можуть також навчити дітей терпінню та повазі до думок інших, що важливо для формування їхніх міжособистісних навичок.

Апсайклінг є потужним інструментом для дітей з особливими освітніми потребами, оскільки дає можливість розвивати практичні навички через створення нових виробів із відходів. Це активує креативне мислення та сприяє розвитку соціальних взаємодій, планування та організації діяльності. Завдяки таким завданням діти здобувають важливі навички самостійності і впевненості в своїх силах.

Одним із важливих аспектів є також виховання відповідальності у дітей за виконану роботу та її результат. Наприклад, після створення виробу з уживаних матеріалів учні можуть взяти на себе відповідальність за його використання або презентацію на класному заході. Це не лише підвищує їхню самооцінку, а й формує почуття гордості за свою працю.

Апсайклінг, як форма творчої діяльності, може бути також потужним інструментом для розвитку емоційної стійкості у дітей. Процес створення чогось нового з вживаних матеріалів або непотрібних речей включає не лише фізичні зусилля, але й емоційний елемент, адже діти мають подолати труднощі, що виникають у ході виконання завдань.

Одним з яскравих прикладів є створення з матеріалів, які спочатку здаються безнадійно зіпсованими, нових красивих предметів. Такі завдання дають дітям можливість пережити процес «перетворення», що є метафорою і для особистісного розвитку – вміння долати труднощі та шукати можливості навіть у найскладніших ситуаціях. Це сприяє розвитку психологічної стійкості, впевненості у власних силах та здатності адаптуватися до змінних умов.

Під час роботи з матеріалами, що мають вже визначену «історію» або статус «непотрібного», діти можуть усвідомити важливість творчого підходу до вирішення проблем. Вони навчаються не тільки створювати щось нове, але й цінувати процес, а не лише результат.

Інтеграція апсайклінгу в навчальний процес може стати основою для розвитку більш глибокого розуміння екології та сталого розвитку серед молодших школярів. Якщо ми подивимося на практику деяких освітніх програм по всьому світу, то можна побачити, як апсайклінг ефективно інтегрується у навчальні плани як частина міжпредметних зв'язків.

Наприклад, на уроках природознавства учні можуть вивчати принципи переробки матеріалів, вивчаючи фізичні та хімічні властивості різних матеріалів, а на уроках технології – створювати практичні вироби з використанням вторинних ресурсів. Таке поєднання теоретичних знань і практичної діяльності дозволяє дітям краще зрозуміти не тільки важливість переробки відходів, але й широкий спектр можливостей використання матеріалів у побуті, а також дає їм можливість на практиці перевірити свої знання.

Заняття з апсайклінгу можуть стати також частиною проєктної діяльності, в якій учні працюють не лише з матеріалами, а й із поняттями сталого розвитку та екологічного підходу. Наприклад, діти можуть брати участь у створенні шкільного саду, використовуючи старі пластикові пляшки для вирощування рослин. Це дає можливість не тільки розвивати практичні навички, але й виховувати в дітей відповідальність за довкілля і власний внесок у його збереження.

Також важливим є аспект залучення батьків і громади в ці проєкти. У багатьох випадках проєкти з апсайклінгу в школах стають не тільки навчальними, а й соціальними ініціативами. Наприклад, у деяких школах проводяться акції зі збору пластикових кришечок, паличок від морозива, CD-дисків, жерстяних баночок чи інших матеріалів, які потім використовуються для виготовлення виробів у класах. Ці заходи можуть об'єднати учнів, учителів і батьків у спільній справі, що, у свою чергу, сприяє формуванню в дітей активної громадянської позиції.

Висновки. Апсайклінг є потужним і ефективним інструментом для розвитку дітей, особливо в контексті початкової освіти. Завдяки практикам переробки та використання вторинних матеріалів цей підхід сприяє розвитку важливих навичок, зокрема моторики, координації, екологічного мислення та психологічної стійкості. Він дає можливість дітям не лише зануритися в процес творчості, але й навчитися практично застосовувати знання з екології та сталого розвитку. Тому впровадження апсайклінгу в навчальний процес відкриває нові перспективи для формування усвідомлених, відповідальних і соціально активних здобувачів освіти.

Дослідження показують, що заняття, пов'язані з апсайклінгом, активно стимулюють розвиток дрібної моторики в дітей, що є основою для розвитку когнітивних навичок, таких як уважність, пам'ять і здатність до концентрації. Робота з різними матеріалами дає дітям можливість тренувати координацію рухів, що, у свою чергу, позитивно впливає на загальний фізичний розвиток. Уміння працювати з інструментами та створювати нові вироби з матеріалів, що мали б інше призначення, сприяє розвитку логічного та творчого мислення. Діти вчать планувати свої дії, виконувати завдання поетапно, що розвиває їхні організаторські здібності.

Крім того, апсайклінг є ефективним інструментом для формування екологічного мислення в здобувачів початкової освіти. Відчуття власної причетності до збереження довкілля через практичні дії значно покращує усвідомлення екологічних проблем і відповідальності за навколишнє середовище. Діти, які активно працюють із вторинними матеріалами, здобувають навички сталого використання ресурсів, що є важливим для формування в них принципів сталого розвитку. Навчання через практичний досвід допомагає усвідомити цінність природних ресурсів, зменшити відходи та зробити повсякденне життя більш екологічно свідомим.

Важливим аспектом апсайклінгу є його здатність розвивати психологічну стійкість дітей. Через процес вирішення різноманітних завдань, що виникають під час роботи з матеріалами, діти вчать долати труднощі, не здаватися перед невдачами та знаходити нові рішення. Зазначені процеси сприяють розвитку емоційної саморегуляції та стресостійкості, що є важливими складовими психологічної стійкості. Завдяки цьому діти набувають упевненості у своїх силах, що має позитивний вплив на їхнє соціальне і емоційне благополуччя.

Інтеграція апсайклінгу в навчальний процес дозволяє створювати міжпредметні зв'язки, що допомагає дітям бачити реальну користь від знань, отриманих на різних уроках, таких як природознавство, математика, мистецтво чи трудове навчання. Такий підхід робить навчання більш інтерактивним, цікавим та практичним. Діти не лише теоретично освоюють принципи екології та сталого розвитку, а й активно застосовують їх на практиці, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у навчальному процесі.

Таким чином, апсайклінг є важливим інструментом для розвитку різноманітних навичок у дітей початкової школи. Він не лише підтримує їхній фізичний та когнітивний розвиток, але й сприяє формуванню позитивної екологічної свідомості та психологічної стійкості. Інтеграція цієї практики в навчальний процес допомагає дітям стати більш відповідальними, творчими та психологічно стійкими особистостями, готовими до викликів сучасного світу.

Список використаної літератури

1. Апсайклінг – поєднання екології та мистецтва. vgoru.org. URL: <https://vgoru.org> (дата звернення: 28.11.2024).
2. Апсайклінг – що це? 5 ідей для спільної творчості дітей і батьків. Нова українська школа. URL: <https://nus.org.ua> (дата звернення: 28.11.2024).

3. Білик Л. І., Чемерис Л. І., Старовойтенко І. А. Екологічна компетентність: інтегрований показник якості екологічної освіти. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Pedagogica/2_166021.doc.htm (дата звернення: 29.11.2024).
4. Гахова А., Єременко І. Апсайклінг: концепції вторинного використання продуктів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Мистецтвознавство*. 2021. Вип. 42. Том 1. С. 66–73.
5. Лук'янова Л. Б., Гуренкова О. В. Екологічна компетентність майбутніх фахівців : навч.-метод. посіб. / Ін-т пед. освіти дорослих АПН України, Київ. держ. акад. водн. трансп. ім. П. Конашевича – Сагайдачного. Київ; Ніжин : ПП Лисенко, 2008. 243 с.
6. Марченко Г. В. Розвиток екологічної освіти в середніх школах Великої Британії у другій половині ХХ століття : автореф. ... канд.пед.наук : 13.00.01. Київ, 2004. 23 с.
7. Презентація проєкту «Апсайклінг – інтелектуальна мода з екологічними тенденціями». naurok.com.ua. URL: <https://naurok.com.ua> (дата звернення: 29.11.2024).
8. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ – Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.
9. Сучасні технології у початковій школі: проєкти та практичні підходи. Інститут модернізації змісту освіти. URL: <https://imzo.gov.ua> (дата звернення: 27.11.2024).
10. Carlo Santulli, Valentina Rognoli. Material tinkering for design education on waste upcycling *Design and Technology Education: An International Journal*. 2020. P. 50–73. URL: <https://openjournals.ljmu.ac.uk/DATE/article/view/1279/629> (дата звернення: 27.11.2024).
11. Ecomastery Project. What Are Creative Upcycling Projects for Minimizing School Waste? 2024. URL: <https://www.ecomasteryproject.com/what-are-creative-upcycling-projects-for-minimizing-school-waste/> (дата звернення: 27.11.2024).
12. Edd Moore. Optimus Education Blog. Teaching Pupils Practical Skills for Sustainability. 2023. URL: <https://blog.optimus-education.com/teaching-pupils-practical-skills-sustainability> (дата звернення: 28.11.2024).
13. Frantz C.M. & Mayer F. S. The importance of connection to nature in assessing environmental education programs. *Studies in Educational Evaluation*. 41, 2014. P. 85–89.
14. Johnson S. *Benefits of Arts and Crafts for Kids*. 2024. URL: <https://craftythinking.com/benefits-of-arts-and-crafts-for-kids/> (дата звернення: 30.11.2024).
15. Kokotree. Recycled Materials Crafts for Kids. 2023. URL: <https://kokotree.com/blog/early-education/recycled-materials-crafts-kids> (дата звернення: 27.11.2024).
16. Kuswendi U., & Arga, H. S. P. Developing Environmental Literacy of Primary School Students by Utilizing Scraps. *Mimbar Sekolah Dasar*, 7(2), 2020. 198-215. URL: <https://doi.org/10.17509/mimbarsd.v7i2.26497> (дата звернення: 26.11.2024).
17. *5 Fun Recycling Projects for Kids*. Retrieved. 2024, URL: <https://greenmindai.blog/5-fun-recycling-projects-for-kids/> (дата звернення: 26.11.2024).
18. Oxford Learner's Dictionaries. Department of the University of Oxford. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (дата звернення: 29.11.2024).
19. Silverstein R. The use of upcycling in education serves as an effective tool for fostering creativity and promoting sustainable thinking among students. *Upcycling: Developing Creativity and Innovation through Waste Reduction in Education* URL: <https://www.upcyclingeducation.eu/en> (дата звернення: 29.11.2024).
20. Zhou Y., & Tolmie A. Associations between gross and fine motor skills, physical activity, executive function, and academic achievement: Longitudinal findings from the UK Millennium Cohort Study. *Brain Sciences*, 14(2), 2024. P. 121. URL: [https://doi.org/10.3390/brainsci14020121​:contentReference\[oaicite:0\]{index=0}](https://doi.org/10.3390/brainsci14020121​:contentReference[oaicite:0]{index=0}) (дата звернення: 29.11.2024).

UPCYCLING AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF MOTOR SKILLS, COORDINATION, ECOLOGICAL THINKING, AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN PRIMARY EDUCATION STUDENTS

Vyshnyk Olha

Candidate of Pedagogical Science, Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Primary Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The need for innovative approaches in education has become increasingly evident in the contemporary world, especially in primary school education. One such approach is upcycling, which involves the creative reuse of discarded materials to create new, functional, or decorative items. Beyond its environmental benefits, upcycling has gained attention as a tool for developing various skills in children, such as motor coordination, ecological awareness, and psychological resilience. In this research, the role of upcycling in enhancing fine motor skills, coordination, environmental thinking, and psychological resilience in primary school students is explored.*

Purpose. *The primary aim of this study is to analyze the impact of upcycling on the development of motor skills, coordination, ecological thinking, and psychological resilience in young learners. By integrating upcycling practices into the educational process, this research seeks to highlight its potential to enhance cognitive, emotional, and physical development in primary education.*

Methods. A qualitative research design was employed, utilizing both theoretical analysis and empirical observations of upcycling activities conducted within primary schools. The study involved examining the integration of upcycling into classroom activities across various subjects such as art, environmental studies, and technology. Participants included primary school students engaged in hands-on projects involving the transformation of waste materials into new products. Data were collected through participant observations, teacher interviews, and analysis of student works, focusing on the development of motor skills, ecological attitudes, and psychological responses.

Results. The results of the study indicate that upcycling activities positively influenced the development of fine motor skills and hand-eye coordination. Tasks such as cutting, assembling, and painting, required students to employ precision, which in turn enhanced their dexterity and motor control. Additionally, upcycling encouraged problem-solving skills and creative thinking, as students learned to conceptualize and plan the transformation of waste materials into useful items. From an ecological perspective, the activities fostered an understanding of sustainability and the importance of reducing waste, contributing to a growing ecological consciousness among children. Furthermore, engaging in upcycling projects helped build psychological resilience by encouraging perseverance, patience, and adaptability as students encountered challenges during the creation process.

Originality. The originality of this research lies in its exploration of upcycling as a multifaceted educational tool. While previous studies have focused on environmental education or creativity in arts, this study uniquely combines the development of motor skills, ecological thinking, and psychological resilience within the context of upcycling. It presents upcycling as a tool that not only fosters sustainability but also supports a holistic approach to child development, integrating environmental, cognitive, and emotional growth.

Conclusion. The study concludes that upcycling offers significant educational benefits for primary school students. It is an effective means of enhancing fine motor skills, coordination, ecological awareness, and psychological resilience. Based on the findings, it is recommended that upcycling be further integrated into school curricula to foster creativity, environmental responsibility, and emotional strength. Educators are encouraged to incorporate upcycling projects into various subjects, providing students with opportunities to engage in meaningful, hands-on learning experiences that promote both cognitive and emotional development. Future research could explore the long-term effects of upcycling on students' attitudes toward sustainability and its potential in shaping future generations' environmental consciousness.

Key words: upcycling, motor skills, coordination, ecological thinking, psychological resilience, primary education, sustainability.

References

1. Apsaklinh – poiednannia ekolohii ta mystetstva [Upcycling - a combination of ecology and art]. (2024). Vgoru.org. URL: <https://vgoru.org> [in Ukrainian].
2. Apsaklinh – shcho tse? 5 idei dlia spilnoi tvorchosti ditei i batkiv [Upcycling - what is it? 5 ideas for joint creativity of children and parents]. (2024). *Nova ukrainska shkola – New Ukrainian School*. URL: <https://nus.org.ua> [in Ukrainian].
3. Bilyk, L. I., Chemeris, L. I., & Starovoitenko, I. A. (2024). Ekolohichna kompetentnist: intehrovanyi pokaznyk yakosti ekolohichnoi osvity [Environmental competence: an integrated indicator of environmental education quality]. URL: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2014/Pedagogica/2_166021.doc.htm [in Ukrainian].
4. Kakhova, A., & Yeremenko, I. (2021). Apsaklinh : kontseptsii vtorynnoho vykorystannia produktiv [Upcycling: concepts of product reuse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current issues in the humanities*, 42(1), 66-73. [in Ukrainian].
5. Lukianova, L. B., & Hurenkova, O. V. (2008). Ekolohichna kompetentnist maibutnykh fakhivtsiv: navch.-metod. posib [Ecological competence of future specialists: a study guide.]. K Nizhyn: PP Lysenko. [in Ukrainian].
6. Marchenko, H. V. (2004). Rozvytok ekolohichnoi osvity v serednikh shkolakh Velykoi Brytanii u druhii polovyni XX stolittia [The development of environmental education in secondary schools in Great Britain in the XX century]. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Prezentatsiia proiekt «Apsykling – intelektual'na moda z ekolohichnyimi tendentsiiami» [Presentation of the project «Upcycling - intellectual fashion with environmental trends»]. (2024). URL: <https://naurok.com.ua> [in Ukrainian].
8. Pustovit, H. P. (2004). *Teoretyko-metodychni osnovy ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv 1-9 klasyv u pozashkil'nykh navchal'nykh zakladakh: monohrafiia. [Theoretical and methodological bases of ecological education and upbringing of pupils of grades 1-9 in out-of-school educational institutions: monograph]*. Kyiv-Luhansk: Alma-mater. [in Ukrainian].
9. Suchasni tekhnologii u pochatkovii shkolii: proiekty ta praktychni pidkhody. [Modern technologies in primary school: projects and practical approaches]. (2024). URL: <https://imzo.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Santulli, C., & Rognoli, V. (2020). Material tinkering for design education on waste upcycling. *Design and Technology Education: An International Journal*, 25(2), 50-73. URL: <https://openjournals.ljmu.ac.uk/DATE/article/view/1279/629> [in English].
11. Ecomastery Project. (2024). What are creative upcycling projects for minimizing school waste? URL: <https://www.ecomasteryproject.com/what-are-creative-upcycling-projects-for-minimizing-school-waste/> [in English].
12. Moore, E. (2023). Optimus Education Blog. Teaching pupils practical skills for sustainability. URL: <https://blog.optimus-education.com/teaching-pupils-practical-skills-sustainability> [in English].
13. Frantz, C. M., & Mayer, F. S. (2014). The importance of connection to nature in assessing environmental education programs. *Studies in Educational Evaluation*, 41, 85-89. [in English].

14. Johnson, S. (2024). Benefits of arts and crafts for kids. URL: <https://craftythinking.com/benefits-of-arts-and-crafts-for-kids/> [in English].
15. Kokotree. (2023). Recycled materials crafts for kids. URL: <https://kokotree.com/blog/early-education/recycled-materials-crafts-kids> [in English].
16. Kuswendi, U., & Arga, H. S. P. (2020). Developing environmental literacy of primary school students by utilizing scraps. *Mimbar Sekolah Dasar*, 7(2), 198-215. URL: <https://doi.org/10.17509/mimbarsd.v7i2.26497> [in English].
17. Fun recycling projects for kids. (2024). URL: <https://greenmindai.blog/5-fun-recycling-projects-for-kids/> [in English].
18. Oxford Learner's Dictionaries. (2024). Department of the University of Oxford. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [in English].
19. Silverstein, R. (2024). The use of upcycling in education serves as an effective tool for fostering creativity and promoting sustainable thinking among students. URL: <https://www.upcyclingeducation.eu/en> [in English].
20. Zhou, Y., & Tolmie, A. (2024). Associations between gross and fine motor skills, physical activity, executive function, and academic achievement: Longitudinal findings from the UK Millennium Cohort Study. *Brain Sciences*, 14(2), 121. URL: <https://doi.org/10.3390/brainsci14020121> [in English].

Отримано редакцією 15.11.2024 р.

УДК: 373.3.016:811.111

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-141-150

АНГЛОМОВНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ФОРМУВАННЯ В ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Мозуль Ірина Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

вчитель англійської мови

Сопицька філія Есманьської ЗОШ I–III ступенів

e-mail: mozul.dubok@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-8331-9011

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності англомовної комунікативної компетентності як ключового компонента мовної підготовки здобувачів початкової освіти, виявлення специфічних особливостей формування цієї компетентності в молодших школярів, урахування їхніх вікових, когнітивних та емоційно-психологічних характеристик. У статті здійснено аналіз сучасних методик та підходів до розвитку комунікативних умінь англійською мовою в контексті початкової школи, розроблено рекомендації для ефективного впровадження інтерактивних, комунікативно орієнтованих методів навчання з урахуванням соціокультурного і когнітивного контексту. Матеріал статті спрямований на розкриття шляхів удосконалення мовної підготовки дітей, забезпечення їх здатності до ефективного спілкування англійською мовою та інтеграції в глобальне освітнє середовище.

Ключові слова: іноземна мова, англійська мова, ініомовна компетентність, комунікативна діяльність, мовна підготовка, освіта, навчання, початкова школа, учні початкових класів, молодші школярі.

Постановка проблеми. Реорганізація освіти в Україні потребує оновлення освітніх систем і пов'язана з визнанням значущості знань як рушія досягнення добробуту кожної особистості. Першочергові зміни стосуються створення нових освітніх стандартів, оновлення та перегляду навчальних програм, осучаснення змісту освітніх матеріалів, підручників, підбору інноваційних і нетрадиційних форм і методів навчання на всіх етапах освіти.

Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її до європейського та світового простору зумовлюють розгляд іноземної мови як важливого засобу міжкультурного спілкування. Освітній процес з англійської мови становить поєднання педагогічної діяльності вчителя та навчальної діяльності учнів. Організація навчання в початковій школі залежить не тільки від об'єму та змісту навчального матеріалу, а й від правильного підбору методів його викладання. Правильно дібрані методи, прийоми, засоби навчання забезпечують результативне засвоєння знань, підвищують їх якість, підсилюють ефективність вивчення навчального предмета.

Набуття учнями знань, оволодіння вміннями й навичками, перетворення їх на компетентності сприяє особистісному культурному розвитку, здібності в майбутньому швидко реагувати на запити часу. Саме тому вагомим є усвідомлення поняття компетентності в суспільстві, що ґрунтується насамперед на знаннях. Проте важливо усвідомлювати, яких саме компетентностей потрібно навчати і як це зробити, що саме має бути результатом навчання.

Одним з варіантів зміни та оновлення змісту освіти й узгодження його із сучасними потребами, інтеграцією до європейського та світового освітніх просторів є орієнтування навчальних програм на надбання важливих компетентностей та на створення результативних механізмів їх втілення. Як показує практика, у

більшості європейських країн, що займалися визначенням, відбором і впровадженням важливих компетентностей, останнім часом відбулась переорієнтація програм і педагогічних технологій на компетентнісний підхід.

Так, останнім часом збільшилась увага психолого-педагогічної науки до питання про іншомовну комунікативну компетентність школярів як передумову (запоруку) успішного самоствердження й ефективної взаємодії з суспільством. Сформована іншомовна комунікативна компетентність озброює людину найважливішими вміннями та знаннями для потреб її гармонійної взаємодії з соціумом.

Одним із найважливіших завдань державної освітньої політики в галузі початкової освіти є забезпечення умов для формування іншомовної комунікативної компетентності учнів з метою вдосконалення системи освіти. На сьогодні іноземна мова має стратегічне значення, оскільки дає можливість співпрацювати із зарубіжними країнами, вивчати інші культури, спілкуватися з іншомовними народами.

Основною метою вивчення іноземної (англійської) мови в загальноосвітніх закладах є формування та розвиток умінь і навичок іншомовного спілкування, що потребує від учнів достатнього для здійснення спілкування в різних сферах життя рівня комунікативної компетентності. Починаючи з молодшого шкільного віку, завданням педагогів є навчити учнів співіснувати з іншими людьми, підготувати школярів до міжкультурного спілкування з носіями інших культур, дотримуватися соціокультурних норм і правил поведінки, розвивати вміння налагоджувати різні психологічні, соціальні та міжнаціональні стосунки з додержанням вимог правил поведінки певної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування комунікативної компетентності учнів початкової школи на уроках англійської мови не є новим для педагогіки та методики навчання. Проблемі мовленнєвого спілкування присвячені дослідження М. Бахтіної, І. Зимньої, О. Леонтєва, Т. Рядової, Н. Хомського. Розглядом структури й сутності означеного феномену займалися Г. Андрієнко, С. Козак, О. Павленко, Н. Пруднікова, Н. Чернова. Значну увагу питанню формування іншомовної комунікативної компетентності у своїх працях приділяли Л. Биркун, О. Вишневський, Ю. Ємельянов, Н. Кузьміна, С. Макаренко, Ю. Пасов, Л. Петровська, Т. Сірик, В. Черевко та ін.

Інтерес до проблеми іншомовної комунікативної компетентності як здатності й готовності здійснювати іншомовне спілкування виник досить давно. Вагомий внесок у розвиток іншомовної комунікативної компетентності зробили зарубіжні та вітчизняні науковці Л. Биркун, Р. Джонсон, І. Зимня, Г. Китайгородська, С. Козак, Е. Пасов, В. Сафонова, Д. Хаймс та ін. Детальніше питання компетентності розглядається в працях І. Барахович, І. Ісаєва, І. Зязюна, О. Ломакіна, В. Нестерова, І. Підласого, В. Сластьоніна, В. Ягупова та ін.

У центрі уваги сучасних науковців знаходяться питання модернізації підготовки майбутніх учителів початкової школи до розуміння та здійснення іншомовної комунікативної компетентності: розроблено й теоретично обґрунтовано систему підготовки майбутніх педагогів до формування іншомовної комунікативної компетентності (В. Кан-Калик, А. Капська, О. Леонтєв, Л. Савенкова); визначено глибинно-психологічні передумови активізації процесу комунікації (М. Зажирко); сформовано моделі комунікативної підготовки (О. Грейліх, В. Зінкевічус, С. Коваль, А. Москаленко) [2, с. 3].

Комунікативний підхід у навчанні іноземних мов визначився в результаті методичного осмислення наукових досягнень в галузі лінгвістики – теорії комунікативної лінгвістики і психології та теорії діяльності, що знайшло відображення в роботах з психології та методики навчання іноземних мов таких учених як О. Леонтєв, І. Зимня, Ю. Пасов, С. Шатілов, Г. Рогова, О. Ткачик, С. Волкової, К. Балабухи.

Незважаючи на певну теоретичну і методичну різноманітність, проблема формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів залишається малодослідженою, тому це питання залишається актуальним.

Формулювання мети статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності англійської комунікативної компетентності та визначення ефективних методів і підходів для її формування в молодших школярів з урахуванням їхніх вікових особливостей і сучасних освітніх вимог.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан міжнародних зв'язків України, вихід її в європейський та світовий простори, нові політичні, соціально-економічні та культурні реалії вимагають підвищення статусу іноземних мов у нашій країні. Іноземна мова є важливим засобом міжкультурного спілкування, вона сприяє вербальному порозумінню громадян різних країн, забезпечує такий рівень їхнього культурного розвитку, що дозволяє вільно орієнтуватись і комфортно почуватись у країні, мова якої вивчається. У зв'язку із цим актуальною стає позиція, за якої здатність розуміти представника іншої культури залежить не тільки від коректного використання мовних одиниць, але й від особливих умінь розуміти норми його культури, включаючи мовленнєву поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування.

Загальна стратегія навчання іноземних мов визначається потребами сучасного суспільства та рівнем розвитку лінгвістичних, психолого-педагогічних та методичних наук. Цією стратегією є

комунікативний підхід, який зумовлює практичну мету навчання іноземних мов, а саме формування і розвиток міжкультурної комунікативної компетентності.

Концепція навчання іноземних мов, програми з іноземної мови для середніх загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням іноземної мови визначають основну мету навчання, що полягає у формуванні комунікативної компетентності й розвитку вмінь використовувати іноземну мову як інструмент у діалозі культур на основі комунікативно орієнтованого підходу до навчання. Ця мета передбачає досягнення школярами такого рівня комунікативної компетентності, який був би достатнім для здійснення спілкування в усній (говоріння, аудіювання) та писемній (читання, письмо) формах у межах визначених комунікативних сфер, тематики ситуативного мовлення та на основі вивченого мовного й мовленнєвого матеріалу. Мова виступає як засіб пізнання картини світу, залучення до цінностей, створених іншими народами, в той же час мова – це ключ до відкриття унікальності й своєрідності, власної самобутності.

Пріоритетною є комунікативна мета навчання, що передбачає таку організацію освітньої діяльності, що спрямована на оволодіння учнями спілкуванням в усній та писемній формах. Здійснивши аналіз науково-педагогічної літератури, пропонуємо розглянути ключове поняття нашої теми та охарактеризувати його основні аспекти.

Компетентність – добра обізнаність у чому-небудь, знання, досвід; знання і досвід у тій чи іншій галузі; поінформованість, обізнаність, авторитетність [1, с. 560].

Словник іншомовних слів дає наступне визначення цих термінів: «компетентність» – поінформованість, обізнаність, авторитетність [8, с. 345].

У психолого-педагогічній літературі компетентність розглядається як оцінна категорія, що характеризує людину як суб'єкта певного виду діяльності й забезпечує досягнення успіхів. При цьому оцінюються такі компоненти, як структура знань і вмінь, ціннісні орієнтації, ставлення до діяльності, її результативність і здатність до її вдосконалення.

Компетентність – це стійка готовність і здатність людини виконувати діяльність на високому рівні професійності. Вона базується на глибокому розумінні суті завдань і проблем, наявності досвіду у відповідній сфері, умінні обирати адекватні методи і засоби для конкретних умов, почутті відповідальності за результати роботи, а також здатності вчитися на помилках і вносити корективи для досягнення цілей.

Поняття іншомовної комунікативної компетентності не має єдиного тлумачення, але проаналізувавши доробки відомих науковців, вирішили опиратися на таке визначення означеного поняття.

Поняття «іншомовний» характеризує те, що стосується іншої мови або іноземної мови. Таким чином, якщо співвіднести поняття «компетентність» та «іншомовна», «іншомовна компетентність» може характеризуватися як володіння іншою (іноземною) мовою кваліфіковано і досконало, професійно, для чого необхідний достатній рівень знань, які дозволяють бути добре обізнаним із фаховою лексикою й усіма мовними аспектами іноземної мови.

Отже, іншомовна комунікативна компетентність – це особливість особистості, яка характеризується обсягом і характером засвоєних знань, умінь, навичок іноземної мови, що формується у процесі моделювання іншомовної діяльності.

Іншомовна комунікативна компетентність учня початкової школи – інтегративне утворення особистості молодшого школяра, що має складну структуру й виступає як взаємодія і взаємопроникнення лінгвістичної, соціокультурної й комунікативної компетентностей, рівень сформованості яких дозволяє здійснювати іншомовну, а отже, міжмовну, міжкультурну й міжособистісну комунікацію.

Іншомовна комунікативна компетентність, якою учень оволодіває на уроках англійської мови, – це комплекс знань, умінь і навичок, що дозволяють йому успішно використовувати англійську мову для навчання, самоосвіти й саморозвитку.

Іншомовна комунікативна компетентність слугує підґрунтям для формування досвіду міжособистісної взаємодії, що забезпечує ефективне та успішне функціонування в полікультурному суспільстві, дає перспективу створення позитивного настрою спілкування для комунікантів, забезпечує можливість розуміти й використовувати іноземну мову в усіх життєвих сферах [3, с. 13]. Від ступеня її сформованості залежить здатність людини адекватно орієнтуватися, поводитися в різних соціальних ситуаціях, тому головною метою навчання англійської мови є формування в учнів комунікативної компетентності, базою для якої є комунікативні вміння, сформовані на основі мовних знань і навичок [4].

Науковці наголошують на тому, що означене явище є інтегральною характеристикою, яка передбачає високий рівень практичного володіння вербальними і невербальними засобами мови, а також досвідом володіння мовою залежно від конкретної мовленнєвої ситуації.

Обов'язковими складниками іншомовної комунікативної компетентності є діяльнісна і комунікативна. Названий феномен складається із сукупності ключових компетентностей: лінгвістичної, дискурсивної, стратегічної, соціокультурної, соціальної, лінгвопрофесійної, соціально-інформаційної, соціально-політичної, персональної (особистісної або індивідуальної).

Для визначення структури даного поняття скористаємось напрацюваннями вчених, пам'ятаючи однак, що єдиної думки не існує.

Б. Завіниченко, дослідник змістових питань комунікативної компетентності, виділяє такі компоненти іншомовної комунікативної компетентності:

1) гностичний – становить систему знань про сутність і особливості спілкування взагалі; знання про стилі іншомовного спілкування;

2) комунікативний – включає в себе комунікативні вміння, які дозволяють встановлювати контакт зі співрозмовником, керувати ситуацією взаємодії з суб'єктом іншомовної комунікації; культура мовлення; експресивні, перцептивно-рефлексивні уміння, які забезпечують можливість пізнання внутрішнього світу партнера спілкування та розуміння самого себе;

3) емоційний – гуманістична установка на спілкування, інтерес до співрозмовника; готовність вступати в особистісні, діалогічні взаємини, розвинута рефлексія; високий рівень ідентифікації з виконуваними ролями; позитивна Я-концепція та психоемоційний стан [5].

С. Козак вважає правомірним виділити чотири структурних компонента феномену «іномовна комунікативна компетенція»:

- 1) лінгвістична компетенція;
- 2) соціокультурна компетенція;
- 3) стратегічна компетенція;
- 4) професійна компетенція [6, с. 10].

Макоєд Н. розглядає іномовну комунікативну компетентність «як складну структуру, компонентами якої є: лінгвістичний, паралінгвістичний, лінгвосоціокультурний, предметний, формально-логічний компоненти» [7, с. 6–7].

Інші вчені, розглядаючи складові іншомовної комунікативної компетентності, виділяють такі її складники: мовну, мовленнєву, лінгвосоціокультурну та паралінгвістичну.

Розумінню сутності поняття комунікативної компетентності в молодших школярів сприяє аналіз його структури, що включає:

1) мовленнєву компетентність, що ґрунтується на чотирьох видах компетенцій – аудіювання, говоріння, читання і письма та передбачає вміння здійснювати усне спілкування, розуміти на слух основний зміст текстів, читати й розуміти тексти різних жанрів і видів, передавати письмово необхідну інформацію;

2) мовну компетентність, що є складною і багатокомпонентною, включає мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні й орфографічні) і відповідні навички. Діти мають здобути відповідні мовні знання, а далі в знаннях мовного матеріалу вчитель має сформулювати конкретні мовленнєві уміння і навички для створення та розпізнавання інформації;

3) дискурсивну компетентність, що включає вміння керувати мовленням та структурувати його за допомогою тематичної та логічної організації, зв'язності, стилю, риторичної ефективності тощо;

4) соціокультурну та соціолінгвістичну компетентності, що включають знання, уміння вибирати та використовувати в спілкуванні та пізнанні іншомовні соціокультурні й соціолінгвістичні реалії;

5) стратегічну компетентність, що передбачає вміння обирати ефективні стратегії для розв'язання комунікативних завдань, стимулює розвиток здатності учнів до самостійного навчання й самовдосконалення, бажання спілкуватися, слухати й розуміти інших, адекватно оцінювати власні знання;

6) лінгвістичну компетентність, що становить здатність розуміти та продукувати вивчені або аналогічні їх висловлювання, а також здатність розуміти нові, невивчені висловлювання іншомовного середовища [6].

На думку В. Г. Редько, структура іншомовної комунікативної компетентності базується на багаторівневій системі, яка охоплює різні аспекти володіння іноземною мовою. Основними компонентами цієї структури є:

Мовленнєвий (лінгвістичний) компонент, який об'єднує уміння будувати усні й письмові висловлювання відповідно до мовних норм; знання правил граматики, лексики, фонетики для правильного й точного використання мови.

Мовний компонент, який потребує засвоєння лексико-граматичних одиниць, фонетичних та орфографічних норм.

Афективний компонент – це мотивація, інтерес до вивчення іноземної мови, емоційна стійкість під час комунікації.

Когнітивний компонент, який поєднує знання, необхідні для побудови зв'язного мовлення, а також навички мислення, що забезпечують розуміння контексту і змісту.

Соціокультурний компонент – включає в себе знання культурних, історичних і соціальних особливостей країни, мова якої вивчається; уміння адаптувати мовлення до соціокультурного контексту.

Соціолінгвістичний компонент, тобто здатність використовувати мову відповідно до соціальних

ролей, норм ввічливості, урахування культурних і соціальних норм спілкування, що впливають на використання мови в різних формальних і неформальних контекстах.

Діяльнісний компонент охоплює навички ефективного використання мови для досягнення практичних цілей (спілкування, навчання, вирішення задач).

Стратегічний компонент передбачає розвиток стратегій для компенсації мовних прогалин, управління комунікацією.

Прагматичний компонент має на меті здатність ефективно використовувати мову для досягнення комунікативних цілей у конкретних ситуаціях [9].

Ці компоненти інтегруються в процесі навчання, щоб розвинути в здобувача початкової освіти здатність ефективно спілкуватися в міжкультурному та професійному контекстах. Редько підкреслює, що ці компоненти тісно взаємопов'язані і формуються в умовах комунікативно орієнтованого підходу до навчання. Це забезпечує ефективне спілкування в різних мовленнєвих ситуаціях.

Вищезазначене дає нам можливість визначити сутність іншомовної комунікативної компетентності, формування якої є одним із основних завдань початкової освіти.

Отже, іншомовна комунікативна компетентність – це певний рівень освіченості та коло знань особистості, що дають змогу ефективно вирішувати будь-які проблеми, що виникають у процесі користування іншомовними засобами і продуктами та сприяти самовдосконаленню. Це комплекс компетентностей, володіння якими є необхідною умовою для повної та успішної реалізації комунікативного, пошуково-інформаційного, творчого, професійного й особистісного потенціалу особистості. Такий комплекс повинен включати: комунікативну компетентність, мотиваційно-пошукову компетентність, лінгвосоціокультурну компетентність, паралінгвістичну компетентність.

Н. Сура наголошує, що в процесі іншомовної комунікації «забезпечується потенційна здатність комунікантів реалізовувати обмін інформацією іноземною мовою, а також самостійно здійснювати пошук, накопичення й розширення обсягу професійно значущих знань у процесі природного іншомовного професійно орієнтованого спілкування з іноземцями». Комунікативна компетентність є особливим видом компетенції, яка визначається як готовність та здібність до оволодіння предметними знаннями в процесі спілкування [11, с. 190–192].

Іншомовна комунікативна компетентність постає ефективним засобом формування особистості молодшого школяра. Цей вид компетентності сприяє розвитку особистісних якостей, підвищенню рівня зацікавленості в оволодінні мовою, дає змогу задіяти не лише свідомість але почуття та емоції. Звісно, слід сказати, що шлях формування високого рівня професійної іншомовної компетентності учня початкової школи непростий і повинен бути попередньо спроектований учителем.

Таким чином, спираючись на досліджений матеріал та результати багатогранної роботи науковців з означеної проблеми, можемо зробити висновок, що одним з найважливіших завдань початкової ланки освіти залишається формування англomовної комунікативної компетентності учнів. На основі наукових досліджень учених, педагогів, методистів, ми виокремили три основні компоненти іншомовної комунікативної компетентності молодшого школяра – емоційно-ціннісний, який включає в себе ставлення та пізнавальний інтерес, знаннєвий і діялісно-комунікаційний, котрий об'єднує мовні й мовленнєві практичні вміння, досвід практичної діяльності.

Виявити рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності можна, насамперед спираючись на критеріальну базу. Критерій – це «мірило, вимоги, випробування для визначення або оцінки людини, предмета, явища; ознака, взята за основу класифікації» [1].

У науково-педагогічній літературі іншомовна комунікативна компетентність оцінюється за різноманітними критеріями: мотивація; точність мовлення; відповідність мовленнєвій ситуації; ступінь ефективності спілкування; здатність до комунікативного партнерства; правильність мовлення; темп мовлення; комунікативна доцільність використання мовних засобів оформлення мовлення; професійна спрямованість; прагматична адекватність; цілеспрямованість і логічність мовлення; ініціативність партнерів спілкування; реалізація комунікативних намірів та використання ключових слів; адресованість; різноманітність мовлення у відповідності до його виду; спонтанність; емоційність тощо. Також варто визначити рівні іншомовної комунікативної компетентності молодшого школяра – високий (творчий), достатній (продуктивний), середній (задовільний) та низький (репродуктивний).

Серед чинників ми виокремили такі фактори, за допомогою яких відбувається успішне формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи і якими має слугувати у своїй роботі педагог.

- Об'єктивні фактори формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів:
- реконструювання процесу навчання іноземних мов;
 - використання інтерактивних методів навчання;
 - спільне вирішення педагогічних проблем;

- застосування педагогічних ігор, створення атмосфери співробітництва;
- періодичний контроль знань, умінь та навичок молодших школярів;
- особистість учителя (повага до учня, здатність розуміти його внутрішній стан, уміння створити психологічно комфортну атмосферу на уроці, високий рівень іншомовної мовленнєвої компетенції) тощо.

Суб'єктивні фактори формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкових класів:

- якості учня (мотивація, почуття нового, терпимість до іншої точки зору, позитивне ставлення до іншомовної культури тощо);
- аналіз та порівняння культурних явищ, отримання знань про міжкультурну комунікацію та культурні явища тощо [9].

Фактори, що сприяють формуванню іншомовної комунікативної компетентності учнів початкових класів:

- швидкий доступ до різних джерел інформації;
- активна участь в освітньому процесі;
- різні види діяльності, прийоми і методи роботи з англомовним матеріалом;
- можливість участі в англомовних конкурсах, олімпіадах, проєктах.

Процес формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкових класів на уроках англійської мови має включати в себе три необхідних компоненти:

- формування достатнього запасу фонових знань про національну культуру країни досліджуваної мови;

- формування адекватного і дружнього сприйняття іноземної мови та його реалій;
- практичне тренування школярів у міжкультурній комунікації.

Отже, процес формування іншомовної комунікативної компетентності в початкових класах має бути спрямований на озброєння учнів глибокими комунікативними вміннями, прищеплення комунікативних умінь і навичок, формування основ компетентності та компетентної особистості загалом, на формування їхнього ставлення до комунікативної компетентності та здатності усвідомлювати важливість даної проблеми в освітньому процесі та подальшому житті.

Навчання предмета «Іноземна мова» відрізняється тим, що головною метою тут виступає не звичне накопичення знань, як це має місце в навчанні інших дисциплін, а оволодіння учнями діяльністю іншомовного мовленнєвого спілкування.

Формування іншомовної комунікативної компетентності потребує використання загальнодидактичних принципів гуманітаризації, комплексності, цілісності, інтеграції як ключових. У процесі формування іншомовної комунікативної компетентності на уроках англійської мови слід дотримуватися таких специфічних методичних принципів: принципи комунікативності, домінувальної ролі вправ, взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності, урахування рідної мови. Зупинимось детальніше на кожному із них.

Принцип комунікативності є провідним методичним принципом, який сприяє успішному досягненню головної мети навчання іноземної мови в навчальних закладах — навчити учнів здійснювати іншомовне мовленнєве спілкування в межах засвоєного навчального матеріалу. Принцип комунікативності передбачає побудову процесу навчання іноземної мови як моделі процесу реальної комунікації. Принцип комунікативності зумовлює добір мовного та мовленнєвого матеріалу, характер вправ, методів та прийомів навчання.

Принцип домінувальної ролі вправ передбачає таку організацію навчальної діяльності, у процесі якої можуть бути успішно сформовані навички та вміння іншомовного мовлення учнів. Цей принцип реалізується в освітньому процесі шляхом виконання учнями різноманітних вправ, що спонукають їх до здійснення мовленнєвих дій, в основі яких лежать певні мовленнєво-розумові операції. Формування та вдосконалення навичок і умінь мовлення відбувається завдяки функціонуванню цих операцій у процесі виконання вправ. Згідно з цим принципом переважна частина уроку з іноземної мови має бути присвячена вправлянню тих, хто навчається, а саме до 85% урочного часу має відводитись на виконання вправ [9].

Принцип взаємопов'язаного навчання видів мовленнєвої діяльності дозволяє забезпечити навчання іншомовного спілкування найефективнішим чином. У реальному житті спілкування людей відбувається в різних видах мовленнєвої діяльності і взаємодії. Паралельне навчання різних видів мовленнєвої діяльності забезпечує розвиток навичок і умінь мовлення у комплексі. Наприклад, лексичні або граматичні навички формуються та вдосконалюються в процесі вправляння в говорінні, письмі, слуханні та читанні.

Принцип урахування рідної мови дає можливість спрогнозувати труднощі у навчанні вимовної, лексичної і граматичної сторін іншомовного мовлення. у навчанні графіки, орфографії, при семантизації мовного матеріалу. У мовленнєвому плані врахування рідномовних механізмів допомагає визначити структуру мовленнєвих операцій і вирішити, де є можливим перенесення або коригування чи формування

нових навичок і вмінь. Принцип урахування рідної мови реалізується під час використання відповідних вправ у процесі навчання.

Розглянемо детальніше процес формування іншомовної комунікативної компетентності на уроках іноземної мови в початковій школі.

Початкова школа має забезпечити наступність і безперервність процесу навчання іноземної мови у всьому курсі початкової школи, сформувати базові навички і вміння, необхідні для подальшого розвитку комунікативної компетенції в основній і старшій школі. На цьому етапі учні вчать виконувати нескладні творчі завдання і вправи, спрямовані на розвиток креативного мислення, у них формуються уміння переносити засвоєний навчальний матеріал в інші ситуації спілкування, давати оцінку певним явищам і діям.

У початковій школі створюються умови для ранньої комунікативно-психологічної адаптації молодших школярів до нового мовного світу та для подолання подальших психологічних бар'єрів при використанні іноземної мови як засобу спілкування; для розвитку мотивації у подальшому оволодінні іноземною мовою; формується елементарна комунікативна компетенція (мовна та мовленнєва), а також елементарні лінгвістичні уявлення та загально навчальні уміння.

Навчання іноземної мови в початковій школі направлено на набуття дітьми соціального досвіду через розширення спектру комунікативних ролей в ситуаціях сімейного та шкільного спілкування з друзями та дорослими іноземною мовою, формування уявлень про загальні риси та особливості спілкування рідною та іноземною мовою.

Ураховуючи загальнопедагогічну специфіку освітнього процесу в початковій школі, а також відсутність у дітей загальнонавчальних умінь і навичок, слід робити основний акцент на мимовільному запам'ятовуванні навчального матеріалу. На уроках іноземної мови необхідно створювати довірливу, доброзичливу обстановку педагогічного спілкування, уважно і тактовно ставитися до учнів.

У початковій школі закладаються основи володіння іноземною мовою: формуються пропедевтичні основи фонетичних, лексичних, граматичних та орфографічних навичок та вмінь аудіювання, говоріння, читання і письма.

Навчання аудіювання передбачає формування вміння сприймати мовлення іншої особи як при безпосередньому спілкуванні, так і в звукозапису. Закінчуючи початкову школу, учні повинні розуміти текст, що пред'являється одноразово, сприймати і розуміти мовлення нормального темпу з голосу вчителя та звукозапису.

Навчання діалогічного мовлення полягає в тому, щоб навчити учнів мовленнєвої взаємодії в межах заданої ситуації. На кінець початкового ступеня вони повинні вміти вести бесіду відповідно до навчальної ситуації, а також у зв'язку зі змістом побаченого, почутого або прочитаного, використовуючи формули поздоровлення, запрошення, привітання, вибачення, згоди, заперечення, запитання різних типів, прохання.

Навчання монологічного мовлення передбачає досягнення такого рівня розвитку навичок і вмінь, при якому учні можуть без попередньої підготовки у природному темпі застосувати засвоєні іншомовні засоби з метою здійснення реальної комунікації. Учні повинні робити повідомлення, логічно й послідовно висловлюватись за темою, згідно з навчальною ситуацією, а також у зв'язку зі змістом побаченого або прочитаного, комбінуючи елементи опису і розповіді та висловлюючи своє ставлення до предмета мовлення.

Навчання читання ставить за мету оволодіння учнями таким умінням, завдяки якому сприймається необхідна змістова інформація, а всі супутні мовні та технічні труднощі не перешкоджають перебігу усього процесу. Учні повинні навчитися читати вголос і про себе з повним розумінням короткі нескладні (адаптовані) тексти, в основному побудовані на засвоєному мовному матеріалі. Тексти можуть містити певну кількість незнайомих слів, значення яких можна знайти в матеріалах довідкового характеру або здогадатися за змістом.

Найбільша складність, з якою стикаються учні на початку вивчення англійської мови, – це англійський алфавіт. Чимало навчально-методичних комплексів для маленьких початківців опановують шрифт поступово. На початку першого класу рекомендується вчити англійську абетку, писати букви в зошитах, виконувати такі вправи як: підкреслити букви в словах, з'єднати та знайти пари літер (великі-маленькі) та ін.

Навчання письма сприяє формуванню вмінь говоріння і читання, тому для цього виду мовленнєвої діяльності мета навчання полягає не тільки в тому, щоб навчити учнів правопису, але й уміння письмово викладати свої думки. На кінець початкової ланки освіти учні повинні вміти висловлюватись у письмовій формі за схемою або ситуацією. Раннє навчання іноземної мови передбачає оволодіння молодшими школярами звуковою та графічною системами мови, засвоєння певної кількості найбільш уживаних граматичних явищ, активного лексичного мінімуму.

Раціональна організація раннього навчання іноземної мови в початкових класах зумовлюється дією певних факторів, серед яких виділяються психофізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку, загальнопедагогічна специфіка освітнього процесу та умови навчання іноземної мови в початковій школі.

Раннє навчання іноземної мови має бути орієнтоване на психофізіологічні вікові особливості учнів. Категорія дітей молодшого шкільного віку (6–9 років) характеризується досить високим рівнем розвитку пам'яті, мислення, сприймання, уваги, становленням довільної організації діяльності. Високою ефективністю характеризуються імітативні здібності дітей. Усе вищезазначене передбачає широке застосування різноманітних прийомів роботи з використанням цікавих ігор, пісень, римівок, віршів, казок. Значну роль відіграють музичний супровід, міміка, жести, рухи, звукоімітація.

У загальній структурі мислення молодших школярів головну роль відіграють конкретно-образні компоненти. Інтелектуальний розвиток учнів під час навчання іноземної мови досягається поєднанням комунікативно-практичної спрямованості навчання з когнітивною. Молодші школярі можуть орієнтуватися на форму і колір предмета, тому зовнішня привабливість навчального матеріалу відіграє значну роль у характері їх сприймання. Здобувачі початкової освіти повинні сприймати різні мовленнєві зразки, відповідно до яких і мають діяти.

Необхідно також підкреслити, що вихованці означеної вікової категорії не можуть довго зосереджуватися на одному об'єкті або дії, тому урок іноземної мови має бути насичений такими вправами, які б дали змогу урізноманітнити навчальну діяльність, допомогли б спрямовувати увагу учнів у потрібне русло. Велике значення для підтримки уваги під час уроку має використання наочності і технічних засобів навчання. Виважений добір таких засобів впливає на розум і почуття дітей, викликає інтерес до предмета, робить їх мовлення образним та емоційним. Інтерес, у свою чергу, стимулює пам'ять, яка забезпечує накопичення значної кількості мовного матеріалу.

Типовою формою заняття в початковій школі виступає театралізована гра, якій підпорядковані завдання уроку. Театралізована гра-урок характеризується широким використанням елементів гри, змагання, прихованих форм контролю, функціональної музики, поєднанням індивідуальної, фронтальної форм роботи учнів з діяльністю в парах. Іграм надається особлива увага, адже вони допомагають зняти напругу, створити позитивний емоційний фон на уроці, дати вихід дитячій енергії, стимулювати розумову діяльність і пізнавальну активність учнів.

Отже, у процесі формування комунікативної компетентності школярів на уроках англійської мови важливо зацікавити учнів вивченням іноземної мови, викликати в них позитивне ставлення до предмета, вмотивувати необхідністю і значущістю володіння іноземною мовою як неповторним засобом міжкультурного спілкування.

Висновки. Англійська комунікативна компетентність є важливим компонентом сучасної освіти, що забезпечує здатність здобувачів початкової освіти ефективно взаємодіяти в англійськомовному середовищі. Іншомовна комунікативна компетентність є основою компетентнісного підходу до викладання іноземних мов, що також відображено у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти та впроваджується в сучасну українську систему освіти.

Формування англійськомовної компетентності ефективніше реалізується через комунікативно-орієнтоване навчання, що розвиває не лише мовні навички, але й стратегічні та соціокультурні вміння. Поєднання традиційних методів викладання з цифровими технологіями та інтерактивними завданнями сприяє підвищенню якості навчання. Підходи, що включають проєктну діяльність, діалоги, рольові ігри, розвивають не лише лінгвістичні знання, але й уміння ефективної міжкультурної комунікації. Використання інтерактивних, ігрових та мультимедійних підходів сприяє розвитку мотивації до вивчення англійської мови.

Для ефективного формування англійськомовної комунікативної компетентності важливо забезпечити гнучкість навчальних програм, враховуючи вимоги сучасної педагогіки та потреби учнів. Вищевикладене підкреслює важливість системного, інтегрованого підходу до формування англійськомовної компетентності в умовах початкової освіти, спрямованого на розвиток учнів як активних, творчих та успішних учасників.

Подальші дослідження можуть зосередитися на дослідженні психолого-педагогічних аспектів формування іншомовної компетентності здобувачів початкової освіти; вивченні сучасних моделей навчання, орієнтованих на взаємодію учнів, наприклад, командні проєкти, дебати, рольові ігри; дослідженні ефективності інтегрованого підходу, що поєднує мовну практику з іншими навчальними предметами; оцінюванні рівня комунікативної компетентності й розробленні нових інструментів оцінювання, які дозволяють комплексно вимірювати всі компоненти компетентності (мовний, соціокультурний, стратегічний). Результати таких досліджень можуть сприяти підвищенню ефективності освітніх програм і методик, збагачуючи їх сучасними підходами та практичними інструментами.

Список використаної літератури

1. Бусел В. Український глумачний словник: Близько 250 000 слів. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Волкова Н. П. Теоретичні та методологічні засади підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної комунікації : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Луганськ, 2006. 44 с.
3. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети. *Шлях освіти*. 2001. № 3. С. 13–16.

4. Гончаренко А. Комунікативна компетентність – головна мета. *Дошкільне виховання*. 2008. № 7. С. 12–15.
5. Завіниченко Н. Б. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього практичного психолога системи освіти : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2003. 216 с.
6. Козак С.В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2001. 20 с.
7. Макоєд Н. О. Формування у майбутніх інженерів умінь перекладу фахових текстів із застосуванням комп'ютерних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2002. С. 6–7.
8. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів. Київ : Довіра, 2000. 136 с.
9. Редько В. Г. Засоби формування іншомовної комунікативної компетентності учнів початкової школи: результати емпіричних досліджень. *Проблеми сучасного підручника*. 2018. Вип. 20. С. 360–372.
10. Савченко О. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
11. Татаренко А. Б. Компетентність – вимога сучасності. *Світло: науково-метод. інф. пізн.-освіт. часопис*. 1996. № 1. С. 57–64.

ENGLISH COMMUNICATIVE COMPETENCE AND THE PECULIARITIES OF ITS DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Mozul Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Theory and Methods of Primary Education Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University,
English teacher

Sopych affiliate of Esman school of I-III degrees

Introduction. *The formation of English communicative competence is one of the key challenges in modern primary education. In an increasingly globalized world, the ability to communicate effectively in English is essential for students' integration into international educational and cultural contexts. However, achieving this goal in primary education requires addressing several challenges.*

One significant issue is the need to adapt teaching methodologies to the cognitive and emotional characteristics of young learners. Children in primary school possess limited attention spans and are highly influenced by their emotional states, which necessitates the use of interactive, engaging, and age-appropriate teaching methods. Moreover, the integration of sociocultural and pragmatic components into language learning remains an underexplored area, despite its importance for developing a holistic communicative competence.

Another challenge lies in the lack of sufficient teacher training and resources to effectively implement communicative approaches in classrooms. Traditional methods, which often emphasize rote memorization and grammar drills, do not adequately prepare students for real-life communication in English.

This paper aims to explore these challenges and propose effective strategies for fostering English communicative competence in primary education, considering both theoretical foundations and practical applications.

Purpose. *The purpose of the article is to provide a theoretical substantiation of the essence of English communicative competence and to identify effective methods and approaches for its development in primary school students, taking into account their age-specific characteristics and contemporary educational requirements.*

Methods. *The following methods were used to achieve this goal employ a combination of theoretical and empirical research methods, including theoretical analysis, empirical methods (observation, surveys and questionnaires, interviews), experimental research.*

Results. *The study revealed that English communicative competence is a multifaceted construct encompassing linguistic, sociolinguistic, pragmatic, and cultural components, which are crucial for fostering effective communication in young learners. It highlighted that the development of this competence in primary school students is significantly influenced by their age-related cognitive and emotional characteristics, such as active imagination and the need for engaging activities. The analysis of contemporary teaching methods confirmed the effectiveness of interactive, game-based, and communication-oriented strategies, which enhance both motivation and language acquisition. Additionally, the integration of sociocultural content into lessons improves students' understanding of language in real-world contexts. The findings emphasize the need for teacher training and resource provision to implement these innovative approaches successfully, ensuring students' readiness for global communication and integration into the educational environment.*

Originality. *The originality of the research lies in its comprehensive approach to defining and developing English communicative competence in primary school students, emphasizing the integration of both linguistic and sociocultural components. This study presents a unique perspective by exploring the specific age-related, cognitive, and emotional factors that influence the acquisition of communicative skills in young learners. It also introduces new insights into the application of interactive, game-based, and project-oriented learning methods that align with*

the developmental needs of primary school students, providing a practical framework for fostering effective language skills. Furthermore, the research highlights the importance of incorporating sociocultural awareness into language teaching, proposing innovative strategies for teachers to integrate cultural contexts into their lessons, which is relatively underexplored in existing literature. These findings contribute to the development of more tailored and effective teaching methodologies for enhancing communicative competence in young learners.

Conclusion. English communicative competence is a vital component of modern education, enabling primary school students to effectively interact in an English-speaking environment. Foreign language communicative competence forms the foundation of the competency-based approach to teaching languages, which is reflected in the Common European Framework of Reference for Languages and is being integrated into the current Ukrainian educational system.

The development of English competence is most effectively achieved through communication-oriented learning, which enhances not only linguistic skills but also strategic and sociocultural abilities. Combining traditional teaching methods with digital technologies and interactive tasks helps improve the quality of education. Approaches such as project-based learning, dialogues, and role-playing games foster not only linguistic knowledge but also the ability for effective intercultural communication. The use of interactive, game-based, and multimedia approaches enhances students' motivation to learn English.

To ensure effective formation of English communicative competence, it is crucial to ensure flexibility in curricula that align with modern pedagogical demands and the needs of students. The importance of a systemic, integrated approach to forming English communicative competence in primary education is emphasized, aimed at developing students as active, creative, and successful participants in the learning process.

Further research could focus on exploring the psychological and pedagogical aspects of foreign language competence development in primary school students, studying modern models of teaching that focus on student interaction, such as team projects, debates, and role-playing games. Research could also examine the effectiveness of an integrated approach that combines language practice with other academic subjects, evaluating communicative competence levels and developing new assessment tools that measure all components of competence (linguistic, sociocultural, strategic). The results of such studies could contribute to the enhancement of educational programs and methodologies, enriching them with modern approaches and practical tools.

Key words: foreign language, English language, foreign language competence, communicative activity, language training, education, learning, elementary school, primary school students, younger students.

References

1. Busel, V. (2005). *Ukrainskyi tлумachnyi slovnyk: blyzko 250 000 sliv* [Ukrainian explanatory dictionary: about 250,000 words]. Kyiv, Irpin: Perun. [in Ukrainian].
2. Volkova, N. P. (2006). *Teoretychni ta metodolohichni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do profesiino-pedahohichnoi komunikatsii*. [Theoretical and methodological foundations for preparing future teachers for professional and pedagogical communication]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Luhansk. [in Ukrainian].
3. Volfovska, T. (2001). *Komunikatyvna kompetentnist molodi yak odna z peredumov dosiahnennia zhyttievoi mety* [Communicative competence of youth as one of the prerequisites for achieving life goals]. *Shliakh osvity*, 3, 13–16. [in Ukrainian].
4. Honcharenko, A. (2008). *Komunikatyvna kompetentnist – holovna meta* [Communicative competence is the main goal]. *Doshkilne vyhovannia - Preschool education*, 7, 12–15. [in Ukrainian].
5. Zavynychenko, N. B. (2003). *Osoblyvosti rozvytku komunikatyvnoyi kompetentnosti maibutnoho praktychnoho psyholoha systemy osvity* [Features of the development of communicative competence in future practical psychologists within the education system]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].
6. Kozak, S. V. (2001). *Formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentsii maibutnih fahivtsiv morskoho flotu* [Formation of foreign language communicative competence in future specialists of the maritime fleet]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
7. Makoied, N. O. (2002). *Formuvannia u maibutnikh inzheneriv umin perekladu fakhovykh tekstiv iz zastosuvanniam kompiuternykh tehnolohii* [Formation of future engineers' skills in translating professional texts using computer technologies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa. [in Ukrainian].
8. Pustovit, L. O. (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Dovira. [in Ukrainian].
9. Redko, V. G. (2018). *Zasoby formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoї shkoly: rezultaty empyrychnykh doslidzhen* [Means of developing primary school students' foreign language communicative competence: results of empirical research]. *Problemy suchasnoho pidruchnyka - Problems of the modern textbook*, 20, 360–372. [in Ukrainian].
10. Savchenko, O. (1999). *Dydaktyka pochatkovoї shkoly: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv* [Didactics of primary school: a textbook for students of pedagogical faculties]. Kyiv: Geneza. [in Ukrainian].
11. Tatarenko, A. B. (1996). *Kompetentnist – vymoha suchasnosti* [Competence is a requirement of modern times]. *Svitlo: naukovo-metod. inf. pizn.-osvit. chasopys*, 1, 57–64. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 29.11.2024 р.

УДК 373.3.0913:502/504]:374

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-151-155

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Іноземцев Сергій Анатолійович

аспірант другого року навчання кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: 161968C@ukr.net
ORCID ID:0009-0001-5947-4994

Бірюк Людмила Яківна

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки і психології початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: biryuuk.51@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-4940-4228

Проаналізовано теоретичні аспекти формування екологічної компетентності молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. Основну увагу приділено аналізу методів та форм роботи, що сприяють розвитку екологічних знань і цінностей. Розглянуто роль позашкільних навчальних закладів у екологічній освіті дітей, а також співпрацю з громадськими організаціями. Використання сучасних технологій також розглянуто як ефективний інструмент формування екологічної компетентності.

Ключові слова: екологічна компетентність, молодші школярі, позашкільні навчальні заклади, екологічна освіта, громадські організації.

Постановка проблеми. Сучасні екологічні проблеми, зокрема зміна клімату, забруднення води та повітря, зменшення біорізноманіття ставлять перед суспільством серйозні виклики. У цьому контексті особливо важливо сформуванню в дітей з раннього віку екологічну компетентність, яка передбачає усвідомлення важливості збереження довкілля та активну участь у природоохоронних ініціативах. Позашкільні навчальні заклади завдяки своїй гнучкості та можливості реалізації різноманітних програм можуть відігравати значну роль у цьому процесі (Лехтонен, 2016, с. 78).

Формування екологічної компетентності є ключовим аспектом забезпечення сталого розвитку суспільства. Здатність дітей усвідомлювати взаємозв'язок між людською діяльністю та станом довкілля є основою для формування відповідального ставлення до природи. Важливим завданням є не лише надання дітям знань про природу, а й розвиток у них умінь і ціннісних орієнтацій, що сприятимуть активній участі у природоохоронній діяльності. Позашкільна освіта має унікальний потенціал для забезпечення цілісного підходу до екологічного виховання дітей, поєднуючи теоретичні знання з практичними діями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Екологічна компетентність є складним і багатограним поняттям, яке охоплює знання, уміння і ставлення до довкілля. Вона включає три основні складники:

- знання: учні повинні мати уявлення про екологічні процеси, роль людини у природі, вплив антропогенних факторів на навколишнє середовище. Ці знання формуються через спеціалізовані курси, екскурсії та проекти;
- уміння: здатність аналізувати екологічні проблеми, критично оцінювати інформацію, співпрацювати з іншими та втілювати екологічні ініціативи на практиці;
- цінності: формування відповідального ставлення до природи, усвідомлення необхідності її захисту та підтримки сталого розвитку (Бойко, 2017, с. 45).

Екологічну компетентність визначаємо як здатність індивіда ефективно діяти в ситуаціях, пов'язаних з навколишнім середовищем. Це включає як когнітивні, так і афективні складники, зокрема знання, навички, мотивація, цінності та ставлення. Сучасні дослідження підкреслюють важливість формування у дітей позитивного ставлення до природи та вміння діяти екологічно відповідально. У позашкільних навчальних закладах створюються умови для розвитку цих компонентів через залучення дітей до активних форм навчання – проектів, гуртків, експедицій.

Дослідження переконують, що вік до 12 років є критичним для формування екологічної свідомості. Саме в цей період діти починають усвідомлювати зв'язок між своїми діями та станом навколишнього середовища (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 22). Екологічна освіта, надана у позашкільних навчальних закладах, сприяє закріпленню в дітей цінностей, які вони можуть нести в доросле життя. Діти, які отримують екологічні знання у поєднанні з практичною діяльністю, мають вищий рівень екологічної компетентності, що підтверджено вітчизняними дослідженнями (Кузьменко, 2020, с. 60).

Раннє формування екологічної свідомості має тривалий вплив на поведінку людини в майбутньому. Під час екологічних занять у позашкільних закладах діти не лише отримують знання, в них формується емоційний зв'язок із природою, що є основою для оволодіння екологічною культурою. Практична

діяльність у рамках екологічних гуртків та акцій дає можливість дітям побачити результати своїх дій, що сприяє підвищенню мотивації до захисту довкілля.

Мета статті. Метою статті є аналіз теоретичних аспектів формування екологічної компетентності молодших школярів у позашкільних навчальних закладах, а також визначення основних методів і форм роботи, що сприяють розвитку екологічних знань, умінь та цінностей. Дослідження акцентує увагу на значенні співпраці з громадськими організаціями, використанні сучасних технологій, а також залученні сімей і громад до процесу екологічного виховання.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо роль позашкільних навчальних закладів у формуванні екологічної компетентності. Позашкільні навчальні заклади мають ряд переваг, які дозволяють ефективно реалізовувати програми екологічної освіти, зокрема:

- гнучкість програм екологічного змісту: можливість адаптувати навчальні курси до інтересів і потреб дітей;

- практична діяльність: наявність можливостей для проведення екскурсій, екологічних акцій, проєктів, які дозволяють дітям отримувати практичний досвід (Лехтонен, 2016, с. 81).

Позашкільні навчальні заклади мають потенціал для створення умов, в яких діти можуть навчатися через отримання екологічного досвіду. Гурткова діяльність, екологічні акції, проєкти, співпраця з громадськими організаціями є важливими компонентами екологічної освіти. Такі заклади надають можливість дітям безпосередньо взаємодіяти з природою, що є важливим для формування відповідального ставлення до довкілля. Крім того, позашкільні заклади мають змогу швидко реагувати на нові виклики в галузі екології, адаптуючи свої програми та методи роботи відповідно до сучасних потреб і викликів.

В Україні реалізуються різноманітні програми, спрямовані на формування екологічної свідомості учнів. Наприклад, програма «Юні екологи» передбачає участь дітей у природоохоронних акціях, дослідженнях та проєктах, пов'язаних з охороною довкілля. У рамках цієї програми учні вивчають основи екології, досліджують флору і фауну свого регіону, беруть участь у створенні екологічних стежок та інформаційних буклетів. Такі програми допомагають дітям усвідомити важливість збереження природи та формують у них відповідальні екологічні звички.

Важливу роль у формуванні екологічної компетентності молодших школярів відіграє взаємодія з громадськими організаціями. Співпраця з екологічними організаціями, зокрема з WWF, «Зелена країна», та іншими місцевими ініціативами, є важливим чинником у формуванні екологічної компетентності молодших школярів. Взаємодія з фахівцями у цій сфері допомагає учням отримувати актуальну інформацію та практичні навички, а також залучає їх до масштабних екологічних проєктів (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 23).

Також громадські організації можуть надавати позашкільним навчальним закладам методичну та інформаційну підтримку, організовувати семінари, тренінги та забезпечувати необхідними ресурсами для проведення екологічних акцій. Співпраця з такими організаціями сприяє розширенню кола діяльності дітей, залученню їх до вирішення реальних екологічних проблем. Це дозволяє дітям відчувати себе частиною ширшої спільноти, яка працює над збереженням природи, що позитивно впливає на їхню мотивацію та формує екологічну свідомість.

Дослідниками визначено ефективні методи і форми роботи, що використовуються в позашкільних навчальних закладах, сприяють формуванню екологічної компетентності молодших школярів. Для досягнення поставленої мети важливо використовувати різноманітні методи навчання, що дозволяють дітям активно включатися у процес навчання, застосовувати отримані знання на практиці та розвивати критичне мислення.

Важливу роль у формуванні досліджуваної якості молодших школярів відіграє гурткова діяльність. Гуртки, присвячені екологічній тематиці, допомагають дітям вивчати природу та брати участь у її захисті. Наприклад, гурток «Юні натуралісти» фокусується на вивченні місцевої флори і фауни, що дозволяє дітям формувати уявлення про екосистеми свого регіону. Діти можуть брати участь у зборі інформації про рідкісні види рослин і тварин, а також проводити дослідження в природі (Бойко, 2017, с. 46).

Гурткова діяльність сприяє розвитку практичних навичок і формуванню екологічної культури. Діти вчаться досліджувати природу, спостерігати за різними процесами, що відбуваються у навколишньому середовищі, робити висновки на основі своїх спостережень. Такі гуртки стимулюють інтерес до природничих наук, розвивають уміння працювати в команді та взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу.

Ефективними формами роботи в означеному напрямі відіграють екологічні акції. Екологічні акції «Чисті береги» або «Посади своє дерево» та інші залучають дітей до активних дій, спрямованих на покращення стану довкілля. Це дозволяє учням не лише отримувати знання, а й втілювати їх у життя, що є важливим аспектом формування екологічної компетентності. Наприклад, акція «Чисті береги» передбачає прибирання берегів річок і озер, що не лише покращує стан довкілля, а й виховує в дітей відповідальність за природу (Всесвітній фонд природи, 2020, с. 28).

Екологічні акції сприяють розвитку соціальної активності дітей, їхньої відповідальності за стан довкілля. Участь у таких акціях дозволяє дітям побачити конкретні результати своєї діяльності, що підвищує їхню мотивацію та зацікавленість у подальшій екологічній діяльності. Крім того, екологічні акції сприяють формуванню командної роботи, розвитку лідерських якостей та вмінь взаємодіяти з іншими учасниками.

До продуктивних різновидів формування екологічної компетентності учнів початкових класів відносимо проєктну діяльність. Зазначена діяльність є дозволяє дітям самостійно досліджувати екологічні проблеми. Наприклад, учні можуть розробляти свої проєкти, пов'язані з охороною навколишнього середовища, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення і творчості. Використання методів проєктного навчання в позашкільних закладах забезпечує дітей практичними навичками планування та реалізації власних ідей (Лехтонен, 2016, с. 83).

Проєктна діяльність стимулює розвиток креативності, ініціативності, вміння працювати з інформацією. Діти навчаються самостійно визначати проблему, розробляти план її вирішення, залучати необхідні ресурси, а також презентувати результати своєї роботи. Це сприяє формуванню цілого комплексу навичок, які є важливими для успішної реалізації екологічних ініціатив у майбутньому.

Важливу роль в екологічній освіті в закладах позашкільної освіти відіграє використання сучасних технологій. Означені технології відкривають нові можливості для формування екологічної компетентності молодших школярів. Так, застосування цифрових інструментів та інтерактивних платформ значно розширює можливості екологічної освіти, роблячи її більш різноманітною, доступною та цікавою для дітей молодшого шкільного віку.

Використання інтерактивних платформ, зокрема онлайн-курсів і вебінарів, дозволяє дітям отримувати знання у зручний для них час. Це також сприяє формуванню самостійності у навчанні і підвищенню мотивації до вивчення екологічних проблем та з'ясування способів їх вирішення. Платформи, що використовуються на інтерактивних заняттях з екології, можуть містити відео, завдання та ігри, що робить навчання більш цікавим і ефективним. Інтерактивні платформи також дозволяють дітям отримувати доступ до актуальної інформації про екологічні проблеми, взаємодіяти з іншими учасниками освітнього процесу (Беккер, 2018, с. 116).

Ефективними в означеному напрямі є й *цифрові ресурси*, зокрема мобільні додатки для вивчення природи, дозволяють дітям активно взаємодіяти з навколишнім середовищем. Наприклад, додатки для ідентифікації рослин і птахів можуть допомогти дітям вивчати місцеву флору і фауну, сприяючи формуванню інтересу до природи (Сидоренко, 2019, с. 80). Використання таких ресурсів розвиває навички самостійного дослідження, підтримує екологічний інтерес та поглиблює розуміння зв'язків у природі.

Цифрові ресурси також можуть використовуватися для організації вікторин, тестів, що стимулює навчальну діяльність та дозволяє учням змагатися в рівнях знань про природу. Використання ігрових технологій у навчанні допомагає залучити більше дітей, сприяє розвитку конкурентоспроможності, підвищенню мотивації й зацікавленості у вивченні екології.

Значний вплив на сучасних молодших школярів мають *соціальні мережі*, які також можуть бути використані як інструмент для популяризації екологічних знань серед молоді. Створення груп, присвячених екологічним темам, дозволяє дітям ділитися власним досвідом, розповідати про участь у природоохоронних заходах, а також залучати інших дітей до активних дій з охорони навколишнього середовища (Гнатюк, 2021, с. 90). Спілкування в соціальних мережах дозволяє створити спільноту однодумців, яка підтримує один одного і мотивує до екологічної діяльності.

Використання соціальних мереж також дозволяє залучати дітей до обговорення актуальних екологічних проблем, організації спільних заходів, конкурсів, флешмобів на тему охорони довкілля. Це сприяє формуванню екологічної компетентності через створення умов для обміну думками, співпраці та взаємодії між учнями з різних регіонів.

Важливу роль у формуванні екологічної компетентності відіграють *родина та громада*. Взаємодія між позашкільними навчальними закладами, родинами та громадськими організаціями створює сприятливе середовище для розвитку у дітей відповідального ставлення до природи.

Хочемо зацентувати на величезному впливі й ролі батьків під час формування досліджуваної компетентності під час різноманітної родинної взаємодії. Спільні екологічні заходи, зокрема прибирання територій, висаджування дерев, створення екологічних стежок, прогулянки до лісу, парку не лише поглиблюють знання дітей, а й сприяють зміцненню родинних зв'язків (Кузьменко, 2020, с. 65).

Батьки, які беруть активну участь у екологічній діяльності, слугують прикладом для своїх дітей. Це створює підґрунтя для формування ціннісних орієнтирів, на яких базується екологічна поведінка. Крім того, спільна діяльність сприяє розвитку співпраці та командної роботи, що є важливим для соціалізації дитини.

Залучення членів громади як важливих партнерів у формуванні екологічної компетентності молодших школярів є дієвим аспектом успішної їхньої екологічної освіти. Місцеві екологічні організації, підприємства, а також небайдужі громадяни можуть сприяти організації та проведенню екологічних акцій,

надаючи необхідні ресурси, інформацію та підтримку. Взаємодія з місцевою громадою дозволяє дітям брати участь у реальних екологічних проєктах, бачити результати своєї діяльності та відчувати свою значущість у вирішенні екологічних проблем навколишнього середовища. Це сприяє формуванню в дітей активної громадянської позиції та відповідального ставлення до природи (Марченко, 2019, с. 52).

Висновки і перспективи дослідження. Таким чином, формування екологічної компетентності молодших школярів є важливим складником сталого розвитку суспільства. Позашкільні навчальні заклади, використовуючи різноманітні методи та форми роботи, зокрема гурткова діяльність, екологічні акції, проєктна діяльність, використання інтерактивні технологій, можуть ефективно сприяти цьому процесу. Співпраця з батьками, громадою та екологічними організаціями також є важливим чинником успішного формування в дітей екологічної свідомості та відповідального ставлення до природи.

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на розроблення нових інтерактивних методик екологічного навчання, дослідження ефективності співпраці з громадськими організаціями, а також аналіз впливу сімейних цінностей на формування екологічної компетентності, від якої залежить продуктивна екологічна поведінка дітей.

Список використаної літератури

1. Бойко О. Формування екологічної компетентності молодших школярів. Київ : Освіта, 2017. 234 с.
2. Гнатюк Л. Використання соціальних мереж у екологічній освіті. Харків : Екологія і суспільство, 2021. 158 с.
3. Кузьменко І. Роль родини у формуванні екологічної свідомості дітей. Львів : Наукові дослідження, 2020. 135 с.
4. Лехтонен М. Гнучкі програми екологічної освіти у позашкільних закладах. Одеса : Екологічна освіта, 2016. 87 с.
5. Марченко А. Вплив громади на формування екологічної компетентності школярів. *Екологічна педагогіка*. Запоріжжя, 2019. 218 с.
6. Сидоренко В. Використання цифрових ресурсів у екологічній освіті. *Освітні технології*. Полтава. 2019. С. 3–6.
7. Всесвітній фонд природи. Формування екологічної свідомості у дітей. Київ : WWF Україна, 2020. 128 с.
8. Беккер Н. Інтерактивні платформи для екологічної освіти дітей. Чернівці : Екологічна освіта, 2018. 132 с.

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING ECOLOGICAL COMPETENCY OF PRIMARY SCHOOL CHILDREN IN EXTRACURRICULAR EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Inozemtsev Serhii

Graduate Student of the Second Year of Study of Primary Education Pedagogy and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Biriuk Liudmyla

Doctor of Pedagogical Science, Professor Primary Education Pedagogy and Psychology Department
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *This study addresses the crucial issue of forming ecological competency in primary school children, emphasizing the role of extracurricular educational institutions. Given global ecological challenges, there is a significant need to instill environmental awareness and responsible attitudes in children from an early age. Extracurricular educational institutions, with their flexible programs and unique approaches, play a critical role in this developmental process.*

Purpose. *The article aims to analyze theoretical aspects of forming ecological competency in primary school children within extracurricular settings. The study seeks to identify effective methods and forms of activities that foster ecological knowledge, skills, and values among young learners.*

Methods. *The research employs a theoretical approach, combining literature analysis and a comprehensive examination of existing programs in extracurricular education. Attention is given to methods involving collaboration with public organizations, integrating modern technology, and engaging family and community in environmental education.*

Result. *Findings indicate that extracurricular institutions provide favorable conditions for environmental education through flexible curricula, hands-on activities, and project-based learning. Collaboration with ecological organizations enhances resource availability and enriches learning experiences, while digital tools and interactive platforms expand access to ecological information and stimulate children's interest in nature. Results suggest that ecological clubs and environmental actions, such as clean-up campaigns and tree-planting events, significantly contribute to fostering ecological responsibility.*

Originality. *This study offers a unique approach to ecological education by emphasizing the integration of family, community, and technological resources in extracurricular settings. It highlights the essential role of social media and digital resources in making environmental education more accessible and appealing to primary school children.*

Conclusion. *In conclusion, the study underscores that extracurricular educational institutions play a pivotal role in forming ecological competency, combining theoretical knowledge with practical experiences. Further research is suggested to explore innovative interactive methods and the impact of family values on sustainable ecological behavior. The results contribute to a broader understanding of how early environmental education in non-formal settings can shape a responsible attitude toward nature and foster sustainable development.*

Keywords: *ecological competency, primary school children, extracurricular educational institutions, environmental education, public organizations.*

References

1. Boiko, O. (2017). Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Formation of ecological competency in primary school students]. Kyiv: Education. [in Ukrainian].
2. Hnatiuk, L. (2021). Vykorystannia sotsialnykh merezh u ekolohichnii osviti [The use of social networks in environmental education]. Kharkiv: Ecology and society. [in Ukrainian].
3. Kuzmenko, I. (2020). Rol rodyny u formuvanni ekolohichnoi svidomosti ditei [The role of family in forming children's environmental awareness]. Lviv: Scientific research. [in Ukrainian].
4. Lekhtonen, M. (2016). Hnuchki prohramy ekolohichnoi osvity u pozashkilnykh zakladakh [Flexible programs of environmental education in extracurricular institutions]. Odesa: Environmental education. [in Ukrainian].
5. Marchenko, A. Vplyv hromady na formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti shkoliariv [The Impact of the community on the formation of schoolchildren's environmental competency]. *Ekolohichna pedahohika - Ecological pedagogy*. Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
6. Sydorenko, V. (2019). Vykorystannia tsyfrovnykh resursiv u ekolohichnii osviti [The use of digital resources in environmental education]. Poltava: *Osvitni tekhnologii – Educational technologies*, 3-6. [in Ukrainian].
7. Vsesvitnii fond pryrody. Formuvannia ekolohichnoi svidomosti u ditei [World wide fund for nature. Formation of environmental awareness in children]. (2020). Kyiv: WWF Ukraine. [in Ukrainian].
8. Becker, N. (2018). Interaktyvni platformy dlia ekolohichnoi osvity ditei [Interactive platforms for children's environmental education]. Chernivtsi: Environmental Education. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 30.10.2024 р.

УДК 373.3:004.92

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-155-161

МУЛЬТИМЕДІЙНІ ЗАСОБИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ СВДОМОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Демченко Сергій Олексійович

аспірант кафедри педагогіки і психології початкової освіти

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: iamdemchenko@gmail.com

У статті обґрунтовано процес формування громадянської свідомості в молодших школярів через використання мультимедійних засобів. Вказано, що основне завдання формування громадянської свідомості полягає в розвитку здатності дітей самостійно вирішувати складні питання, творчо використовуючи власний та соціальний досвід для розв'язання пізнавальних, світоглядних, моральних і комунікативних ситуацій. Формування громадянської свідомості розглядається як безперервний процес, який триває від раннього дитинства і протягом усього життя. Сучасне суспільство ставить вимоги до підготовки молодших школярів, зокрема щодо розвитку їхньої громадянської свідомості, що потребує від учителя володіння мультимедійними технологіями. Використання таких технологій допомагає педагогу подати матеріал у цікавій формі, створюючи особливу атмосферу уроку за допомогою малюнків, звуків, мелодій та експозицій. Охарактеризовано особливості застосування мультимедійних технологій у початковій школі, таких як презентації, мультфільми, комп'ютерні розвивальні ігри, які сприяють формуванню громадянської свідомості та критичного мислення у дітей, а також кращому засвоєнню матеріалу. Визначено, що поєднання мультимедійних та сучасних виховних технологій створює систему, яка цілісно впливає на розвиток патріотизму в молодших школярів.

Ключові слова: громадянська свідомість, громадянська компетентність, мультимедійні засоби, молодші школярі.

Постановка проблеми. Зважаючи на суспільно-політичну ситуацію в Україні, виховання патріотизму, відданості спільній справі зміцнення держави та активної громадянської позиції у молодого покоління набуває дедалі більшого значення. Державний стандарт початкової освіти базується на принципах особистісно орієнтованого, компетентнісного та діяльнісного підходів, що інтегруються в освітні галузі й відображаються в результатах базової та повної загальної середньої освіти. У Державному стандарті початкової освіти першою з компетентностей виокремлено громадянську, яка визначається як «здатність учня активно, відповідально та ефективно реалізовувати права та обов'язки для розвитку демократичного суспільства» [2].

Формування громадянської компетентності сприяє розвитку світогляду, ґрунтованого на духовних цінностях; утвердженню расової, етнічної, соціальної, гендерної та релігійної толерантності; вихованню почуття відповідальності за прийняті рішення та їх виконання; повазі до різних мов, культур, традицій і толерантному ставленню до представників усіх рас, народів, етносів та національностей; набуттю досвіду громадянської поведінки, включаючи прояв громадянських почуттів у складних ситуаціях, протидію аморальним явищам, відстоювання прав людини; формуванню громадянського та державницького світогляду особистості.

Важливим етапом виховання молодших школярів є також формування громадянської свідомості, що сприяє розвитку відповідальних, свідомих та активних членів суспільства. У цьому віці діти формують базові уявлення про правила суспільної поведінки, важливість допомоги іншим, цінність чесності, справедливості та патріотизму. Основними методами для досягнення цього є інтерактивні, ігрові та творчі підходи, що допомагають школярам краще засвоїти поняття «громадянських прав та обов'язків».

У сучасному цифровому суспільстві освіта потребує значних змін, зокрема впровадження мультимедійних технологій. Цей напрям реформування освіти закріплений у Концепції Нової української школи [5]. Поряд із новими підходами до організації освітнього процесу значну роль відіграє розвиток громадянської свідомості з раннього шкільного віку, що є одним із основних завдань сучасної початкової освіти.

Мультимедійні засоби відіграють важливу роль у формуванні громадянської свідомості в молодших школярів, оскільки дозволяють навчати громадянським цінностям у зрозумілій, цікавій та інтерактивній формі. Завдяки мультимедійним технологіям, які поєднують текст, звук, зображення та інтерактивні елементи, учні легше засвоюють інформацію та виявляють більшу зацікавленість у навчанні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний інтерес до феномена громадянської свідомості в житті народів загалом та кожної особистості, зокрема, знайшов відображення в роботах В. Антоновича, В. Винниченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Л. Українки, І. Франка та інших. В Україні багато дослідників зосереджуються на питаннях виховання національної свідомості молодого покоління: І. Бех, Н. Болдирєв, В. Бутенко, М. Євтух, П. Ігнатенко, І. Зязюн, О. Киричук, В. Кузь, В. Мартинюк, А. Міщенко, Р. Пенькова, М. Стельмахович, Л. Явгофаров.

У документах Верховної Ради України, зокрема, Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.), Концепція національного виховання та Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті, підкреслюється необхідність вдосконалення громадянського виховання учнівської молоді. Закон України «Про освіту» також потребує систематичної роботи з громадянського виховання учнів, чітко визначаючи завдання щодо виховання молодого покоління. У Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності зазначається, що актуальність громадянського виховання в сучасному українському суспільстві ґрунтується на принципах гуманізму, демократії та соціальної справедливості, що забезпечують рівні можливості для розвитку і реалізації потенційних здібностей кожного громадянина, досягнення суб'єктивно привабливих та водночас соціально значущих цілей, що є умовою для самовизначення та самоствердження [2].

Учені займалися вивченням різних напрямів у контексті досліджуваної проблеми: різні аспекти використання мультимедійних технологій та електронних освітніх ресурсів (ЕОР) в початковій школі (В. Андрієвська, В. Ковальчук, Н. Олефіренко й ін.); сутність громадянського суспільства, його структура та роль у політичній системі демократії (В. Журавський, О. Кульчицький, О. Погорілко, А. Силенко, Ю. Шемшученко); історичний досвід та особливості формування громадянського суспільства в Україні (С. Грабовський, М. Драгоманов, М. Костомаров, В. Литвин, В. Лісовий, В. Шевчук); опис практичного досвіду застосування мультимедійних засобів у початковій школі для різних предметів (В. Андрієвська, О. Литвиненко, Н. Олефіренко, О. Шиман й ін.); ціннісні характеристики, загальнокультурні, освітні, моральні пріоритети громадянського суспільства (О. Бабкіна, Є. Бистрицький, В. Денисенко, І. Надольний, П. Ситник, М. Попович, Л. Шкляр).

Однак аналіз наукових джерел, що стосуються означеної проблеми, дозволяє стверджувати, що дослідження у сфері громадянської свідомості переважно зосереджені на середній та старшій ланці загальноосвітньої школи. Проблема громадянського виховання молодших школярів засобами мультимедійних технологій залишається мало дослідженою.

Формулювання мети статті. Метою пропонованої статті є обґрунтування впливу мультимедійних засобів на формування громадянської свідомості в молодших школярів.

Виклад основного матеріалу (з повним обґрунтуванням отриманих результатів). Громадянське суспільство та діюча демократія потребують активних і залучених громадян, яким властиві громадянська культура, свідомість, прагнення до суспільної діяльності, почуття обов'язку, патріотизм, справедливість і здатність до свідомого морального вибору. Виховання громадянськості є необхідною умовою для

формування людей, здатних відновлювати суспільство, підтримувати національний дух та розвивати ідею державності, орієнтованої на людину.

Посилення виховної функції освіти, розвиток громадянських якостей, працелюбності, моральності, поваги до прав і свобод людини, любові до Батьківщини та відданості їй, а також збереження та примноження національних традицій визначено одним із стратегічних завдань державної освітньої політики. В означеному контексті початкова школа є основою, на якій вибудовується система громадянського виховання школярів, формування в них любові до рідного краю, України, історичної пам'яті, духовності та національного характеру. Те, що закладається в учнів у цей період навчання та виховання, визначає подальший успіх у формуванні їхньої особистості, світогляду та загального розвитку.

Зміст громадянського виховання учнів у школах передбачає інтегровану діяльність і вчителів, і учнів. Він спрямований на засвоєння знань, необхідних для формування і розвитку громадянських почуттів та відповідних рис поведінки, включає любов до Батьківщини, відданість їй, активну працю на благо країни, збереження традицій свого народу, дбайливе ставлення до історичних пам'яток, звичаїв і традицій України, прагнення зміцнити честь і гідність держави, мужність і готовність захищати Батьківщину, дружбу з іншими народами, повагу до культури та звичаїв інших країн, а також бажання співпрацювати з ними. Успішність виховних впливів у формуванні громадянських якостей у молодших школярів значною мірою залежить від вмілого використання педагогами як традиційних, так і інтерактивних методів.

Завдяки змістовому та емоційно насиченому роз'ясненню вчителів, молодші школярі усвідомлюють сутність громадянських цінностей, осмислюють їх і формують емоційно-ціннісні ставлення, що сприяє розвитку їхніх переконань і громадянської позиції. Важливо, щоб учні оцінювали свій життєвий досвід і розуміли мотивацію своїх дій та вчинків, що досягається використанням таких форм роботи: бесіда, розповідь, диспут, переконання, навіювання та приклад. Проведення виховних бесід з громадянським спрямуванням допомагає формувати почуття пошани до історичного минулого народу, виховувати благородство, ширість, громадянську свідомість, гідність та патріотизм. Крім бесід, розповідь є також ефективним методом у громадянському вихованні молодших школярів, оскільки вона часто використовується у виховній роботі з дітьми означеного віку. Розповідь дозволяє збагачувати моральний досвід учнів та вчити їх моральної поведінки у взаємодії з іншими людьми.

Методи усвідомлення громадянських цінностей у суспільстві є своєрідним діалогом між учителем і учнем, під час якого відбувається обмін думками, ідеями та цінностями. Діяльність відіграє вирішальну роль у формуванні позитивного досвіду громадянської поведінки особистості, її переконань та ставлень до навколишньої дійсності. У цьому контексті важливим аспектом громадянського виховання молодших школярів є застосування методів, що сприяють організації діяльності та формуванню досвіду громадянської поведінки [4].

У громадянському вихованні вчителям початкових класів важливо впроваджувати систему вправ, спрямованих на створення виховних ситуацій громадянського змісту, що мають життєве підґрунтя. Для формування досвіду громадянської поведінки у молодших школярів важливо, щоб вони могли діяти не лише відповідно до вимог учителя і в межах його доручень, а й самостійно, застосовуючи свої знання, почуття, волю, звички та цінності. У цьому контексті вчителям варто використовувати метод ситуації вільного вибору, який моделює реальні життєві обставини, де випробовується і виявляється система вже сформованих позитивних дій, учинків і ставлень. Ситуації вільного вибору спонукають молодших школярів згадувати власний досвід у подібних умовах, аналізувати його наслідки та передбачати результати своїх рішень.

Особливістю навчання в початковій школі є візуалізація матеріалу, а одним із найефективніших підходів для цього є наочно-образний метод із застосуванням мультимедійних засобів [6, с. 93]. Педагогам необхідно постійно підвищувати свою компетентність у використанні нових форм і методів виховання, а також у застосуванні мультимедіа для підтримки виховного процесу та залучення молодших школярів.

Формування громадянської свідомості в молодших школярів є важливим аспектом виховання, оскільки цей період є важливим для розвитку особистості учня та його соціальної активності. Застосування мультимедійних засобів у навчальному процесі здатне значно підвищити його ефективність. Дослідження вчених показують, що в класах, де використовуються інформаційні та мультимедійні технології, освітній процес має низку переваг: учні краще сприймають матеріал, зростає їхня зацікавленість (адже сучасну дитину важко здивувати), відбувається індивідуалізація навчання та розвиток творчих здібностей. Крім того, знижується кількість стомлюючих видів роботи, а різноманітні аудіовізуальні засоби (музика, графіка, анімація) активізують учнів, сприяють динамічній подачі матеріалу та створюють умови для формування самооцінки та розвитку самостійної роботи школярів.

Інформатизація освіти спрямована на створення та застосування інформаційних і мультимедійних технологій для підвищення ефективності різних видів діяльності в освітній системі. Її мета – упровадження

програмно-педагогічних рішень, які сприяють інтенсифікації навчального процесу та вдосконаленню форм і методів його організації. Успіх цього процесу значною мірою залежить від того, з якою метою використовується комп'ютер в освітньому середовищі, а також від якості та можливостей програмного забезпечення і ролі комп'ютера серед інших дидактичних засобів. Упровадження інформаційних і мультимедійних технологій у початковій школі – це не просто тренд, а вимога сучасності, адже багато дітей починають освоювати комп'ютер ще до школи.

Упровадження мультимедійних технологій в освітнє середовище базується на їх здатності гармонійно інтегрувати різні типи інформації. Термін «мультимедіа» має багатогранне значення та відіграє важливу роль у процесі інформатизації освіти. Слово «мультимедіа» походить від англійського «multi» – багато, і латинського «media» – носій, засіб, середовище. Часто його використовують як синонім до терміна «засоби масової комунікації», що включає друковані видання, фотографію, радіо, телебачення, відео та мультимедійні комп'ютерні системи, зокрема інтернет. Загальноприйняте визначення мультимедіа описує його як спеціальну інтерактивну технологію, що завдяки технічним і програмним засобам дозволяє працювати з комп'ютерною графікою, текстом, мовленням, високоякісним звуком, статичними зображеннями та відео.

В «Українському педагогічному словнику» [1] поняття «мультимедійні засоби навчання» визначається як «комплекс апаратних і програмних засобів, що дозволяють користувачеві взаємодіяти з комп'ютером, використовуючи різноманітні природні для себе середовища, такі як графіка, гіпертексти, звук, анімація та відео». Мультимедійні системи надають користувачам персонального комп'ютера різні види інформації: текст, зображення, анімацію, аудіокоментарі та цифрове відео. Технології, що забезпечують інтеграцію, обробку й відтворення різноманітних типів сигналів, середовищ і способів обміну інформацією через комп'ютер, називаються мультимедійними [1, с. 298]. Мультимедійні технології надають доступ до даних та дозволяють відтворювати їх із звуковим супроводом і різними анімаційними ефектами. Для ефективної роботи з такими технологіями необхідно мати відповідні мультимедійні засоби.

Використання мультимедійних технологій у процесі вивчення навчального матеріалу сприяє:

- посиленню мотивації до навчання;
- удосконаленню системи управління навчанням на різних етапах уроку;
- підвищенню якості освітнього процесу та інформаційної культури учнів;
- збільшенню рівня обізнаності учнів щодо сучасних інформаційних технологій;
- демонстрації можливостей комп'ютера не лише як засобу для розваги, але й як потужного інструменту для навчання та розвитку.

Процес формування громадянської свідомості є безперервним і триває протягом усього життя особистості, починаючи з первинної соціалізації. Сучасні вимоги суспільства до підготовки молодших школярів, зокрема до формування їх громадянської свідомості, вимагають від учителя володіння знаннями, уміннями та навичками використання різноманітних мультимедійних технологій.

Під час виконання завдань для самостійного опрацювання учні повинні проявляти творчі здібності, креативність та набувати навичок використання мультимедійних технологій для задоволення своїх соціальних потреб. Важливо навчити їх самостійно шукати відповіді на різноманітні питання через вебресурси, літературу або звертаючись до дорослих, що допоможе розвивати їхнє критичне мислення та незалежність у навчанні.

Головною метою використання мультимедійних технологій є підвищення рівня сформованості громадянської свідомості у молодших школярів. Для ефективного її формування в учнів початкової школи важливо враховувати такі фактори, як культура суспільства, виховне середовище освітнього закладу, сімейне середовище та група однолітків, а також активність особистості. Важливими механізмами соціалізації особистості в цьому контексті є імпринтинг, екзистенціальний вплив, наслідування, ідентифікація та рефлексія, які сприяють розвитку громадянської свідомості й критичного мислення учнів.

Забезпечення реалізації форм і методів навчання неможливе без відповідних засобів. До таких засобів належать: мультимедійні технології (відео- та аудіообладнання, мультимедійна дошка, проектор), програмне забезпечення, що дозволяє інтегрувати в інформаційний простір текстові, графічні, анімаційні, відео та звукові дані з можливістю їх одночасного використання; персональні комп'ютери, мобільні пристрої, а також веборієнтовані ресурси (спеціалізовані сайти, авторські сайти, соціальні мережі, ютуб) та інші. Важливо зазначити, що всі веб-орієнтовані ресурси є вільно доступними та безкоштовними.

Перевагою використання мультимедійних технологій порівняно з традиційними засобами навчання є те, що учні можуть вільно спілкуватися з учителем та однолітками під час виконання проєктів і завдань, не обмежуючи це спілкування лише класними годинами. Група учнів може обговорювати певні питання в соціальних мережах, обмінюватися враженнями, ставити «лайки», коментувати роботи одне одного, що сприяє розвитку комунікативних навичок і взаємодії поза межами класу.

До основних аспектів формування громадянської свідомості за допомогою мультимедійних засобів можемо віднести використання презентацій, відео, інтерактивних ігор та анімацій, що зацікавлюють учнів, роблячи навчання захопливішим і зрозумілішим. Мультимедійні засоби дозволяють молодшим школярам створювати власні проєкти, в яких вони можуть висловлювати свої думки про громадянські права та обов'язки, брати активну участь у житті суспільства. Завдяки сучасним технологіям, учні можуть спілкуватися з однолітками з інших країн, обговорювати питання громадянськості, культури та цінностей, що сприяє формуванню толерантності. Віртуальні екскурсії до музеїв, пам'яток культури, місць історичних подій допомагають учням краще зрозуміти історію своєї країни та важливість громадянської активності. Мультимедійні проєкти можуть включати співпрацю з батьками, що зміцнює зв'язок між школою та сім'єю, і заохочує обговорення важливих питань у сімейному колі.

До прикладів діяльності у аспекті формування громадянської свідомості належать:

- відеоуроки на тему прав дитини, громадянських обов'язків, або основ демократії;
- інтерактивні ігри на платформі, де учні вирішують ситуації, пов'язані з громадянською відповідальністю;
- створення мультимедійних презентацій про видатних громадських діячів або історичні події, що вплинули на розвиток суспільства.

Відтак, використання мультимедійних засобів в освіті дозволяє не лише зробити навчання цікавим та інтерактивним, а й ефективно формує громадянську свідомість у молодших школярів, готуючи їх до активної участі в суспільному житті, що сприяє розвитку їхнього критичного мислення, емпатії та соціальної відповідальності.

Мультимедійні технології відіграють ключову роль у формуванні громадянської свідомості молодших школярів. Вони створюють можливості для інтерактивного навчання та активного залучення учнів до процесу, що особливо важливо для учнів початкових класів. Розглянемо детальніше, як мультимедійні технології можна використовувати із цієї метою:

– інтерактивні платформи та програми – мультимедійні технології включають різноманітні інтерактивні платформи, які дозволяють учням взаємодіяти з матеріалом. Наприклад, навчальні ігри, вікторини та симуляції навчають молодших школярів основам громадянськості, прав дитини, демократії та соціальної відповідальності;

– відеоматеріали та анімації – відеоуроки та анімаційні ролики допомагають зробити складні концепції доступними для розуміння молодших школярів. Вони можуть ілюструвати важливі історичні події, права людини або приклади громадянської активності, що підвищує інтерес і зацікавленість учнів;

– проєкти та дослідження – завдяки мультимедійним технологіям учні працюють також над груповими проєктами, де досліджують теми громадянської свідомості. Вони створюють презентації, відео, плакати або вебсайти, що сприяє розвитку командної роботи та комунікативних навичок;

– віртуальні екскурсії – мультимедійні технології дозволяють організувати віртуальні екскурсії до музеїв, історичних пам'яток та інших значущих місць, що допомагає учням візуально усвідомити важливість історії та культури їхньої країни, формуючи почуття гордості та відповідальності за свою батьківщину;

– залучення до соціальних ініціатив – мультимедійні технології також використовуються для популяризації соціальних проєктів та ініціатив, до яких можуть долучатися учні. Наприклад, акції з благодійності, екологічні кампанії, або програми волонтерства, що сприяють розвитку громадянської свідомості;

– формування критичного мислення – мультимедійні технології допомагають розвивати критичне мислення, оскільки учні навчаються аналізувати інформацію, оцінювати різні точки зору та приймати обґрунтовані рішення, що особливо важливо в умовах сучасного інформаційного середовища, де молодші школярі стикаються з різними джерелами інформації.

Використання мультимедійних технологій в освітньому процесі формує в молодших школярів активну громадянську позицію, підвищує їхню соціальну відповідальність і толерантність, а також розвивати навички, необхідні для активної участі в суспільному житті, що допомагає учням стати свідомими та активними громадянами в майбутньому.

Використання зазначених форм і методів громадянського виховання спрямоване на формування в особистості когнітивних, нормативних і поведінкових норм, що включає розвиток умінь міркувати, аналізувати, ставити питання, шукати власні відповіді та критично оцінювати проблему з різних точок зору. Крім того, важливо вміти робити власні висновки, брати участь у громадському житті, а також набувати навичок адаптації до нових суспільних відносин і адекватної орієнтації в них. Важливими аспектами є захист своїх інтересів, повага до прав та інтересів інших людей, а також можливість самореалізації в суспільстві.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Таким чином, мультимедійні засоби є важливим елементом освітнього процесу, оскільки вони сприяють кращому засвоєнню матеріалу, активізують увагу молодших школярів та роблять процес навчання цікавим і захопливим. Використання мультимедіа дає можливість показати школярам позитивні приклади поведінки, культурні традиції та громадянські цінності. Завдяки мультимедійним ресурсам (фільми, інтерактивні презентації, ігри) у молодших школярів розвивається критичне мислення, уміння аналізувати та оцінювати інформацію, що надходить, та є необхідним для свідомого громадянського становлення.

Використовуючи інтерактивні засоби навчання, учням початкових класів легше розвивати емпатію, толерантність, повагу до інших, а також відповідальність за свої дії в суспільстві. Мультимедіа ефективно демонструють громадянські ролі та важливість активної позиції в суспільстві. Упровадження мультимедійних засобів у освітній процес допомагає вчителям надавати знання в зрозумілій для молодших школярів формі та полегшує засвоєння складних концепцій.

Відтак, мультимедійні засоби є ефективним інструментом у формуванні громадянської свідомості в молодших школярів, стимулюючи їхнє критичне мислення, соціальну відповідальність і активну громадянську позицію.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в науковому пошуку та методичному розробленні визначення потенційних можливостей для підвищення ефективності національно-патріотичної вихованості молодших школярів.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 374 с.
2. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 06.11.2024).
3. Ігнатенко П. Р., Поплужний В. Л., Косарева Н. І., Крицька Л. В. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти : навч.- метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 252 с.
4. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упор. Л. Галіцина. Київ : Ред. загальнопед. газ., 2005. 128 с.
5. Концепція нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 06.11.2024).
6. Тадаєва А. Розвиток соціальної компетентності молодших школярів засобами нових медіа. *Обрії*. 2015. № 1 (40). С. 92–95.

MULTIMEDIA TOOLS AS A TOOL FOR FORMING CIVIC AWARENESS IN YOUNGER SCHOOL STUDENTS

Demchenko Serhii

Post-Graduate Student

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. An important stage in the education of younger schoolchildren is also the formation of civic consciousness, which contributes to the development of responsible, conscious and active members of society. At this age, children form basic ideas about the rules of social behavior, the importance of helping others, the value of honesty, justice and patriotism. The main methods for achieving this are interactive, game and creative approaches that help schoolchildren better learn the concept of «citizen rights and responsibilities». Multimedia tools play an important role in the formation of civic consciousness in younger schoolchildren, as they allow teaching civic values in an understandable, interesting and interactive way. Thanks to multimedia technologies that combine text, sound, images and interactive elements, students absorb information more easily and show greater interest in learning.

The purpose of the paper is substantiation of multimedia tools as a tool for forming civic consciousness in younger schoolchildren.

Methods. A feature of teaching in primary school is the visualization of the material, and one of the most effective approaches to this is the visual-figurative method using multimedia tools. Teachers need to constantly improve their competence in the use of new forms and methods of education, as well as in the use of multimedia to support the educational process and involve younger students.

The use of multimedia tools in the educational process can significantly increase its efficiency. Studies by scientists show that in classrooms where information and multimedia technologies are used, the educational process has a number of advantages: students perceive the material better, their interest increases (after all, it is difficult to surprise a modern child), there is an individualization of learning and the development of creative abilities. In addition, the number of tedious types of work is reduced, and a variety of audiovisual means (music, graphics, animation) activate students, contribute to the dynamic presentation of material and create conditions for

the formation of self-esteem and the development of independent work of schoolchildren.

Results. *The content of civic education of students in schools involves the integrated activity of both teachers and students. It is aimed at assimilating the knowledge necessary for the formation and development of civic feelings and appropriate behavioral traits, includes love for the Motherland, devotion to it, active work for the good of the country, preservation of the traditions of one's people, careful attitude to historical monuments, customs and traditions of Ukraine, the desire to strengthen the honor and dignity of the state, courage and readiness to defend the Motherland, friendship with other peoples, respect for the culture and customs of other countries, as well as the desire to cooperate with them. The success of educational influences in the formation of civic qualities in younger schoolchildren largely depends on the skillful use of both traditional and interactive methods by teachers.*

The formation of civic consciousness in younger schoolchildren is an important aspect of education, since this period is important for the development of the student's personality and his social activity. The use of multimedia tools in the educational process can significantly increase its effectiveness. The use of multimedia technologies in the process of studying educational material helps to strengthen the motivation to study; improvement of the learning management system at different stages of the lesson; improving the quality of the educational process and information culture of students; increasing the level of students' awareness of modern information technologies; demonstrating the capabilities of the computer not only as a means of entertainment, but also as a powerful tool for learning and development.

The process of forming civic consciousness is continuous and continues throughout the life of an individual, starting with primary socialization. Modern demands of society for the training of younger schoolchildren, in particular for the formation of their civic consciousness, require the teacher to possess knowledge, skills and skills in the use of various multimedia technologies.

Conclusion. *Multimedia tools are an important element of the educational process, as they contribute to better assimilation of the material, activate the attention of younger students and make the learning process more interesting and exciting. The use of multimedia provides an opportunity to show schoolchildren positive examples of behavior, cultural traditions and civic values. Thanks to multimedia resources (films, interactive presentations, games), younger schoolchildren develop critical thinking, the ability to analyze and evaluate incoming information, which is necessary for conscious citizenship. Multimedia effectively demonstrates civic roles and the importance of an active position in society. The introduction of multimedia tools into the educational process helps teachers to provide knowledge in a form that is understandable for younger students and facilitates the assimilation of complex concepts. Therefore, multimedia tools are an effective tool in the formation of civic consciousness in younger schoolchildren, stimulating their critical thinking, social responsibility and active citizenship.*

Key words: *civic consciousness, civic competence, multimedia tools, younger schoolchildren.*

References

1. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv. [in Ukrainian].
2. *Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity [State standard of primary education]*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
3. Ihnatenko, P. R., Popluzhnyi, V. L., Kosarieva, N. I., Krytska, L. V. (1997). *Vykhovannia hromadianyna: psykholoho-pedahohichnyi i narodoznavchyi aspekty [Education of a citizen: psychological-pedagogical and ethnographic aspects]*. Kyiv: IZMN. [in Ukrainian].
4. *Ihry doroslykh. Interaktyvni metody navchannia [Adult games. Interactive learning methods]*. (2005). Kyiv. [in Ukrainian].
5. *Kontseptsiia novoi ukrainskoi shkoly [The concept of a New Ukrainian School]*. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
6. Tadaieva, A. (2015). *Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy novykh media [Development of social competence of younger schoolchildren by means of new media]*. *Obrii - Horizons*, 1 (40). 92-95. [in Ukrainian].

Отримано редакцією 8.11.2024 р.

УДК 373.2.015.31:005.336.2]:821

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-162-171

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ПОНЯТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБОМ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Загородній Ігор Михайлович

аспірант кафедри дошкільної педагогіки і психології

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

e-mail: zagorodnji46@gmail.com

ORCID ID: 0009-0001-2312-2524

У статті проаналізовано основні поняття дослідження проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку засобом художньої літератури. Розкрито сутність понять «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку», «громадянське виховання», «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання», «сімейне виховання», «література», «художня література», «література для дітей», «дитяча література». Представлено визначення патріотичного, національно-патріотичного, громадянського, сімейного виховання дітей як освітніх напрямів, у царині яких формується соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку.

Ключові слова: компетентність, соціальна компетентність, громадянська компетентність, соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку, громадянське виховання, патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання, сімейне виховання, література, художня література, література для дітей, дитяча література.

Постановка проблеми. 3-поміж основних напрямів сучасної дошкільної освіти чільне місце займають громадянське, патріотичне і національно-патріотичне виховання. Їх пріоритетність зумовлена російсько-українською війною, необхідністю виховання в молодого покоління українців національної свідомості, національної гідності, формування соціально-громадянської компетентності. Основи патріотизму, громадянськості, усвідомлення національної ідентичності й самодостатності закладаються в дошкільному дитинстві. Успішність формування соціально-громадянської компетентності в дітей великою мірою визначається достатньою кількістю наукових розвідок, результатом яких є розроблення якісного психолого-педагогічного і методичного супроводу означеного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових пошуків вітчизняних учених дозволяє стверджувати, що проблема формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку є актуальною, привертає увагу великої кількості науковців та виокремити такі аспекти її дослідження:

- 1) сутність соціальної компетентності та особливості її формування (М. Айзенбарт, С. Бойко, В. Бутенко, О. Варецька, С. Кондратюк, В. Кремень, Н. Кубата, Л. Лепіхова, Т. Поніманська та ін.);
- 2) сутність громадянської компетентності (О. Пометун, О. Кучер, Т. Смагіна та ін.);
- 3) соціально-громадянська компетентність у просторі наукового знання (І. Сохань, Л. Сохань та ін.);
- 4) психологічні основи формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку (І. Бех, Л. Божович, О. Запорожець, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Ладивір та ін.);
- 5) прилучення дитини до світу загальнолюдських цінностей на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії дорослого з дитиною (Г. Беленька, О. Половіна, Т. Пономаренко та ін.);
- 6) тлумачення соціально-громадянської компетентності дошкільника, її структура та особливості формування у просторі різних видів дитячої діяльності (Ю. Косенчук, О. Рейпольська та ін.);
- 7) педагогічні аспекти формування соціально-громадянської компетентності в дошкільників (А. Богуш, М. Гончарова-Горяньська, Т. Поніманська, С. Сіроштан та ін.);
- 8) соціалізація дітей дошкільного віку (А. Богуш, А. Веретельник, Н. Гавриш, О. Галян, Н. Голованова, Н. Заверико, Л. Карнаух, О. Кононко, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, Н. Мельник, О. Рейпольська, І. Рогальська-Яблонська, С. Савченко, С. Харченко та ін.);
- 9) роль гри в соціалізації та соціальному розвитку дитини дошкільного віку (Л. Артемова, Л. Зімакова, Н. Манжелій, Т. Піроженко та ін.).

Окремим аспектом наукових розвідок з означеної проблеми є використання низки засобів у процесі формування соціально-громадянської компетентності дошкільників. Серед них чільне місце посідає художня література. Застосуванню художньої літератури у вирішенні завдань розвитку, виховання і навчання дітей дошкільного віку присвятили свої праці А. Богуш, Н. Богданець-Білоskalенко, Н. Гавриш, І. Данильченко, О. Кисельова, Т. Котик, О. Литвишко, В. Плахтій, А. Просенюк, Г. Ткаченко та інші.

Так, О. Косенчук, розробниця освітнього напрямку «Дитина в соціумі» третьої редакції Базового компонента дошкільної освіти, переконана, що формування соціально-громадянської компетентності як

стрижня майбутнього громадянина сприятиме вихованню низки важливих для гармонійного життя в соціумі особистісних якостей – ініціативності, активності, відповідальності та вмінь висловлювати свої думки й виражати емоції, відчувати, що інші їх поважають [1].

Проте в сучасних умовах є необхідність дослідження особливостей формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку, зокрема з'ясування сутності базових понять наукового пошуку.

Мета статті: представити аналіз поняттєвого поля дослідження проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку засобом художньої літератури.

Виклад основного матеріалу. Розроблення теоретичних і методичних засад формування соціально-громадянської компетентності в дітей старшого дошкільного віку потребує виокремлення базових понять дослідження й уточнення їх змісту.

Аналіз низки досліджень уможливив виокремлення таких основних понять наукового пошуку: «компетентність», «соціальна компетентність», «громадянська компетентність», «соціально-громадянська компетентність дітей дошкільного віку», «патріотичне виховання», «національно-патріотичне виховання», «громадянське виховання», «сімейне виховання», «література», «художня література», «література для дітей», «дитяча література».

Найбільш узагальненим поняттям дослідження є «компетентність». У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» компетентність визначено як поінформованість, обізнаність, авторитетність [2, с. 560].

Компетентність – психосоціальна якість, що означає силу та впевненість, і яка походить від почуття власної успішності та корисності [3, с. 8].

У Законі України «Про освіту» компетентність потрактовано як динамічну комбінацію знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність [4].

Компетентність – це комплексна характеристика особистості, яка включає результати попереднього психічного розвитку: знання, вміння, навички, креативність (здатність творчо вирішувати завдання: скласти творчі розповіді, малюнки і конструкції за задумом), ініціативність, самостійність, самооцінювання, самоконтроль [5].

І. Родигіна наголошує не тому, що компетентність – це не специфічні предметні вміння та навички, навіть не абстрактні загальнопредметні мисленнєві дії чи логічні операції (хоча, звісно, ґрунтується на останніх), а конкретні життєві, необхідні людині будь-якої професії, віку, сімейного стану – взагалі будь-якій людині [6].

Загалом під компетентністю науковці розуміють сукупність когнітивних, операційних, мотиваційних, етичних, соціальних, поведінкових компонентів, що репрезентують здатність і готовність особистості самостійно змінювати соціальну позицію, усвідомлено приймати рішення та засвоювати новий соціальний досвід і діяти згідно з ним у різних життєвих ситуаціях.

У Базовому компоненті дошкільної освіти соціально-громадянську компетентність потрактовано як здатність до прояву особистісних якостей, соціальних почуттів, любові до Батьківщини; готовність до посильної участі в соціальних подіях, що відбуваються в дитячих осередках, громаді, суспільстві та спрямовані на покращення суспільного життя [7, с. 16].

Поняття «соціально-громадянська компетентність» утворено двома термінами «соціальна компетентність» і «громадянська компетентність» отже, є необхідність з'ясувати їх дефініції.

За визначенням М. Гончарової-Горянської, соціальна компетентність особистості – це інтегральна характеристика, яка включає соціальні мотиви, знання, навички взаємодії з іншими людьми, із самим собою й з соціальним середовищем, що забезпечує особистості ефективність дій [8, с. 74].

Схожу позицію щодо тлумачення сутності поняття «соціальна компетентність» займають Н. Гавриш і О. Сущенко, які визначають цей феномен як інтегральну якість особистості, яка складається з комплексу емоційних, мотиваційних, характерологічних особливостей та виявляється у соціальній активності та гуманістичній спрямованості особистості [9, с. 45].

О. Максимова соціальну компетентність дитини дошкільного віку потрактовує як відкритість до світу людей, готовність до сприйняття соціальної інформації й пізнання соціуму, сформовані навички соціальної поведінки, а також комплекс особистісних особливостей дитини (емоційних, мотиваційних, характерологічних) [10].

Узагальнення результатів аналізу низки досліджень, присвячених проблемі формування соціальної компетентності, дозволив В. Ляпуновій, Т. Нижник, С. Городничій стверджувати, що соціальна компетентність – це інтегративна характеристика особистості, яка репрезентується ключовими елементами компетентності (знаннями, умінями, навичками, ціннісним ставленням, здатністю до соціокультурної взаємодії в умовах інтеграції людини з соціумом) [11, с. 234].

Аналіз представлених вище визначень поняття «соціальна компетентність» дозволив нам тлумачити термін «соціальна компетентність дитини старшого дошкільного віку» як складноструктуровану, інтегровану особистісну якість, яка уможливорює налагодження оптимальної міжособистісної взаємодії з різними представниками соціуму, адекватний вибір стилю поведінки, легку адаптацію до життєвих ситуацій, відповідно до мотивів, ціннісного ставлення, знань, вікових можливостей, особистісних якостей, соціального досвіду.

Соціальна компетентність старшого дошкільника передбачає відкритість дитини до світу людей, готовність до сприйняття соціальної інформації й пізнання соціуму, сформовані навички соціальної поведінки.

Сформована соціальна компетентність характеризує особистісну зрілість дитини дошкільного віку, її досвід взаємодії з навколишнім світом та є основою готовності до навчання в школі й водночас умовою легкої адаптації до нового мікросоціального середовища.

Близькими за своєю суттю до соціальної компетентності є поняття «громадянськість» і «громадянська компетентність».

Громадянськість в «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка визначено як «усвідомлення кожним громадянином своїх прав і обов'язків щодо держави, суспільства; почуття відповідальності за їхнє становище» [12, с. 75]. Тут же автор зазначає, що «в сучасних умовах важливою громадянською якістю стає здатність людини до самовизначення, завдяки якому людина зможе розумно існувати в умовах вибору, тобто в умовах свободи й відповідальності» [12, с. 75].

На думку В. Сухомлинського, громадянськість передбачає:

- усвідомлення людиною своєї приналежності до суспільства та потреба діяти відповідно до моральних вимог та норм колективної життєдіяльності;
- усвідомлення соціальних наслідків своєї поведінки та діяльності;
- прагнення до самовираження і потреба скрізь у всьому бути людиною-громадянином;
- суспільно значущу, морально-відповідальну діяльність та почуття належності до колективу та суспільства.

Єдність суспільних та особистих інтересів – це основа справжньої людської свободи. «Громадянські думки, почуття, тривоги, громадянський обов'язок, громадянська відповідальність – це основа людської гідності» [13].

До основних елементів громадянськості, як зазначено у словнику С. Гончаренка, належить моральна й правова культура, яка виражається в почутті власної гідності, внутрішньої свободи особистості, дисциплінованості, в повазі й довірі до інших громадян і до державної влади, здатної виконувати свої обов'язки, в гармонічному поєднанні патріотичних, національних та інтернаціональних почуттів. Автор наголошує на тому, що основні риси громадянина закладаються в дитячому, підлітковому, юнацькому віці на основі досвіду, набутого в родині, школі, соціальному середовищі, і в подальшому формуються протягом усього життя людини [12, с. 75].

Педагогиня та просвітителька С. Русова розглядала виховання громадянина в контексті гуманістичних начал і виокремлювала низку громадянських якостей, а саме: доброту, щирість, толерантність, добросовісність, відповідальність, власну гідність, негативне ставлення до фальші та цинізму. Вона наголошувала: «для морального виховання дошкільний вік є основою, ґрунтом, на якому закладаються підвалини особистості, її громадянської вартості» [14, с. 11].

Т. Поніманська була переконана, що громадянські почуття засновуються на інтересі дітей до найближчого оточення (сім'ї, родини, рідного краю) та ґрунтуються на прикладі дорослих, оскільки діти значно раніше переймають певне емоційно-позитивне ставлення, ніж починають засвоювати знання [5].

Т. Ремех підтримує поширену в літературі думку науковців і педагогів про те, що громадянська компетентність – це готовність і здатність особистості активно й ефективно діяти відповідно до демократичних принципів і громадянської позиції. Вона передбачає наявність як певної життєвої позиції учнів, так і внутрішньої готовності до її реалізації [15, с. 37].

Як зазначають Л. Козак, С. Федорова, визначення мети і завдань соціально-громадянської компетентності зумовлено ціннісними, духовними та морально-етичними орієнтаціями, політичною структурою, соціальним замовленням та об'єктивними умовами розвитку сучасного суспільства та держави. Виховання соціально компетентного свідомого громадянина в сучасному суспільстві зумовлюється розширенням меж процесу соціалізації та зміною уявлень про нього, що викликане технічним прогресом, євроінтеграцію України та модернізацією національної освітньої системи з урахуванням європейського досвіду [16, с. 358].

Беручи до уваги визначення соціально-громадянської компетентності в Базовому компоненті дошкільної освіти, у публікаціях науковців, робимо висновок про те, що вона є результатом кількох інтегрованих напрямів виховання: патріотичного, національно-патріотичного, громадянського, сімейного.

З цих позицій доцільно розглянути сутність означених напрямів виховання.

Так, у статті 7 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено, що головними завданнями дошкільної освіти є «виховання в дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу...» [17].

Закон України «Про освіту» декларує виховання патріотизму, культурних цінностей українського народу, історико-культурної спадщини та поваги до традицій [4].

Українська дитина, на думку Г. Ващенко, вже у три – чотири роки має знати, що її Батьківщина – Україна, українці мають свою мову, відмінну від інших народів, а також власну історію і культуру. Тому саме в дошкільному віці і слід формувати в малят національну свідомість, яка передбачає: любов до рідної землі, до свого народу, готовності до праці в ім'я України, освоєння національних цінностей (мови, території, культури, відчуття своєї причетності до розбудови національної державності), патріотизм, що сприяє національній гідності й гордості за свою Батьківщину й усвідомлення того, що без жертвовної любові до Батьківщини, що єднає весь народ, як керівників, так і народні маси, державно самостійності здобути неможливо [18, с. 18–19].

Під патріотичним вихованням Л. Шкретієнко розуміє цілісний системний процес із розвитку патріотичних почуттів, спрямованих на усвідомлення дитиною себе як особистості, представника свого народу, нації та цілісного людства, що виступає як активізуючий чинник відповідальної поведінки й служіння як своїй державі, своєму народові, так і людству загалом [19, с. 5]. Метою національного виховання, на думку дослідниці, є передання національної ментальності й на цій основі формування особистісних рис майбутнього громадянина України, які передають національну самосвідомість як українців, так і представників інших народів, які проживають в Україні [19, с. 6].

Вихованість патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку Л. Шкретієнко, тлумачить як результат цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення уявлень у дітей про Батьківщину, її історичні й культурні надбання, які через емоційно-ціннісне ставлення до рідної країни, мотивацію на власну участь у практичних справах реалізуються у поведінці дітей [19, с. 6].

У визначенні патріотичного виховання М. Качур акцентує увагу на тому, що цей процес є особистісно орієнтованим, спрямованим на набуття дитиною інтегральної якості, що характеризує її позитивне емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, усвідомлення власної причетності до українського етносу та національної культурно-мистецької спадщини, виявляється у пізнавальній і художньо-творчій діяльності, толерантності по відношенню до культури інших народів. Процес патріотичного виховання повинен урахувати суспільно-політичні та економічні реалії країни, мати випереджувальний характер, формувати в масовій свідомості молодого покоління духовно осмислений, рефлексивний патріотизм [20, с. 5].

Про особистісну зорієнтованість патріотичного виховання говорить і дослідниця Т. Лушпай. Вона тлумачить поняття «виховання основ патріотизму в дітей старшого дошкільного віку» як організований, спланований, цілісний особистісно орієнтований освітній процес у закладі дошкільної освіти, який спрямований на формування в дитини: уявлення про країну, її історію, звичаї, символи; власного ставлення до навколишнього світу, суспільства, Батьківщини; системи моральних, гуманістичних цінностей; усвідомленого здійснення дій, пов'язаних з державними, народними символами та звичаями [21, с. 463].

Погляд на патріотичне виховання дошкільників через призму аксіологічного підходу знаходимо у І. Рогальської-Яблонської. Вона, досліджуючи питання патріотичного виховання дітей дошкільного віку в контексті їх соціалізації, вказує на важливість запровадження ціннісного (аксіологічного) підходу щодо ставлення дитини до суспільства і держави, формування у неї здатності розпізнавати себе як члена родини, дитячого колективу; виховання у малюка любові до рідного дому, краю, його природи, рідного слова, побуту та традицій [22].

Отже, аналіз визначень патріотичного виховання дітей дозволяє стверджувати, що це процес систематичний, цілісний, спеціально організований педагогом, який ґрунтується на низці підходів, зокрема особистісно орієнтованому, аксіологічному, інтегрованому і спрямований на виховання патріотизму як вагомій моральної якості особистості.

У сучасній науці поряд із патріотичним вихованням використовується поняття «національно-патріотичне виховання». Найбільш ємне визначення означеного терміну задекларовано в Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України, а саме: «національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, закладів освіти, сім'ї, громадських об'єднань та благодійних організацій, релігійних організацій та інших інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави.

Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації». Ключовий пріоритет національно-патріотичного виховання – формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації [23]. У цьому визначенні акценти зміщено на національні цінності українського народу і держави.

Як зазначають Н. Бондаренко, С. Косянчук, національно-патріотичне виховання визначають як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування в учнівства національної самоідентичності й патріотизму [24 с. 7]. Автори переконані, що національно-патріотичне виховання молодого покоління передбачає самоусвідомлення й самоідентифікацію українців; становлення пропозитивного світосприймання; світогляду, що ґрунтується на високих ідеалах служіння українському народові, формування патріота з глибоким розумінням громадянського обов'язку, готовності стати на захист материзни, здійснити героїчний подвиг задля збереження людського життя й процвітання Української держави; розвиток потреби у знанні правдивої історії України, бойових традицій, героїчних сторінок українського народу, його Збройних Сил в історичному минулому і в реальному часі; прагнення опанувати спеціальні військові та військово-технічні знання й готовність служити у Збройних Силах України; мотивацію щодо фізичного самовдосконалення [24 с. 10].

Науковці Н. Гавриш і К. Крутії убачають у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку дві складники, перший з яких створює платформу для іншого: 1) моральне виховання як засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей, моральних норм життя в суспільстві тощо; 2) національне виховання, яке має на меті формування почуття любові до батьківщини, ціннісного ставлення особистості до своєї землі, українського народу, його історії, культури, традицій [25 с. 2–7]. Повністю погоджуємося з цією позицією авторів.

В «Енциклопедії освіти» громадянське виховання тлумачиться як «педагогічний процес становлення свідомого, відповідального і компетентного громадянина-патріота, спрямований на саморозвиток і розбудову демократичного громадянського суспільства» [26, с. 336].

Громадянське виховання у словнику С. Гончаренка потрактовано як формування громадянськості як інтегративної якості особистості, яка дає можливість людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною [12, с. 75].

О. Стаєнна вважає, що громадянське виховання має бути зорієнтоване на формування свідомого громадянина, патріота, людини зі шляхетними особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток [27].

Ми солідаризуємося з І. Бехом у тому, що виховна місія громадянського і патріотичного виховання вимагає своєрідного методичного підходу. На першому плані має перебувати широко узагальнене почуття роду – «Ми – українці». Тактика його формування повинна бути такою. Виховання в окремої особистості конкретної духовно-моральної властивості як складника патріотичного почуття діяльнісної любові чи певної громадянської риси має відбуватися в контексті почуття – «Ми – українці», а значить «Ми – патріоти, громадяни», і в цьому полягає наша достойність. Саме це почуття, на думку І. Беґа, мусить стати об'єднувальним центром патріотичного і громадянського виховання [28].

Вагомим фактором, найближчим мікросоціальним середовищем, у якому відбувається соціалізація дитини, а в цьому процесі і формування соціально-громадянської компетентності, виховання патріотизму і громадянськості є сім'я. У статті 8 Закону України «Про дошкільну освіту» наголошено на ролі сім'ї у вихованні дітей дошкільного віку, а саме: сім'я зобов'язана сприяти здобуттю дитиною освіти у дошкільних та інших освітніх закладах або забезпечити дошкільну освіту в сім'ї відповідно до вимог Базового компонента дошкільної освіти. Батьки або особи, які їх замінують, несуть відповідальність перед суспільством і державою за розвиток, виховання і навчання дітей, а також збереження їх життя, здоров'я, людської гідності [17].

В основу Стандарту дошкільної освіти покладено ідею солідарної відповідальності держави, громади, родини, фахівців педагогічної освіти й інших професій, причетних до піклування, догляду та розвитку дітей раннього та дошкільного віку [7, с. 3].

У документі наголошено на тому, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Участь батьків, або осіб, які їх замінують, у розвитку компетентностей дитини, залучення сімей до освітнього процесу ЗДО утверджує позиції про те, що кожен з батьків є відповідальним за виховання, розвиток і навчання дитини, за збереження життя, зміцнення здоров'я та усвідомленого ставлення до здорового способу життя, формування почуття людської гідності [7, с. 32].

Сімейне виховання – це одна з форм виховання дітей, що поєднує цілеспрямовані педагогічні дії батьків з повсякденним впливом сімейного побуту [12, с. 306].

Узагальнюючи тлумачення поняття «сімейне виховання» в словниках і погляди науковців на його суть О. Замашкіна подає таке трактування: «Сімейне виховання – це одна з найбільш древніх споконвічних форм соціалізації дітей, яка органічно об'єднує об'єктивний вплив культури, традицій, звичаїв, поглядів народу, сімейно-побутових умов і взаємодію батьків з дітьми у процесі якої відбувається повноцінний розвиток і становлення їхньої особистості [29, с. 46–47]. Під сімейним вихованням, у вузькому змісті слова (виховною діяльністю батьків), автор розуміє взаємодію батьків з дітьми, яка ґрунтується на родинній інтимно-емоційній близькості, любові, турботі, повазі і захищеності дитини і сприяє створенню сприятливих умов для задоволення потреб у повноцінному розвитку і саморозвитку особистості [29, с. 47].

Уважаючи, що Батьківщина починається саме із сім'ї, В. Сухомлинський, закликав батьків виховувати найважливіші риси і якості громадянина-патріота. Погоджуємося з твердженням педагога про те, що діти – продовження не тільки нашого роду, а й нашого соціального ладу, наших завоювань і благородних намірів. І від того, які духовні цінності візьме від нас молодь, залежатиме майбутнє нашого народу і суспільства. А тому через усі праці педагога проходить головна ідея громадянського виховання, патріотичного та інтернаціонального обов'язку, формування гармонії морального та інтелектуального, героїчного й естетичного, особистого і соціального. У сім'ї шліфуються найтонші риси людини-громадянина, людини-трудівника, людини – культурної особистості. З сім'ї починається соціальне виховання [30].

Оскільки в дослідженні засобом впливу на процес формування соціально-громадянської компетентності обрано художню літературу, то доцільно розглянути визначення понять «література», «художня література», «література для дітей», «дитяча література».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела поняття «література (художня література)» визначено як уся сукупність наукових, художніх і т. ін. творів того чи іншого народу, періоду або всього людства. 2. Вид мистецтва, що зображує життя, створює художні образи за допомогою слова. Сукупність творів цього виду мистецтва. 3. Сукупність друкованих творів певної галузі знань з певного питання [2, с. 623].

У «Літературознавчому словнику-довіднику» тлумачення літератури подається дещо ширше, а саме: література (буквенне письмо) – сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства; різновид мистецтва, власне, мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює нову художню реальність за законами краси; результат творчого процесу автора, зафіксований у відповідному тесті за допомогою літер [31, с. 396].

У цьому ж джерелі знаходимо і визначення літератури для дітей та дитячої літератури. Література для дітей – художні, науково-популярні та публіцистичні твори, написані письменниками безпосередньо для молодшого читача різних вікових категорій, починаючи з дошкільнят. Органічним її складником є фольклор з великою художньою та етнопедагогічною культурою з багатством жанрів і форм (колискові пісні, забавлянки, скоромовки, загадки, казки, легенди, ігрові сюжети, пісні, думи і т. п.) [31, с. 398].

Дитяча література – література творена безпосередньо дітьми [31, с. 198].

У нашому дослідженні будемо послуговуватися визначенням літератури і літератури для дітей, поданими в літературознавчому словнику-довіднику.

Висновки. Отже, проведений аналіз базових понять дослідження проблеми формування соціально-громадянської компетентності в дітей дошкільного віку дозволяє стверджувати, що соціально-громадянська компетентність – це інтегрована, полікомпонентна властивість особистості, яка формується в полі таких напрямів виховання: громадянського, патріотичного, національно-патріотичного, сімейного. Дотичними до цього поняття є терміни «соціальна компетентність», «громадянська компетентність». У сукупності базові поняття становлять теоретико-методологічну основу наукового пошуку. Подальші наукові розвідки буде спрямовано на дослідження структури соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку й характеристику її компонентів.

Список використаної літератури

1. Косенчук О. Г. Дитина в соціумі. *Дошкільне виховання*. 2021. № 4. С. 3–8.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь, 2005. 1728 с.
3. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за ред. Т. Ф. Алексєєнко. Вінниця : Планер, 2009. 542 с.
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. (*Зі змінами, внесеними згідно з Законом № 3482-IX від 21.11.2023*) URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 26.11.2024).
5. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка : підручник. Київ : Академвидав. 2018. 408 с.
6. Родигіна І. В. Інноваційний потенціал компетентнісного підходу в освіті. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 423–426. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98 (дата звернення: 25.11.2024).
7. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 25.11.2024).

8. Гончарова-Горяньська М. В. Соціальна компетентність : поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004. № 7–8. С. 71–74.
9. Гавриш Н. В., Сущенко О. Г. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти. *Педагогічні науки* : зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту. Бердянськ : БДПУ, 2007. № 3. С. 44–49.
10. Максимова О. О. Формування соціальної компетентності дитини дошкільного віку як запорука її успішної адаптації до навчання в школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : збірник наукових праць / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка; Інститут педагогіки НАПН України / гол. ред. В. М. Лабунець. Вип. 20. Ч. 2. Кам'янець-Подільський, 2016. С. 229–234.
11. Ляпунова В. А., Нижник Т. О., Городнича С. В. Теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності у дітей старшого дошкільного віку засобами сучасного медіапростору. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 56. Том 1. С. 230–235. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/56/part_1/48.pdf (дата звернення: 24.11.2024).
12. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
13. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Т. 2. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. С. 147–416.
14. Січкара А., Софія Русова і Ксенія Маєвська про формування моральних цінностей у дітей дошкільного віку: ідеї діяльнісного підходу. *Дошкільне виховання*. 2012. № 12. С. 11–12.
15. Ремех Т. О. Сутність і структура громадянської компетентності учня нової української школи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 2. С. 34–41. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713638/1/%D0%93%D0%9A%D1%81%D1%82_%D0%A3%D0%9F%D0%96_18.pdf (дата звернення: 25.11.2024).
16. Козак Л. В., Федорова С. О. Формування соціально-громадянської компетентності дітей старшого дошкільного віку в сучасному соціокультурному середовищі. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2022. № 2 (7). С. 356–368.
17. Про дошкільну освіту : Закон України від 2001. № 49, ст. 259. (2628-III). Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.help/law/2628-III/edition28.09.2017/page1> (дата звернення: 21.11.2024).
18. Рогальська Н., Григорій Ващенко: система дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2004. № 1. С. 18–19.
19. Шкробітєнко Л. П. Виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2019. 24 с.
20. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2010. 20 с.
21. Лушпай Т. І., Якименко С. І. Дефінітивний аналіз ключових понять дослідження проблеми виховання основ патріотизму старших дошкільників у закладах дошкільної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ століття). *Наука і техніка сьогодні*. 2023. № 11(25). С. 457–465.
22. Рогальська-Яблонська І. Педагогіка соціалізації: особливості патріотичного виховання дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць*. 2016. Випуск 2. С. 290–297. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/./cgitrbis_64.exe?... (дата звернення: 21.11.2024).
23. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України. Редакція від 23.06.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> (дата звернення: 04.11.2024).
24. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації для вчителів, методистів, авторів програм і підручників, науковців, викладачів, студентів закладів професійної й вищої освіти, управлінців, політиків. Київ : Фенікс, 2022. 64 с.
25. Гавриш Н., Крутий К. Національно-патріотичне виховання у ситуації соціального неспокою: змінюємо підходи. *Дошкільне виховання*. 2015. № 8. С. 2–7.
26. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
27. Стаєнна О. Ідеї громадянського виховання дошкільників в педагогічній спадщині Василя Сухомлинського. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11soosvs.pdf> (дата звернення: 25.11.2024).
28. Бех І. Патріотичне і громадянське виховання у власних межах. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717745/1/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%96%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%83%20%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D1%85.pdf> (дата звернення: 04.11.2024).
29. Замашкіна О. Д. Педагогіка сімейного виховання: навчальний посібник. Ізмаїл : ПВВ ІДГУ, 2016. 400 с.
30. Бобак О. Б. Вплив сімейного виховання на розвиток дитини дошкільного віку у поглядах В. О. Сухомлинського. *Наукові записки* : збірник наукових статей / М-во освіти і науки України; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; укл. Л. Л. Макаренко. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 92. С. 34–40.
31. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : ВЦ «Академія». 2007. 752 с.

MAIN CONCEPTS ANALYSIS OF THE RESEARCH OF THE PROBLEM OF PRESCHOOL CHILDREN'S SOCIO-CIVIC COMPETENCE FORMING BY MEANS OF FICTION

Zahorodnii Ihor

Postgraduate Student of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. Among the main directions of modern preschool education, civic, patriotic and national-patriotic education occupy a prominent place. The priority of the indicated directions is due to the Russian-Ukrainian war, the need to educate the Ukrainian younger generation's national consciousness, national dignity, and socio-civic competence. The foundations of patriotism, citizenship, awareness of national identity and self-sufficiency are formed in preschool childhood.

Purpose. To represent the conceptual field analysis of research the senior preschool age children's socio-civic competence forming by means of fiction.

Methods are analysis of regulatory, reference literature and scientific research on the problem of patriotic, national-patriotic, civic and family education of preschool age children; synthesis of the received information, its grouping and generalization.

Results. It has been found that the concept of socio-civic competence is formed by two terms «social competence» and «civic competence». The interpretation of the concepts of «social competence» and «civic competence» has been considered. Based on the analysis of a number of interpretations of social competence, the author's definition of the concept «senior preschool child's social competence» has been formulated, namely it is a complexly structured, integrated personal quality that makes it possible establishing optimal interpersonal interaction with various representatives of society, adequate choice of behavioural style, easy adaptation to life situations, in accordance with motives, value attitudes, knowledge, age opportunities, personal qualities, social experience.

It has been generalised the scientific views of researchers on the essence of the terms related to the basic concept of the study «social and civic competence», namely: «civic education», «patriotic education», «national and patriotic education», «family education», «literature», «fiction», «literature for children», «children's literature». Together they form the conceptual field of the study.

Originality. The novelty is in the identification of concepts that form the conceptual field of the study and the formulation of author's definition of the concept «senior preschool child's social competence».

Conclusion. The conducted analysis of the basic concepts of the study of preschool children's socio-civic competence forming allows us to assert that it is an integrated, multi-component personality's quality formed in the field of the following areas of education: civic, patriotic, national-patriotic, family. The tasks of the specified areas should be implemented comprehensively in the educational process of a preschool institution with an active participation of preschoolers' families.

Key words: «competence», «social competence», «civic competence», « preschool children's social and civil competence», «civic education», «patriotic education», «national-patriotic education», «family education», «literature», «fiction», «literature for children», «children's literature».

References

1. Kosenchuk, O. H. (2021). Dytyna v sotsiumi [Child in society]. *Doshkilne vykhovannia - Preschool education*, 4, 3–8. [in Ukrainian].
2. Busel, V. T. (Ed.). (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Irpin. [in Ukrainian].
3. Aliksieienko, T. F. (Ed.). (2009). Sotsialna pedahohika: slovnyk-dovidnyk [Social pedagogy: dictionary-reference book]. Vinnytsia: Planer. [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» vid 05.09.2017. № 2145-VIII. (Zi zminamy, vneseny my zghidno z Zakonom № 3482-IX vid 21.11.2023) [A law of Ukraine «On education» : dated 05.09.2017 No. 2145-VIII. (As amended by Law No. 3482-IX dated 21.11.2023)] URL: <http://ru.osvita.ua/legislation/law/2231/> [in Ukrainian].
5. Ponimanska, T. I. (2018). *Doshkilna pedahohika: pidruchnyk [Preschool Pedagogy: textbook]*. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian].
6. Rodyhina, I. V. (2017). Innovatsiinyi potentsial kompetentnisnogo pidkhodu v osviti [Innovative potential of the competency approach in education]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 5, 423–426. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_5_98 [in Ukrainian].
7. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (nova redaktsiia). [Basic Component of Preschool Education (New Edition)]. (2021). URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
8. Honcharova-Horianska, M. V. (2004). Sotsialna kompetentnist: poniattia, zmist, shliakhy formuvannia v doslidzhenniakh zarubizhnykh avtoriv [Social competence: concept, content, ways of formation in the studies of foreign authors]. *Ridna shkola – Native school*, 7–8, 71–74. [in Ukrainian].
9. Havrysh, N. V. & Sushchenko, O. H. (2007). Oriientatsiia na rozvytok subiektnosti studenta u protsesi pidhotovky profesiino kompetentnykh fakhivtsiv z doshkilnoi osvity [Orientation on the development of student's subjectivity in the

process of training professionally competent specialists in preschool education]. *Pedahohichni nauk : zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu. – Pedagogical sciences: collection of scientific works of Berdiansk State Pedagogical University*, 3, 44–49. [in Ukrainian].

10. Maksymova, O. O. (2016). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti dytyny doshkilnogo viku yak zaporuka yii uspishnoi adaptatsii do navchannia v shkoli [Formation of social competence of a preschool child as a guarantee of its successful adaptation to schooling]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical education: theory and practice*, 20 (1). Vol. 2, 229–234. [in Ukrainian].

11. Liapunova, V. A., Nyzhnyk, T. O., & Horodnycha, S.V. (2023). Teoretychnyi analiz problemy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti u ditei starshoho doshkilnogo viku zasobamy suchasnoho mediaprostoru [The theoretical analysis of the problem of the formation of the social competence in children under older school age by means of the modern media space]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 56, Vol. 1, 230-235. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/56/part_1/48.pdf [in Ukrainian].

12. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

13. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to raise a real person]. Vol. 2. Kyiv: Radianska shkola, 147–416. [in Ukrainian].

14. Sichkar, A. (2012). Sofiia Rusova i Kseniia Maievska pro formuvannia moralnykh tsinnosti u ditei doshkilnogo viku: idei diialnisnogo pidkhodu [Sofia Rusova and Ksenia Maievska about the formation of preschool children's moral values: activity approach ideas]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 12, 11-12. [in Ukrainian].

15. Remekh, T. O. (2018). Sutnist i struktura hromadianskoi kompetentnosti uchnia novoi ukrainskoi shkoly. [The essence and the structure of a student's civic competence at the new Ukrainian school] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal – Ukrainian Pedagogical Journal*, 2, 34–41. URL: https://lib.iitta.gov.ua/713638/1/%D0%93%D0%9A_%D1%81%D1%82_%D0%A3%D0%9F%D0%96_18.pdf [in Ukrainian].

16. Kozak, L. V., & Fedorova, S. O. (2022). Formuvannia sotsialno-hromadianskoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnogo viku v suchasnomu sotsiokulturnomu seredovyshchi [Formation of social and civic competence of older preschool children in the socio-cultural environmen]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 2(7), 356–368. [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu» vid 2001. № 49, st.259. (2628-III). Data onovlennia:31.03.2023. [A law of Ukraine «On preschool education» 2001. No. 49, article 259. (2628-III). Update date: 31.03.2023]. URL: <https://zakon.help/law/2628-III/edition28.09.2017/page1> [in Ukrainian].

18. Rohalska, N. (2004). Hryhorii Vashchenko: systema doshkilnoi osvity [Hryhorii Vashchenko: preschool education system]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 1, 18–19. [in Ukrainian].

19. Shkrebtiienko, L. P. (2019). Vykhovannia patriotychnykh pochuttiv u ditei starshoho doshkilnogo viku zasobamy khudozhnoi literatury [Upbringing of senior pre-school age children's patriotic feelings by means of fiction]. *Abstract of candidats thesis*. Odesa. [in Ukrainian].

20. Kachur, M. M. (2010). Patriotyчне vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy khudozhnogo kraieznavstva [Patriotic education of younger schoolchildren by means of artistic local history]. *Abstract of candidats thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

21. Lushpai, T. I., & Yakymenko, S. I. (2023). Definityvnyi analiz kliuchovykh poniat doslidzhennia problemy vykhovannia osnov patriotyizmu starshykh doshkilnykiv u zakladakh doshkilnoi osvity (kinets XX – pochatok XXI stolittia) [Definitional analysis of the key concepts of the study of the problem of educating the foundations of patriotism of senior preschoolers in preschool educational institutions (late XX - early XXI centuries)]. *Nauka i tekhnika sohodni – Science and Technology Today*, 11(25), 457–465. [in Ukrainian].

22. Rohalska-Yablonska, I. (2016). Pedahohika sotsializatsii: osoblyvosti patriotychnoho vykhovannia ditei doshkilnogo viku [Pedagogy of socialization: features of patriotic education of preschool children]. *Zbirnyk naukovykh prats – Collection of scientific papers*, 2, 290–297. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe? [in Ukrainian].

23. Kontseptsiiia natsionalno-patriotychnoho vykhovannia v systemi osvity Ukrainy. Redaktsiia vid 23.06.2022. [The concept of national-patriotic education in the education system of Ukraine. Date of edition 23.06.2022]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0527729-22#Text> [in Ukrainian].

24. Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2022). Natsionalno-patriotyчне vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [National and patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].

25. Havrysh, N., & Krutii, K. (2015). Natsionalno-patriotyчне vykhovannia u sytuatsii sotsialnogo nespokoiiu: zminiuiemo pidkhody [National and patriotic education in a situation of social unrest: changing approaches]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, 8, 2–7. [in Ukrainian].

26. Kremen, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]* Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

27. Staienna, O. (2011). Idei hromadianskoho vykhovannia doshkilnykiv v pedahohichnii spadshchyni Vasylia Sukhomlynskoho [Ideas of civic education of preschool children in the pedagogical heritage of Vasyl Sukhomlynsky]. URL: <https://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11soosvs.pdf> [in Ukrainian].

28. Bekh, I. Patriotyчне i hromadianske vykhovannia u vlasnykh mezhakh [Patriotic and civic education within its own borders]. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/717745/1/%D0%9F%D0%B0%D1%82%D1%80%D1%96%D0%BE%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5%20%D1%96%20%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD>

%D0%BD%D1%8F%20%D1%83%20%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D0%BC%D0%B5%D0%B6%D0%B0%D1%85.pdf [in Ukrainian].

29. Zamashkina, O. D. (2016). *Pedahohika simeinoho vykhovannia: navchalnyi posibnyk [Pedagogy of family education: a textbook]*. Izmail: RVV IDHU. [in Ukrainian].

30. Bobak, O. B. (2010). Vplyv simeinoho vykhovannia na rozvytok dytyny doshkilnogo viku u pohliadakh V.O. Sukhomlynskoho. [The influence of family upbringing on the development of a preschool child in the views of V.O. Sukhomlynsky]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 92, 34–40. [in Ukrainian].

31. Hromiak, R. T., Kovaliv, Yu. I., & Teremkj V. I. (Eds.). (2007). *Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk [Literary dictionary-reference book]*. Kyiv: Academic Center «Academy». [in Ukrainian].

Отримано редакцією 22.11.2024 р.

УДК 373.5.016+379.8]:004

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-171-178

АКТУАЛЬНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ STEM-ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ТА ПОЗАШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Кокарєва Анастасія Віталіївна

аспірантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
e-mail: anastasiakokareva653@gmail.com
ORCID ID: 0009-0007-9279-3413

Розглянуто шляхи реалізації STEM-технологій у навчальному процесі закладів середньої освіти та позашкільних закладах: фестивалі, конкурси, турніри. Наведено приклади конференцій для підвищення кваліфікації вчителів з метою вдосконалення компетентностей зі STEM-освіти. Проаналізовано напрями реалізації нового підходу в освітньому процесі: на уроках інформатики, інтегрованих, бінарних уроках, міжпредметних курсах, у позашкільлі.

Ключові слова: STEM-технології, проєкт, процес навчання, фестиваль, турнір, змагання, конференції.

Постановка проблеми. Людство наразі перебуває на етапі широкомасштабної комп'ютеризації. Світові компанії переходять на електронне керування та розробку спеціальних роботів, які вже замінюють роботу людини, як наслідок, ринок праці, на сьогодні, потребує висококваліфікованих працівників, які можуть виконувати одночасно кілька завдань: працювати в команді, володіти hard та soft skills (професійними та універсальними) навичками, орієнтуватися в різних галузях наук, зокрема цифровій.

Вирішенню означеного питання сприяє впровадження STEM-освіти в освітніх закладах різного типу та рівнів акредитації. В Україні, починаючи з 2016 року, відбувається систематична реалізація нового підходу в закладах дошкільної, позашкільної, загальної середньої, вищої освіти. Власний практичний досвід дає можливість стверджувати, що вивчення інформатики на сьогодні вимагає креативності від вчителів та використання нових технологій навчання, зокрема впровадження STEM-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових досліджень уможливив виокремити наступні напрями, які вивчаються науковцями: розвиток STEM-освіти в закладах дошкільної освіти: О. Антонова, О. Вертіль, І. Гречишина, К. Крутій, І. Резніченко, І. Стеценко; теоретичною та практичною частиною впровадження в закладах загальної середньої освіти займаються Б. Безпоясний, О. Бутурліна, О. Гірний, О. Майборода, О. Морзе; інновації STEM-технологій у закладах вищої освіти досліджують Н. Валько, Н. Гончарова, О. Кух, О. Патрикєєва та ін.

Формулювання мети статті. Метою статті є аналіз шляхів провадження STEM-технологій на уроках інформатики в закладах загальної середньої освіти та позашкільних закладах.

Вклад основного матеріалу. Відповідно до реформи Нової української школи, сучасний школяр повинен володіти ключовими компетентностями з різних напрямків для вільної самореалізації його як особистості та громадянина. У документі визначено наступні компетентності: знання державної мови, математики, природничих наук та технологій; інформаційно-цифрова компетентність; ініціативність, підприємливість, навчання впродовж життя, соціальна та громадянська компетентності, знання культури та самовираження, розуміння важливості здорового способу життя [6, с. 11–12]. Для їх досягнення учень повинен уміти: читати та усвідомлювати прочитане; висловлюватися усно та письмово; обґрунтовувати власну думку, проявляти творчість та ініціативу; критично мислити, розв'язувати проблеми, робити оцінку дій, приймати рішення та керувати емоціями, використовувати емоційний інтелект, працювати в команді. Як наслідок, зазначені компетентності та вміння можливо реалізувати шляхом упровадження STEM-освіти в Україні.

На сьогодні STEM-підхід є основою навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, позашкільлі та поділяється на: початковий, базовий, профільний рівні вищої освіти, на кожному з них

відбувається вивчення інформатики [5, с. 3].

Розглянемо шляхи впровадження STEM-технологій на уроках інформатики: по-перше, підвищення рівня якості освіти (інтеграція знань та їх практичне застосування); по-друге, підготовка до майбутніх викликів: критичне та правильне мислення, усвідомлення помилок, застосування аналізу, узагальнення; технічні навички конструювання, програмування та аналіз даних; по-третє, соціальний аспект (інклюзивність (STEM-технології дозволяють створювати уроки таким чином, що кожен має можливість навчатися та розвиватися), гендерність: показати, що хлопці та дівчата мають рівне право працювати у різних галузях наук; по-четверте, однакові можливості: новий підхід допомагає розробляти уроки під рівень знань учнів та матеріальне забезпечення закладів.

Проаналізувавши вище сказане, виділимо переваги для учнів при впровадженні STEM-технологій:

1. активне навчання у процесі виконання проєктів, практичних робіт та експериментів;
2. стимулювання дітей до вивчення наук, математики, інженерії та інших предметів, пов'язаних між собою;

3. розвиток критичного мислення та вміння працювати в команді.

Розглянемо переваги для вчителів: по-перше, це професійне зростання в процесі ознайомлення з новим підходом; по-друге, впровадження нових форм, методів та технологій навчання на власних уроках; по-третє, навчитися розробляти та створювати проєкти відповідно до педагогічної тематики.

Нами було виділено такі напрями впровадження STEM-технологій вивчення інформаційної компетентності в навчальному процесі:

- 1) на уроках інформатики;
- 2) на інтегрованих, бінарних уроках;
- 3) інтегрованих курсах;
- 4) в позашкільній освіті.

Наступним кроком ми розглянемо заходи щодо реалізації STEM-освіти, які були актуальними в 2023–2024 навчальному році, наведемо приклади елементів застосування знань з інформатики, виходячи з авторського досвіду впровадження за такою схемою: назва, опис та практичне значення.

1. **Physics in Advent** – це фізичний адвент-календар. Даний проєкт започаткований у 2015 році в Німеччині та вже кілька років проводиться в Україні. Суть проєкту – залучити учнів до експериментів та вивчення різних дисциплін через інтеграцію уроків. В 2023 році РіА відбувалась з 1 грудня по 24. Щодня на спеціальному сайті конкурсу з'являються ролики з завданнями, які потрібно відтворити, отримати результат, відповісти на запитання. Після завершення учасникам надається сертифікат про участь з зазначеною кількістю правильних відповідей. Практичне значення полягає насамперед у розвитку цифрових вмінь, оскільки перегляд відео, вибір правильної відповіді потребує знань та навичок роботи з комп'ютером та Інтернетом; знання фізики, математики, вміння відтворювати експерименти та, як наслідок, аналізувати, мислити, роботи висновки.

2. Проведення «Інженерного тижня», тема 2023 року «Самозарадність». Даний захід впроваджується з 2017 року. Мета – зацікавити учнів наукою та технологіями, навчити інженерному мисленню та відповідним вмінням. Авторами розроблено методичні матеріали (розробки уроків, презентації, інженерні завдання з покроковими діями) для полегшення підготовки вчителів. Важливо зазначити, що всі завдання можуть бути адаптовані для дітей з особливими освітніми потребами.

Практичне значення для учнів полягає у: по-перше, володінні державною мовою; по-друге, розвитку інженерних умінь; по-третє, вміння дотримуватись інструкцій, працювати в команді; по-четверте, розвитку вміння комунікації, спілкування, вмінні доводити власні думки, проявляти ініціативність; по-п'яте, формуванні громадської компетентності; по-шосте, знання культури власної держави. Щодо вчителів: по-перше, знання української мови, природничих предметів; по-друге, володіння комп'ютером та вміння шукати інформацію, пояснити матеріал; по-третє, знання суті проєктної діяльності, можливість залучити учнів до роботи та бути тьютором для них; по-четверте, володіння інформаційно-цифровою компетентністю; по-п'яте, проявляти ініціативність.

3. «STEM-тиждень» у рамках «STEM-весна», участь можуть брати заклади всіх типів та форм власності. Суть проєкту полягає в проведенні серії заходів на всеукраїнському та регіональних рівнях (конкурси, фестивалі, олімпіади, тематичні тижні, хакатони, семінари, змагання та ін.), основа полягає в інтеграції дисциплін. У 2024 році фестиваль проходив під темою «STEM-ідентичність». Педагогічні працівники розробляють план дій, реєструють його та проводять в освітніх закладах, всю інформацію публікують у «Фейсбук» на сторінці Відділу STEM-освіти ІМЗО.

Розглянемо, що дає даний захід: по-перше, вміння розв'язувати комплексні задачі; по-друге, аналізувати та критично оцінювати дії у процесі роботи; по-третє, оцінювати результати та власні досягнення; по-четверте, формування ціннісних орієнтирів, інформаційно-цифрової, математичної, природничих компетентностей; по-п'яте, знання культури держави, вміння комунікувати, працювати в

групах. Для вчителів – це змога розвинути навички впровадження проєктної роботи, дослідів та експериментів, впровадження сучасних комп'ютерних технологій в навчальний процес та розвиток умінь розвивати особистість учня, яка здатна до навчання впродовж життя.

4. «STEAM-турнір» (в рамках «STEM-весна») для закладів загальної середньої освіти. Створений з метою реалізації STEAM орієнтованого підходу в навчальному процесі. Захід проходить наступним чином: по-перше, відбувається реєстрація учасників; по-друге, педагоги отримують методичні кейси (завдання, критерії оцінювання) на електронну пошту; по-третє, обмежена вікова категорія (групи учнів по 4–5 учасників, які навчаються в 7–9 класах). У результаті учні вчать мислити раціонально, системно, конструювати інформацію, реалізувати теорію з природничих дисциплін, зокрема інформатики на практиці, працювати в команді, розвивати соціальні навички, компетентності, що зазначені в Концепції Нової української школи та Концепції розвитку природничо-математичної освіти.

5. Всеукраїнське змагання «STEAM HOUSE». Захід проводиться у кількох номінаціях: інтернет речей, розумні персональні гаджети, проєкти розумного міста. Вікова категорія 12–18 років, кількість учасників у групі 2–6. Завдання наступне: потрібно удосконалити існуючий пристрій або створити власний, розробити проєкт та відправити заявку. Ці змагання вже проходили у 2018 та 2019 роках [8]. Змагання реалізують концептуальні засади розвитку STEM-підходу, конструкторських навичок та проєктування, вміння спілкуватися, працювати в команді, володіння низкою компетентностей, розуміння основ алгоритмізації; швидко знаходити шляхи вирішення проблемних ситуацій. Для вчителів – це змога розвинути вміння проведення подібних заходів, створення покрокових дій для роботи з обдарованими учнями, розкриття їх потенціалу в інформаційно-цифровій галузі.

Посилаючись на власний авторський досвід, виділимо наступні фестивалі та конкурси, які є елементом впровадження нового підходу та можуть залучати здобувачів освіти до участі. Виокремимо конкурси, які, на нашу думку, є важливими в напрямі робототехніки та проходили у 2023–2024 н. р:

1. Полтавський обласний конкурс з робототехніки в номінаціях C, E, D, який проходив у форматі онлайн на базі Полтавського обласного центру науково-технічної творчості учнівської молоді Полтавської обласної ради.

2. Міський Фестиваль учнівських STEM-проєктів (саморобних приладів) у м. Полтава.

3. Всеукраїнський відкритий фестиваль STEM-проєктів 2024, який був організований Українським державним центром позашкільної освіти спільно з КЗ «Чернівецький обласний центр науково-технічної творчості учнівської молоді».

4. V Міський Фестиваль з робототехніки «RoboLand» на базі КЗ «Полтавський міжшкільний ресурсний центр Полтавської міської ради».

Означені заходи спрямовані на розвиток STEM-освіти в Полтавській області та в Україні в цілому. Особливе місце займає інформатика, як основа для створення та реалізації проєктів.

Розглянемо наступний напрям впровадження STEM-технологій, який стосується підвищення кваліфікації вчителів та створення бази матеріалів.

1. Всеукраїнський захід «Ми розвиваємо STEM», організований для того, щоб отримати інформацію про заклади, що впроваджують новий підхід в освіті. Заклади мають можливість зареєструватися, подати кейс-розробки та записати відеоролик про розвиток STEM в закладі освіти.

2. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми озеленення населених місць: освіта, наука, мистецтво формування ландшафту». Один з напрямів стосується НУШ і STEM-освіти та розвитку екологічної компетентності.

3. IV Всеукраїнська науково-практична конференція «Освітня робототехніка та штучний інтелект», метою є визнання роботи напрямів робототехніки, з'ясувати вплив даного напрямку на STEM-освіту та дослідити актуальні питання впровадження робототехніки в навчальний процес, також є можливість поділитися досвідом проведення уроків та інших заходів.

4. I міський науково-практичний форум «STEM-освіта: ідеї та можливості» на базі КЗ «Полтавський міжшкільний ресурсний центр Полтавської міської ради».

Підсумуємо важливість розглянутих заходів для вчителів: можливість дізнатися більше про STEM-освіту, напрями впровадження; розглянути форми, методи та засоби навчання; набути досвіду навичок розробки проєктів, впровадження робототехніки, навчання учнів та розвитку компетентностей в галузі STEM-підходу.

Однак упровадження STEM-освіти неможливе без використання технологій навчання. Першочергово вважаємо за доцільне виокремити інформаційно-комунікаційні технології, без яких неможливе вивчення інформатики та проведення вище розглянутих заходів. Під ними ми розуміємо методи та засоби навчання інформаційних технологій, які забезпечують вивчення матеріалу та спілкування вчителя з учнями, однокласників. Перевагами їх використання є: по-перше, можливість виконання завдань на уроках; по-друге, підвищення рівня якості подання матеріалу; по-третє, використання різних форм

роботи (індивідуальна та групова, парна); по-четверте, підвищення мотивації до вивчення матеріалу за рахунок використання мережі Інтернет.

Перш за все, ІКТ допомагає вчителю підготуватись до уроків: по-перше, підготовка проведення дослідів, проєктів (перегляд інформативних сайтів та посилань, підручників); по-друге, створення презентацій, навчальних відео, тестів в онлайн форматі та в спеціальних програмах. Розглянемо переваги використання інформаційно-комунікаційних технологій для учнів: регулярна робота за комп'ютером дозволяє вільно володіти комп'ютером та підготовлює до нових технічних засобів, що з'являються на ринку; розвиток навичок пошуку інформації в мережі Інтернет, розуміння понять «кібербезпека», «авторське право»; учні самі можуть регулювати швидкість виконання завдань та опрацювання матеріалу.

Ми погоджуємось з думкою Ю. Буровицької, що коректне використання ІКТ допоможе підвищити якість навчання, розвивати нові види, форми роботи та сприяти адаптації до потоку інформаційного середовища [1, с. 25]. Наприклад, при проведенні «STEM-тижня» можна запропонувати дослідити історію розвитку заходу, а потім дати завдання про пошук дослідів з використанням комп'ютерів та зробити коротку доповідь, виконати певний дослід. У процесі «Інженерного тижня» можна використовувати інтегровані уроки з предметів «Технології» та «Інформатика» з теми «3D-графіка» в 9 класі, як підведення підсумків, можна запропонувати створити модель пуфа або робота, які б склалися з певних геометричних фігур. Тут працює уява учнів та правильне поєднання елементів, як результат – перевірка знань теорії та застосування на практиці. Даний проєкт можна реалізувати за індивідуальною чи груповою формою роботи на уроці, термін виконання один або два уроки. Тема «3D-графіка» є вельми актуальною в конкурсах з робототехніки. Зазвичай учасникам потрібно розробити модель на певну тему та обґрунтувати її актуальність: для чого саме її можна використовувати.

Наступними розглянемо ігрові технології, використання, яких як зазначає Н. Гончарова «виконують функції соціалізації, самореалізації, комунікативності, діагностики, корекції та розваги», залучають учнів до навчання [3]. На уроках інформатики доцільно використовувати ігри на комп'ютері (телефоні чи планшеті), до даних технологій входять ігри, квести в Quizlet, Kahoot!, WordWall та ін. Їх використання допомагає перевірити знання учнів з конкретної теми. Цікавим методом залучення до вивчення матеріалу є створення ігор, наприклад, для номінацій «Scrach-проєкти», учні мають змогу розробити проєкт, написати програмний код та продемонструвати роботу.

Одним із завдань V міського Фестивалю з робототехніки «RoboLand» було: створити гру до улюбленого мультфільму чи кіно, представити результати. Якщо говорити про змагання з програмування то актуальними є ресурси для наймолодших школярів Code.org, на якому міститься чимало спеціально розроблених ігор для вивчення алгоритмів та закріплення знань. Зауважимо, що використовуючи дані технології, потрібно зважати на певні моменти, які відносяться до уроків та конкурсів: по-перше, коректне створення завдань чи їх моделювання в онлайн сервісах; по-друге, розробка алгоритму, етики гри та чітке формулювання правил.

Розглянемо імітаційні технології, які поділяють на ігрові та неігрові [4, с. 213]. До цієї категорії ми відносимо симулятори та ігрове проектування, суть якого полягає в розробці проєктів в змодельованій ситуації. Візьмемо для прикладу раніше розглянуту тему «3D-моделювання» та її використання на гуртках в позашкільлі. Наведемо приклад завдання: власник мережі солодощів хоче розробити модель цукерки, яка б приваблювала покупців та була прийнятна в ціні. Замовник оголошує конкурс, завдання наступні: створити модель в програмі, описати точні характеристики, матеріал з якого може бути зроблена дана цукерка та захистити роботу, найкращий варіант буде втілений в практику. Вихованці працюють в парах, термін 2–3 заняття. Означена технологія допоможе розвинути комунікацію, вміння домовлятися, закріпить знання з даної теми, тут можна також застосувати метод «Інсценування».

Розглянемо використання STEM-технологій на інтегрованих уроках, тобто поєднання знань з кількох предметів на конкретному занятті відповідно до його теми (наприклад, під час уроків математики, хімії, фізики, біології та інформатики). Загалом на будь-якому предметі можна застосовувати елементи інформатики, все залежить від мети та завдань, які ставить перед собою вчитель. Розробники Нової української школи, зазначають що основою в початковій школі є інтегровані уроки, а в 5–6 класах класі є такі предмети, як «Пізнаємо світ», «Технології», «Мистецтво». Наприклад, при вивченні теми з математики 5 клас «Кругові та стовпчасті діаграми» можна застосувати програми Microsoft Excel, метою є показати, що створювати діаграми можна не лише в зошитах, а в спеціальних програмах, так підкреслюється важливість вивчення інформатики. Починаючи з 7 класу, при вивченні графіків функцій можна застосовувати онлайн-платформи та програми для їх побудови (GeoGebra, Desmos, Microsoft Excel та ін.).

Важливим для нашого дослідження є впровадження міжгалузевих інтегрованих курсів: «STEM. 5–6 класи (Міжгалузевий інтегрований курс)», «Робототехніка. 5–6 класи» та розробка для 7–9 класів. Особливістю даних курсів є постійне використання знань з інформатики в поєднанні з іншими науками: створення презентацій, перегляд відео-, фото-матеріалів, робота в різних середовищах та програмах.

Розглянемо деякі проекти, які свідчать про практичне впровадження на прикладі курсу «STEM. 5–6 класи»: у 5 класі з теми «Під знаком STEM» учні працюють над розробленням проекту з виготовлення емблеми «Я обираю STEM» [2]. Завдання наступне: використовуючи програми (Canva, LogoMaker) розробити логотип-емблему та презентувати. При вивченні в 6 класі теми: «Я так бачу», діти за допомогою телефонів, планшетів роблять фото та знімають короткохвилинні ролики про хоббі, навколишній світ, ігри. В темі: «Послідовність Фібоначчі. Золотий переріз» учні мають змогу в онлайн програмах створювати малюнки, марки, логотипи з врахуванням пропорцій Фібоначчі та діагональних перерізів. Також можна запропонувати розробити онлайн-лепбуки для представлення інформації та розмістити в інтернет-джерелах.

Курс «Робототехніка 5–6 класи» за програмою навчання побудовано на програмуванні, вивченні алгоритмів та застосуванні на практиці. Автори програми вказують, що основа даного курсу – це знання з початкової школи «Математика», «Інформатика», «Мистецтво» та «Я досліджую світ» та міжпредметні зв'язки. Все навчання базується на вивченні мікрокомп'ютера з програмним середовищем, постійна робота над проектами («Емоції смайлика», «Фази місяця») допомагають розвивати логіку, креативність та знання з програмування [9].

Цікавим для нашої розвідки є вивчення інформатики в позашкільній. На сьогодні в Україні існує чимало таких закладів, приватних шкіл, які навчають програмуванню або впроваджують навчальні програми з науково-технічної галузі з використанням комп'ютерів та середовищ програмування. Однак з реформою НУШ та Концепцією розвитку природничо-математичної освіти почався розвиток STEM-центрів та STEM-лабораторій, працівники, яких надають методичну підтримку вчителям, учням, ресурси для МАН та проводять екскурсії [6; 8].

Розглянемо на прикладі Комунального закладу «Полтавський міжшкільний ресурсний центр Полтавської міської ради». Цей заклад наразі впроваджує кілька напрямів роботи, один з яких – це гурткова робота, пов'язана з програмуванням та робототехнікою, з використанням таких засобів навчання, як конструктори Lego Education SPIKE Essential, Lego Education SPIKE Prime, Mindstorm EV3, набори Arduino, комплекти MakeBlock. Таким чином, відбувається комплексна робота над вивченням основ конструювання та програмування розроблених моделей. У позашкільній впроваджуються інформаційно-комунікаційні, ігрові, технології; заняття є інтегрованими, оскільки кожна тема спочатку потребує вивчення теоретичного матеріалу, потім – застосування на практиці.

Проаналізуємо практичне впровадження на прикладі заняття з теми конструювання моделі: «Колесо огляду». На початку ставиться проблема, розкривається історія виникнення та удосконалення винаходу, вивчається та розглядається схема колеса, складових, механізм роботи, далі – спроба зробити схожу модель з підручних матеріалів. Все це відбувається у спільній роботі з вихованцями. Після підбиття підсумків, учні мають змогу сконструювати модель та запрограмувати її, у кінці учасники груп перевіряють роботу інших та роблять спільні висновки.

Наголошуємо, що в робототехніці доцільно використовувати парну та групову роботу, оскільки великий масштаб роботи не може бути охоплений однією людиною. Таким чином, учні навчаються комунікації та спільної роботи, розподіляти права та обов'язки; керівник гуртка, виступає, як ментор, який направляє та дає поради, активно застосовує всі методи та форми STEM-освіти.

Висновки (з перспективами подальших розвідок із напрямку). Отже, використання STEM-технологій є важливим етапом навчання. Нами було виділено наступні шляхи актуалізації: у закладах загальної середньої освіти (на уроках інформатики, інтегрованих уроках, міжгалузевих курсах та позашкільній). Вивчення інформатики потребує використання STEM-технологій, які доцільно поєднувати для кращого результату.

Проаналізовані заходи щодо впровадження STEM-технологій та їх напрямів доводять, що держава зацікавлена в розвитку молодого покоління, оскільки створюються можливості для залучення учнів різних вікових категорій та закладів освіти до нового підходу, метою якого є всебічний розвиток дітей, удосконалення методичних знань педагогічних працівників та створення методичної бази для вчителів з даного питання. Такі заходи сприяють підвищенню рівня знань та розвивають потенціал учнів України на світовому ринку.

Здійснене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми і потребує подальшого дослідження особливостей впровадження STEM-освіти на уроках інформатики, математики та природничих дисциплін, перспектив розвитку напрямів та можливостей залучення учнів до проектної діяльності.

Список використаної літератури

1. Боровицька Ю. М. Інформаційно комунікаційні технології у вищих навчальних закладах: алгоритм впровадження. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. 2016. № 133. С. 23–26.
2. Бутурліна О. В., Артем'єва О. Є. Модельна навчальна програма «STEM. 5-6 класи (Міжгалузевий інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/847/84786/STEM_5-6kl_mizhgaluzevij_integrov_kurs_Bu.pdf.

3. Гончарова Н. О. Використання ігрових технологій в STEM-освіті. Нові технології навчання : наук.-метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Вип. 88, ч. 2. С. 160–163.
4. Лебідь О. В. Формування готовності майбутнього керівника загальноосвітнього навчального закладу до стратегічного управління в умовах магістратури: теоретико-методичний аспект : монографія. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2017. 416 с.
5. Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2023/2024 навчальному році (Лист ІМЗО від 01.08.2023 № 1242 «Методичні рекомендації щодо розвитку STEM-освіти в закладах загальної середньої та позашкільної освіти у 2023/2024 навчальному році»). URL: https://osvita.ua/doc/files/news/928/92801/List_IMZO_Metodichni_rekomendaciyi_STEM-.pdf.
6. Нова Українська школа. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEWSCHOOL.pdf> (дата звернення: 05.06.2024).
7. Про проведення Всеукраїнського змагання «STEAM HOUSE». (Лист ІМЗО від 27.03.2024 № 21/08-507 «Про проведення Всеукраїнського змагання «STEAM HOUSE»). URL: <https://imzo.gov.ua/2024/03/28/lyst-imzo-vid-27-03-2024-21-08-507-pro-provedennia-vseukrainskoho-zmahannia-steam-house/>
8. Про схвалення Концепції розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти) (від 5 серпня 2020 р. № 960-р) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 05.06. 2024).
9. Сокол І. М., Ченцов О. М. Модельна навчальна програма «Робототехніка. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти. 2022. 12 с. URL: https://osvita.ua/doc/files/news/847/84785/Robototekhnika_5-6_Sokol_Chencov.pdf.

THE RELEVANCE OF THE IMPLEMENTATION OF STEM-TECHNOLOGIES IN COMPUTER SCIENCE LESSONS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS AND EXTRACURRICULAR INSTITUTIONS

Kokarieva Anastasiia

Graduate Student of the Department of General Pedagogy and Andragogy
Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Introduction. *Global companies are switching to electronic control and the development of special robots, as a result, there is a need for highly qualified workers who can perform several tasks at the same time: work in a team, possess hard and soft skills.*

The implementation of STEM-education in educational institutions of various types and levels of accreditation contributes to the solution of this issue, in particular in computer science classes. Our own practical experience makes it possible to assert that studying informatics requires creativity from teachers and the use of new learning technologies, in particular the introduction of STEM-technologies.

Purpose. *The purpose of the article is to analyze ways of implementing STEM-technologies in computer science classes in general secondary education institutions and extracurricular institutions.*

Methods. *The following methods were used to analyze the ways of implementing STEM-technologies: literature analysis; systematization and generalization of directions for the implementation of STEM-technologies in the educational process of institutions of general secondary education and extracurricular activities; synthesis, induction.*

Results. *Ways of implementing STEM-technologies in informatics lessons are considered: firstly, raising the level of education quality; secondly, preparation for future challenges: critical thinking, awareness of mistakes, correct thinking, application of analysis, generalization; technical design, programming and data analysis skills; thirdly, the social aspect, gender; fourth, equal opportunities for acquiring knowledge.*

As a result, the advantages for students in the implementation of STEM-technologies were highlighted: active learning, implementation of projects, practical works and experiments; stimulating children to study science, mathematics, engineering and other subjects; development of critical thinking and the ability to work in a team.

Advantages for teachers are considered: firstly, it is professional growth in the process of familiarization with a new approach; secondly, the introduction of new forms, methods and technologies of learning in one's own lessons; thirdly, to learn how to develop and create projects in accordance with pedagogical topics.

In the process of teaching informatics, in institutions of general secondary education, STEM-technologies are implemented in the following directions: directly in lessons; integrated, binary lessons; integrated courses; in extracurricular education.

It was noted that the introduction of STEM-education is impossible without the use of learning technologies. Information and communication technologies are singled out (methods and means of teaching information technologies, which ensure the study of the material and communication between the teacher and students, between classmates); game technologies, which include games, quizzes in Quizlet, Kahoot!, WordWall; simulation technologies (simulators and game design).

The use of STEM-technologies is relevant in integrated lessons: the combination of knowledge from several subjects in a specific lesson according to its topic (for example, during lessons of mathematics, chemistry, physics, biology and computer science).

Important for research is the introduction of interdisciplinary integrated courses: «STEM. Grades 5-6 (Interdisciplinary integrated course)», «Robotics. Grades 5-6» and development for grades 7-9.

Studying informatics outside of school, considered on the example of the Communal Institution «Poltava Interschool Resource Center of the Poltava City Council». This institution is currently implementing several areas of work, one of which is group work related to programming and robotics.

Originality. *In the process of research, measures were identified for the implementation of STEM-education in the 2023–2024 academic year:*

1. *PiAPhysicsinAdvent is a physical advent calendar. The essence of the project is to involve students in experiments and studying different disciplines through the integration of lessons.*

2. *Conducting «Engineering Week». The goal is to interest students in science and technology, to teach engineering thinking and relevant skills.*

3. *«STEM-week» as part of «STEM-spring». The essence of the project is to conduct a series of events at the all-Ukrainian and regional levels, the basis of which is the integration of disciplines.*

4. *«STEAM-tournament» created for the purpose of implementing a STEAM-oriented approach to the educational process.*

5. *All-Ukrainian competition «STEAM HOUSE». The event is held in several nominations: Internet of Things, smart personal gadgets, smart city projects.*

Referring to the author's own experience, the competitions which are important in the field of robotics and were held in 2023-2024 academic year were singled out:

1. *Poltava regional robotics competition in C, E, D nominations, which was held online on the basis of the Poltava regional center of scientific and technical creativity of students of the Poltava regional council.*

2. *City Festival of student STEM-projects (self-made devices) in Poltava.*

3. *The All-Ukrainian Open Festival of STEM-Projects 2024, which was organized by the Ukrainian State Center for Out-of-school Education together with the Chernivtsi Regional Center for Scientific and Technical Creativity of Pupils.*

4. *5th City Robotics Festival «RoboLand» on the basis of the Communal Institution «Poltava Interschool Resource Center of the Poltava City Council».*

The direction of the implementation of STEM-technologies, which concerns the improvement of teachers' qualifications and the creation of a base of materials, was considered.

The all-Ukrainian event «We are developing STEM» is organized in order to obtain information about institutions implementing a new approach in education.

International scientific and practical conference «Actual problems of greening of inhabited places: education, science, art of landscape formation».

IV All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Educational Robotics and Artificial Intelligence».

I city scientific and practical forum «STEM-education: ideas and possibilities» on the basis of the communal institution «Poltava Interschool Resource Center of the Poltava City Council»

Conclusion. *Therefore, the use of STEM-technologies is an important stage of education. We have highlighted the ways of actualization: in secondary education institutions (in informatics lessons, integrated lessons, interdisciplinary courses and extracurricular); technologies are considered and examples of measures to implement and introduce new technologies into the educational process are given.*

Key words: *STEM-technologies, project, learning process, festival, tournament, competition, conference.*

References

1. Borovytska, Yu. M. (2016). Informatsiino komunikatsiini tekhnolohii u vyshchych navchalnykh zakladakh: alhorytm vprovadzhennia [Information and communication technologies in higher educational institutions: implementation algorithm]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu - Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University*, 133, 23–26. [in Ukrainian].

2. Buturlina, O. V., & Artiemieva, O. Ye. Modelna navchalna prohrama «STEM. 5-6 klasy (mizhhaluzevyi intehrovanyi kurs)» dlia zakladiv zahalnoi serednioi osvity [Model educational program «STEM. 5-6 grades (interdisciplinary integrated course)» for institutions of general secondary education)]. Retrieved from: https://osvita.ua/doc/files/news/847/84786/STEM_5-6kl_mizhgaluzevij_integrov_kurs_Bu.pdf [in Ukrainian].

3. Honcharova, N. O. (2016). Vykorystannia ihrovych tekhnolohii v STEM-osviti [The use of gaming technologies in STEM education]. Kyiv, 88, ch. 2, 160–163. [in Ukrainian].

4. Lebid, O. V. (2017). Formuvannia hotovnosti maibutnioho kerivnyka zahalnoosvitnioho navchalnoho zakladu do stratehichnoho upravlinnia v umovakh mahistratury: teoretyko-metodychnyi aspekt [Formation of the readiness of the future head of a comprehensive educational institution for strategic management in the conditions of the master's degree: theoretical and methodological aspect]. Dnipro: Alfred Nobel University. [in Ukrainian].

5. Metodycni rekomendatsii shchodo rozvytku STEM-osvity v zakladakh zahalnoi serednioi osvity u 2023/2024 navchalnomu rotsi] (Letter of IECM dated 08/01/2023 No.1242 «Methodical recommendations for the development of STEM education in institutions of general secondary and extracurricular education in the 2023/2024 academic year»). [Methodological recommendations for the development of STEM education in institutions of general secondary and extracurricular education in the 2023/2024 academic year]. Retrieved from: https://osvita.ua/doc/files/news/928/92801/List_IMZO_Metodichni_rekomendaciyi_STEM-.pdf [in Ukrainian].

6. Nova Ukrainska shkola. Manisterstvo osvity i nauky Ukrainy [New Ukrainian school. Ministry of Education and Science of Ukraine]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nova-ukrainska-shkola/NEWSCHOOL.pdf> [in Ukrainian].

7. Pro provedennia Vseukrainskoho zmahannia «STEAM HOUSE» [About holding the All-Ukrainian competition «STEAM HOUSE»]. Retrieved from: <https://imzo.gov.ua/2024/03/28/lyst-imzo-vid-27-03-2024-21-08-507-pro-provedennia-vseukrains-koho-zmahannia-steam-house/> [in Ukrainian].

8. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) [On the approval of the Concept for the Development of Science and Mathematics Education (STEM Education)] (2020). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/960-2020-%D1%80#Text> [in Ukrainian].

9. Sokol, I. M., & Chentsov, O. M. (2022). Modelna navchalna prohrama «Robototekhnika. 5-6 klasy» dlia zakladiv zahalnoi serednioi osvity [Model educational program «Robotics. 5-6 classes» for institutions of general secondary education]. Retrieved from: https://osvita.ua/doc/files/news/847/84785/Robototekhnika_5-6_Sokol_Chencov.pdf [in Ukrainian].

Отримано редакцією 12.11.2024 р.

Розділ 3 ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ОСВІТНЬОЇ ПРАКТИКИ

CHAPTER 3 HISTORY OF DEVELOPMENT OF PEDAGOGICAL THEORY AND EDUCATIONAL PRACTICE

УДК: 37:327.51(1-622НАТО)

DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-179-186

ЗМІНИ УПРАВЛІНСЬКИХ ПІДХОДІВ КОМАНДНОГО СКЛАДУ ВІЙСЬК НАТО, СПРИЧИНЕНІ РОЗШИРЕННЯМ АЛЬЯНСУ У XXI СТОЛІТТІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Кузьмінський Анатолій Іванович

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: anatoliy230743@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9338-1882

Луценко Григорій Васильович

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: gr1974@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5100-8748

У статті проаналізовано зміни у сфері безпеки та досліджено, як НАТО трансформувалася, замінивши старі уявлення ширшими концепціями безпеки. Крім того, підкреслено, як Атлантичний альянс переосмислив себе, розставивши пріоритети, але підтвердивши свої цінності та завдання. Результатом перегляду структури безпеки після холодної війни та наслідком кризи, спровокованої змінами кордонів країн-членів Альянсу, дослідження доводить, що управління кризами набуває все більшого значення в Альянсі. Адаптація Альянсу до цих викликів призвела до низки трансформацій, які були формалізовані у Стратегічних концепціях. Стаття має на меті проаналізувати еволюцію концепції управління кризами в НАТО та її центральну роль, враховуючи внутрішні та зовнішні впливи на структуру формування та прийняття політик Альянсу. Для досягнення цієї мети проведено аналіз різних контекстів стратегічних концепцій Альянсу, щоб зрозуміти мотивацію та наслідки певних змін безпеки. У цьому сенсі досліджено еволюцію важливості кризового менеджменту в Альянсі з моменту його введення в Стратегічну концепцію 1991 року до моменту, коли він став основним завданням Альянсу разом із оголошенням про створення цивільної складової для управління кризами у Стратегічній концепції 2010 року. Ключовим меседжем дослідження є підкреслення ідеї, що врегулювання криз є головним ключем до переосмислення завдань Альянсу у 21 столітті, які можливо буде вирішувати лише комплексно підходячи до змін у підготовці керівного складу військ Альянсу.

Ключові слова: НАТО, Військова освіта, Кризовий менеджмент, Адаптивне управління, Управлінська компетентність.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні соціальні виклики та загрози, такі як руйнація післявоєнної системи безпеки, локальні війни, бандитизм і тероризм, суттєво впливають на незалежне державотворення та формування самодостатнього громадянського суспільства. Військова освіта відіграє важливу роль у підготовці нових поколінь військовослужбовців до цих викликів. Ці загрози відрізняються масштабністю, планомірністю, зухвалістю та жорстокістю, вимагаючи від майбутніх офіцерів високого рівня професійної підготовки та інноваційного мислення.

Тероризм посідає особливе, ганебне, місце з-поміж цих загроз, адже завжди передбачає насильство і великі жертви серед мирного населення. Військова освіта повинна готувати майбутніх офіцерів до ефективної протидії тероризму, включаючи стратегії запобігання, оперативні дії та координацію з міжнародними партнерами. Теракти руйнують духовні, матеріальні, культурні та релігійні цінності, сприяючи ненависті, недовірі та конфліктам між соціально-політичними, національними та релігійними групами.

Крім того, сучасні соціальні виклики охоплюють екологічні кризи, глобальне потепління та зміни

клімату, що впливають на безпеку та добробут населення. Військові навчальні заклади повинні враховувати ці фактори в підготовці майбутніх військових лідерів, даючи їм знання та навички для ефективного реагування на нові загрози.

Загалом, сучасні глобальні виклики вимагають нових підходів у військовій освіті, забезпечення стабільності, безпеки та процвітання для всіх громадян. Важливо розробляти ефективні стратегії та рішення для подолання цих викликів, готуючи майбутніх офіцерів до виконання своїх обов'язків в умовах зростання загроз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З урахуванням викликів сучасності необхідно постійно змінювати підходи до управління командами військових, а також враховувати необхідність постійних динамічних змін стилю керівництва міжнародними командами військових з різних країн-членів НАТО. Як засвідчують останні роботи провідних світових учених, таке спрямування є основою сучасних досліджень, у яких ідеться про зміну концепцій управління військовими формуваннями.

Підготовка є ядром центрів підготовки підрозділів збройних сил та найважливішим процесом, що складається з тренування індивідуумів, команд та з'єднань. Вона об'єднує ці три рівні, а також механізми, які їх з'єднують. Вона полягає у створенні та застосуванні нових знань в організації. Тренування індивідуумів, команд або груп та з'єднань відбувається за циклічною схемою, де практична діяльність, рефлексія результатів, концептуалізація речей та подій, а також активне планування та експериментування нових заходів слідує безперервно один за одним [1, с.68–69]. Така безперервна підготовка сприяє створенню нового досвіду, що забезпечує підвищення якості та продуктивності діяльності.

Уся підготовка спочатку базується на тренуванні індивідуума, але підготовка команд посідає центральне місце в навчальному процесі центру підготовки збройних сил [2, с.236]. Вона є посередником між тренуванням індивідуума та тренуванням організації [2; 3; 4]. Навчання індивідуума та передавання його через тренування команд до навчання організації примножує знання та навички центру підготовки. Безперервна підготовка дозволяє розвивати команди, що, своєю чергою, сприяє тренуванню всього закладу. Головним завданням процесу навчання є оновлення та зміцнення основних компетенцій закладу. Результатом підготовки в означених центрах є те, що організація залишається постійно продуктивною та конкурентоспроможною завдяки своїм сильним професійним компетенціям, незважаючи на с

Центр підготовки збройних сил, як складна система, перебуває в постійній взаємодії зі своїм середовищем діяльності [5]. Його зміна спонукає заклади до безперервного розвитку та оновлення [4; 6; 7]. У змінних середовищах діяльності особливо динамічні організації досягають переваги [8]. Індикаторами динамічної організації є, зокрема, гнучкість, швидкість реагування та безперервна інновація. Запорукою продуктивності та конкурентоспроможності є здатність закладу до оновлення [5]. Центр підготовки збройних сил є візією оптимальної динамічної організації, яка розвивається [9], оновлюється [5], постійно перебуває в стані змін [10] та створює нові інновації [9] і має своє майбутнє [2]. «Доданою вартістю» діяльності центру підготовки є досягнення динамізму, гнучкості та переваги в продуктивності та конкурентоспроможності [3].

Діяльність центрів підготовки збройних сил є безперервним прагненням до розвитку відповідно до змін середовища діяльності та вимог майбутнього. Центр підготовки систематично оновлює та розвиває свої ключові компетенції, а результати його діяльності проявляються в динамізмі, гнучкості та перевазі в продуктивності в змінних ситуаціях. Умовою майбутньої діяльності всіх організацій є їхня здатність до відновлення, оскільки організації не існують у вакуумі, а завжди є частиною змінного середовища діяльності, яке впливає на визначення та розвиток професійних сфер організації, а вони, своєю чергою, впливають на розвиток інших складових усієї організації. Центр підготовки збройних сил, будучи відкритою системою, має здатність оновлювати та розвивати свої професійні сфери, а отже, досягати успіху та творити своє майбутнє у взаємодії зі своїм середовищем діяльності.

Діяльність військової організації також базується на знаннях, і тому розвиток нематеріального капіталу має ключове значення для ефективності системи оборони. Зміна середовища діяльності на глобальне постмодерне інформаційне суспільство також вимагає від військових організацій здатності діяти як динамічна система, що використовує хаос, ознаками якої є, зокрема, гнучкість, швидкість реагування та безперервна інновація. Основною «доданою вартістю» розвитку центру підготовки збройних сил, що прагне досягнення високої продуктивності, є його здатність до динамізму, відновлення та створення власного майбутнього шляхом оновлення та зміцнення ключових компетенцій.

Метою нашого дослідження є здійснення ретроспективного аналізу змін управлінських підходів командного складу військ НАТО, спричинених розширенням альянсу та спробами зміни світового порядку внаслідок гібридних війн росії в першій чверті XXI століття.

Виклад основного матеріалу. З моменту створення 1949 року Альянс діяв як організація колективної оборони на основі статті 5 Вашингтонського договору, що передбачає колективну відповідь у

разі агресії проти одного з членів Альянсу. Після розпаду СРСР і припинення існування Варшавського договору НАТО залишилося без ворога, проте швидко трансформувалося, незважаючи на прогнози щодо його розпаду.

НАТО адаптувало свою стратегію для врегулювання кризових ситуацій у процесі втручання в низку криз. Ці втручання сприяли трансформації цілей Альянсу, що привело до розвитку спроможностей реагувати на кризи, не передбачені статтею 5.

З 1992 по 1995 роки НАТО проводило операції на підтримку резолюцій РБ ООН, зокрема морські та повітряні операції, ембарго та підтримку забороненої для польотів зони над Боснією та Герцеговиною. У 1995 році Альянс втрутився у воєнні дії в Боснії та Герцеговині для забезпечення виконання резолюції РБ ООН та Дейтонських угод, а в 1999 році – у Косово для підтримки виконання Резолюції РБ ООН 1199.

Ці зміни спричинили ухвалення у 1999 році Стратегічної концепції Альянсу, що визначила управління кризами як одне з фундаментальних завдань, включаючи операції реагування на кризи. НАТО консолідувало свій досвід та розробило процеси для реагування на різні типи криз, залучаючи партнерів та організації в рамках Комплексного підходу.

Згідно з баченням керівництва НАТО криза може бути політичною, військовою чи гуманітарною й мати різні інструменти для її вирішення. Управління кризами передбачає військові та невійськові засоби, які забезпечують різноманітні операції для швидкого реагування.

НАТО виокремлює дві категорії операцій: колективна оборона за статтею 5 та інші операції з реагування на кризи, що не підпадають під дію статті 5. Остання включає підтримання миру, запобігання конфліктам, примус до миру, розбудову миру та гуманітарні операції. Визначення кризової ситуації немає, проте НАТО декларує гнучкість у прийнятті рішень щодо участі та планування втручань.

У 2010 році була розроблена Об'єднана доктрина Альянсу (AJP-01(D)), що охоплює військовий потенціал та процедури планування на випадок надзвичайних ситуацій. Також було створено Систему реагування на кризи НАТО (NCRS) для підтримки операцій у разі цивільних надзвичайних ситуацій. Це дозволяє НАТО бути готовим до втручання відповідно до кожного конкретного випадку [11].

Процес управління кризами НАТО починається з оцінювання потенційної кризи або кризи, що перебуває на стадії розвитку, аналізу її наслідків для безпеки Альянсу та надання рекомендацій НАС для визначення типу втручання. Виконання прийнятих рішень завершується успішним завершенням кризи, тобто забезпеченням миру та стабільності.

У цьому сенсі документ є дуже чітким, коли встановлює місію NA5CRO [12]:

«Військова місія Альянсу NA5CRO зосереджена на сприянні ефективному врегулюванню криз, коли здається, що немає прямої загрози для країн або територій НАТО, які в іншому випадку однозначно підпадали б під статтю 5 «колективна оборона». NA5CRO є основною частиною внеску Альянсу в ефективне врегулювання криз. NA5CRO покликані своєчасно та скоординовано реагувати на такі кризи, якщо ці кризи можуть або вплинути на безпеку країн НАТО, або загрожувати стабільності та призвести до конфлікту на периферії Альянсу. NA5CRO передбачає проведення та участь Альянсу в повному спектрі операцій за вказівками Північноатлантичної ради (НАС). Також NA5CRO може проводитися НАТО в будь-якій частині світу, на відміну від конкретної Євроатлантичної зони, визначеної для операцій за статтею 5; це означає, що NA5CRO може мати дії експедиційного характеру».

Виходячи із цього, з військової точки зору місія NA5CRO зосереджена на ефективності врегулювання кризових ситуацій незалежно від того, впливає це на безпеку членів Альянсу чи на стабільність на периферії Альянсу. У цьому сенсі NA5CRO також розглядається, як і операції в рамках статті 5, як експедиційні операції, які Альянс проводитиме в кожному окремому випадку в межах передбаченого типу операцій.

Базуючись на Стратегічній концепції 1999 року та вищезазначених офіційних документах, концепція антикризового менеджменту почала включати етап ефективного антикризового менеджменту, а також попередження криз. Однак, ураховуючи необхідні адаптації та реагування у випадку втручання в Афганістан, а саме створення Групи реконструкції провінцій (PRT), Альянс відчув потребу формалізувати ці уроки, які, починаючи з Ризького саміту 2006 року, мали б, окрім того, що врегулювати кризові ситуації, що є одним з трьох основних завдань Альянсу, згідно з концепцією врегулювання кризових ситуацій також містити посткризову фазу.

Центральним елементом цього розширення концепції є включення посткризового періоду в концептуалізацію, що передбачає не лише застосування військових інструментів, а й розвиток цих можливостей Альянсом.

Конкретний випадок Афганістану, як зазначає Трін Флокхарт [13], означав, що Стратегічна концепція зосереджена на спроможності Альянсу до навчання, щоб у майбутньому для розвитку операцій з врегулювання криз застосовувати комплексний підхід і кращу координацію зусиль усіх міжнародних

партнерів, особливо з ООН та ЄС. З одного боку, Стратегічна концепція визначає управління кризою як фундаментальне завдання, з іншого – також наголошує на кооперативній безпеці як результаті цього навчання, що дозволило впевнитися в необхідності посилення міжнародної співпраці в управлінні кризою. У цьому сенсі складність проблем, пов'язаних з врегулюванням криз, потребує комплексного підходу, який охоплює політичний, військовий і цивільний виміри, а також військовий потенціал, однак Альянс заявив про розвиток скромного цивільного потенціалу. Таким чином, ця спроможність розглядається як елемент, який покращує взаємодію з іншими партнерами, і як основа для розроблення Альянсом такого типу місії, коли середовище безпеки не дозволяє іншим учасникам і партнерам залишатися на місцях.

Таким чином, НАТО має намір розвивати потенціал цивільного та військового планування, проведення та координації, маючи можливість використовувати всі інструменти врегулювання криз. Реалізуючи цю мету та реагуючи на вимоги на місцях, на зустрічі міністрів оборони у 2011 році було вирішено створити Місію НАТО з підтримки верховенства права на місцях, яка стане ще одним цивільним компонентом, доданим до ISAF.

Спектр загроз збільшився, а поняття безпеки еволюціонувало. У цьому сенсі було підкреслено, що жодна організація не може впоратися з новими викликами сама. Складне середовище безпеки вимагає різноманітних інструментів і, відповідно, взаємозалежності, яка втілена в концепції комплексного підходу. Але ця концепція охоплює виклики і Дж. В. Роллінз [14] ставить запитання: «Якщо ми визнаємо цей рівень залученості неминучим, як далеко він має зайти і які процедури мають керувати цим?». Іншими словами, на думку автора, проблема зосереджена на сприйнятті наслідків нових місій.

Колишній міністр закордонних справ Фінляндії Александер Стубб [15] на семінарі «Комплексний підхід до врегулювання кризових ситуацій» також окреслив низку проблем, пов'язаних з комплексним підходом. Він визначив три виклики: «1) організаційні виклики – як посилити координацію та співпрацю між різними міжнародними організаціями та неурядовими організаціями; 2) функціональні виклики – як найкращим чином використати різноманітні зусилля цивільного та військового врегулювання криз, співробітництва в галузі розвитку, гуманітарної допомоги та політичних зусиль; 3) виклик місцевої відповідальності – як побудувати кращий зв'язок між міжнародними зусиллями та місцевими учасниками та зміцнити місцеву відповідальність, яка є ключем до успішного переходу».

НАТО окреслює всеосяжний підхід як колективну структуру та зусилля, що залучають усіх відповідних учасників у всьому спектрі врегулювання криз та спільної безпеки, але його межі ще не встановлено. Таким чином, воно прагне підтвердити, що не має наміру витягувати відповідальність і компетенцію з інших гравців, визначаючи у своїй нещодавній Стратегічній концепції, що такі організації, як ООН, ЄС, неурядові організації та місцеві органи влади, є ключовими елементами та володіють компетенціями й досвідом у цивільних справах і в компоненті посткризової реконструкції. Однак Альянс наголошує на нагальності співпраці між цими гравцями та НАТО в аспекті координації цивільних, політичних і військових можливостей, що є основоположним на всіх етапах врегулювання криз.

У цьому сенсі у 2010 році Альянс розробив низку директив, доктрин і структур, які дозволяють йому інтегрувати невійськові аспекти у своє планування та сприяти співпраці з іншими учасниками. Ми посиляємося на підхід до операцій, заснований на ефектах (ЕВАО), Директиві комплексного оперативного планування, Доктрині НАТО щодо боротьби з повстанцями (COIN) і Концепції цивільного радника (CIVAD).

Підсумовуючи, зазначимо, що в Стратегічній концепції 2010 року НАТО зобов'язалося створити скромний цивільний потенціал для врегулювання криз. Хоча масштаб дії цього потенціалу не визначено, урахувавши досвід Афганістану, важливість, яку надають безпеці на основі співпраці, а також застосування комплексного підходу, можна припустити, що масштаб дії цього потенціалу буде безпосередньо пов'язаний з різними рівнями взаємодії та співпраці, які досягаються з різними суб'єктами – учасниками управління майбутніми кризами.

Іншими словами, потенціал цивільного управління кризою буде зміцнено, якщо ці суб'єкти не будуть присутні на місцях, як це сталося в Афганістані. У цьому конкретному випадку цей факт змусив Альянс поглибити інтеграцію цивільного та військового планування в усьому спектрі врегулювання кризових ситуацій і посилити формування та навчання своїх сил у цьому відношенні. Ці встановлені структури та процедури діють в Афганістані. Однак намір Альянсу в майбутніх сценаріях врегулювання криз, схоже, вказує на зосередження на співпраці між міжнародними партнерами, щоб не було дублювання зусиль, а також щоб місцеві організації співпрацювали із силами на місцях і відчували себе інтегрованими в процес.

Як зазначає Пол Корніш, це надзвичайно важливий момент, коли Альянс може структурувати дискусію про трансатлантичну безпеку на свою користь, демонструючи, що «трансформоване НАТО може протистояти викликам безпеки ХХІ ст., а також довести, що НАТО є як військовою, так і політично необхідним».

Щоб протистояти змінам у безпеці, які відбулися в останні роки ХХ ст. та на початку ХХІ ст.,

НАТО пройшло через процеси трансформації, замінивши старі уявлення ширшими концепціями безпеки. У цьому контексті можна вважати, що воно проявило велику та творчу здатність до трансформації після холодної війни, оскільки введення концепції цивільного управління кризами відповідало критеріям реагування на потреби, а також створювало умови для власного виживання.

Стратегічні концепції, розроблені Альянсом, мали на меті реагувати на зміни в безпековому середовищі. Проте, попри ухвалення рішень на самітах Альянсу, вони неодноразово ставали об'єктом критики через нові непередбачувані зміни.

Трансформації, започатковані наприкінці холодної війни, започаткували підхід Альянсу до більш комплексної логіки безпеки. Якщо раніше він займав оборонну та реактивну позицію щодо чітко визначеного супротивника, то після холодної війни та Лондонської декларації 1990 року його позиція як гаранта безпеки та стабільності в Європі стала більш активною.

Трансформація Альянсу в останнє десятиліття ХХ ст. відображає його реакцію на зміни на міжнародному рівні, такі як Балкани, атаки 11 вересня 2001 року та інтервенція в Афганістані. Таким чином, трансформація Альянсу в цей період характеризувалася політикою відкритих дверей та його розширенням, розвитком партнерських відносин з іншими державами та курсом на розвиток спроможностей у контексті управління кризами.

Атлантичний альянс зберігає свою "raison d'être" сьогодні, залишаючись головним гарантом трансатлантичної безпеки на основі тих самих принципів і цінностей, що були встановлені спочатку. Він змінив пріоритети, але підтвердив свої завдання та цінності, що залишаються актуальними попри різні формати розвитку, зафіксовані в трьох Стратегічних концепціях.

Стратегічна концепція 1991 року була прийнята після падіння Берлінської стіни та розпаду СРСР. У цьому документі були скориговані деякі суттєві компоненти та передбачалася майбутня нестабільність на периферії Альянсу, включаючи ЄС. Тематика врегулювання криз була окреслена, але досить слабо. Вона базувалася на діалозі та співпраці як формах запобігання та вирішення.

З балканськими війнами та втручанням НАТО союзники усвідомили необхідність створення нової Стратегічної концепції. Ухвалена в 1999 році, вона перевела управління кризами на рівень завдань Альянсу, залишивши його на другорядному або додатковому рівні порівняно з трьома основними завданнями: безпекою, консультаціями, стримуванням та обороною.

Незважаючи на це, деякі автори звернули увагу на те, що ці операції можуть вплинути на Альянс. Девід С. Йост зазначив, що вони можуть викликати політичні суперечки серед союзників; вимагатимуть навичок, обладнання, навчання та командної структури, відмінної від тих, що були розроблені; і нарешті, що коаліції охочих може бути важче створити, ніж раніше.

Альянс став основою для стабілізації Центральної та Східної Європи, інтегруючи військово-втручання в кризи за межами території, експедиційні місії, які зміцнили його актуальність. Як зазначає посол Мануель Фернандес Перейра, Балкани були першим театром бойових дій, де НАТО діяло за межами своєї території, тоді як операція в Афганістані стала першою миротворчою місією за межами Європи.

Ніколи раніше не розроблялося стільки операцій і місій, і це зробило Альянс помітним. Загрози вимагають відповіді на них, отже, є необхідність співпраці та координації з використанням військових і невійськових можливостей. У цьому контексті управління кризами може стати ключем до переосмислення Альянсу.

На основі цих місій Альянс пройшов процес навчання, і саме на цій основі були сформульовані зміни, викладені в трьох Стратегічних концепціях, прийнятих після розпаду СРСР. Стратегічна концепція 2010 року показала, що НАТО усвідомило, що в деяких кризових ситуаціях лише військових можливостей недостатньо для їх вирішення і що створення власного цивільного потенціалу надає Альянсу оперативну автономію для певних втручань.

Тому акцент було зроблено на необхідності комплексного підходу, за допомогою якого координуються політичні, цивільні та військові зусилля. Ураховуючи необхідність співпраці із цивільними партнерами та відповідними організаціями, у 2010 році Альянс започаткував розвиток невеликого цивільного потенціалу, який має слугувати платформою для взаємодії з іншими партнерами.

Зі зміцненням цього цивільного потенціалу в новій Стратегічній концепції завершується впровадження комплексного підходу через поєднання військового та цивільного потенціалу Альянсу. Як зазначив адмірал Александр Рейс Родрігес [16], навіть у 2006 році НАТО та ЄС, які мали намір бути експортерами безпеки, не мали всіх необхідних засобів для проведення операцій зі стабілізації та врегулювання криз після завершення основного конфлікту. На думку того ж автора, НАТО ніколи не зможе бути повністю ефективним, якщо не зможе розробити та інтегрувати ці операції у свої завдання, як це закріплено в поточній Стратегічній концепції.

Отже, узагальнюючи міркування щодо того, яке значення надається темі управління кризами в

рамках НАТО та які наслідки цього для нового сучасного глобального порядку, можемо зробити висновок, що в Стратегічних концепціях НАТО відбулося поглиблення врегулювання криз.

Зростання актуальності проблеми управління кризами помітно як у численних статтях на цю тему, у затверджених Стратегічних концепціях, так і в акцентуванні на означеній проблемі, що досягло кульмінації у 2010 році, коли управління кризами було визнано основним завданням Альянсу поряд із колективною обороною та кооперацією у сфері безпеки.

Управління кризами стає дедалі важливішим у моменти адаптації як ключ до переосмислення Альянсу. З одного боку, як фундаментальна частина втручання в Афганістан, а з іншого – як основа для співпраці з іншими організаціями через упровадження комплексного підходу, який охоплює політичний, військовий та цивільний вектори.

Таким чином, можна підтвердити, що значення, яке надається управлінню кризами, нерозривно пов'язане з історичним контекстом і проблемами безпеки, які виникли в періоди між прийняттям кожної Стратегічної концепції. Іншими словами, контекст, у якому відбулися зміни, є фундаментальним для розуміння трансформації та адаптації Альянсу.

Отже, створено потенціал, який дозволить НАТО ефективно впливати на ухвалення рішень щодо всього спектру операцій з врегулювання криз на глобальному рівні.

З іншого боку, розширення Концепції також змушує Альянс замислитися над типом військового потенціалу та інструментами врегулювання криз для виконання різних завдань.

Це пояснює тісний зв'язок між цим підходом і важливістю, яка надається партнерству в нещодавній Стратегічній концепції, розробленій з метою співпраці з іншими відповідними міжнародними організаціями в цій галузі, щоб покращити застосування їхніх інструментів управління кризою в рамках співпраці.

З точки зору наслідків, які випливають із важливості врегулювання кризових ситуацій для нового сучасного глобального порядку, можна зазначити, що важливість НАТО в цьому порядку полягає в його здатності адаптуватися та трансформуватися. Іншими словами, як актор і учасник кризових ситуацій НАТО акцентує на функціональному аспекті, який разом із концепцією комплексного підходу фокусується на координації та співпраці з іншими акторами. Згідно із цією логікою, можна припустити, що модель дій Альянсу буде орієнтуватися на посилення практичної співпраці та планування і координацію дій з іншими учасниками. Як зазначає Хенрік Хедегаард [17]: «НАТО працює над тим, щоб покращити свою здатність грати з іншими учасниками. (...) НАТО не має на меті координувати чи направляти роботу інших. Лише ООН або місцева влада можуть взяти на себе таку відповідальність, амбіції НАТО полягають у тому, щоб різні інструменти в наборі інструментів урегулювання криз використовувалися скоординовано та ефективно, щоб не витратити ресурси і досягти результатів».

З іншого боку, як зазначає З. Бжезінський [18], «НАТО має досвід, інституції та засоби, щоб, зрештою, стати центром всесвітньої мережі різноманітних регіональних заходів щодо співпраці та безпеки між державами, які мають дедалі більшу силу». Таким чином, незважаючи на те, що НАТО має намір взяти на себе центральну роль як актор у сфері врегулювання кризових ситуацій і, крім того, взяти на себе роль центрального актора у співпраці в глобалізованому світі, Альянс повинен ретельно проаналізувати місії, які необхідно виконати, урахувавши, що цей вимір, ймовірно, стане основою для утвердження Альянсу протягом цього століття. Роль НАТО в управлінні кризою та його спосіб дій на місцях у взаємозв'язку з іншими учасниками могли б стати окресленням цивільних і військових зобов'язань цієї організації в різних сценаріях [19].

Таким чином, ми робимо висновок, що, залишаючись головним гарантом світової безпеки, НАТО наголошує на важливості теми управління кризами в трьох проаналізованих Стратегічних концепціях, особливо у поточній Концепції, яка формалізує широкі цивільні та військові можливості. У концептуальному контексті Нового сучасного глобального порядку Альянс створив базу підтримки та легітимізації, що готує його до можливого втручання на всіх етапах кризи. Цей широкий спектр можливостей включає цивільні служби для антикризового менеджменту.

Відповідно до інтересів Альянсу в майбутніх місіях спроможність та масштаб дій НАТО посилюються, принаймні формально. Залишається побачити, чи політична воля подолає повторювану «вибіркову нерухомість», стикаючись із конкретною реальністю та вимогами нових викликів і загроз.

Список використаної літератури

1. Kolb, D. 1984. *Experimental learning. Experience as the source of learning and development.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
2. Senge, P., Roberts, C., Ross, R., Smith, B. & Kleiner, A. 1994. *The Fifth Discipline Fieldbook. Strategies and Tools for Building Learning Organization.* New York: Doubleday.
3. Ojala, L. 2006. *Esipuhe. Teoksessa Ojala, L. (toim.) & Vainionmäki, J. (toim.) Esimerkkejä osaamisen johtamisesta suomalaisilla työpaikoilla – Osaamisen johtamisen tuloksellisuus ja osaamispääoman raportointi. Teknillinen korkeakoulu. Työpsykologian ja johtamisen laboratorio. Oppimateriaali 2006/01.* Espoo: Monikko Oy.

4. Sydänmaanlakka, P. 2001. Älykäs organisaatio. Tiedon, osaamisen ja suorituksen johtaminen. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
5. Ståhle, P. & Wilenius, M. 2006. Luova tietopääoma – Tulevaisuuden kilpailuetu. Helsinki: Edita Prima Oy.
6. Moilanen, R. 2001. Oppivan organisaation mahdollisuudet. Helsinki: Tammi.
7. Pedler, M., Boydell, T. & Burgoyne, J. 1988. Learning company project report. Training Agency.
8. De Geus, A. 1996. Planning as learning. In Starkey, K. (Eds.) How organization learn. London: International Thomson Business Press, 92–99.
9. Sarala, U. & Sarala, A. 2001. Oppiva organisaatio – Oppimisen, laadun ja tuottavuuden yhdistäminen. 7. painos. Tampere: Palmenia-kustannus.
10. Viitala, R. 2005. Johda osaamista! Osaamisen johtaminen teoriasta käytäntöön. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.
11. Allied Joint Doctrine AJP-01(D), December 2010, Section II - The NATO Crisis Response System, NATO's Crisis Management Process pp. 4-5, 0419 a) - f)
12. Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations (AJP-3.4(A)), pp. 3-1 a 3-16.
13. Flockhart, Trine, Op. Cit, n° 85, pp. 21-22.
14. Rollins, J.W., Op. Cit., n°191, p. 124/
15. «Highlights of the Seminar in Helsinki», 4 March, Comprehensive Approach to Crisis Management. Disponível em http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/highlights_of_the_strategic_concept_seminar_helsinki.pdf.
16. Rodrigues, Alexandre, Op. Cit., nota n°10, p.35.
17. Hedegaard, Niels Henrik, Op. Cit., nota n°158, p. 82.
18. Brzezinski, Zbigniew, Op. Cit., nota n°155, p.20.
19. NATO Secretary General discusses Summit, strategy and reform in Lisbon, 2 July 2010. Disponível em http://www.nato.int/cps/en/SID-5605363-FB5AC1EC/natolive/news_64812.htm.

CHANGES IN APPROACHES TO NATO FORCE MANAGEMENT AS A RESULT OF ALLIANCE ENLARGEMENT IN THE 21ST CENTURY: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Kuzminskyi Anatolii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Lutsenko Hryhorii

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *Modern global social challenges and threats, such as the destruction of the post-war security system, local wars, banditry, and terrorism, significantly affect independent state formation and a self-sufficient civil society. Military education plays an important role in preparing new generations of military personnel for these challenges. These threats are distinguished by their scale, planning, audacity, and cruelty, requiring future officers to have a high level of professional training and innovative thinking. Terrorism occupies a special, shameful place among these threats, as it always involves violence and large casualties among the civilian population. Military education should prepare future officers to effectively counter terrorism, including prevention strategies, operational actions, and coordination with international partners. Terrorist attacks destroy spiritual, material, cultural, and religious values, contributing to hatred, distrust, and conflicts between socio-political, national, and religious groups.*

Military educational institutions should consider these factors in preparing future military leaders, giving them the knowledge and skills to respond effectively to new threats.

In general, modern global challenges require new approaches in military education, ensuring stability, security and prosperity for all citizens. It is important to develop effective strategies and solutions to overcome these challenges, preparing future officers to fulfill their duties in conditions of increasing threats.

The purpose of our study is to conduct a retrospective analysis of changes in the management approaches of NATO command staff, caused by the expansion of the alliance and attempts to change the world order as a result of Russia's hybrid wars in the first quarter of the 21st century.

Results. *To cope with the security changes that occurred in the last years of the 20th century and the beginning of the 21st century, NATO underwent transformation processes, replacing old notions with broader security concepts. In this context, it can be considered that it showed a great and creative capacity for transformation after the Cold War, since the introduction of the concept of civilian crisis management met the criteria of responding to needs, as well as creating the conditions for its own survival.*

The strategic concepts developed by the Alliance were intended to respond to changes in the security environment. However, despite the adoption of decisions at Alliance summits, they have repeatedly become the

object of criticism due to new unforeseen changes.

The transformations initiated at the end of the Cold War initiated the Alliance's approach to a more comprehensive security logic. Whereas it had previously been defensive and reactive towards a clearly defined adversary, after the Cold War and the London Declaration of 1990 its position as a guarantor of security and stability in Europe became more active.

The transformation of the Alliance in the last decade of the 20th century reflects its response to changes at the international level, such as the Balkans, the attacks of September 11, 2001, and the intervention in Afghanistan. Thus, the transformation of the Alliance during this period was characterized by an open-door policy and its enlargement, the development of partnerships with other states, and a focus on developing capabilities in the context of crisis management.

Conclusion. While remaining the main guarantor of global security, NATO emphasizes the importance of the topic of crisis management in the three Strategic Concepts analyzed, especially in the current Concept, which formalizes a wide range of civilian and military capabilities. In the conceptual context of the New Modern Global Order, the Alliance has created a base of support and legitimacy that prepares it for possible intervention at all stages of a crisis. This wide range of capabilities includes civilian services for anti-crisis management. In line with the Alliance's interests in future missions, NATO's capabilities and scope of action are being strengthened, at least formally. It remains to be seen whether the political will will overcome the recurring "selective immobility" in the face of the concrete reality and demands of new challenges and threats.

Key words: NATO, Military education, Crisis management, Adaptive management, Management competence

References

1. Kolb, D. (1984). *Experimental learning. Experience as the source of learning and development.* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall. [in English].
2. Senge, P., Roberts, C., Ross, R., Smith, B. & Kleiner, A. (1994). *The Fifth Discipline Fieldbook. Strategies and Tools for Building Learning Organization.* New York: Doubleday. [in English].
3. Ojala, L. (2006). *Esipuhe. Teoksessa Ojala, L. (toim.) & Vainionmäki, J. (toim.) Esimerkkejä osaamisen johtamisesta suomalaisilla työpaikoilla – Osaamisen johtamisen tuloksellisuus ja osaamispääoman raportointi. Teknillinen korkeakoulu. Työpsykologian ja johtamisen laboratorio. Oppimateriaali 2006/01. Espoo: Monikko Oy.* [in Finland].
4. Sydänmaanlakka, P. (2001). *Älykäs organisaatio. Tiedon, osaamisen ja suorituksen johtaminen.* Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy. [in Finland].
5. Stähle, P. & Wilenius, M. (2006). *Luova tietopääoma – Tulevaisuuden kilpailuetu.* Helsinki: Edita Prima Oy. [in Finland].
6. Moilanen, R. (2001). *Oppivan organisaation mahdollisuudet.* Helsinki: Tammi. [in Finland].
7. Pedler, M., Boydell, T. & Burgoyne, J. 1988. *Learning company project report.* Training Agency. [in English].
8. De Geus, A. (1996). *Planning as learning.* In Starkey, K. (Eds.) *How organization learn.* London: *International Thomson Business Press*, 92–99. [in English].
9. Sarala, U. & Sarala, A. (2001). *Oppiva organisaatio – Oppimisen, laadun ja tuottavuuden yhdistäminen.* 7. painos. Tampere: Palmenia-kustannus. [in Finland].
10. Viitala, R. (2005). *Johda osaamista! Osaamisen johtaminen teoriasta käytäntöön.* Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy. [in Finland].
11. *Allied Joint Doctrine AJP-01(D), December 2010, Section II - The NATO Crisis Response System, NATO's Crisis Management Process pp. 4-5, 0419 a) - f)* [in English].
12. *Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations (AJP-3.4(A)), pp. 3-1 a 3-16.* [in English].
13. Flockhart, Trine, Op. Cit., n° 85, . 21-22. [in English].
14. Rollins, J.W., Op. Cit., n°191, 124. [in English].
15. «Highlights of the Seminar in Helsinki», 4 March, *Comprehensive Approach to Crisis Management.* Disponível em http://www.nato.int/strategic-concept/pdf/highlights_of_the_strategic_concept_seminar_helsinki.pdf. [in English].
16. Rodrigues, Alexandre, Op. Cit., nota n°10. [in English].
17. Hedegaard, Niels Henrik, Op. Cit., nota n°158. [in English].
18. Brzezinski, Zbigniew, Op. Cit., nota n°155. [in English].
19. *NATO Secretary General discusses Summit, strategy and reform in Lisbon, 2 July 2010.* Disponível em http://www.nato.int/cps/en/SID-5605363-FB5AC1EC/natolive/news_64812.htm. [in English].

Отримано редакцією 18.11.2024 р.

УДК 37.015.31:001.89 С. Будний
DOI: 10.31376/2410-0897-2024-3-56-187-193

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПОГЛЯДАХ СИМОНА БУДНОГО

Біліченко Павло Геннадійович

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки, психології, соціальної роботи та менеджменту
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: bilichenko@gnpu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0003-0359-5807

У статті проаналізовано етичні погляди видатного філософа, просвітителя, гуманіста, вченого епохи Раннього Нового часу Симона Будного (1530–1593). Мислитель на основі давньослов'янської філософсько-етичної традиції, для якої характерним є погляд на природу і суспільство, через ідеал морально досконалої особистості, зробив спробу синтезу цієї традиції із західноєвропейською філософською культурою та суспільною думкою. Він став помітною фігурою, чия оригінальна релігійно-філософська думка, літературна творчість ренесансно-гуманістичного спрямування належать до скарбів культури східноєвропейських народів, які населяли Велике князівство Литовське. Погляди Симона Будного на проблеми соціального буття, формування і розвиток людської особистості посідають особливе місце в історії розвитку педагогічних ідей через те, що становлять приклад самобутнього духовного явища. Ці погляди були розвинуті його послідовниками і втілені в практиці діяльності протестантських освітніх закладів та українських братських шкіл.

Ключові слова: Симон Будний, етика, мораль, протестантизм, Біблія, Східна Європа, Велике князівство Литовське, Реформація.

Постановка проблеми. Симон (Шимон) Будний (пол. Szymon Budny, біл. Сымон Будны, 1530–1593) – видатний східнослов'янський мислитель-гуманіст епохи Раннього Модерну, один із перших східнослов'янських перекладачів Біблії (1572, польською мовою), її коментатор та видавець. Його постать слід розглядати як одну із знакових у реформаційному русі у землях Великого князівства Литовського. У своїх творах Будний намагався обґрунтувати необхідність оновлення панівної релігії, моралі, деяких суспільних інститутів, зокрема права та судочинства. Виступивши з реформаційними (спочатку кальвіністськими, а пізніше – антитринітарними ідеями), Будний був визнаний у консервативно-православній, уніатській та контрреформаційній традиції небезпечним еретиком. Їхні представники зазначали, що творчість гуманіста є джерелом ересей, які поширилися у Центрально-Східній Європі протягом 16 століття. Споріднений характер ідей Будного та ідеологів різних протестантських течій відзначали вже його сучасники [1, с. 717].

Мислитель засвоїв давньослов'янську філософсько-етичну традицію, ідейно прийняв основні елементи творчості свого видатного попередника Франциска Скорини і зробив спробу синтезувати все це з західноєвропейською філософською культурою та суспільною думкою. Своєю творчістю він сприяв розвитку гуманістичного спрямування релігійно-філософської думки, національної традиції в історії східноєвропейських народів, що населяли Велике князівство Литовське.

Симон Будний, як мислитель-гуманіст, звертався у своїй творчості до проблем людини і суспільства і намагався знайти їх вирішення на засадах, які відрізнялися від догматично-християнського світобачення. Центральним, у ідейній спадщині Будного, є саме етичний момент. Одним із головних для нього є питання про те, як жити людині, які морально-етичні цінності та ідеали сповідувати, щоб її особисте та суспільне життя не суперечило її совісті. Ідейний, науковий та літературний рівень творчості Будного з усією очевидністю демонструє високий загальний рівень розвитку культури народів східноєвропейського регіону у 16 ст.

Традиційним способом філософствування в зазначений історичний період було коментування текстів Святого Письма. Для Будного, як мислителя, характерним є намагання з гуманістичних позицій інтерпретувати біблійні тексти. За допомогою цього прийому, у своїх працях він прагнув виправдати та обґрунтувати гуманістичні ідеї епохи Реформації про релігійну та моральну автономію людини, її гідність, яка визначається не стільки походженням чи соціальним становищем, скільки інтелектуально-моральними чеснотами, особистими заслугами; надавав перевагу активно-практичному життю перед споглядальним; про патріотизм як одну з найважливіших соціальних характеристик людини тощо. Саме на основі аналізу творчості Симона Будного ми виокремили основні морально-етичні характеристики ідеалу людини, яким бачив його мислитель.

Аналіз останніх досліджень. Життя і творчість Симона Будного протягом багатьох десятиліть є об'єктом наукового інтересу численних дослідників. У зв'язку із цим у полі їхнього наукового пошуку – різні аспекти його життя та творчості: уточнюються біографічні дані, аналізуються діяльність та творча

спадщина мислителя. Цей процес характеризується широким міждисциплінарним підходом, охоплюючи, зокрема, і проблеми філософії, етики, освіти тощо. На сьогодні однозначно важко вказати загальну кількість робіт, присвячену постаті Будного. Однак характерним є те, що часто дослідники характеризують та уточнюють життя, погляди та діяльність філософа-гуманіста у контексті протікання реформаційного руху у Східній Європі, часто зіставляючи їх із творчістю інших видатних постатей. Через те, робіт присвячених виключно постаті Симона Будного, налічується порівняно небагато. Серед авторів, які у різні історичні періоди аналізували життя та творчість мислителя: М. Алексютович, О. Вікторов, Й. Первольф, С. Каменецький, В. Конон, С. Кот, В. Любащенко, Х. Мерчинг, В. Пічета, С. Подокшин, С. Фляйшман та багато інших. Саме Семен Олександрович Подокшин, на нашу думку, найбільш цілісно здійснив дослідження філософських та етичних поглядів Будного у другій половині ХХ ст. Вважаємо, що на сьогодні залишається неповною мірою вивченим питання пов'язане із баченням мислителем основних елементів морального ідеалу людини, бачення ним шляхів формування її особистості в умовах організованого освітнього процесу. Дослідження цього питання розглядається нами як надважливе завдання для сучасного переосмислення морально-етичних орієнтирів у педагогічній теорії та практиці.

Формулювання мети статті. Проаналізувати оригінальні релігійно-філософські ідеї Симона Будного з метою виокремлення в них головних етичних засад духовності та моральності особистості.

Виклад основного матеріалу. Розвиток культури та освіти будь-якого народу диктується потребами часу, умовами історичного життя суспільства, а також спирається на духовний досвід попередніх поколінь і найкращі традиції минулого. Ці традиції є важливим засобом зв'язку епох, збереження спадкоємності та водночас слугують сприятливим фактором культурного прогресу. Особливе значення для кожного народу має його спадщина, яка є найціннішим національним скарбом.

У сьогоднішньому активному пошуку інтелектуальних та моральних засад виховання й розвитку особистості, виявити історичні паралелі можливо лише через вивчення багатовікових виховних традицій, мудрих настанов давніх авторів, історико-педагогічних трактатів мислителів минулого. Одним із ключових завдань створення сучасних програм виховання є перенесення цих творчих ідей і пріоритетів розвитку особистості з історії педагогічної думки в сьогодення, у конкретну освітню практику.

Одним із унікальних історичних періодів розвитку європейської цивілізації беззаперечно є доба Реформації (XVI– XVII століття). Вона прогресивним чином відбилася на розвитку культури східноєвропейських слов'янських народів в цілому і на формуванні нових педагогічних ідей зокрема. Це сформувало новий фундамент у визначенні людського ідеалу, поняття досконалої особистості. У подальшому ці ідеї лягли в основу формування оновленої освітньої традиції в діяльності широких громадських кіл.

Розвиток філософської, суспільної та наукової думки тієї доби відбувався в умовах впливу низки факторів, серед яких найсуттєвішими були: соціальна боротьба, національно-релігійний рух, поширення гуманістичних ідей, боротьба Реформації і Контрреформації та інші. У цей період до Східної Європи проникає й утверджується професійна філософія, або схоластичний аристотелізм, формуються нові науково-філософські уявлення, пов'язані з діяльністю Миколая Коперника, представників релігійної протестантської філософії та науки Раннього нового часу.

Розвиток міст як центрів ремесел, торгівлі, активного суспільно-політичного життя у XVI ст., формування національної самосвідомості народів цього регіону, секуляризація духовної культури (поширення книгодрукування, освіти, меценатства тощо), посилення інтересу до здобутків античності, становлення реформаційно-гуманістичних ідей і концепцій виявилися новим високим етапом розвитку суспільно-філософської та наукової думки у Великому князівстві Литовському наприкінці XVI століття, сприяючи появі якісно нових ідей. Утвердження на цій основі принципу свободи людини сприяло виникненню раціоналістично-натуралістичних, матеріалістичних та атеїстичних поглядів.

Саме цей час став періодом формування надзвичайно продуктивних і перспективних гносеологічних та методологічних ідей (індивідуального осмислення Святого Письма, непізнаваності Бога та пізнаваності реального світу, розмежування компетенцій віри та розуму, сфер богослов'я та філософії й наукового знання, плюралізму істини, пошуку шляхів звільнення від церковно-теологічного авторитету та догматизму тощо), які підірвали й видозмінювали традиційний релігійно-теологічний світогляд і мали значний вплив на подальший розвиток культури народів, що населяли східноєвропейський регіон.

Серед плеяди самобутніх авторів цього періоду, які зробили вагомий внесок у національну спадщину східнослов'янських народів, одне з помітних місць належить Симону Будному, активному діячеві реформаційного руху на території Великому князівства Литовського у другій половині XVI століття. Він був одним із перших книгодрукарів у цьому краї, поетом, філософом-гуманістом, просвітником, засновником раціоналістичної критики догматичного християнства. Своєю творчістю він продовжив культурно-філософські традиції, закладені Кирилом Туровським, Авраамом Смоленським, Миколою

Гусовським, Франциском Скориною та іншими видатними постатями східноєвропейської слов'янської культури.

У 1544 році, ще зовсім юним, Будний вступив до Краківського університету на факультет вільних мистецтв, який закінчив зі званням бакалавра філософії. За окремими даними, подальшу освіту здобував у Базельському університеті, де він вправлявся у протестантської теології.

З 1558 року Будний, повернувшись до рідного краю, викладав у протестантській школі у Вільні. У 1560 році переїхав до Клецька, де став протестантським проповідником та взяв участь в організації Несвіжської друкарні. У 1562 році, разом із Л. Кришковським і М. Кавечинським видав старобілоруською мовою «Катехізіс» (одна з найвідоміших його робіт), «Оправдання грішної людини перед Богом» та інші свої твори.

До середини 1560-х років Будний відходить від основних ідей кальвінізму і стає одним із лідерів радикально-реформаційного руху антитринітаризму. Він брав участь у синодах, обґрунтовував і захищав свої релігійно-філософські та соціально-політичні погляди, працював над перекладом Біблії польською мовою, яка була видана ним у 1572 році.

У 1574 році, перебуваючи у Лоську, видав Новий Завіт із передмовою та коментарями, де виклав свої радикальні релігійно-філософські ідеї. Він також намагався пропагувати їх (шляхом листування з багатьма своїми кореспондентами) у Західній та Центральній Європі. У 1576 році в Лоську вийшов його твір «Про головні положення християнської віри», у якому він раціоналістично критикував догмат Трійці, висловлював думку про природне походження Христа, заперечував деякі біблійні дива, безсмертя душі та потойбічний світ.

За його ініціативи лоська друкарня видала низку творів протестанських авторів, зокрема «Про виправлення Речі Посполитої» Анджея Фрича Моджевського (1577). У 1583 році Будний видав соціально-політичний трактат «Про світську владу».

У 1584 році його радикальні релігійно-філософські та соціально-політичні погляди були засуджені керівниками антитринітаризму, і на синоді у Венгрові він був виключений із громади. Однак у 1588 році на синоді в Бресті примирився з опонентами, формально відмовившись від деяких радикальних ідей. У 1589 році Будний написав передмову до твору Яна Ліцинія Намисловського «Сентенції, корисні в житті».

До наших днів збереглося дуже мало творів Симона Будного, оскільки його опоненти, у першу чергу католики, активно збирали та спалювали їх, як єретичні. Тому більшість його праць, виданих у Несвіжі, Лоську та інших містах, були знищені, а ті, що збереглися (на сьогодні відомо 24 праці), є винятковою цінністю для дослідників.

Симон Будний був людиною високої загальної культури, енциклопедистом свого часу. Протягом усього свого життя він постійно збагачував свої знання. Ще з університетських років майбутній мислитель активно вивчав творчість Аристотеля, Платона, Демосфена, Цицерона, Вергілія, Горація, Тита Лівія, Плінія Старшого, Еразма Роттердамського, Франциска Скорини, Івана Федорова та інших авторів. У своїх роботах він активно цитував, обговорював їхні ідеї, дискутував. Сучасники вважали його блискучим диспутантом, перемогти якого в суперечках було майже неможливо. Вільно володів старобілоруською, польською, німецькою, італійською, чеською, латинською та давньоєврейською мовами.

Аналіз творчості Симона Будного виявив, що він надавав великого значення питанням освіти та виховання молоді, розвитку освіти та світських наук. Також він висунув низку актуальних для свого часу педагогічних ідей гуманістичного характеру. Подібно до Франциска Скорини, але більш чітко і послідовно, Будний вимагав світської освіти для народу. У своєму «Катехізісі» (повна назва якого, згідно з традицією того часу: «Катехізіс, то єст наука стародавня християнська от светого письма, для простых людей языка русского, во пытаниях и отказах собрана») він рішуче критикував церковно-монастирську систему освіти, яка була відірвана від життя, надавала учням обмежені знання та звужувала їхній світогляд лише до сфери релігії. Будний вважав, що навчання у монастирях негативно впливає на рівень освіти молоді [2, с. 62].

Згідно з філософією епохи Відродження, Будний виголошував ідеал всебічно освіченої, гармонійної людини. Він стверджував, що про освіту та виховання молоді повинні піклуватися як суспільство, так і держава. «Каждый господарь, – пише він, – цар ли, князь ли, воевода ли, или боярин, или мещанин, кто бы только мел подданных... повинен мовлю им сие три речи: напервей выхованье, потом науку, а третье наказанье» [2, с. 62]. «Повинни господари, – пише він далі, – постановити училища або схольи» [2, с. 65 зв.].

Будний не відокремлював школу від церкви, він лише відбирав у останньої монополію на освіту, вважаючи це справою всього суспільства та держави. З цієї вимоги випливала також ідея про те, що освіта повинна бути загальною, що вона повинна охоплювати всі верстви феодального суспільства.

Освіта, на думку Будного, повинна бути всебічною [2, с. 61–61 зв.]. Цю свою позицію він обґрунтував у «Катехізісі», а також у листі до магната Остафія Воловича [3, с. 1324]. У зв'язку з цією

проблемою у нього виникла суперечка із старцем Артемієм Троїцьким [4, с. 56–57]. Ідея Будного про те, що людина не повинна замикатися в сфері релігії, а прагнути до всебічних світських знань, зустріла протест з боку Артемія. Заперечуючи Будному, він стверджував, що наука, світські знання, освіта сприяють відходу людей від «істинної» віри, «істинного» розуму [3, с. 1325–1326]. У своїх коментарях до Нового Завіту Будний засуджував анонімного опонента, (ймовірно – саме Артемія), за те, що останній відкидає необхідність вивчення культурної спадщини західноєвропейської цивілізації, і зокрема латинської мови, творів Платона, Аристотеля та інших античних авторів [5, с. 166–167]. Як мислитель-гуманіст, Будний високо цінував культурну спадщину античного і сучасного йому західного світу, цінував освіченість, просвітництво, світську культуру загалом.

Будний надавав великого значення вивченню античної культури. Він рекомендував для вивчення твори Гомера, Платона, Аристотеля, Сенеки, Цицерона, Теренція та інших авторів [6, с. 41, 123, 124, 145, 155, 205]. Предметом пильного вивчення, на думку Будного, має бути також творчість сучасних йому мислителів-гуманістів. Наполягаючи на необхідності оволодіння культурними досягненнями західної цивілізації, Будний однак наполягав на тому, що не менше важливе значення має всебічне засвоєння східнослов'янської культури.

Гуманіст був прихильником ідеї щодо всебічного розвитку творчої особистості [7]. Він одним з перших у слов'янській педагогіці зазначав, що навчання має розвивати особистість: учня треба навчати міркувати, доводити, робити висновки, узагальнювати. Тобто в учнів необхідно тренувати розуміння, а не запам'ятовування. Саме тому Будний виступав проти єзуїтських методів навчання та виховання, які, на його думку, вели людину до інтелектуальної деградації. Як автор «Катехісису», книги-настанови, що містить основні положення християнського вчення, Будний рекомендував усім, хто хоче безпомилково зрозуміти Святе Письмо, глибоко осмислювати значення кожного слова, уважно розуміти зв'язок між словами, систему слів і термінів і тільки на основі цього зміст написаного [2]. У своїх творах він давав пояснення кожному новому, малозрозумілому терміну, кожному виразу, що зустрічався на сторінках книг.

Будний вважав, що у ході освітньої взаємодії вчитель має розвивати почуття і розум учня та поважати його особисту гідність. Виховуючи дитину, вчитель повинен піклуватися про її широкий духовний і фізичний розвиток.

Надзвичайно цінним засобом у процесі розвитку та формування людської особистості Симон Будний вважав працю. Так, праця ремісників, на його думку, є суспільно необхідною. Вже у «Катехісисі» він намагався викликати повагу до «третього стану» з боку всіх шарів феодального суспільства, наголошуючи на тому, що разом із феодалами та світськими посадовими особами «честь віддавати» ремісникам-майстрам. «Бо яко от родітелей тело маем, – писав Будний, – тако опять от мастеров маемо, иже оное тело можем заховати, абы одежду и пищу имело» [2, с. 51]. Будний вважав, що нікого не зганьбить займатися ремісничою працею, що «ремеслом занимался даже апостол Павел» [6, с. 212]. Таким чином, він стверджував суспільний престиж ремісничої діяльності. Обґрунтовуючи допустимість дискусій серед однодумців, Будний також звертається до прикладу з життя ремісників [8, с. 8–9].

У Великому князівстві Литовському, як і в інших європейських країнах, у зв'язку з процесом розкладу феодальних відносин, збільшувалася кількість декласованих елементів, які не могли знайти собі місця в суспільстві та займалися бродяжництвом і жебракуванням. Велика кількість дармоїдів перебувала при дворах знатних панів. Виражаючи загальне незадоволення міських ремісників і торговців, які цінували працю, час і гроші, Будний засуджував усіх тих, «которыи могучи работою покормитися, нехотять робити, але жебрують» [2, с. 91 зв.]. Він вимагав примусово, використовуючи авторитет світської влади, залучати всіх людей, «якы не мали певної роботи» до суспільно корисної праці [6, с. 39]. Варто зазначити, що таку ж позицію займав його сучасник Анджей Фрич Моджевський (польський суспільний діяч, релігійний реформатор, політичний мислитель XVI ст.), а пізніше – Томас Гоббс.

Педагог-просвітитель розгорнув бурхливу видавничу діяльність з метою поширення своїх ідей. Він вважав, що твори, написані будь-якою мовою, допоможуть виховувати громадянські почуття та позитивні моральні якості особистості. Також Будний пропонував віддати на потреби народної освіти конфісковані у ході Реформації земельні володіння католицьких монастирів, церков, духовенства [2, с. 93]. Його прагнення реформувати народну освіту на гуманістичних засадах, зробити її світською, всебічною свідчить про те, що йому були надзвичайно близькі інтереси простих людей, що він був не лише видатним гуманістом, але й справжнім патріотом.

Як вже зазначалося вище, Будний був добре обізнаний з творчістю Франциска Скорини, високо цінував її і користувався у своїй роботі. Так само як і Франциск Скорина, мислитель розглядав свою діяльність як служіння народові. У передмові до «Катехісису» він високо оцінював народну культуру, називав народну мову «славною здавна, далеко розширеною» [2, с. 4]. Він закликав феодалів, зокрема молодих князів Радзивіллів, всіляко піклуватися про розвиток культури, освіти, книгодрукування, рідної

мови. «Абы ваши княжацкие милости,— писал Будный,— не только в чужоземских языцех кохали, але бы ся теж... и того здавна славного языка словенского розмиловати и оным ся бавити рачили» [2, 4 зв.].

Таким чином, систему основних педагогічних ідей Симона Будного ми сформулювати таким чином:

- виступав проти догматичних єзуїтських методів виховання та навчання;
- основою виховання особистості вважав працю;
- вважав Біблію засобом просвіти народу, відстоював право на освіту для всіх станів;
- боровся за процвітання народу, за розвиток його культури, за просвіту населення;
- як учений, одним з перших звернувся до історії мов, лексики, фонетики, морфології і помітив

родинність між окремими групами мов.

Певна обмеженість педагогічних поглядів Будного, яку ми виявили, полягає в тому, що він недооцінював значення природничих дисциплін і головну увагу в системі народної освіти відводив гуманітарним наукам. Це пояснюється, на нашу думку, особливостями культури регіону у XVI ст. і характером його власної освіти.

Творчість С. Будного, як і творчість інших його сучасників мислителів-гуманістів (М. Гусовського, А. Волана, Я. Ліцинія Намисловського, социніан) свідчить про те, що протягом XVI – початку XVII ст. розвиток наукової думки у Великому князівстві Литовському в цілому йшов шляхом, який був характерним для західноєвропейської протестантської. Однак внаслідок феодално-католицької реакції, перемоги у цьому регіоні Контрреформації, вже до середини XVII ст. наукова думка зійшла з цього шляху, і її подальший розвиток здійснювався переважно в руслі схоластики. Ці процеси суттєво спотворили духовне життя суспільства. Посилилися релігійні переслідування, придушувалися незначні виявлення вільномудства, насаджувалися нетерпимість і релігійний фанатизм. Основний рушій Контрреформації в краї – єзуїти – взяли під свій контроль всі сфери культури і головним чином – саме освіту. У закладах освіти, що контролювалися єзуїтами та іншими католицькими орденами, викладалася схоластична наука. Спроби філософствування поза нею всупереч теології розглядалися як тяжкий злочин проти держави і пануючої церкви.

Висновки. Незважаючи на те, що життя і творчість Симона Будного давно у сфері інтересів дослідників, його ідеї і досі залишаються цінним джерелом розуміння шляхів формування національної культури народів східноєвропейського регіону у Ранній Новий час. Багато з них стали основою формування і української національної ідеї, елементів ідеалу особистості, що укорінився у нашій педагогічній традиції і нині єднає її з європейською гуманістичною ідеєю.

Перспективним убачається дослідження поглядів С. Будного на різні аспекти особистого та суспільного життя людини. Бачиться корисним та важливим виявлення зв'язку його ідей із системою поглядів яскравих представників східноєвропейського реформаційного руху окресленого історичного періоду. Глибоке осмислення спадщини мислителя сприятиме формуванню концепції зближення культур східнослов'янських народів із культурою Західної Європи.

Список використаної літератури

1. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Вольнском генерал-губернаторе. т. VIII, ч. 1. Киев : Унив. тип., 1859-1911.
2. Будный С. Катехизисъ, то есть наука стародавняя христианская от светого писма, для простыхъ людей языка руского, въ пытаниахъ и отказахъ събрана. Несвиж: Тип. Матфея Кавечинского, Симона Будного, Лаврентия Кришковского, 10–12 июня 1562.
3. Русская историческая библиотека. Санкт-Петербург: Типография К. Матиссена. 1878. Т. 30.
4. Kot S. Ideologia polityczna i społeczna braci polskich zwanych arjanami. Warszawa, wyd. Kasyim. Mianowskiego, 1932. 157 s.
5. Budny S. Przedmowa i przypisy do Nowego Testamentu z 1574 r.
6. Budny S. O urządzie miecza używającym. Warszawa, Wydawnictwo Kasy Im. Mianowskiego 1932. 259 s.
7. Fleischmann S. Szymon Budny. Ein theologisches Portrait des polnisch-weißrussischen Humanisten und Unitariers (ca. 1530–1593). Böhlau Verlag, Köln; Weimar; Wien, 2006. 278 s.
8. Budny S. O przedniejszych wiary christiańskiej artykulech, to iest o bogu iedynem, o synu iego y o duchu świętom. Wyznanie proste z pisma świętego przez Symona Budnego krótko spisane, a zezwoleniem braciey niektórey w Litwie y na Rusi wydane. Drukowano w Łosku przez Jana Karcana z Wieliczki, 1576.

MORAL AND ETHICAL PRINCIPLES OF PERSONALITY DEVELOPMENT IN THE VIEWS OF SYMON BUDNY.

Bilichenko Pavlo

*PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of Department (Chair) of Pedagogy, Psychology,
Social Work and Management
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University*

Introduction. *Symon Budny is an outstanding Eastern Slavic humanist thinker of the Early Modern era, one of the first Eastern Slavic translators of the Bible (1570, in Polish), its commentator and publisher. His figure should be considered as one of the most significant in the reformation movement in the lands of the Grand Duchy of Lithuania. In his writings, Budny tried to justify the need to renew the prevailing religion, morality, and some social institutions, in particular, law and the judiciary. Speaking with reformation ideas (at first Calvinist, and later antitrinitarian ideas), Budny was recognized as a dangerous heretic in the conservative-Orthodox, Uniate and counter-reformation traditions. Their representatives noted that the work of the humanist is the source of heresies that spread in Central-Eastern Europe during the 16th century. The related nature of Budny's ideas and ideologies of various Protestant currents was already noted by his contemporaries.*

The thinker mastered the ancient Slavic philosophical and ethical tradition, ideologically adopted the main elements of Francisk Skoryna's work and made an attempt to synthesize all this with Western European philosophical culture and public opinion. With his work, he contributed to the development of the humanistic direction of religious and philosophical thought, a national tradition in the history of the Eastern European peoples who inhabited the Grand Duchy of Lithuania.

Symon Budny, as a humanist thinker, addressed the problems of man and society in his work and tried to find their solution on the basis that differed from the dogmatic Christian one. Central, in the ideological legacy of Budny, is precisely the ethical point. One of the most important for him is the question of how a person should live, what moral and ethical values and ideals to profess, so that his personal and social life does not contradict his conscience. The ideological, scientific, and literary level of Budny's creativity clearly demonstrates the high general level of cultural development of the peoples of the Eastern European region in the 16th century.

The traditional way of philosophizing in the specified historical period was commenting on the texts of the Holy Scriptures. Budny, as a thinker, is characterized by his attempt at a humanistic interpretation of biblical texts. In his writings, he sought to justify and substantiate the humanistic ideas of the Renaissance era about the religious and moral autonomy of a person, his dignity, which is determined not so much by origin or social position, but by intellectual and moral virtues, personal merits, with the help of biblical texts; preferred an active and practical life to a contemplative one; about patriotism as one of the most important social characteristics of a person, etc. It is on the basis of the analysis of Simon Budnogai's work that we singled out the main moral and ethical characteristics of the ideal of man as seen by the thinker.

Purpose. *To analyze the original religious and philosophical ideas of Simon Budny in order to highlight the main ethical principles of spirituality and morality of the individual in them.*

Methods. *In the process of studying the philosophical and ethical ideas of Simon Budny, various general research methods were employed (e.g.: analysis, synthesis, comparison, generalization), which have made it possible to observe the principles of his scientific approach, objectivity and historicism.*

Results. *The moral-philosophical orientation of Budny's creativity led to the circumstance that questions of ethics occupy a central place in his works. Budny, as a humanist thinker, addressed in his creativity the problems of individuals and society and attempted to find their solution, which differs from dogmatic-Christian. Budny's characteristic is an attempt to interpret a whole series of biblical plots in the spirit of Protestant humanism. The thinker asserts the intrinsic value of human life, rehabilitates earthly existence. Budny's reflections on the meaning of human life and the highest good are of great interest. He is interested in the individual, their spiritual world, intellect, morality, and social purpose. Budny seeks to find a certain universal rational-moral principle, acceptable to all people regardless of social status and religious affiliation, by which social life could be regulated.*

In consonance with the philosophical outlook of the ancient thinkers, Budny poses the task of self-awareness for individuals. A perfect intellectual-moral personality serves as his ethical ideal.

At the center of Budny's attention is one of the most important philosophical-ethical problems — the problem of the relationship between individual and societal good.

The thinker was the founder of the national-patriotic tradition in the culture history of Eastern European peoples and social thought.

Conclusion. *The ideas of Symon Budny remain a valuable source for understanding the ways of shaping the national culture of the Eastern European peoples at the Early Modern era. Many of these ideas have become the foundation for the formation of the Ukrainian national educational idea, elements of the human ideal rooted in our pedagogical tradition, which unites it with the European humanistic idea.*

Key words: *Simon Budny, ethics, morality, protestantism, Bible, Eastern Europe, Grand Duchy of Lithuania, Reformation.*

References

1. (1859-1911) Arkhiv Yugo – Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Vremennoj komissiej dlya razbora drevnikh aktov , vysochajshe uchrezhdennoj pri Kievskom voennom Podolskom I Volynskom general – gubernatore [Archive of South-Western Russia, published by the Provisional Commission for the Analysis of Ancient Acts, established by the highest authority under the Kiev Military, Podolsk and Volyn Governor-General.]. Kiev. [in Russian].
2. Budny S. (10-12 yjuna 1562) Katekhyzys, to estj nauka starodavnjaja khrystyanskaja ot svetogho pysma, dlja prostykh ljudej jazyka ruskogho, v pytanyakh y otkazakh sobrana. [Catechism, that is the science of the old Christian from light writing, for ordinary people of the Russian language, in tortures and refusals collected]. Nesvyzh: Typ. Matfeja Kavechynskogho, Symona Budnogho, Lavrentyja Kryshkovskogho. [in Russian].
3. Budny S. (1574). *Przedmowa i przypisy do Nowego Testamentu z* [in Poland].
4. Budny S. (1576). *O przedniejszych wiary christiańskiej artykulech, to iest o bogu iedynem, o synu iego y o duchu świętom. Wyznanie proste z pisma świętego przez Symona Budnego krótko spisane, a zezwoleniem braciey niektórey w Litwie y na Rusi wydane.* Drukowano w Łosku przez Jana Karcana z Wieliczki. [in Poland].
5. Budny S. (1932). *O urzędzie miecza używającym.* Warszawa, Wydawnictwo Kasy Im. Mianowskiego. [in Poland].
6. Fleischmann S. (2006). *Szymon Budny. Ein theologisches Portrait des polnisch-weißrussischen Humanisten und Unitariers (ca. 1530–1593).* Böhlau Verlag, Köln; Weimar; Wien. [in German].
7. Kot, S. (1932). *Ideologia polityczna i społeczna Braci Polskich zwanych Arjanami.* Wydawn. Kasy im. Mianowskiego. [in Poland].
8. Russkaja ystorycheskaja byblyoteka [Russian Historical Library]. (1878). Sankt-Peterburgh: Typoghrfyja K. Matyssena. [in Russian].

Отримано редакцією 29.11.2024 р.

**ВІСНИК
ГЛУХІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**
Наукове видання
Збірник наукових праць
СЕРІЯ: ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

**BULLETIN
OF OLEKSANDR DOVZHENKO HLUKHIV
NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
Scientific publication
Collection of research papers
SERIES: PEDAGOGICAL SCIENCES

Відповідальний за підготовку збірника до видання – Луценко Г. В.
Комп'ютерна верстка, технічне редагування – Ланге Н. В.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за добір, точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, відповідної галузевої термінології, власних імен та інших відомостей.
Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали.
Рукописи та матеріали не повертаються.

Authors should refrain from misrepresenting research results which could damage the trust in the journal, the professionalism of scientific authorship, and ultimately the entire scientific endeavour.
Authors whose names appear on the submission have contributed sufficiently to the scientific work and therefore share collective responsibility and accountability for the results.
Authors should understand that they carry personal liability for the provided text of manuscript.

Підп. до публ. 24.12.2024.
Формат 60x84/8. Умов. друк. арк. 22,55. Тираж 120 пр. Зам. №3498
Облік.-вид. арк. 23,18. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Видавництво Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка.
41400, м. Глухів, Сумська обл., вул. Київська, 24.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи СМв № 046 від 16 червня 2014 року.

ISSN 2410-0897

